

Anneli Mäkelä

Suvusta perheeseen
— Satakunnan ja Karjalan
naisen asema 1500-luvulla

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 151

Anneli Mäkelä

Suvusta perheeseen
— Satakunnan ja Karjalan
naisen asema 1500-luvulla

SHS / Helsinki / 1989

Kansi: Rauno Endén

Kansikuva: Codex Aboensis, valokuvannut Jukka Kalervo, VA

Kirjan kuvitus: Codex Aboensis, VA; Olaus Magnus, Historiade
gentibus, septentrionalibus, earumque, diversis,
statibus . . . Romae 1555

ISSN 0073-2559

ISBN 951-8915-22-9

GUMMERUS KIRJAPAINO OY
JYVÄSKYLÄ 1989

Sisällys

1. Uuden ajan alun yhteiskunnallinen murros	13
2. Naishistorian problematiikkaa	16
3. Satakunnan ja Karjalan naiset uuden ajan alussa	19
3.1. Tutkimuksen tematiikkaa	19
3.2. Tutkimusalue	20
4. Lähteet	23
4.1. Kameraaliset asiakirjat	23
4.1.1. Kruunun menojen tilitykset	25
4.1.2. Lyhennykset ja läänitykset	26
4.1.3. Oikeuslähteet	27
4.1.4. Naisten nimikäytäntö	28
5. Lainsäädännön naisille asettamat rajat	30
5.1. Keskiajan perintö	30
5.2. Nainen perheensä jäsenenä	31
5.2.1. Naimattoman naisen asema	31
5.2.2. Avioliiton solmiminen	32
5.2.3. Vaimon asema	34
5.2.4. Lesken asema	38
5.3. Nainen sukunsa jäsenenä	39
5.3.1. Sukuyhteiskunta	39
5.3.2. Naisten perintöoikeus	39
5.3.3. Nainen väkivallan uhrina	40
5.4. Nainen yhteiskunnan jäsenenä	42
5.4.1. Naisen työ	42
5.4.2. Rälssisäädökset ja nainen	44
5.4.3. Nainen oman elämänsä päättäjänä	45

6. Kirkon naiselle suomat mahdollisuudet	47
6.1. Kirkko vaikuttajana	47
6.2. Nainen ja yhteiskunta	48
6.3. Nainen ja väistyvä suku	51
6.4. Nainen ja perhe	53
6.5. Naisen mahdollisuus päättää omasta elämästään	55
7. Kustaa Vaasan aika	59
7.1. Kuninkaan mielipiteitä	59
7.1.1. Nainen ja yhteiskunta	59
7.1.2. Väistyvä sukuvalta	62
7.1.3. Naisen asema perheen jäsenenä	64
7.1.4. Naisen mahdollisuuksia päättää elämästään ..	68
7.1.5. Yhteen veto	70
7.2. Naiset veronmaksajina	73
7.3. Verotuksen yhteen veto	78
7.4. Naiset palkansaajina	80
7.5. Naiset ja oikeudenhoito	87
7.5.1. Naiset käräjillä	87
7.5.2. Karjalainen suku- ja perheyhteys	93
7.5.3. Satakunnan sukuyhteiskunnan rippeitä	95
7.5.4. Satakunnan perheoikeus	97
7.5.5. Itsenäinen nainen	100
7.5.6. Yhteen veto: suvusta perheeseen	102
8. Naisen aseman kehitys 1560-luvulla	104
8.1. Naiset veronmaksajina	104
8.2. Naiset kruunun palveluksessa	107
8.3. Oikeudenkäytön kehitystä	110
8.4. Vuosikymmenen yleislinja	116
9. Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan aika	119
9.1. Sota yhteiskunnan muovaajana	119
9.2. Naiset veronmaksajina	121
9.3. Naiset linnojen ja kartanoiden työntekijöinä	137
9.4. Naiset läänitysten saajina	142
9.5. Naiset ja sota	156
9.5.1. Sotakauden menestyjät	156
9.5.2. Sodasta selviytyjät	158
9.5.3. Sotakauden kärsijät	160
9.6. Sodan heijastuminen Karjalan oikeusnäkemysiin ...	164
9.7. Sodan heijastuminen Satakunnan rikollisuuteen	167
9.8. Satakuntalaisen sukuyhteiskunnan jäänteitä	171

10. Karjalan ja Satakunnan naiset vuosisadan päättyessä	178
10.1. Naiset yhteiskunnan jäseninä	178
10.2. Naiset sukunsa ja perheensä jäseninä	183
10.3. Naisten oma toiminta	188
10.4. Kehityksen kokonaislinjoja	190

Liitetaulukot

Asetelma	1. Satakunnan maantarkastuspöytäkirjojen VA 2401 ^a ja VA 2401 ^b naiset	194
Taulukko	1. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1540—1554	196
Taulukko	2. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1554—1560	197
Taulukko	3. Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1548—1560	198
Taulukko	4. Viipurin linnan työväki vuosina 1541—1553	199
Taulukko	5. Viipurin linnan työväki vuosina 1554—1560	199
Taulukko	6. Kivennavan ja Ykspään latokartanoiden työväki vuosina 1551—1560	200
Taulukko	7. Kokemäenkartanon työväki vuosina 1547—1560	200
Taulukko	8. Ulvilan kartanon työväki vuosina 1551—1560	201
Taulukko	9. Liuksialan kartanon työväki vuosina 1557—1560	201
Taulukko	10. Satakunnan kartanoiden työväki vuosina 1547—1560	202
Taulukko	11. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1547—1560	202
Taulukko	12. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1549—1560	203
Taulukko	13. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin ja tuomiokirjoihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1550—1560	203
Taulukko	14. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin ja tuomiokirjoihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1550—1560	204
Taulukko	15. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1561—1570	205
Taulukko	16. Satakunnan kymmenysluetteloiden naiset vuo-	

	sina 1561—1570	206
Taulukko 17.	Viipurin linnan ja sen latokartanoiden työväki vuosina 1561—1570	207
Taulukko 18.	Viipurin linnan ja sen latokartanoiden työväki vuosina 1561—1570 palkkalistojen vaateparseleiden ja kenkien mukaan laskettuina	208
Taulukko 19.	Ala-Satakunnan kuninkaankartanoiden työvä—i vuosina 1561—1570	209
Taulukko 20.	Liuksialan kartanon työväki vuosina 1561—1570	210
Taulukko 21.	Satakunnan kartanoiden työväki vuosina 1561, 1565, 1567 ja 1570 kenkien ja vaateparseleiden luetteloista laskettuna	210
Taulukko 22.	Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1561—1570	211
Taulukko 23.	Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1561—1570	211
Taulukko 24.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1561—1570 ..	211
Taulukko 25.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1561—1570	212
Taulukko 26.	Ylä-Satakunnan loiset vuosina 1565—1570 .	212
Taulukko 27.	Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1571—1582	213
Taulukko 28.	Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1583—1594	214
Taulukko 29.	Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1571—1582	215
Taulukko 30.	Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1583—1595	216
Taulukko 31.	Ylä-Satakunnan loiset vuosina 1571—1583 .	217
Taulukko 32.	Viipurin linnan ja kartanoiden rahapalkkaa saanut palvelusväki vuosina 1573—1593 ...	218
Taulukko 33.	Viipurin linnan ja kartanoiden rahapalkkaa saaneen työväen yhteenveto vuosilta 1573—1593	219
Taulukko 34.	Viipurin linnan ja kartanoiden vaateparseli-palkkaa saanut työväki vuosina 1571—1588	220
Taulukko 35.	Viipurin linnan ja latokartanoiden vaateparselipalkkaa saanut työväki vuosina 1589—	

	1594	221
Taulukko 36.	Viipurin linnan ja latokartanoiden vaateparse- lipalkkaa saaneen työväen yhteenveto vuosilta 1571—1594	222
Taulukko 37.	Satakunnan veronmaksajien varallisuus vuo- den 1571 hopeaveroluettelon mukaan, papis- toa lukuun ottamatta	223
Taulukko 38.	Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen ri- kosten uhreina vuosina 1571—1583	224
Taulukko 39.	Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen ri- kosten uhreina vuosina 1584—1594	224
Taulukko 40.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattu- jen rikosten uhreina vuosina 1571—1582 ..	225
Taulukko 41.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattu- jen rikosten uhreina vuosina 1583—1594 ..	225
Taulukko 42.	Ala-Satakunnan naiset tuomiokirjaan kirjattu- jen rikosten uhreina vuosina 1584—1588 ..	226
Taulukko 43.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattu- jen rikosten suorittajina vuosina 1571—1582	226
Taulukko 44.	Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattu- jen rikosten suorittajina vuosina 1583—1594	227
Lähteet ja kirjallisuus		228
Henkilöhakemisto		231
Summary		241

Kiinnostuneille

Kirjoilla on kohtalonsa. Tämän teoksen tarina on lyhyt ja mutkaton, ainakin ulkonaisesti. Anoin vuonna 1985 Suomen Akatemialta rahoitusta tutkiakseni suomalaisen naisen 1500-luvun oloja, erityisesti hänen asemansa muutosta keskiaikaisen sukuyhteiskunnan väistyessä. Sain nopeasti tutkimusmäärärahan vuosille 1986—1988. Käsikirjoitukseni valmistui aikataulun mukaisesti, ja Suomen Historiallinen Seura otti sen julkaisusarjaansa professoreiden Erkki Kuujon ja Kauko Pirisen asiantuntijalausuntojen perusteella. Kirjan valokuvat ovat Jukka Kaler-von, painatus on sujunut ongelmitta ja aviomieheni professori Ilkka Alitalo on seurannut työtäni kiinnostuneena.

Toisaalta kirjan taustalla on runsaasti problematiikkaa, sillä suomalaisen naistutkimuksen metodiikka ei ole vielä vakiintunut, eivät edes tavoitteet. Tutkijapiireissä ei olla yksimielisiä siitä, missä määrin naiseen kohdistuvan ja ainakin toistaiseksi myös naisten suorittaman historiankirjoituksen pitäisi täydentää ja missä määrin mullistaa suomalaista historian tutkimusta. Tästä huolimatta kukaan ei enää kiistä täysin naishistorian tarvetta. Naisilla on ollut tutkimisen arvoinen menneisyytensä niinäkin vuosisatoina, jolloin maailman on aikaisemmin oletettu olleen vain miesten hallussa.

Stansvikissä 10.4.1989.

Anneli Mäkelä-Alitalo

1. Uuden ajan alun yhteiskunnallinen murros

Keskiajalla syntyneet ja osittain pakanuuden aikaisista maakuntalaeista kootut maan- ja kaupunginlait säilyivät Ruotsi-Suomessa yhteiskunnallisen toiminnan normistona uuden ajan ensimmäisinä vuosisatoina. Lait määrittelivät sekä hallitsijan ja alamaisten välisiä suhteita että siviili- ja yksityisoikeudellisia kysymyksiä rikossäädösten ohella. — Maunu Eerikinpojan maanlakia tiedetään käytetyn Suomessa jo vuosina 1352—1353.¹ Yleinen laki uusittiin vasta vuonna 1734, mutta rikoslaki koveni jo Eerik XIV:n vuonna 1563 antaman patentin voimasta ja vuonna 1608 Mooseksen laista tuli toissijainen oikeuslähde eräiden tärkeimpien rikosten kohdalla.²

Maan- ja kaupunginlakien pysyvyydestä huolimatta Ruotsi-Suomesakin koettiin uuden ajan alussa niitä syviä yhteiskunnallisia muutoksia, jotka ravistelivat Euroopan henkistä elämää. Sekä valtio-oppineiden, juristien, filosofien että teologien oli uudistettava käsityksiään. Lujan valtiovallan ihanteen tunnetuin esittäjä oli italialainen Niccolo Machiavelli, vaikka ajatuksille oli osittain taustaa jo 1300-luvusta.³

Eurooppalainen kehitys heijastui Ruotsi-Suomeen Kustaa Vaasan hallituskaudella, jolloin valtakuntaan luotiin perinnöllinen kuninkuus ja valtakunnasta tehtiin byrokraattinen, keskushallinnon johtama valtio. Keskiajan desentralisaatio väistyi hallitsijan suvereniteetin tieltä.⁴ Keskiajalla oli syntynyt löysiä kuningas- ja ruhtinaskuntia, joita ei ohjattu eikä pyritty kehittämään. Tärkeintä ratkaisuvaltaa olivat käyt-

¹ Ragnar Hemmer, Magnus Erikssons landslags tillämpning i Finland i belysande av medeltida urkunder angående köp och byte av fast egendom. Juridiska Föreningens Tidskrift 1963, s. 97.

² Heikki Ylikangas, Miksi oikeus muuttuu. Laki ja kehitys historiallisen kehityksen osana. Juva 1983, s. 153–155.

³ Erkki Kouri, Tänkandet rörande statsmakten i början av nya tiden. Suomen Kirkko-historiallisen Seuran vuosikirja 62–63, 1972–1973, s. 35–38.

⁴ Matti Klinge, Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808. Keuruu 1987, s. 19 ja Berndt Federley, Indigenatsrätten och adeln i Finland under slutet av 1500-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1947, s. 101–102.

täneet suvut, sotajoukko ja yksityiset mahtimiehet, kunnes kirkko oli ryhtynyt tukemaan hallitsijaa oman etunsa takia.⁵

Uuden ajan alkupuolella erilaiset renessanssin ajatukset ja tavat ehtivät Suomen yläluokan piiriin, vaikka niiden voi tulkita jääneen suurelta osin Turun linnaan. Modernia ihmistä on kuvailtu häikäilemättömäksi, itsekkääksi, laskelmoivaksi ja rationaalisesti ajattelevaksi, kun hän pyrki saamaan taloudellista voittoa. Vaikka Ruotsi-Suomi oli pääosin maatalousmaa, jo 1500-luvulla pyrittiin kehittämään alkeellista teollisuutta. Yhteiskunnan kehitystä on luonnehdittu kasvavan kuninkaanvallan, aateliston nousun ja suurporvariston synnyn ajaksi.⁶

Myös uskonpuhdistus muokkasi ruotsalaissuomalaista yhteiskuntaa. Opin reformaatiota seurasi kultin ja hitaimmin kirkkojärjestyksen uudistuminen. Luterilainen kirkko tukeutui Jumalan sanaan, mutta samalla sillä oli valtiokirkollinen tendenssi. Kirkko kaipasi valtion tukea ja pönkitti hallitsijan valtaa.⁷ Lutherin käsityksen mukaan maallinen esivalta ylläpiti rauhaa ja järjestystä ja sen valtaan oli alistuttava; Jumala oli luonut kirkon ja maallisen vallan palvelemaan toisiaan.⁸

Toisaalta luterilainen kirkko jatkoi osittain katolisen perinteitä, sillä kirkko oli tukenut hallitsijaa jo varhaisesta keskiajasta turvatakseen oman asemansa. Katolinen kirkko oli tuonut pohjoismaihin kuten kaikkialle muuallekin tullessaan valtavaatimuksensa.⁹ Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kirkon oli tarkoituksenmukaista liittoutua kuninkaan puolelle sukujen vallan murtamiseksi. Valtapoliittisesti uskonpuhdistus katkaisi Rooman paavin ja Ruotsi-Suomen piispojen yhteydet, mutta ei kotimaisia kirkon ja hallitsijan välisiä suhteita.

Uuden ajan keskittyvä valtio kaipasi keskiaikaista enemmän veroja, ja sotien takia se rasitti alamaisiaan; erityisen raskaita sotaponnistuksia Ruotsi-Suomen asukkailta vaadittiin 1570-luvusta. Verotusta kehitettiin jakamalla keskiajan kollektiivisia rasituksia yksittäisille veron-

⁵ Heikki Ylikangas, *Käännekohtat Suomen historiassa*. 3. painos. Juva 1987, s. 18–19.

⁶ Heikki Ylikangas, *emt.* s. 30–31.

⁷ Erkki Kansanaho, *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon itsehallinto*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 55, Helsinki 1954, s. 29.

⁸ Erkki Kouri, *emt.* s. 38–39 ja K. A. Silén, *Kirkkokurista Turun Hiippakunnassa 1650-luvulla*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat VII. Jyväskylä 1908, s. 57–59.

⁹ Antti J. Pietilä, *Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin saakka*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen IV. Porvoo 1905, s. 77.

maksajille, ja rahvaalta vaadittiin miehiä sotiin. Rasisusten ohella uudenaikaistuva valtio tarjosi menestymisen mahdollisuuksia, koska sotalaitos ja hallintotoimi kaipasivat pystyviä miehiä. Uuden ajan alkuvuosisadat merkitsivät täten myös yhteiskunnan eri luokkien eroamista entistä selvemmin toisistaan.

2. Naishistorian problematiikkaa

Uuden ajan valtion ja yhteiskunnan murrosta on historiantutkimuksessa tarkasteltu perinteisesti miehisestä näkökulmasta. Tutkimus on toisaalta sivuuttanut naisten elämänolot ja toisaalta osittain olettanut miehisen elämänmallin kattaneen myös naiset. Tutkimuksen pääpaino on ollut valtiollispoliittisessa kehityksessä ja sellaisissa talous- ja sosiaalhistorian erikoiskysymyksissä, joissa naisten yhteiskunnallista asemaa ei ole otettu huomioon. Myös perinteinen kirkkohistoriallinen tutkimus on suurelta osin sivuuttanut naiset.¹

Tutkimuksen näkökulma on määräytynyt sekä tutkijoiden henkilökohtaisista näkemyksistä että 1900-luvun yhteiskunnallisista katsoimuksista käsin.² Toisaalta kysymyksessä on ollut historiallinen tilanne ja sen heijastuminen asiakirjoista. Useimmat keskiajan ja uuden ajan taitteen mullistuksista koskivat näet miesten hallussa ollutta elämänpiiriä. Valtiollisen aseman muutokset, yhteiskuntaluokkien keskinäiset valtataistelut sekä kirkon ulkonaisen aseman muutokset olivat suoraan naisesta vain miesten asioita, sillä keskiaikainen lainsäädäntö sulki naiset pois julkisesta elämästä. Maanlain yhteiskunta oli patriarkaalinen sukuyhteisö, jossa naisilla oli toisarvoinen asema. Naiset eivät olleet päättämässä yhteisistä asioista miesten rinnalla, koska he elivät yksituisuudessa ja miesten vallan alaisina; laki kutsui naista jopa miehen omistamaksi esineeksi.

Naishistorian syrjintä on ollut osin myös tietoista valintaa, joka on pohjannut naisten toisarvoiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Naiset

¹ Poikkeuksena voidaan mainita esim. Pentti Lempiäinen, *Odottavien äitien rukoukset suomalaisissa rukouskirjoissa. Nova et vetera*. Joensuu 1978, s. 313–329.

² Eräs lähdealuetta koskeva teos, Seppo Suvannon *Satakunnan historia III*, edustaa perinteistä suomalaista historiantutkimusta. Sen hakemistossa mainitaan 1 075 miehen nimeä ja 44 naista, jos esim. Engelika tulkitaan feminiiniseksi ja otetaan laskuihin mukaan myös naispyhimykset. Maakunnan hallintoa, asutusta, verotusta, elinkeinoja ja oikeudenhoitoa monipuolisesti käsittelevän teoksen henkilöistä on siis naisia vain 3,9 %. Seppo Suvanto, *Satakunnan historia III. Keskiaika*. Pori 1973, s. 439–447.

on sivuutettu sillä perusteella, että naisen asema on vuosisatojen mitaan riippunut hänen aviomiehestään ja muusta perheyhteydestään joko yksinomaan tai ainakin enemmän kuin hänen sukupuolestaan. Perinteisen käsityksen mukaan jokainen nainen samaistetaan vaimoon ja mielletään ainoastaan perheensä jäsenenä.

Jos naisten historia hyväksytään arvostettavaksi tutkimuskohteeksi, se avaa erilaisia näkökulmia, lähestymistapoja ja samalla metodisia ongelmia. Sekä lainsäädäntö että erilaiset uskonnolliset ja filosofiset oppirakennelmat ovat pitäneet sukupuolia toisistaan poikkeavina ja jakaneet ihmiset jyrkästi miehiin ja naisiin, riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan. Naimattoman naisen holhottavuus ei riippunut säädystä eikä yleisnaisellisuutta ole rajattu vain tietyn yhteiskuntaluokan naisten ominaisuudeksi. Naisen ja miehen olemuksellinen ero on johdettu heidän biologiastaan niin, että heidät on ymmärretty joko toistensa vastakohdiksi ja täydentäjiksi tai heitä on verrattu toisiinsa pitämällä miestä ihmisyyden normina ja korostamalla naisen puutteita ja alemmuutta.

Sosiaali- ja taloushistoriallisesti ajatellen sukupuoli ei ole jakanut ihmisiä kahteen toisilleen vastakkaiseen ryhmään. Biologisesta naiseudesta huolimatta kreivittären elämä on ollut erilaista kuin hänen piikansa, sillä ihmisen elämänkaaren määrittäjänä sukupuoli on ollut vain yksi elinoloja rajoittava tekijä.

Historian eri osa-alueet tarjoavat naistutkimukselle vaihtelevia näkökulmia ja samalla naisten menneisyyden arvostamismahdollisuuksia. Menneisyyden naisia voidaan tutkia subjekteina eli lähteä selvittämään, miten he itse kokivat oman asemansa ja elämänsä. Naisten ulkoinen elämänpiiri on ollut vuosituhansia suppeampi kuin miesten, mutta silti naisten silmin voi tarkastella mitä moninaisimpia yhteiskunnallisia ihmiöitä. Vaikka naiset eivät saaneet osallistua poliittiseen päätöksentekoon, heillä saattoi olla mielipiteitä ja epäsuoraa vaikutusvaltaa miesten välityksellä.

Naisten mieltäminen oman elämänsä subjekteiksi ja yhteiskunnan tarkkailijoiksi sisältää arvovaruksen: naisten hallussa olleiden elämänpiirien ja heidän ajatustensa sekä tuntemustensa selvittäminen on tutkimisen arvoista. Näin ymmärretty naisnäkökulma merkitsee historiantutkimuksen kentän laajenemista, koska se tuo yksityiselämän tutkimuksen piiriin ja paljastaa julkisestakin elämästä aikaisemmin piiloon jääneitä varjopuolia.

Toisaalta naisia voidaan tutkia objekteina, miesten toiminnan ja ajatusten kohteina. Varsinkin aatehistoriallisesti ja filosofisesti naiset

ovat historian mittaan olleet miesten omistamia ja käsiteltäviä esineitä ja mielenkiinnon kohteita, joista on kehitetty kaavamaisia käsityksiä ja joille on myönnetty oikeuksia naisia itseään kuulematta tai heidän voimatta vaikuttaa asioiden kulkuun.

Esiineellistetyn naisen tutkiminen ei sisällä yksiselitteistä arvovarausta, koska tutkijan asenne voi olla yhtä hyvin asenteita säilyttävä kuin niitä uudistava. Hän voi hyväksyä nykyisen yhteiskunnan luonnollisen kehityksen tuloksena, tai hän voi pyrkiä parantamaan epäkohdaksi kokemaansa naisen alistettua asemaa paljastamalla, millaisissa oloissa vanhat rajoitukset ja käsitykset ovat syntyneet.

Varsinkin talous- ja sosiaalihistoriassa naisten elämänoloja, työpanosta ja saavutuksia voi tutkia keskittymättä heidän omiin tuntemuksiinsa tai pitämättä heitä miesten objekteina. Naiset ovat eläneet aina yhteiskunnan osana ja yhteisön jäseninä, vaikka heidän asemansa on ollut toinen kuin miesten.

Osittain kaikessa naishistoriassa, mutta varsinkin talous- ja sosiaalihistoriassa naiset voidaan mieltää kahdella eri tavalla. Heitä voidaan verrata miehiin, jolloin mies asetetaan normiksi ja katsotaan, missä määrin nainen yltää hänen tasolleen tai rinnalleen. Tutkimusnäkökulma rajataan tällöin miehisin kriteerein ja katsotaan, missä määrin naiset ovat saavuttaneet samoja tuloksia. Sukupuolia verrattaessa on tavallista unohtaa naisille asetetut rajoitukset, koska tutkimus määräytyy usein nyky-yhteiskunnan lähtökohdista ja tämän päivän asenteista.

Toisaalta naisia voidaan tarkastella heidän omista lähtökohdistaan käsin ja keskittyä heidän erikoislaatuunsa, vertaamatta heitä miehiin. Vaikka tällaista miehistä riippumatonta asennetta voidaan pitää hyväksyttävänä ja se sopii moniin tieteisiin, historiantutkija ei voi irrottaa tutkimuskohdettaan elimellisestä yhteydestään eikä kokonaisuudesta. Naisten menneisyyden tutkiminen ja ymmärtäminen edellyttää kokosen yhteiskunnan tuntemusta, jossa he elivät.

3. Satakunnan ja Karjalan naiset uuden ajan alussa

3.1. Tutkimuksen tematiikkaa

Oheinen tutkimus selvittää suomalaisen 1500-luvun naisen yhteiskunnallista asemaa. Temaattisesti työ rajoittuu taloudellissosiaalisiin kysymyksiin ja sivuuttaa aatehistorian. Tässä ei pyritä selvittämään naisen olemusta koskeneen ajattelun kehitystä eikä filosofisia ongelmia.

Yhteiskunnallisen aseman tutkiminen edellyttää voimassa olleen lainsäädännön tuntemusta. Tässä työssä ei pyritä tutkimaan keskiajalla syntyneen juridiikan taustoja eikä syntyprosessia, vaan tarkoituksena on määrittää, millainen normisto rajoitti naisten elämää. Oikeudellisista lähteistä on katsottavissa, missä määrin lainsäädännön määräyksiä noudatettiin ja millaisia lakiin kirjaamattomia perinnäissäännöksiä Suomessa tunnettiin.

Tässä ei siis tutkita keskiaikaisen lain syntyä eikä sen vuosisataiseen muovautumiseen vaikuttaneita tekijöitä vaan lain määräyksiä ja niiden toteutumista. Maanlaki asetti naiset toiseen asemaan kuin miehet, mutta se edusti germaanista perinnettä eikä välttämättä soveltunut sellaisenaan Suomeen.

Suomalaisen naisen menneisyyttä voidaan tarkastella kahdesta eri näkökulmasta. Koska lainsäädäntö sulki hänet kotipiiriin ja yksityisyyteen, hänen menneisyytensä tutkiminen on tämän patriarkaalisen rakenteen selvittelyä. Toisaalta naisten historia on naisten ja julkisen vallan välisten suhteiden tutkimista. Lainsäädännöstä huolimatta suomalaiset 1500-luvun naiset eivät eläneet vain perhepiirissä vaan palvelivat esim. linnoissa ja kartanoissa.

Olennaisinta tässä tutkimuksessa on selvittää, miten uuden ajan alun murros heijastui naisten elämään. Vaikka hallinnon keskittäminen ei ollut suoranaisesti naisten asia, sukuyhteiskunnan uudistuminen keskusjohtoiseksi byrokraattiseksi valtioksi muutti naistenkin elämää. Uskonpuhdistus ulottui myös naisiin samoin kuin talonpoikaisen kansanosan elämänosan koveneminen ja yhteiskuntaluokkien eriytyminen toisistaan.

Työ keskittyy talonpoikaisnaisiin ja maaseutuväestöön, koska kaupunkien merkitys oli 1500-luvun yhteiskunnassa vähäinen eikä niiden asukkaista saada vielä tietoja samassa määrin kuin seuraavalta vuosisadalta. Toisaalta työssä näkyy yhteiskunnan eriytyminen, vaikka urbaani elämä jätetään tutkimuksen ulkopuolelle.

3.2. Tutkimusalue

Maantieteellisesti tutkimusalue kattaa kaksi maakuntaa, Satakunnan ja Karjalan. Satakunta jakaantui 1500-luvulla kahteen kihlakuntaan, joista Ala-Satakuntaan kuuluivat Euran, Eurajoen, Huittisten, Kokemäen, Loimaan ja Ulvilan pitäjät. Asutuksen ollessa laajimmillaan 1560-luvulla näihin pitäjiin laskettiin yhteensä 1 465 maakirjataloa ja kaikkiaan niissä oli 1 566 taloa.

Ylä-Satakunnassa oli Hämeenkyrön, Kangasalan, Karkun, Lempäälän, Pirkkalan, Tyrvään ja Vesilahden vanhat, keskiajalta periytyneet hallintopitäjät, sekä tutkimuskaudella Keski-Suomen uudisasutusalueelle syntynyt Ruovesi. Ylä-Satakunnassa oli 1560-luvulla 2 523 maakirjataloa ja yhteensä 2 536 taloa. Kokonaisuudessaan Satakunta käsitti täten 3 988 maakirjaan kirjoitettua verotalonpoikaa ja 4 102 taloa, jos mukaan lasketaan kaikki asutut talot.¹ Ala-Satakuntaan vain ajoittain kuulunut Närpiön pitäjä on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Karjalasta on rajattu pois Kymenkartanon lääni, joka oli vaihtelevasti Karjalaa ja Uuttamaata. Tutkimus kattaa täten Rannan kihlakunnan eli Säkkijärven, Viipurin ja Koiviston pitäjien 903 verotaloa ja 928 asuttua taloa, Lappeen kihlakunnan eli Lappeen ja Taipalsaaren 1 614 ja 1615 taloa, Jääsken kihlakunnan eli pitäjän ja Ruokolahden 1 296 ja 1 315 taloa sekä Äyräpään kihlakunnan eli Kivennavan, Muolaan ja Uudenkirkon pitäjien 1 030 ja 1 099 taloa. Yhteensä karjalainen tutkimusalue on näin taloluvultaan hiven satakuntalaista suurempi käsittäessään 4 841 ja 5 007 taloa.²

Molempien tutkimusalueiden pääelinkeinona oli maatalous, mutta Satakunta oli Ruoveden uudisasutusaluetta lukuunottamatta pysyvän

¹ Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 4. Helsinki 1973, s. 84–117.

² Sama, s. 189–219.

peltoviljelyn aluetta, kun taas Karjalassa kaskiviljelyllä oli vielä merkittävä osa. Tosin tutkimus on katsonut, että verolähteiden kuvaukset talonpoikien pysymisestä vain parikymmentä vuotta paikallaan ja muuttamisesta etsimään uusia kaskettavia metsiä koskevat 1500-lukua vanhempaa aikaa.³

Satakunnassa asuttiin sarkajakaisissa ryhmäkylissä, joissa asumukset olivat tiiviisti naapuritonteilla kylien tilusten levittäytyessä kylänmäen ympärille. Maanomistus oli pysyvästi viljeltyjen peltujen ja muiden tilusten hallussapitoa ja kylän yhteismaiden tiukasti säädeltyä käyttöä, koska talon veroluku määräsi sen oikeuden nauttia myllyistä ja muista kylän etuisuuksista. Kylät olivat keskimäärin kasvaneet sitä suuremmiksi, mitä vanhempia ne olivat, joten vain maakunnan syrjäisillä uudisasutusalueilla saattoi olla yksittäistaloja.

Karjalainen maanomistus- ja asutusmuoto oli satakuntalaista rikkaampi. Kun elinkeinorakenne pohjautui kaskeamiseen, maita ei omistettu pysyvästi länsisuomalaiseen tapaan eikä asutus keskittynyt ryhmäkyliin, vaan ruokakunnat valtasivat itselleen maita etsiessään kaadettavia metsiä. Asutuksen tihentyessä oli vähitellen ruvettava kaskeamaan samoja maita uudelleen ja ryhdyttävä raivaamaan pelloja. Jo Väinö Voionmaa on todennut Karjalassa olleen monimuotoisia kyliä, koska alkuperäisten yksittäistalojen rinnalle oli ehtinyt kasvaa suurkylä, mutta toisaalta asiakirjoissa kyliksi kirjoitetut veronmaksajat saat-

³ Ester Kähönen, Vanha Äyräpää I. Helsinki 1959, s. 79.

toivat asua myös hajanaisissa seutu- ja huutokylissä kaukana toisistaan.⁴

Naisten aseman voi päätellä olleen sitä huonomman, mitä enemmän maatalous pohjasi kaskiviljelyyn. Kun ruokakunnan menestys perustui maiden valtauksen ja mahdollisimman suuren kasken kaatoon, se arvosti eniten yksilöiden fyysistä voimaa ja näki naisessa synnyttäjän, uusien miesten äidin. Vaikka alkeellinen peltoviljelykin vaati runsaasti työtunteja, pysyvien peltojen omistaminen ei edellyttänyt samalla tavalla voimakkaita lihaksia kuin kasken valtaaminen. Samalla kaskikulttuuri eristi ruokakunnat toisistaan. Sarkajakaisissa ryhmäkylissä naiset voivat kehittää paremmin yhteistyötään kuin kaskikulttuurissa.

Valtiovallan ihanteet toteutuivat paremmin Satakunnassa kuin Karjalassa, sillä verottaja halusi jo keskiajasta pysyttää talonpojat yhden kaskikokoisen talon omistajina, tilaa liian pieniin osiin jakamatta tai sallimatta talonpojille lampuoteja.⁵ Kustaa Vaasa pyrki sitomaan verovelvollisuuden maanomistukseen samalla kun hänen tavoitteenaan oli edelleen säilyttää jokainen tila veronmaksukykyisenä. Valtiovallan pyrkimykset toteutuivat paremmin peltoviljelyalueilla kuin kaskikulttuurissa, vaikka satakuntalaisetkaan veroyksiköt eivät suoraan ilmaiseet talonpojan maanomistuksien määrää. Talojen jakamattomuus ja tilusten lohkomiskiello suosivat sitä lasta, josta tuli seuraava isäntä.

Itäsuomalainen täysvero ei mitannut maiden omistusta kuten satakuntalainen savu tai koukku, vaan se määriteltiin kaskikylvön mukaan. Karjalaisen talousmuodon takia talo oli vasta kehittymässä yhden talonpojan omistamaksi ja tietyt maat käsittäväksi viljely-yksiköksi.

Muidenkin Ruotsi-Suomen hallitsijoiden ja keskusvallan ihanteiden kuin verotuksen voi olettaa toteutuneen Satakunnassa paremmin kuin Karjalassa, koska läntinen Suomi oli lähempänä Tukholmaa ja paremmin alistettavissa yleisvaltakunnalliseen kontrolliin. Maanlain voi olettaa olleen yhteiskunnallisen toiminnan normina paremmin Satakunnassa kuin Karjalassa vielä 1500-luvulla, vaikka Karjalakin oli liitetty hallinnollisesti Ruotsiin jo keskiajalla.

⁴ Väinö Voionmaa, Suomen karjalaisen heimon historia. Toinen, muuttamaton painos. Porvoo 1969, s. 165–166.

⁵ Anneli Mäkelä, Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autioituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. Forssa 1979, s. 30–33.

4. Lähteet

4.1. Kameraaliset asiakirjat

Uuden ajan alun yhteiskunnallisia oloja koskevat lähteet ovat suurelta osin kameraalisia eli veronkannon yhteydessä syntyneitä ja verottajan tarpeisiin kirjoitettuja. Niiden tehtävänä on kertoa kruunulle kanne-
tuista veroista ja toisaalta Suomen verovarojen käytöstä. Kustaa Vaasa uudisti veronkantojärjestelmää tekemällä siitä kirjallisen ja mahdollisimman yksilöllisen, samalla kun hän pyrki verottamaan maanomistusta, jotta alamaisten verotaakka jakaantuisi mahdollisimman oikeudenmukaisesti.

Kustaa Vaasan uudistusten tuloksena Suomen verovelvollisista talonpojista alettiin kirjoittaa noin vuodesta 1540 nominaalisia veronkantuetteloita, joista maakirjat olivat yleisimpiä. Niihin merkittiin vuosittain veronmaksajat veroyksiköineen. Naiset näkyvät maakirjoissa vain niissä tapauksissa, kun he suorittivat kruunun vuotuisen pääveron. Suurin osa vuotuisista veroista kannettiin maanomistusta ja kylvöä osoittavien koukkujen, savujen ja täysverojen mukaan, minkä lisäksi verotettiin talonpoikaistaloja. Maakirjoissa oli myös alun perin kirkollisia jousia, jotka olivat säilyneet 1500-lukuun turkistalouden ajoilta. Jousi määriteltiin täysikasvuiseksi mieheksi, joten verottajan mukaan metsästys oli puhtaasti miehistä työtä. — Kollektiiviset verot, nautakunnittain, neljänneksittäin ja pitäjittäin maksetut, eivät kysyneet maksajien sukupuolta.

Uskonpuhdistuksen jälkeen myös alun perin kirkolliset verot näkyvät voudintileistä; osittain niistä kirjoitettiin omia nominaalisia kantuetteloita ja osittain niitä koottiin kruunun vuotuisen pääveron yhteydessä. Kirkolliset verot koskivat maatalouden vuosittaista tuottoa, ennen muuta viljasatoa, kunnes Kaarle IX:n aikaan vuonna 1602 siirryttiin verottamaan kylvöä. Naiset näkyvät kirkollisten verojen luetteloissa vain, jos he harjoittivat itsenäisesti maataloutta.

Koska maavero suoritettiin maanomistuksen ja kaskeamisen mukaan ja kirkollinen kymmenys kannettiin viljelyksen tuotosta, verojen maksajakunnan voi olettaa olleen identtinen. Luettelot kirjoitettiin kuitenkin toisistaan tietämättä, koska maakirjan laati kihlakunnanvou-

ti ja kymmenysluettelon kirkkoherra. Tästä syystä niiden kyläjakoa voi poiketa toisistaan sen ohella, etteivät Eerik Pommerilaisen verouudistuksen yhteydessä 1400-luvun alussa syntyneet hallintopitäjät noudattaneet kirkollista seurakuntajakoa.

Toisaalta on muistettava, että kymmenysluetteloissa on enemmän veronmaksajia kuin maakirjoissa, koska rälssin lampuodit joutuivat kruununverojen maksamattomuudesta huolimatta suorittamaan kirkollisen veron. Yksittäistapauksissa on myös mahdollista, että maallinen ja kirkollinen verottaja tulkitsivat verovelvollisuutta eri tavoin. Varsinkin sukupolvenvaihdoksissa maksajaksi voitiin kirjata eri miehet ja kuolinpesän haltija voitiin kirjata toisin. Kaikista mahdollista eroista huolimatta on muistettava sekä maakirjojen että kirkollisten verojen maksajista kirjoitettujen luetteloiden syntyneen vain veronkannon tarpeisiin, ei asutuksen tai tilojen hallintasuhteiden selvittelyä varten.

Sekä Satakunnan että Karjalan muut kirkollisten verojen kantoluettelot, ruokalisästä ja nokista kirjoitetut, alkavat 1550-luvusta, mutta jäävät lyhytaikaisiksi, eikä niistä ole irrotettavissa erityisesti naisia koskevia tietoja, vaikka nokka liittyikin alun perin henkilöön. Seurakuntien omia tilejä tai muita asiakirjoja ei ole säilynyt 1500-luvusta, joten kirkollisia toimitusmaksuja ja muita seurakunnallisia tilityksiä voi tutkia vasta 1600-luvun lopusta ja yleisimmin 1700-luvusta.

Kruunun omistukseen joutuneista tiloista on tallella luetteloita 1550-luvusta. Useimmat näistä lampuotitiloista olivat entisiä kirkon omistuksia, jotka joutuivat uskonpudistuksen yhteydessä valtiolle. Niiden omistuksista on lähteissä tarkemmat tiedot kuin maakirjataloista, sillä niistä luetellaan tiluksia ja karjaa, mutta toisaalta ne on usein kirjoitettu ilman lampuodin nimeä.

Sotien takia Ruotsi-Suomi joutui rasittamaan alamaisiaan monilla apuveroilla, varsinkin 25-vuotisen sodan sytyttyä mutta osittain jo tätä aikaisemmin. Ylimääräiset verot voi jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, kannettiinko niitä vuotuisen veron maksuperusteiden mukaan vai maakirjaverosta poikenneella tavalla. Jos verotuksen pohjana oli jokin muu kuin maakirjan veroyksikkö, veronmaksajista oli laadittava nominaalinen luettelo.

Naistutkimuksen kannalta tärkeimmät apuverot ovat vuoden 1571 hopeavero, joka koottiin maksajien irtaimistosta, ja 1600-luvun huonekuntaverot (hjonelags). Tällöin verotettiin ihmisiä eli avioparia ja leskiä sekä osittain tyttäriä, poikia, piikoja ja renkejä.

Kustaa Vaasan ja varsinkin hänen poikiensa 1500-luvun jälkipuoliskolla ja seuraavan vuosisadan alussa käymät sodat vaikuttivat syvästi

sesti Suomen maaseutuun. Kun talonpojilta vaadittiin yhä enemmän veroja ja miehiä oli saatava jatkuvasti armeijaan, talot alkoivat autioitua eli niiden verot rästyivät. Talojen menettäessä vähitellen asukkaansa ja peltöjen jäädessä omistajitta naapurit ja kyläläiset ryhtyivät käyttämään autiotilan maita. Osittain talonsa verohylyksi jättänyt talonpoikakin saattoi viljellä pellojaan.

Autioituminen merkitsi kruunulle erittäin huomattavaa verotulojen vähenemistä. Tästä syystä verojen rästyymistä tutkittiin niin, että 1570-luvusta kirjoitettiin erillisiä autioluetteloita. Vuosisadan vaihteesta voutintileissä on myös luetteloita siitä viljasta ja heinästä, jota koottiin autiotilan viljelyksiltä ja josta oli maksettava tavallisimmin puolet kruunulle.

Koska autiotilan kesantopelloilla kasvaneen vaatimattoman sadon korjaaminen ei edellyttänyt kiinteän omaisuuden omistamista eikä lainsäädäntö estänyt miehensä sotaan menettäneitä naisia yrittämästä elättää itseään, autiotilojen käyttäjissä oli huomattavasti enemmän naisia kuin maakirjoissa tai kymmenysluetteloissa.

Tutkimuskauden lopussa, uuden vuosisadan puolella karja- ja kylvöverot rinnastuvat vuodesta 1620 autiotilojen viljelijöiltä kannettuihin maksuihin. Koska huomattava osa taloista oli viljelijöittä, loisilla, sotilaiden omaisilla ja muilla tilattomilla oli mahdollisuus pitää lehmää ja lammasta tai paria.

Veronkantolähteiden käyttö muuhun kuin verohistorian tutkimiseen on ongelmallista, koska ne kertovat vain verottajan näkökulman. Niihin on merkitty vain ne veroyksiköt, maksajat ja veroparselit, joilla oli merkitystä veronkantajan kannalta. Kameraaliset 1500-luvun asiakirjat eivät kerro kaikesta asutuksesta, koska sekä laillisesti verovapaat että laittomasti veronmaksulta säästyneet eivät näy asiakirjoista. Vielä vähemmän maakirjat ja muut nominaaliset lähteet paljastavat väestöstä, koska eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta verottamisen pohjana oli omistaminen tai täsmällisemmin ilmaistuna omaisuuden hallintaoikeus.

4.1.1. Kruunun menojen tilitykset

Suurin osa kruunun keräämistä veroparseleista toimitettiin Ruotsiin tai kulutettiin sodankäyntiin ja muuhun sellaiseen hallintoon, joka ei koskenut suoranaisesti naisia. Mutta toisaalta voutintilien menoista löytyy enemmän naisia kuin tuloista, sillä linnojen ja kartanoiden pal-

veluksessa oli molempia sukupuolia. Satakunnassa oli Kokemäenkartano sekä Porin, Koiviston, Köyliön ja Liuksialan latokartanot, kun taas Karjalan hallinnollisena keskuksena oli Viipurin linna, jonka ohella läänissä oli Saviniemen, Kivennavan, Kirvesniemen ja Taipaleen latokartanot.

Linnojen ja kartanoiden tileistä on tutkittavissa, millainen oli niiden palvelusväen työnjako ja mitä eri ammattien harjoittajille maksettiin. Tiedot on esitettävä muutamilta poikkileikkausvuosilta, sillä asiakirjoja ei ole käytettävissä aukottomasti eivätkä palkkaustavat pysyneet muuttumattomina. Tästä aineistosta on siis tutkittavissa, paljonko naisia käytettiin ja mitä töitä heillä teetettiin sekä mikä oli heidän palkkatasonsa miehiin verrattuna, mutta naisten elintason ajallinen kehitys on hankalasti arvioitavissa.

4.1.2. Lyhennykset ja läänitykset

Uuden ajan alun yhteiskunnalliset murrokset ja erityisesti sotalaitos eriyttivät yhteiskuntaluokkia toisistaan. Talonpoikien enemmistö köyhtyi ja sen maksamat verot rästytyivät, kun toisaalta upseerit ja muut sodassa kunnostautuneet oli palkittava. Keskiaikaisen maanlain mukaan kuningasta ratsain palvelut mies vapautti talonsa veroista, mutta uuden ajan alkuun mennessä aatelissäätö oli muodostunut perinnölliseksi yhteiskuntaluokaksi, jonka asema ei vaihdellut vuosittain asepalvelun myötä. Toisaalta sotiva valtio kaipasi armeijaansa upseerien ohella talonpoikaisia ratsujoukkoja. Koska Suomessa elettiin pääosin luontaistaloutta, rahapalkkojen sijasta myönnettiin verovapauksia, -helpotuksia ja läänityksiä sekä lahjoituksia. Nämä saattoivat ulottua myös edunsaajan perheeseen.

Toisaalta verovapauksia ja -helpotuksia myönnettiin myös köyhyyden takia. Naisen leskeys oli yksi niistä perusteista, jotka hellyttivät kuninkaan.

Erilaiset kruunun tuloja vähentäneet läänitykset ja verohelpotukset näkyvät tilikirjoista, joihin ne on kirjattu veroyksiköiden lyhennyksinä. Tämän lakonisen maininnan ohella niistä on löydettävissä joko tilien liitteistä tai valtakunnan registratuurasta hallitsijan kirje. Riksarkivista mikrofilmatuista asiakirjoista on poimittavissa suomalaisten veronmaksajien valituksia ja verohelpotuspyyntöjä.

Tästä aineistosta on analysoitavissa 1500-luvun perhekäsityksiä, sillä naisten saamista verohelpotuksista ja läänityksistä voi laskea, mikä

thinghamat

En fero tinghe. taki siltan dagh han luit tingh.
haffna. lyper han tha w. tha ficht bondh. pablose he-
ma. tho ul ann tingo dagh. bondh. ogh haredihoff
dinghe bothe thre maalo. p. vn

Tu ffulu tingha thina drax luy arth. haffna
h hmarie lagapagui ficht frun tlagghindge dag.
p. ul mo wifna ficht. ann fuan botolpe
maalo. ul p. maalo olaffe dagh. Endh frun emishelmaff.
ul aduent. i tesson thinn ffulu haredihoffdingh ting.
haffna na end dagh. h hmarie wifu. aa p. thinn tingh

osa niistä oli myönnetty miesten ansioiden perusteella vaimolle, tyttärelle tai äidille ja mikä osa oli suotu naisille perheyhteyteen viittaamatta. Oletettavasti lahjoitukset ja läänitykset annettiin miesten ansaitsemina, mutta naiset anoivat itse verohelpotuksia köyhyyttään ja turvatomuuttaan. Tämä aineisto kertoo sukuyhteiskunnan väistymisestä ja keskitetyn valtion alamaisistaan mahdollisesti tuntemasta vastuusta.

4.1.3. Oikeuslähteet

Uuden ajan alun oikeudenkäytöstä on tallella sakkoluetteloita ja tuomiokirjoja. Voudintilien tositteiksi liitetyt sakkoluettelot ovat lyhytsanaisia, sillä ne kertovat vain tuomitun nimen, lyhyen maininnan hänen rikoksestaan ja sakon suuruuden. Koska luettelo oli voudin tosite kruunulle kertyneistä tuloista, siihen ei kirjattu oikeudenkäynnin yksityiskohtia. Samasta syystä näistä lähteistä puuttuvat kaikki ne oikeudessa esitetyt asiat, joista ei langetettu sakkotuomiota.

Naiset mainitaan sakkoluetteloissa sekä rikosten tekijöinä että uhreina. Heidän yhteiskunnallista asemaansa voi tarkastella myös tutkimalla heitä käsitelleiden oikeustapausten ympäristöä. Sakkoluettelot kertovat enimmäkseen molemminpuolisesta aggressiosta, sillä lyöty ei käänntänyt kristillisesti toista poskea. Vierekkäisistä tuomioista voi kat-

soa, missä määrin naiset aloittivat väkivaltaisen käyttäytymisen, missä määrin he olivat passiivisia uhreja ja missä määrin he puolustautuivat. Myös miesten keskeinen väkivalta on kiinnostavaa: kostiko mies vaimonsa, tyttärensä tai äitinsä kokeman aggressiivisuuden.

Satakunnasta julkaistu 1500-luvun tuomiokirja⁶ on lähinnä sakkoluettelo, mutta maakunnasta on käytettävissä pari muuta tuomiokirjan nimellä arkistoitua asiakirjaa⁷. Niihin on kirjoitettu sakkoluetteloita tarkemmin erilaiset tuomioistuimissa käsitellyt asiat, olivat ne sitten rikoksia, riitoja tai ilmoitusasioita. Erityistä mielenkiintoa on perintökysymyksillä, joista näkyy tyttärien taloudellinen asema ja samalla heidän avioitumisensa.

4.1.4. Naisten nimikäytäntö

Tässä ei ole lueteltu tyhjentävästi kaikkia tutkimuksessa käytettyjä lähteitä vaan kiinnitetty ainoastaan huomiota niiden problematiikkaan korostetusti naisten menneisyyden paljastajina. Uuden ajan alun vuosisatojen asiakirjoja on käytetty suomalaisessa historian tutkimuksessa ahkerasti, mutta 1500-luvun naisten löytäminen edellyttää kekseliäisyyttä ja ennakkoluulottomuutta.

Eräs keskeinen näkökohta naisia etsittäessä ja heidän asemaansa punnittaessa on heidän nimensä. Uuden ajan alun karjalaisella miehellä oli lähteissä etunimi ja sukunimi, joskus patronyymi. Satakunnassa käytettiin yleisesti etunimeä ja patronymia, vaikka sukunimet tai niiden paikalla käytetyt talonnimet olivat nekin ajoittain jokseenkin yleisiä. Jokainen mies pyrittiin esittämään lähteissä omana ja itsenäisenä yksilönään. Verotuslähteissä talonpojan nimi vastasi myöhemmin käyttöön tulevaa talon nimeä, joten miehet pyrittiin erottamaan naapureistaan.

⁶ Suomen vanhimmat tuomiokirjat II. Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550–1552. Julkaisut Valtionarkisto, toimittanut John E. Roos. Helsinki 1964. – Niteessä on julkaistuna asiakirja VA 216^a.

⁷ Voudintilien niteissä VA 216^b on Ylä-Satakunnan aineistoa vuodelta 1551 ja VA 216^c Ala-Satakunnan 1552–1553 ja 1561 sekä niteessä 217^a Viipurin läänin vuoden 1585 valituskäräjiä. Nide 222^a käsittää Satakunnan tuomiokirjan vuosilta 1600–1601 ja mikrofilmissä VA FR 364 on lyhyt katkelma Ala-Satakunnasta vuodelta 1593. Ylä-Satakunnan renovoituun tuomiokirjaan VA Ylä-Satakunta KOa 5 on sidottu Satakunnan vuosien 1584–1586 käräjiä.

Naisten laita oli toisin. Teoriassa heistäkin voi esittää etunimen ja patronyymin tai sukunimen, mutta tämä edellytti heidän tunnistamistaan miesten tavoin kruunun alamaiseksi ja itsenäiseksi yksilöiksi. Toinen vaihtoehto oli määritellä naiset perheasemansa kautta.

Naisen sitominen perheyhteisöön oli mahdollista ilmaista eri tavoin. Hän voi olla vain anonyymi tietyn miehen vaimo, äiti, sisar tai muu omainen. Hänestä voi kirjoittaa näkyviin perheaseman ohella etunimen tai jopa koko nimen. Yleisesti ottaen nimikäytäntöä voidaan tulkita siten, että mitä täydellisemmin nainen on kirjoitettu perheen jäseneksi ja jätetty hänen oma nimensä pois, sitä patriarkaalisempaa yhteiskuntaa on pidettävä sen sulkiessa naisen vain yksityisyyteen.

5. Lainsäädännön naisille asettamat rajat

5.1. Keskiajan perintö

Keskiajan suomalaisten naisten elinoloja ei ole tutkittu. Keskiajan historiantutkimus on ollut suurelta osin hallintohistoriaa tai verotuksen kehitykseen keskittyynyttä sekä asutuksen kasvuun tai elinkeinoihin pureutuvaa, missä yhteydessä ei ole selvitetty menneisyyttä erityisesti naisten kannalta.

Erityisesti keskiaikaa koskeva naistutkimuksen puute selittyy tutkijoiden tunteman yleisen mielenkiinnottomuuden ohella lähteiden niukkuudella. Keskiajan historiallisia asiakirjoja on säilynyt niin vähän, että naisten oloja ja elämää koskeva tutkimus edellyttäisi poikkitieteellistä yhteistyötä taidehistorioitsijan, kirjallisuudentutkijan ja kansanrunoutentutkijan kanssa. Näiden tieteiden anti olisi pääosin aatehistoriallista, koska kirkkotaiteesta olisi tutkittavissa katolisen kirkon suomalaiselle kirkkokansalle tarjoamia naiskuvia. Muukin kirkollinen aineisto legendoista ja kalentereista kirkkomusiikkiin on pääosin ideologista.

Kansanrunouden tutkimus ja monipuolinen perinteeseen syventyminen paljastaisi, miten suomalaiset omaksuivat kristinuskon levittämiä ajatuksia ja miten naiset itse tilittivät runoudessaan tuntojaan. Kansanperinteen aineiston ajoittaminen on problemaattista, ja keskiajan katolinen perinne on jäänyt uskonpuhdistuksen propagandan taakse. Katolisella kirkolla oli kristinuskon yleisen miehisyyden vastapainoksi myös voimakkaita naispyhimyksiä — keskiajalla harjoitettiin tietoista lähetystyötä mahtavan Pyhän Birgitan suojissa¹ — mutta uskonnollisen kultin heijastumista suomalaisten naisten jokapäiväiseen elämään ei ole tutkittu eikä sitä voi selvittää historiallisista asiakirjoista.

¹ Esim. Kustaa Vilkkuna, P. Birgitta suomalaisessa kansanperinteessä. Kotiseutu 1966, s. 97.

Historiantutkija voi tarkastella keskiajan yhteiskunnallista kehitystä olettamalla suomalaisen maatalousyhteisön pysyneen vanhoillaan niin, että uuden ajan lähteistä löytyy niiden syntyajan ohella keskiajan tietoutta. Erityisesti uudisviljelysalueiden naisten työpanoksen voi olettaa olleen riippumaton vuosisadoista.

Toisaalta historiantutkija voi keskittyä juridiikkaan, koska useimmat keskiajan asiakirjat ovat säilyneet taloudellis-oikeudellisen merkityksensä takia. Testamenteista, lahjoituksista ja kauppakirjoista sekä muista vastaavista toimenpiteistä kertovia keskiajan lähteitä on tallella vain sporadisesti, mutta tätä olennaisempaa on lainkäytön perusteiden tutkiminen, koska keskiaikainen maanlaki oli voimassa uuden ajan alussakin.

Koska keskiaikainen maanlaki koottiin eri-ikäisten maakuntalakien pohjalta, se ei ole ristiriidaton kokonaisuus. Paikoin laissa on jälkiä pakanuuden aikaisesta germaanisesta yhteiskunnasta, mutta suurelta osin laissa näkyy jo kristinuskon vaikutus. Epäyhtenäisyydestä huolimatta laista voi etsiä, millainen asema naisella oli perheensä jäsenenä, miten hän kuului sukuunsa ja mitä laki sanoi naisen yhteiskunnallisesta asemasta.

5.2. Nainen perheensä jäsenenä

5.2.1. Naimattoman naisen asema

Naimaton nainen eli neitsyt oli maanlain mukaan holhottava olento, joka rinnastettiin lapseen ja mielipuoleen. Näillä vajaavaltaisilla yhteiskunnan jäsenillä oli oikeus omistaa maata, mutta neitsyt ei voinut hallita omaisuuttaan ennen avioitumistaan. Laki ei tuntenut ikärajaa, jonka saavuttaessaan naimaton nainen olisi päässyt holhouksestaan.² Naimattoman naisen holhous ei rajoittunut omaisuuteen, sillä laki kielsi neitsyen kuulemisen oikeudessa todistajana, jollei holhooja ollut läsnä.³

Isän ja tyttären tai holhottavan ja holhoojan välisiä suhteita ei mää-

² Maankaari VIII, XVI ja XVIII. Suomenkielen muistomerkkejä III, 1. Kristoffer kunin-
kaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Helsinki 1926, s. 69 ja 73–
74.

³ Käräjäasiain kaari XIV, sama teos s. 149.

ritellä laissa mainittuja lainkohtia tarkemmin. Toisaalta tytär oli osa perheestä, jonka päämiehenä oli talonpoika.⁴ Välillisesti on tulkittavissa, että isällä oli oikeus lyödä lapsiaan: koska isäntä sai pahoinpidellä paimentaan, kunhan tämä ei jäänyt invalidiksi,⁵ hänellä lienee ollut mahdollisuus harjoittaa kotikuria, kunhan ei tappanut lapsiaan.

5.2.2. Avioliiton solmiminen

Maanlain mukaan naimaton nainen ei päättänyt itse avioitumisestaan, sillä naimakaaren l. luku määräsi ”itselleen emäntää pyytävän miehen” rukoilemaan naisen naittajaa. Kihlaus solmittiin naittajan kotona neljän todistajan läsnäollessa; jonkun muun kuin naittajan suorittamana kihlaus oli laitton. Samalla laki tuomitsi kaksinnaimisen, sillä naittaja joutui maksamaan sakot kihlattuun naisen kahdelle miehelle ja samoin mies syylistyi rikokseen kihlatessaan kaksi naista.⁶

Maanlaki ei edellyttänyt tyttären suostumista kosintaan, sillä kihlaus oli sulhasen ja naittajan välinen asia, mutta laillinen kihlaus oli välttämätön, ennen kuin pappi voi kuuluttaa avioparin.⁷ Ljungo Tuomaanpojan suomennoksen mukaan tosin tytön oli itse myönnyttävä kosintaan, sillä kihlaus tapahtui ”Jsän ia äitin suomalla, ia erinomaisesti sen suosiolla ia hyuällä tahdolla ioca annettaman pitä, ei mahda hän siihen wadhitta”.⁸ Kalajoen kirkkoherra lisäsi siis vuonna 1602 päiväämäänsä suomennokseen tekstin, joka keskiajan laissa ei ollut.⁹

Keskiaikaisen maanlain mukainen naitettavan velvollisuus totella vanhempiaan ja naittajaansa näkyy selkeästi naimakaaren kolmannesta luvusta, jossa vastoin isänsä ja äitinsä tahtoa miehen ottava neitsyt tuomittiin menettämään perintönsä; tosin vanhemmilla oli halutesaan mahdollisuus antaa tyttärensä rikkomus anteeksi. Lain sanonta neitsyen miehen otosta on ymmärrettävissä naisen oman tahdon

⁴ Esim. Rakennuskaari XXXV, sama teos s. 117.

⁵ Rakennuskaari XLVIII, sama teos s. 128.

⁶ Naimisen kaari I ja II, sama teos s. 39–41.

⁷ Konung Magnus Erikssons Landslag, utgifven af D. C. J. Schlyter. Samling af Sveriges Gamla Lagor. Volumen X. Lund 1862, s. 51–52.

⁸ Naimisen menosta 2. Ljungo Tuomaanpojan lainsomennokset I. Maanlain ja kaupunginlain teksti. Vaasa 1975, s. 27.

⁹ Naimisen kaari II. Suomenkielen muistomerkkejä II, 1. Kristoffer-kuninkaan maanlaki Herra Martin suomeksi kääntämä. Helsingissä 1905, s. 21.

ilmaukseksi, samoin kuin määritelmä kihlauksen purkamisesta, mutta seksuaalisesti maanlaki piti naista miehen toiminnan kohteena. Vihkimistä edeltänyt sukupuolilyhteys ja lasten siittäminen ilmaistiin miehen aktiivisuutena, samoin kuin ennen avioliittoa syntyneiden lasten ”paraneminen” avioliitoksi vanhempien solmiessa avioliiton: siittää mies lapsen salavuoteessa ja ottaa sitten sen vaimon avioksensa, niin ottaa se lapsi perinnön kuin aviovaimon lapsi. Sillä koska hän paransi vaimon, niin paransi hän myös lapset. Neitsyen viettelijä ja makaaja sai maksaa 40 markan sakot.¹⁰

Kihlaus oli sitova sopimus, joka antoi sulhaselle oikeuden päättää avioliiton solmimisesta. Hänen oli ilmoitettava hääaikeensa kuusi viikkoa aikaisemmin naittajalle, jonka oli luovutettava morsian. Vain sairaus voi estää sulhasta viettämästä häitä, sillä terveen kihlatun hän sai noutaa jopa väkivalloin. Morsiamen luovuttaminen on kirjattu lakiin vain naittajan velvollisuudeksi, sillä tyttären omasta tahdosta laki vaikeenee.

Morsian oli mykkä myös silloin, kun naittaja antoi hänet sulhaselle eli asetti tytön käden tulevan aviomiehen käteen ja lausui: minä annan sinulle minun tyttäreni kunniassa emännäksi ja puolelle vuodetta, lukoille ja avaimille. Samalla naittaja määritteli avioparin omaisuus-suhteet toteamalla kummankin puolison säilyttävän kiinteän perintö-

¹⁰ Naimisen kaari II ja III. Suomen kielen muistomerkkejä III,1. Kristoffer kuninkaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Helsinki 1926, s. 40–41.

omaisuutensa itsellään, mutta irtaimesta oli kolmannes vaimon.

Maanlain mukaan avioliitto täydentyi sulhasen kotona, jossa vieten yön jälkeen aviomies oli vaimonsa oikea edesvastaaja ja jonka jälkeen annettiin huomenlahjat.¹¹

Laki korosti kahta asiaa. Se tähdensi sulhasen oikeutta saada laillisesti kihlattu morsian vaimokseen. Laki raivasi sulhasen tieltä sekä naittajan asettamat esteet että toisten miesten väliintulot; laillisesti kihlatun morsiamen sulhaselta ryöstänyt mies rikkoi valasyyn ja joutui rauhattomaksi. Morsiamen tai hänen naittajansa oikeuksista laki sen sijaan vaiken, sillä se määritteli avioliiton solmimisen täysin sulhasen tahdon mukaan eteneväksi prosessiksi. Kirkollista vihkimistä laki ei edellyttänyt eikä määritellyt sen seremoniallista paikkaa.

Toiseksi laki sääteli varallisuuskysymyksiä. Laki rajoitti hääpitojen vierasmäärää, häälahjoja ja huomenlahjoja. Myötäjäisistä laki vaiken, tyytyn vain määrittelemään, miten niitä voi antaa sekä pojalle että tyttärelle ja ne voi pitää antajan eliniän, mutta tämän kuoltua ne otettiin huomioon perintöä jaettaessa.¹² Valtiovalta pyrki estämään alamaisten statussymbolit, kun taas myötäjäisten antamista rajoitti normaali perimyskäytäntö.

5.2.3. Vaimon asema

Naimakaaren kuudennen luvun mukaan häyön jälkeen mies oli vaimonsa edusmies eli aviomiehen tuli sekä kantaa että vastata vaimonsa puolesta. Ensimmäisen yhteisen yön jälkeen piti myös antaa häälahjat. Aivat samat määräykset toistuivat kaaren yhdeksännessä luvussa.¹³ Edusmiehisyy tuli ilmi avioliiton taloudellisissa järjestelyissä, sillä mies hallitsi myös vaimonsa omistamaa omaisuutta. Aviomies myi emäntänsä maata, ei vaimo itse.¹⁴ Talonpojalla oli valta purkaa hänen vaimonsa kanssa tehty kauppa.¹⁵

Edusmiehisyy tai hallintaoikeus ei tarkoittanut vapautta käsitellä vaimon omaisuutta. Aviomies sai myydä vaimonsa omaisuutta vain

¹¹ Naimisen kaari IV–VI, sama teos s. 39–43.

¹² Naimisen kaari VII, VIII, XII, XIII ja XIV, sama teos s. 43–47.

¹³ Naimisen kaari VI ja IX, sama teos s. 43–45.

¹⁴ Maankaari V, sama teos s. 68.

¹⁵ Kaupan asiain kaari IV, sama teos s. 134.

kolmanneksen ja omaansa kaksi kolmannesta,¹⁶ ja myynti edellytti pätevää syytä. Maasta sai nimittäin luopua vain silloin, jos sen omistaja oli joutunut sotavangiksi tai jos perheellä oli nälkä. Perheen elannon takia miehen oli myytävä omaa maataan kaksi kertaa niin paljon kuin vaimon, mutta jollei aviomiehellä ollut maata, hän sai myydä vaimonsa omistamaa korkeintaan kuudella markalla vuodessa.¹⁷

Aviopuolisoiden kiinteän perintöomaisuuden pysyessä erillisinä irtaimisto oli yhteistä.¹⁸ Myös avioliiton aikana ostettu omaisuus oli yhteistä; mies omisti hankitusta omaisuudesta kaksi kolmannesta ja vaimo kolmanneksen. Sama suhde vallitsi myydessä. Miehen tai vaimon lähtiessä kotoa ja perheen kaivatessa ruokaa kotiin jäänyt puoliso sai myydä omaisuutta, kunhan suhdelukuna oli miehen 2/3 ja vaimon 1/3.¹⁹

Puolisot eivät perineet toisiaan,²⁰ minkä ohella omaisuuksien erillisyyss näkyi edelleen rikosasioissa. Kukaan ei vastannut toisen sakoista eikä veloista, ei edes aviopuoliso, joten varkaankaan vaimon omaisuudesta ei saanut ottaa miehen maksettavaksi tuomittuja korvauksia.²¹

Avioliiton talusjärjestelyihin liittyi edelleen huomenlahja, jonka synnystä on esitetty erilaisia tulkintoja.²² Maanlaki määritteli huomenlahjan selvimmin puhuessaan kuningattaresta, jonka lahja sai käsittää vain maita ja kartanoita, ei linnoja eikä linnoituksia. Kuningatar sai pitää huomenlahjansa vain elinikänsä, sillä hänen kuoltuaan lahja palautui kruunulle. Jos hän solmi uuden avioliiton tai lähti ulkomaille, huomenlahjan lunastamisesta neuvoteltiin, mutta mikäli hän liittoutui valtakunnan vihollisten kanssa tai toimi muuten Ruotsia vastaan, hän menetti huomenlahjansa.²³

Koska huomenlahja annettiin hääyön jälkeen, sen on oletettu olleen neitsyydestä maksettu korvaus. Siveyteen liittyi myös naimakaaren XI luku, jonka mukaan huoruudesta kiinni saatu vaimo menetti sekä huo-

¹⁶ Maankaari V, sama teos s. 68.

¹⁷ Maankaari XXVII, sama teos s. 78.

¹⁸ Naimisen kaari V, sama teos s. 42.

¹⁹ Maankaari XXVIII ja XXIX, sama teos s. 78–79.

²⁰ Perintökaari X, sama teos s. 56–57.

²¹ Tahtotapon asiain kaari XXIII, Käräjäasiain kaari XXVII ja Valasyiden kaari XXI sekä XXXI, sama teos s. 200, 231–232, 172 ja 176.

²² Heikki Ylikangas, *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*. Juva 1988, s. 78–96.

²³ Kuninkaan kaari X. Suomenkielen muistomerkkejä III, 1. Kristoffer kuninkaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Helsinki 1926, s. 22–23.

menlahjansa että avio-oikeutensa.²⁴ Laki ei kuitenkaan määritellyt huomenlahjan syntyä vaan rajoitti sen voimaa säädyyttain sekä määräsi sen kohtalosta. Lahja voi olla joko kiinteää tai irtainta, ja se laskettiin lasten äidin perinnöksi. Jollei aviopuolisilla ollut lapsia, lahjan sai pitää pitempään elävä.²⁵

Kuningattaren huomenlahja oli tulkittavissa eläkkeeksi eli kuninkaan puoliso säilytti taloudellisen ja ehkä samalla myös yhteiskunnallisen asemansa miehensä kuoltuakin, jos hän pysyi uskollisena miehensä muistolle, mutta kolmeen markkaan rajoitettu talonpoikaisnaisen huomenlahja ei riittänyt lapsettoman lesken eläkkeeksi.

Vaimo oli siis taloudellisesti aviomiestään huonommassa asemassa, koska hän ei saanut hallita omaisuuttaan eikä hän omistanut kuin kolmanneksen yhteisistä varoista. Hänet oli sidottu uskollisuuteen, koska huoruuteen lankeaminen tuli hänelle kalliiksi; miehen piti vastata taloudellisesti avioliiton ulkopuolella siittämistään lapsista, mutta näiden syntyminen ei vaikuttanut hänen avioliittoonsa. Sukupuolten vastakkainen asema ja naisen esineellistäminen näkyvät varkauden kaaren ensimmäisestä luvusta, jonka mukaan ”paras kappale kuin talonpojan talossa on, se on hänen laillisesti naitu emäntänsä”. Vaimon arvon takia talonpojan emännän houkuttelija piti hirttää pahimpana varkaana. Jos talonpoika halusi antaa vaimolleen anteeksi tämän vieteltävyyden, hän sai tehdä niin, mutta miehen niin halutessa langennut vaimo kaivettiin elävältä maahan.²⁶

Laki soi aviomiehelle oikeuden harjoittaa kohtuullista kotikuria määritellessään: ”ehkä Jumala vaimon miehelle on apulaiseksi ja alamaiseksi antanut, ei kuitenkaan orjaksi eli jalkaportaaksi, heidän tulee toinen toistansa rakastaa, vaimo miestänsä niin kuin omaa päätänsä ja miehen vaimoaan, niin kuin omaa jäsentänsä”. Tästä syystä mies, joka löi vaimonsa mustelmille, haavoille, raajarikoksi tai peräti hengiltä sai maksaa kaksinkertaisen lunastuksen, mutta vaimon kohtuullinen rannaiseminen oli sallittua, samoin kuin palvelijoidenkin.²⁷

Vaikka vaimo oli miehensä edusmiehisyyden alainen ja osittain jopa omistettava esine, äitinä hänellä oli jonkin verran mahdollisuuksia vaikuttaa lastensa elämään. Naittajan oli kuultava tyttären avioliitosta

²⁴ Naimisen kaari XI, sama teos s. 46.

²⁵ Naimisen kaari X, sama teos s. 45–46.

²⁶ Varkauden kaari I, sama teos s. 230.

²⁷ Tahtohaava-asiain kaari XIX, sama teos s. 223.

päättäessään tämän äitiä.²⁸ Vaimon asema oli turvattu myös siten, että jos mies otti laillisesti vihityn vaimon rinnalle toisen emännän, hänet tuomittiin kirkon oikeuden mukaan hengiltä. Sama laki koski kaksinaivaa naista. Sen sijaan toisen naisen kihlaaminen hylätyn vaimon vielä eläessä oli vain sakotettava rikos.²⁹ Näkemystä voi pitää aidosti katolisena eli kerran solmittu avioliitto sitoi toisen osapuolen kuolemaan asti. Samalla laki voi kääntyä vaimoa vastaan, koska miehen kuolemantuomio merkitsi vaimon jäämistä elättäjättä.

Vaikka kaksinnaiminen oli tuomittava rikos, laissa on jälkiä moniavioisuudesta: laillisesti vihityn vaimon rinnalla voi olla jalkavaimo. Tämän oikeudellista asemaa laki ei silti määritellyt tyytyessään määrittämään vain jalkavaimon lasten aseman, ei tämän itsensä. Äpärälapsi peri sekä isänsä että äitinsä, mutta ei saavuttanut aviolapsen oikeuksia. Sen sijaan huoran lapsi tai sukurutsauksessa siitetty ei perinyt.³⁰ Äpärälapsella oli huoltajinaan molemmat vanhempansa, sillä äidin piti ruokkia hänet 3-vuotiaaksi ja sitten isän seuraavat neljä vuotta, minkä jälkeen vanhemmat vastasivat lapsesta yhdessä, kunnes se oli täyttänyt 14 vuotta.³¹

Koska keskiaikainen maanlaki asetti vaimon aviomiehen vallan alle, naisen asema riippui hänen miehestään ja vaimot olivat täten keskenään eriarvoisessa asemassa. Jalkavaimot olivat heidän alapuolellaan, koska heillä ei ollut juridisesti turvattua asemaa eikä heidän paikkaansa määritelty lain noormein. Äitien erilaiset olosuhteet heijastuivat lapsiinkin, sillä aviovuoteessa syntyneen neitsyen viettelemisestä sai maksaa 40 markan sakon, joka laski puoleen makaajan naidessa tytön. Sen sijaan jalkavaimon tyttären houkutteleva luvattomaan suhteeseen maksoi vain 20 markkaa, ja jos viettelijä nai tytön, hän vapautui täysin rangaistuksesta.³²

Jalkavaimon pitäminen ei sopinut kirkon moraalisääntöihin, joten laillisen avioliiton ohella pidetyt suhteet olivat lain arkaaista kerrosta. Jalkavaimon juridis-yhteiskunnallinen asema ei ole merkittävä 1500-luvun tutkimusongelma.

²⁸ Naimisen kaari I, sama teos s. 40.

²⁹ Korkeimpien syiden kaari V, sama teos s. 184.

³⁰ Perimisen kaari XIX ja XX, sama teos s. 62.

³¹ Perimisen kaari XVIII, sama teos s. 61.

³² Naimisen kaari III, sama teos s. 41.

avioliiton solmijaksi, ei naitettavaksi.³⁶

Vanhan ja sairaan naislesken asema oli samanlainen kuin miehenkin, sillä lasten ja perillisten oli hoidettava molemmat.³⁷ Kun ihminen ei enää pystynyt huolehtimaan itsestään, hänen sukupuolellaan ei ollut merkitystä.

5.3. Nainen sukunsa jäsenenä

5.3.1. Sukuyhteiskunta

Maanlain yhteiskunnassa yksilö oli myös suvun jäsen, ei vain perheen. Jollei isä elänyt, tytön naittaja oli joko veli, velipuoli, isän isä, äidin isä, setä, eno tai lähin sukulainen isän ja toissijaisesti äidin puolelta.³⁸ Suku täydensi mahdollisesti vajaan perheen.

Suku turvasi myös yksilön vanhuutta, jollei hänellä ollut lapsia. Kun rintaperillisen oli ruokittava isänsä ja äitinsä, lasten puuttuessa suvun läheisin perillinen joutui hoivaamaan vanhusta. Toisaalta kukaan ei saanut tarjota maaomaisuuttaan muille kuin oikeille perillisilleen vanhuudenhoivaansa vastaan.³⁹ Keskiajan yhteiskunnassa vanhusten hoito oli perheen ja suvun sisäinen asia, ei koko yhteiskuntaa koskettanut sosiaalinen ongelma. Sukujen vastuu ja valta heijastui edelleen myös rikosoikeuteen, koska valtakunnan keskushallinto oli heikko. Koston ajatus ja vahingon hyvittäminen rahalla olivat oikeudenkäytön keskeisiä periaatteita. Rikoksen, jopa tapon, voi selvittää sukujen keskeisellä kaupankäynnillä ja maksamalla neuvoteltavissa olevan lunastushinnan.

5.3.2. Naisten perintöoikeus

Maanlaki totesi heti perintökaaren ensimmäisessä luvussa tyttären perivän isänsä tai äitinsä omaisuudesta vain kolmanneksen ja pojan kaksi kolmannesta. Sama sukupuolten välinen suhde vallitsi kaikessa

³⁶ Korkeimpien syiden kaari V. Suomenkielen muistomerkkejä III,1. Kristoffer kuninka-
kaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Helsinki 1926, s. 184.

³⁷ Maankaari XXXI, sama teos s. 80–81.

³⁸ Naimisen kaari I, sama teos s. 39–40.

³⁹ Maankaari XXXI, sama teos s. 81.

perimisessä, sillä pojan jälkeläiset ja isä tai hänen vanhempansa ja muut sukulaisensa saivat kaksi kolmannesta ja kaikki naispuoliset tai naislinjaa lasketut sukulaiset kolmanneksen.⁴⁰ Kaavamaisesti laskettuna perintöjärjestys turvasi miesten omaisuutta, sillä tyttärentyttären saadessa 1/9 osan pojanpoika peri 4/9, jos perittävällä oletetaan olleen tytär ja poika sekä neljä lastenlasta tasan kumpaakin sukupuolta eli

perittävä omaisuus 1

tytär 1/3

poika 2/3

tyttären tytär 1/9 tyttären poika 2/9 pojan tytär 2/9 pojan poika 4/9.

Kiinteä omaisuus oli alun perin suvun, ei yksilön, minkä takia suvun jäsenillä oli oikeus lunastaa suvun ulkopuolelle myytyä maata itselleen. Sukuoikeus rajoitti myös aviomiehen oikeutta hallita vaimonsa omaisuutta, koska emännän maata oli tarjottava ostettavaksi ensin tämän sukulaisille.⁴¹

Perintöoikeus asetti naiset miehiä huonompaan asemaan, koska sisar peri vain puolet veljensä saamasta. Toisaalta rajoitettukin perintöoikeus nosti naisten ihmisarvoa ja samalla eriytti heitä toisistaan. Varakkaan miehen tytär oli yhteiskunnassa edullisemmassa asemassa kuin köyhän, vaikka kummaltakin puuttui oikeus määrätä itse omaisuudestaan. Toisaalta on mahdollista tulkita lain vaikutusta myös sillä tavoin, että perintöoikeuskin teki naisista miesten toiminnan objekteja. Varsinkin naitava tyttö voitiin nähdä enemmän välillisesti omaisuuden perijänä kuin yksilönä ja persoonallisuutena.

5.3.3. Nainen väkivallan uhrina

Maanlain kuvaamassa sukuyhteiskunnassa oli heikko keskusvalta; väkivalta koettiin enemmän sukujen väliseksi asiaksi kuin yksilön koko yhteiskuntaa vastaan tekemäksi rikokseksi. Samalla sukujen valta oli voimakkaampi kuin perheen, sillä yksilö pysyi avioliitostaan huolimatta koko ikänsä oman sukunsa jäsenenä ja sukulaiset määrittivät perheen elämää, jos oli selvitettävä väkivallan seurauksia.

Sukuoikeus eli suvun jäsenten mahdollisuus vaatia väkivallan tekijältä korvausta ja lunastusta ulottui perheen sisälle siinä tapauksessa, että aviomies tappoi vaimonsa tai vaimo miehensä. Tappaja menetti kai-

⁴⁰ Perimisen kaari I-III, sama teos s. 52-54.

⁴¹ Maankaari V, sama teos s. 68.

ken perintönsä ja avio-oikeutensa sekä huomenlahjansa, minkä ohella hänen oli maksettava vainajasta sukulunastus. Lapset joutuivat tapetun puolison suvun holhoukseen odottamaan täysi-ikäisyyttään. Jos isä tai äiti tappoi lapsensa, syyttömän vanhemman sukulaiset voivat nostaa tappajaa vastaan kanteen ja saada lunastusmaksun.⁴² Suvun valta ei silti ollut ehdoton, sillä jos lapsen surma oli tapaturmainen eikä toinen puoliso halunnut nostaa kannetta, syyllinen oli vapaa.⁴³

Maanlaki sekä rinnasti sukupuolet toistensa veroisiksi että erotti heidät erilaisiksi. Naiseen lyödyt haavat ja mustelmat tulivat yhtä kalliiksi kuin mieheen isketyt, mutta jos nainen synnytti väkivallan seurauksena kuolleen lapsen, sakkoon lisättiin 9 markkaa. Jos nainen haavoitti miestä, hänen oli maksettava samat sakot kuin miehenkin, mutta asian oikeuskäsittely kuului naisen edusmiehelle.⁴⁴ Raskaana olleen naisen sukulunastusmaksu oli korkeampi.⁴⁵

Jos nainen syyllistyi niin raskaaseen rikokseen kuin miehen tappamiseen ja hänet saatiin kiinni tuoreeltaan, hänet tuomittiin oikeuteen tuomittavaksi miehen tavoin. Uhrin suvulla oli valta päättää, ottiko se maksun vai antoiko leikata tappajan kaulan. Jollei tappajaa saatu kiinni vuoden ja yön aikana, hänet oli päästettävä sukulunastuksella ja

⁴² Perimisen kaari XI ja XII, sama teos s. 57–59.

⁴³ Tapaturmatapon asiain kaari XVI, sama teos s. 213.

⁴⁴ Tahtohaavain kaari XV, sama teos s. 221.

⁴⁵ Tapaturmatapon asiain kaari XIV, sama teos s. 212.

sakoilla. Tästä yhtäläisyydestä huolimatta naista ei voitu julistaa rauhattomaksi kuten miestä, vaan hän sai asua jatkuvasti perheensä tai sukunsa luona.⁴⁶ Lainsäädännön voi tulkita suojelleen naista, jotta hän saisi kaikissa elämänvaiheissaan pysyä omaistensa luona.

Toisaalla maanlaissa todettiin, ettei nainen tai alle 15-vuotias lapsi voinut rikkoa valasyytä, sillä naista ei voitu tuomita rauhattomaksi.⁴⁷ Naisen rinnastaminen lapseen on ymmärrettävissä sekä naista varjelleesta patriarkaatista käsin että naisen pitämisestä miehen ymmärrystä vailla olleena. Tähän rinnastettavaa ajattelua oli tahtotaponkaaresa, jossa määrättiin salamurhan korvaamisesta. Naiset ja alle 15-vuotiaat eivät maksaneet murhasakkoja, mutta heistä suoritettiin puolet miesten korvauksista.⁴⁸

Nainen oli siis pienten rikosten suorittajana ja uhrina miehen veroinen, sillä hänet tuomittiin miehen tavoin ja häneen lyödyt haavat olivat yhtä kalliita kuin mieheen isketyt. Tämän ohella raskaana olleen naisen pahoinpitely oli erityisen tuomittavaa. Mutta toisaalta kaikkein raskaimpien rikosten tekijänä tai niistä suoritettavien korvausten perusteena nainen rinnastui lapseen. Rikollisena ja rikoksen uhrina nainen oli miehen tavoin ihminen, joka oli vastuussa teoistaan ja jota ei saanut kohdella laittomasti. Mutta samalla naisen arvo ja asema suvun jäsenenä oli sama kuin lapsen.

5.4. Nainen yhteiskunnan jäsenenä

5.4.1. Naisen työ

Maanlain yleisperiaatteiden mukaan nainen oli perheen ja suvun jäsen, mikä merkitsi sekä perheen pään valtaan alistumista että osittain myös turvaa. Julkisuudessa toimiminen kuului vain miehille, mikä näkyy monissa kohdin lainsäädäntöä.⁴⁹ Maanviljelystä ja muita elinkeinoja säädellessään laki oli pääosin miehinen. Nainen näkyy rakennuskaareissa lypsämässä toisen miehen lammasta, vuohta tai lehmää.⁵⁰

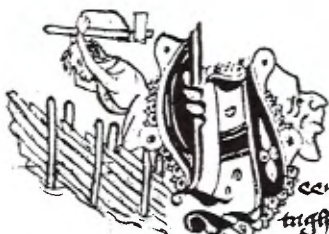
⁴⁶ Tahtotapon asiain kaari XXIX, sama teos s. 202–203.

⁴⁷ Valasyiden kaari XXXVI, sama teos s. 178.

⁴⁸ Tahtotapon asiain kaari XXV, sama teos s. 201.

⁴⁹ Esim. Kuninkaan kaari IV ja XXV, sama teos s. 17 ja 36.

⁵⁰ Rakennuskaari XLII, sama teos s. 124.

halken

een til sin. Wardh^o tugghin lundh^o tha
 tugghin aff hons yve hant. til winge ellio
 amur. tugghin of dorge then thre pinto gardsin up hog.
 In fra the dela. han siggh^o fruk^o wana. ellio want aff sit
 then som must haffuer. tha giff^o thoin wondh^o affwete
 giorde. In tuggh^o man stunggh^o aff anare mai giorde.
 Wardh^o dar a tilin. Dore een oie for stunggh^o fra fore an
 dra og tridhin. ey ar the boot quert. In ey tilin lund^o
 wari sit p^o sielpe sine edga. In selga torpdage. tha
 agha alle giorde giorde wari ar th^o ey fra tha borge

Sanonta erottaa miehen karjan omistajaksi ja naisen sen hoitajaksi.

Naisten työ vilahtaa esiin myös kauppakaareissa maakauppaa kiellettäessä. Maaseudulla kiersi näet lain mukaan kauppamiehiä, pappeja, kilvellisiä, hovimiehiä, talonpoikia, viljelijöitä ja muita miehiä tai naisia.⁵¹ Naisten esilletuominen viitanee kaupunkien porvareihin, joiden vaimoilla oli maalaisnaisia itsenäisempi asema, jollei kysymyksessä ollut enemmänkin kielikuva, jolloin naiset mainitsemalla haluttiin tehostaa kiellon ehdottomuutta ja kattavuutta.

Vaikka naimaton nainen oli ikänsä holhouksen alainen, rengin ja häneen rinnastetun piian palkkaamisen yhteydessä ei puhuttu holhoojasta lain määrittellessä talonpojan ja palkollisen välisiä suhteita sukupuolta erottamatta. Tämän ohessa laki määräsi jokaisen alle kolme markkaa omistavan menemään toisen palvelukseen, mutta ainakin tämän summan omistavilla oli oikeus elää itsenäisinä maksamalla puolet talonpojan veroista.⁵² Tässä ei erotettu miestä eikä naista, joten laki ei ainakaan suoranaisesti estänyt naista olemasta loisena miehen tavoin.

Itsenäinen, kenenkään talonpojan talouteen kuulumaton nainen

⁵¹ Kaupan asiain kaari VI, sama teos s. 134–135.

⁵² Rakennuskaari XV, sama teos s. 100.

mainitaan maanlaissa toisessakin kohdin. Susiverkkojen rakentamisvelvollisuus kuului kaikille, sekä knaapeille, talonpojille että loisille, mutta papit ja kellonsoittajat sekä yksinäiset vaimot olivat vapaita.⁵³ Tässä lienee tarkoitettu leskiä, joilla oli varaa tulla toimeen menemättä toisen palvelukseen.

Nämä maanlain luvut osoittavat, miten laki ei rajannut jokaista naita miehen johtaman perheen jäseneksi tai palvelijaksi, vaan perheiden ulkopuolella saattoi elää yksinäisiä ja riippumattomia naisia. Edellä mainittu naistakin maakaupasta kieltänyt lain kohta saattoi viitata myös tällaisiin perheettömiin naisiin, ei ainoastaan kaupunkiporvaristoon.

5.4.2. Rälssisäädökset ja nainen

Naisen ja yhteiskunnan suhde näkyy maanlaissa myös aatelisperheistä puhuttaessa. Keskiaikaisen lain mukaan verovapaus ei vielä periytynyt eikä aatelisto ollut rajattu sääty, vaan jokaisen verovapautta nauttivan ja sitä tavoittelevan miehen piti tulla asekatselemukseen. Vanhemman vapaamiehen piti asettaa puolestaan sijainen tai jonkun omaisen oli tehtävä palvelusta, kun hän ei itse enää jaksanut. Samalla laki korosti yhdeltä ruokakunnalta vaadittavan kuninkaan palvelukseen yhtä miestä, joten perheen päämies vapautti myös aikuiset poikansa ja vävynsä näiden asuessa hänen kanssaan ”yhtä kaukaloa ja liinaa”.⁵⁴

Verottoman miehen poika sai pitää talonsa vapaana isänsä kuoltua kunnes täytti 15, jolloin hänen oli vastattava asepalvelusta tai maksettava veroja. Tytär sen sijaan säilytti isänsä ansaitseman verovapauden iästään huolimatta. Leski sai nauttia verovapautta uuteen avioliittonsa asti, minkä jälkeen hänen tilansa verovapaus riippui uudesta aviomiehestä. Jos tämä oli vapaamies, lesken talo oli vapaa, mutta talonpoikainen isäntä maksoi siitä veron. Lopuksi sekä neitsyttä että leskeä koski tärkeä rajoitus: jos he syyllistyivät salavuoteuteen, he menettivät verovapautensa.⁵⁵

Määräykset sitoivat naiset perheen päämiehiin, sillä isä vapautti tyttärensä talon veroista ja aviomies vaimonsa kuolemansakin jälkeen,

⁵³ Rakennuskaari XXI, sama teos s. 105.

⁵⁴ Kuninkaankaari XII, XIII ja XV, sama teos s. 24–26.

⁵⁵ Kuninkaankaari XXI ja XXII, sama teos s. 28.

kunnes naiset solmivat avioliiton eli heidän suhteensa valtioon ja verottajaan määräytyi uuden miehen perusteella. Naisen asema oli sekä alistettu, koska hän ei määrännyt itse verovapaudestaan, että turvattu. Naisen sitominen siveyteen korosti perheajattelua ja mieheen sitomista, sillä vainajallekin oli oltava uskollinen.

Vaikka maanlaki ei suoranaisesti määritellyt lesken juridista asemaa puhuessaan vain neitsyen naittamisesta ja vaimon joutumisesta miehensä edusvastuuseen, eräs lainkohta osoittaa verovapaan lesken voineen päättää itsenäisesti taloudellisista asioistaan: kuninkaankaaressa määrättiin vapaamiehen tai naisen maanostoista ja perimisistä. Jos vapaamies tai nainen peri verollista maata, siitä tuli omistajansa ansiosta verotonta, mutta vilpillinen maan ostaminen saattoi tehdä heistä kummastakin kuninkaan varkaita.⁵⁶ Jos vapaamiehen leski oli varakas, hänen asemansa oli jopa parempi kuin miesten, sillä hän oli verovapaa koko ikänsä. Toisaalta hänen oikeutensa olivat rajoitetut, koska hän ei voinut saavuttaa yhteiskunnallista valtaa eikä muuta asemaa kuin miehensä jättämän.

5.4.3. Nainen oman elämänsä päättäjänä

Keskiaikainen maanlaki rinnasti osittain miehen ja naisen, osittain asetti heidät erilaiseen asemaan. Vaihtoehtoiset maininnat — mies tai nainen — olivat suurimmalta osin sellaisia, jotka eivät vaikuttaneet pysyvästi alamaisten yhteiskunnalliseen asemaan. Jos vaikkapa mies tai nainen sai surmansa metsään asetetusta hirvihankaasta, pyydyksen virittäjä sai 40 markan sakon.⁵⁷ Myös osa niistä lain kohdista, jotka erottivat sukupuolet toisistaan, koski vain harvoja yksilöitä. Miespuolinen murhaaja hirtettiin, nainen poltettiin.⁵⁸

Näitä erikoismääräyksiä tärkeämpiä olivat jokaista naista koskeneet lainkohdat. Suvun ja perheen jäsenenä nainen peri vain puolet miehen saamasta ja tytär oli holhottava sekä naittajavallan alainen; vaimo oli miehensä edusmiehisyyden määrättävänä. Nainen ei voinut päättää omasta elämästään, koska hän ei voinut harkita, missä määrin hän itsenäistyisi lapsuudenkodistaan etsimään toimeentuloaan, eikä sol-

⁵⁶ Kuninkaankaari XXX, sama teos s. 33–34.

⁵⁷ Rakennuskaari XXIII, sama teos s. 107.

⁵⁸ Korkeimpien syiden kaari I ja II, sama teos s. 183.

mia tahtomaansa avioliittoa tai hoitaa perimäänsä omaisuutta. Toisaalta holhottavuuden, edusmiehisyyden ja sukuun kuulumisen voitulkita merkinneen sukuyhteiskunnassa myös turvallisuutta.

Omasta ruumiistaan nainen sai osittain päättää, vaikka neitsyen vietteleminen ja raiskaaminen oli enemmän suvun omaisuuden turmelemista kuin naisen koskemattomuuden loukkaamista. Naimattoman naisen viettelemisestä maksetuista sakoista tuli kolmannes isälle.⁵⁹ Birger Jaarlin naisrauha ulotettiin vuonna 1316 Karjalaan osoittamaan Ruotsin valtaa. Kaikkien Viipurin linnan alaisuudessa ja Karjalassa asuneiden naisten tuli saada nauttia samaa turvallisuutta ja rauhaa kuin Ruotsissa. Omaisuuden ja hengen suoja sekä ruumiilliselta väkivallalta suojeleminen koski jokaista naista, oli hän aviossa, leski, nunna tai neitsyt.⁶⁰ Naisrauha kirjattiin myös yleiseen lakiin kirkko-, käräjä- ja kotirauhan ohella.⁶¹

Naisrauhan takia raiskaus oli ankarasti tuomittava rikos. Miehen osana oli kuolema, vaikka hän saattoi säilyttää henkensä sopimalla naisen suvun kanssa lunnasmaksusta. Raiskaaja piti tavata itse teosta tai naisen oli osoitettava miehen syyllisyys rikkoutuneilla vaatteilla ja mustelmilla. Laki katsoi siis, että uhrin oli todistettava rikos tapahtuneeksi.⁶² Hengen ohella mies menetti osan omaisuudestaan, sillä raiskauksen tuloksena syntynyt lapsi peri isänsä.⁶³ Toisaalta miestä ei voitu syyttää huoruudesta, jollei häntä tavattu verekseltään tai jollei naisen synnyttänyt lasta.⁶⁴

⁵⁹ Naimisen kaari III, sama teos s. 41.

⁶⁰ 1.10.1316 annettu Karjalan naisrauhan julistus, suomennos Suomen historian dokumentteja I, Helsinki 1968, s. 128–129.

⁶¹ Kuninkaankaari IV. Suomenkielen muistomerkkejä III, 1. Kristoffer kuninkaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius. Helsinki 1926, s. 18.

⁶² Perimisen kaari VI, sama teos s. 55.

⁶³ Valasyiden kaari XII, sama teos s. 168–169.

⁶⁴ Perimisen kaari XVII, sama teos s. 61.

6. Kirkon naiselle suomat mahdollisuudet

6.1. Kirkko vaikuttajana

Valtiovallan ja yhteiskunnan maallisen lainsäädännön ohella naisen asema määräytyi keskiajalla ja uuden ajan ensimmäisenä vuosisatana myös kirkon päämääristä käsin. Kristinuskoa levittänyt katolinen kirkko pyrki saamaan jalansijaa, pääsemään valtaan ja levittämään oppejaan Pohjolassa jo ennen 1000-lukua, ja vähitellen sen valtapyrkimykset ulottuivat Suomeenkin. Uutta uskontoa seurasi kirkon byrokratia ja kanoninen oikeus, joten kirkko halusi muuttaa koko yhteiskunnan rakenteita, ei vain vaikuttaa ihmisten hengelliseen ajatteluun eikä tuonpuoleista elämää koskeviin näkemyksiin.

Yhteiskuntarakenteisiin pureutuessaan katolinen kirkko joutui taistelemaan sukyhteiskuntaa vastaan. Omaisuuksia keränneelle kirkolle ei ollut edullista maan pysyminen suvun, ei yksilön omistuksessa. Kanoninen oikeus rajoitti suvun valtaa myös avioliittokysymyksissä. Kun muinaisruotsalaisessa yhteiskunnassa avioliitto oli sukujen välinen asia, joka ei koskenut yhteisöä,¹ kanoninen oikeus näki avioliiton sakramenttina ja pyrki säätelemään sekä avioliiton solmimista että kristittyjen yleistä seksuaalista käyttäytymistä mahdollisimman tehokkaasti.

Uskonpuhdistuksen jälkeinen luterilainen kirkko tukeutui samaan Raamattuun kuin katolinen, mutta silti kirkkojen kristillisyyks poikkesi monessa opillisessa kohdassa toisistaan. Luterilainen kirkko säänteli ihmisten seksuaalisuutta toisin kuin katolinen, sillä selibaattia ei enää asetettu luostarilaitosmaisuuksena ihanteeksi, mutta samalla uskonpuhdistus merkitsi monessa suhteessa myös jatkuvuutta.

Valtion ja kirkon väliset suhteet mullistuivat uskonpuhdistuksessa keskiajan universaalin, Roomasta johdetun kirkon muuttuessa kansal-

¹ Lizzie Carlsson, "Jag giver dig min dotter". Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia II. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning. Serien I. Rätthistorisk bibliotek. Tjugonde bandet. Lund 1972, s. 3.

liseksi. Kirkon ja valtion yhteistyö kehittyi Kustaa Vaasan hallituskaudella suurelta osin kuninkaan ehdoin.

Kristinuskon omaksuminen merkitsi syvää henkistä murrosta. Tässä ei ole tarkoitus käsitellä skolastiikan näkemystä naisen huonommuudesta eikä kirkon mukana välittyntä antiikin perintöä tai naispyhimysten naisille tarjoamia malleja, vaikka uskonnon aatesisällön pohtiminen erityisesti naisten kannalta olisi kiinnostavaa ja antoisaa. Kun käsitellään naisen yhteiskunnallista asemaa ja tutkimuksen tehtävänä on pysyä juridis-taloudellisissa näkökohdissa, uskonnon ideologinen aatesisältö ja kristillisyyden hengelliset päämäärät saavat väistyä kirkon konkreettisten tavoitteiden tieltä. Tässä selvitetään, millaisia oikeuksia kirkko soi naiselle yhteiskunnassa ja perheessä ja missä määrin naiselle jäi mahdollisuuksia päättää omasta elämästään.

Uskonpuhdistuksesta huolimatta keskiaikainen perinne siirtyi papispolvelta toiselle ja kansa piti sitkeästi kiinni katolisuuden aikana omaksumistaan tavoistaan.² Osittain myös kirkon juridinen pohja pysyi ennallaan, sillä maanlaista puuttuneen kirkkokaaren korvikkeena käytetyn Upplannin lain kirkkokaaren määräyksiä ei kumottu vuonna 1527 Västeråsin valtiopäivillä, vaan ne jäivät luomaan pohjaa myös 1500-luvun yhteiskunnalle. Luterilainen kirkkolaki vahvistettiin vasta 1686, mutta kirkon normistoa uudistettiin jo edellisellä vuosikymmenellä antamalla valtiopäiväpäätöksiä ja kirkkojärjestyksiä sekä liittämällä kristinopin perusteiden yhteyteen kristittyjen velvollisuuksia määrittävä Huoneentaulu.

6.2. Nainen ja yhteiskunta

Yleisessä keskiajan maanlaissa ei ollut kirkkokaarta, joten useimmiten 1300-luvun puolivälissä muistiinmerkitty Upplannin maakuntalaki korvasi maanlain puutteita. Suomessa tiedetään tosin yleisesti käytetyn oikeusperusteena myös Helsinglannin lakia.

Koska kirkkokaari oli osa maakuntalakia, sen yleisperiaatteet eivät kumonnet lain muita määräyksiä. Näin kirkkokaari erotti yleiset yhteiskunnalliset tehtävät sukupuolen mukaan vain miehille; kaaren ensimmäinen luku määritteli kirkon rakentamista. Jos kristityt miehet

² Martti L. Parvio, Kristillisistä tavoista Turun hiippakunnassa 1600-luvun alkupuolella. Teologinen Aikakauskirja 1959, s 225.

tahtoivat rakentaa uuden kirkon, pitäjän talonpoikien oli lähdeittävä piispan luo. Maataomistavaa miestä voitiin rangaista rakentamisvelvollisuuden laiminlyömisestä. Kirkon vihkimisestä puhuttaessa talonpojat määriteltiin kirkkonsa rakentajiksi; kielellisin perustein arvostellen kaikki tässä yhteydessä mainitut oikeudet ja velvollisuudet koskivat ainoastaan miehiä.

Rakennustyön ohella kirkon kymmenyksistä vastaaminen oli vain miehinen velvollisuus. Kaaren seitsemäs luku mainitsee talonpojan rinnalla palkkarengin, irtolaisen ja käsityöläisen, mutta ei yhtään naista.³ Jos tätä Upplannin kirkkokaaren kohtaa tulkitsee kirjaimellisesti, se joko edellytti ettei yhteiskunnassa ollut lainkaan palkkapiikoja tai soi näille verottomuuden.

Mikael Agricolan käsityksillä ei ollut lain voimaa, mutta ne vaikuttivat laajalti Suomen kirkossa. Hyvät työt määritellesään hän sivuutti sukupuolijaon, sillä ”Hyvistä töistä tärkeimpiä ovat esivallan kaikinpuolinen totteleminen (ei kuitenkaan Jumalan tahdon vastaisesti), rauhan edistäminen, ruhtinaiden kunnioittaminen, rukoileminen kaikkien valtiomiesten puolesta ja sen ajatteleminen, miten hyödyttäisimme ja auttaisimme heitä.

Tämän jälkeen tulee vanhempien totteleminen, perheestä huolehtiminen ja sen elättäminen leivällä ja sanalla, siis palveleminen sekä

³ Upplandslagen, kyrkobalken I, IV ja VII. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Uppsala 1933, s. 13 ja 16-19.

hengen että ruumiin alueella.

Lähimmäistemme palveleminen kykyjemme mukaan. Näistä on pidettävä etusijalla sananpalvelijoita, niin että heistä huolehditaan asianmukaisesti ja heitä kunnioitetaan.

Hyvistä töistä ehdottoman tärkeänä on korostettava rukousta ja nimenomaan rukousta kaikkien säätyjen puolesta tietäen, että Jumala on siihen niin monesti kehottanut runsaine lupauksineen ja että se on hänelle hyvin otollista.”⁴

Agricolan teksti on yleistä ja kaikkiin kristittyihin vetoavaa sekä suurelta osin molemmille sukupuolille soveltuvaa, sillä rukous sopi yhtä hyvin naisille kuin miehillekin. Rukouskirjan maininta rauhan edistämisestä on epäselvempi, koska teksti ei kerro miten tämä voisi tapahtua.

Rukouskirjan aineisto on peräisin monista eri lähteistä, sillä mukana on Lutherin, Melanchthonin ja Erasmus Rotterdamilaisen ohella katoisia auktoriteetteja ja antiikin perinnettä sekä Juhana Hussin ja monen muun kirjoittajan tekstejä, joita Agricola ei erittele.⁵ Näin hänen aineistonsa on myös naisten kannalta heterogeenista. Mielenkiintoisin toteamus on väite, jonka mukaan sekä seurakunnille että valtiolle olisi edullista, mikäli kaupunkiin perustettaisiin kouluja kumpaakin sukupuolta varten. Erityisesti kirjurinkoulujen avulla Jumalan sanan palvelukseen koulutettava nuoriso oppisi entistä helpommin triviaalikouluun kuuluneet aineet. Agricola perusteli toivettaan väittämällä, että äidinkielellä oli jo painettu hyvin monta kirjaa.⁶

Jos tämä teksti tulkitaan kirjaimellisesti, se olisi avannut tytöille ja naisille mahdollisuudet päästä kouluun ja mahdollisesti jopa edetä virkauralla miesten rinnalla. Seurakunnan etu jää hämärämmäksi kuin valtion. Kustaa Vaasa kaipasi virkamiehiä toteuttamaan uusia hallintojärjestelyjään, joten kruunun hyöty on ymmärrettävissä. Sanamuodosta ei käy ilmi, kuten ei muualtakaan Rukouskirjasta, mihin seurakunnat olisivat käyttäneet triviaalikoulun käyneitä tyttöjä.

Katekismukseen liitetyn Huoneentaulun yksilön ja yhteiskunnan suhteita koskeneet kohdat olivat sukupuolettomia. Sanankuulijoista ei

⁴ Mikael Agricola, Rucouskiria. Mikael Agricolan Teokset I. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 78.

⁵ Mikael Agricola, Rucouskiria. Mikael Agricolan Teokset I. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 2.

⁶ Mikael Agricola, Rucouskiria. Mikael Agricolan Teokset I. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 80.

sanota, olivatko he miehiä vai naisia, ja esivallan kunnioittaminen koski ”jokaista”.⁷ Samoin vuoden 1571 kirkkojärjestyksen yleismääräyksiä on kirjoitettu neutraalisti.⁸

6.3. Nainen ja väistytvä suku

Suurin ero kirkon ja kruunun määräysten eli maanlain välillä koski avioliiton solmimista. Kanonisen lain henki määräsi keskiajalla tosin maallisenkin lain kehitystä, mutta ei päässyt ainoaksi normiksi.⁹ Avioliittoon vihkimistä ei keskiajalla pidetty välttämättömänä, mutta papin toimittama siunaus, pariskunnan yhteinen ehtoollisella käynti ennen häilyötä ja morsiusvuoteen siunaaminen katsottiin tarpeelliseksi demonien karkottamiseksi.¹⁰ Kirkon ja maanlain vastakkaisuus ei siis ollut vielä keskiajalla yhtä merkittävä kuin uuden ajan alussa.

Kirkon määräyksiä sisällytettiin Upplannin lain kirkkokaareen, mutta se ei määritellyt kihlauksen muotoja; nämä oli sijoitettu naimakaareen. Sen sijaan kirkkokaari otti huomioon kihlauksen purkamisen määritellössään, että jos mies kihlaa itselleen vaimon ja kihlaus puretaan kirkon tuomiolla, molemmat osapuolet maksavat sakkoa. Jos mies sanoi kihlanneensa naisen ja tämä kielsi, tilanne oli selvitettävä ennen kuin kumpikaan sai solmia uutta liittoa. Kun sulhanen ja morsian halusivat vihille, heidän piti tulla papin puheille. Tämä kuulutti kolmena pyhänä kirkon ovelta parin olevan maallisen lain mukaan kihloissa ja haluavan saada kirkollisen vihkimyksen. Jos joku yritti estää avioliiton, hänen esittämänsä syyt oli tutkittava.¹¹

Tässä kuvatun kuulutuskäytännön voi katsoa olleen sukuyhteiskunnan vastainen. Avioliitto lakkasi olemasta kahden suvun välinen yksityisasia, kun kuulutus oli julkinen ja kuka tahansa avioliittoa vastustava voi ilmaista mielipiteensä, ei vain suvun jäsen. Perusteettomasti

⁷ Huoneentaulu. Martti Lutherin Vähä Katekismus. Pieksämäki 1949, s. 22–24.

⁸ Then Svenska Kyrko Ordningen. Stockholm MDLXXI, passim.

⁹ Antti J. Pietilä, Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin asti. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat 4, Jyväskylä 1903–1904, s. 79.

¹⁰ Pentti Lempiäinen, Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisusarja LXXXI. Joensuu 1969, s. 153.

¹¹ Upplandslagen, kyrkobalken XV. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1933, s. 25–26.

aiottua liittoa vastustanut tuomittiin rangaistukseen. Samalla lain sanonnasta on pääteltävissä, miten vihkimisen pyytäminen oli myös morsiamen asia, ei vain sulhasen. Myös Helsinglannin laissa on näkemys siitä, miten morsiuspari pyytää vihkimistä.¹² Sukuyhteiskunnan näkemys morsiamen luovuttamisesta sulhasen toivomana aikana oli siis väistynyt. Yleiskatolisesti avioliittoon kuuluttaminen periytyy 1200-luvulta, kun taas vihkiminen pyrittiin tekemään Ruotsissa välttämättömäksi jo tätä aikaisemmin.¹³

Mikael Agricola hyökkäsi jyrkästi salakihlausta vastaan, sillä hänen näkemyksensä mukaan nuori kansa ei kunnioittanut avioliittoa tarpeeksi vaan piti sitä leikkinä. Hän korosti julkisen kihlauksen välttämättömyyttä ja ikärajaa, niin että miehen piti olla täyttänyt 15 ja naisen 14 vuotta. Samalla Agricola totesi vain vanhempien olevan lastensa ”pääruhinaita”,¹⁴ ennen kuin hän torjui sukurutsausta ja mietti hengellistä lankoutta sekä kirjoitti vihkikaavan.

Suomen uskonpuhdistajan tekstistä ei saa sellaista käsitystä, että tytär olisi ollut sukujen välisen kaupankäynnin kohde vaan nuoret olivat päättäneet yhdyselämästä keskenään, jopa vanhempiensa tahdon sivuuttamalla. Toisaalta ikärajan asettaminen on tulkittavissa myös niin, että salakihlauksen solmijoina ja nuorten kohtaloista päättäjinä olivat olleet muut kuin nuoret itse, vaikka Agricola ei viittaakaan suoranaisesti sukujen valtaan. Kihlauksen salaaminen voi tarkoittaa kirkolta ja papistolta salaamista.

Vuoden 1571 kirkkojärjestys oli Agricolan linjoilla. Avioliitto ei saanut perustua salaiseen sopimukseen; piika eli tyttö ei saanut kihlautua vanhempiensa tai oikean asianomaisen tietämättä, sillä lapset olivat vanhempiensa vallan alaisia yhtä hyvin tässä kuin muissakin asioissa. Mutta toisaalta vanhemmilla tai naittajalla ei ollut valtaa pakottaa ketään, sillä avioliitto onnistui harvoin ilman osapuolten keskinäistä rakkautta. Vihittäessä oli vaadittava myös morsiamen suostumus, koska Rebekkakin myöntyi lisäkin vaimoksi.

Edelleen kirkkojärjestys korosti liian kiireesti ja ajattelemattomasti

¹² Hälsingelagen, kyrkobalken XV. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1940, s. 269.

¹³ Antti J. Pietilä, Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin asti. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat 4, s. 132 ja 136.

¹⁴ Mikael Agricola, Käsikiria Castesta ja muista Christikunnan Menoista. Mikael Agricolan Teokset III. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 14–19.

päätetyistä avioliitoista koituvan paljon pahaa, sillä niistä päätettiin usein juopotellen. Papiston oli toimittava niin, että kumpikin osapuoli sai riittävästi ajattelun aikaa. Samoin papiston velvollisuus oli kieltäytyä vihkimästä lapsia ja vanhuksia, jotka eivät ymmärtäneet avioliiton luonnetta.¹⁵

Mikael Agricola tai vuoden 1571 kirkkojärjestys eivät hyökänneet verbaalisesti sukuyhteiskuntaa tai maanlakia vastaan. Tuomion kohteena oli vain siihenastinen käytäntö, joten tekstin voi vain välillisesti ymmärtää sukuyhteisön kritiikiksi. Kun avioliitoista päätettiin iltajuomingeissa, tämä viitannee sukujen päämiesten ja muiden nuorison elämää hallinneiden miesten keskeiseen neuvonpitoon ja kaupankäyntiin, ei lapsiin itseensä. Agricolan sanat voi toisaalta tulkita myös niin, että nuoret kihloutuivat keskenään.

Vaikka Agricolaa ja kirkkojärjestystä edeltänyt aikaa jääkin tulkinanvaraiseksi, uusi normisto on esitetty selkeästi. Lapset olivat sukupuolesta riippumatta vanhempiensa vallan alla, mutta näiden mahdollisuus päättää jälkeläistensä kohtalosta ei ollut rajaton: heidän tehtävänsä oli enemmän suojata lapsia erehdyksiltä kuin pakottaa vastentahtoiseen avioliittoon. Myös naisella oli oikeus päättää omasta elämästään, sillä vihkiminen edellytti hänen suostumustaan. Avioliiton korostettiin olevan kahden ihmisen välinen tunnesuhde ja Jumalalle sovelias elämäntapa.

6.4. Nainen ja perhe

Kirkon periaatteiden mukainen avioliitto oli suurelta osin tasavertaisempi kuin maanlain, sillä kirkko edellytti myös miehiltä uskollisuutta ja yksiavioisuutta. Aviomies voi syyttää vaimoaan uskottomuudesta, mutta yhtä hyvin myös vaimo miestänsä. Samoin Upplannin lain kirkkokaari tuomitsi yksin- ja kaksinkertaisen huoruuden.¹⁶ Toisin kuin germaanisessa maanlaissa, vaimo voi valvoa miehensä käytöstä. Kirkkokaari ei tuntenut jalkavaimoja eikä hyväksynyt edes tilapäisiä avioliiton ulkopuolisia seksuaalisuhteita.

Uskonpuhdistuksen yhteydessä avioliittoasioista päättäminen tun-

¹⁵ Then Svenska Kyrko Ordningen. Stockholm MDLXXI, passim.

¹⁶ Upplandslagen, kyrkobalken XV. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1940, s. 26–27.

nustettiin edelleen piispojen oikeudeksi, sillä vuonna 1527 annetun Västeråsin säännön mukaan he tunsivat Jumalan lain. Samoin heillä oli valta päättää avioerosta. Toisaalta kirkko ja valtio toimivat myös yhdessä, sillä erosta mahdollisesti tuomittava sakko oli kuninkaan. Samoin huoruudesta, salavuoteudesta ja neitsyen viettelemisestä maksettavat sakot suoritettiin hallitsijalle, ei piispalle. Säännössä määriteltiin myös sulhaselle oikeus maata piikansa tai kuulutettu morsiamensa rangaistuksetta, koska kysymyksessä oli Jumalan edessä voimassa ollut avioliitto. Mutta jos sulhanen hylkäsi morsiamensa tämän jälkeen, häntä oli rangaistava lain mukaan.¹⁷

Tässä esitetty käsitys katsoi avioliiton alkaneen jo kihlauksesta. Vuoden 1571 kirkkojärjestys edusti vastakkaista näkemystä, sillä sen mukaan kukaan ei saanut mennä sänkyyn morsiamen kanssa ennen kuin oli ollut kirkossa saamassa yleisen todistuksen ja siunauksen. Myöhemmin Ruotsissa annetuissa määräyksissä kihlauksen, sukupuoliyhteyden ja vihkimisen välinen suhde vaihteli.¹⁸

Jos kirkollisen ajattelun mukaan jo kihlaukseen vaadittiin naisen suostumus, avioliiton alkamisen ajankohta ei ollut naisen kannalta yhtä keskeisen tärkeä kysymys kuin avioliiton sisältö eli perhe-elämän valtasuhteet. Maanlain mukaan aviomies oli vaimonsa edusmies samalla kun hänellä oli kotikurioikeus, mutta toisaalta vaimo oli koko ikänsä myös oman sukunsa jäsen. Agricolan käsikirja neuvoi pappeja ohjaamaan kuulutettavia: avioliitto oli Jumalan luoma järjestys ja mies oli asetettu vaimon pääksi. Miehen piti olla vaimon esimies ja hallita häntä; miehen ja vaimon suhde oli sama kuin Kristuksen ja seurakunnan eli miehen oli rakastettava vaimoaan syyllistymättä valitettavan yleiseen itsekkyyteen. Koska mies oli ymmärtävämpi ja vakaampi kuin nainen, aviomiehen piti auttaa vaimoaan, ei sortaa, ja muistaa naisenkin olevan Kristuksen lunastama ihminen. Vaimon piti muistaa olevansa miehen apulainen ja miehen takia luotu.

Agricolan Käsikirjan vihkimisseremonia korosti avioparin ykseyttä, avioliiton purkamattomuutta ja vaimon alamaisuutta, vaikka avioliitto edellytti myös hänen suostumustaan. Vihkiseremonian lopuksi pappi rukoili miehen haltuun annettavalle vaimolle rakkautta ja rauhaa, jotta

¹⁷ Westerås Ordinantie 1527. Alla Riksdagars och Mörens Besluth... I. Stockholm 1728, s. 90.

¹⁸ Antti J. Pietilä, Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin asti. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Pöytäkirjat 4, s. 116–117.

hän olisi uskollinen ja puhdas. Ihannevaimo oli miehelleen rakas kuin Raakel, toimellinen kuten Rebekka sekä pitkämielinen ja uskollinen kuten Saara. Vaimon rukoiltiin tyytyvän omaan mieheensä ja välttävän kaikki luvattomat sekaannukset sekä peittävän heikkoutensa siveydellä ja kunnialla.¹⁹ Aviomiehen moraalin puolesta ei rukoiltu.

Agricolan raamattupohjainen teksti ei määritellyt miehen oikeuksia ja naisen velvollisuuksia yhtä konkreettisesti kuin maanlaki, mutta toisaalta vaimon alemmuus oli ehdoton normi, jonka voi olettaa soveltuneen kattavasti kaikkeen mahdolliseen yhteiselämän asiaan. Samalla tavalla poikkeukseton oli Käsikirjan usko siihen, että avioliitto oli ainoa elämäntapa. Agricola vakuutti Jumalan antavan rukousvastauksena jokaiselle puolison, yhtä hyvin miehelle kuin naisellekin.

Nämä Agricolan Käsikirjassa mainitut lauseet vakiintuivat suomalaisen hengenelämän ja kirkon julistukseksi Katekismukseen liitettyssä Huoneentaulussa, joka todistettiin sukupolvesta toiseen vaimon alistumista ja heikkoutta. Toisaalta miehen voima ja vakavuus ei tuonut hänelle diktaattorin oikeuksia, vaan hänen piti suhtautua vaimoonsa kärsivällisesti.²⁰

Kokonaisuudessaan kirkon avioliittomalli ei esittele naisen oikeuksia tai velvollisuuksia yksityiskohtaisesti eikä konkreettisesti. Se ei puuttu perheen omaisuusjärjestelyihin, määrittele äidin oikeutta lapsiinsa tai rajaa perheväkivaltaa. Mutta toisaalta kirkolliset määritelmät naisen heikkoudesta alistivat naisen hyvin tehokkaasti samalla kun aviomiehen rinnastaminen Kristukseen antoi hänelle suorastaan jumalaisen vallan.

6.5. Naisen mahdollisuus päättää omasta elämästään

Kirkon katsomustapa oli perhekeskeinen ja patriarkaalinen, sillä mies oli ruokakunnan pää. Hän hallitsi kaikkia perheensä jäseniä, lapsia ja palkollisia, mutta erityisesti vaimoaan. Vaikka miehen valta ei ollut diktatorista oikeutta käyttää toisia hyväkseen, varsinkin luterilaisen yhteiskuntajärjestyksen pohjaksi nousseessa Huoneentaulussa vaimon

¹⁹ Mikael Agricola, Käsikirja Castesta ja muista Christikunnan Menoista. Mikael Agricola, Teokset III. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 18–27.

²⁰ Huoneentaulu. Martti Lutherin Vähä Katekismus. Pieksämäki 1949, s. 24–25.

Etjör

xxij

xxm

xxm

xxv

xxv

in man vltin man aff lagha til maalo.

um end ledger amma til fok ellis ammar.

and hogghis aff hono hendris ellis fithis.

um man haiminis aa fomingis doom.

um man pithin heem and andghin. oth fith hays

medd huald. huald man heme fimo.

huth edoie fith fithis.

um end haldar hithghid and. pueer ay and and.

um end haldar hithghid and. aa ammas fithghid.

ja muiden perheenjäsenten alistussuhde määrättiin jyrkästi. Koska miehen valta pohjasi Raamatun auktoriteetin ohella hänen naista suurempaan voimaansa ja järkeensä, se oli myös varsin kattava. Vaikka nainen oli miehen tavoin Kristuksen pelastama, hän oli koko olemukseltaan heikko ja suojeltava.

Kirkolliset säännökset keskittyivät lähes pelkästään avioliittoon ja syrjäyttivät miltei täysin naisen muut elämäntavat kuin avioitumisen. Keskiajalla naisella oli tosin ollut hyväksytty selibaatin malli eli nunnan elämä. Käytettävissä olevista lähteistä ei ole analysoitavissa, missä määrin Suomen ainoaan nunnaluostariin Naantaliin lähteminen oli nunnan oma päätös ja missä määrin perhe ja suku järjestivät hänen kohtalonsa. Sääntöjen edellyttämä 18 vuoden ikä vaati teoriassa tytön omaa harkintaa, mutta päätöksen lienevät silti tehneen omaiset, koska tyttäret sijoitettiin usein jo lapsina kasvamaan luostariin.²¹

Luostariin meno koski kuitenkin vain harvoja naisia, koska birgittalaisluostareita oli vain yksi ja uuden nunnan toimeentulon turvaamiseksi luostarille lahjoitettiin maatiloja ja muuta omaisuutta. Uskonpuhdistus lakaisi luostarit kirkosta, vaikka Naantalin luostaria ei lakkautettu ennen viimeisen nunnan kuolemaa.

Kirkollisen ajattelun säännöstö ei juuri tuonut oikeuksia, ainoastaan

²¹ Birgitta Klockars, I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440–1530. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1979, s. 25 ja 44–45.

velvollisuuksia. Eräs poikkeus oli hätäkaste, jonka saivat jo vanhalla ajalla toimittaa maallikot papin ollessa poissa. Aluksi oli epäselvää, oliko naisen toimittama hätäkaste pätevä, mutta vähitellen tähän kysymykseen alettiin vastata myöntävästi. Keskiajalla tämä tuli ilmi monessa yhteydessä, sillä esim. 1439 paavin bullan mukaan hätäkasteen voi toimittaa pappi, diakoni, maallikko, nainen tai jopa kerettiläinen ja pakana, koska ratkaisevaa oli kasteen muoto, ei suorittaja.²²

Toisaalta nainen koettiin sukupuolensa takia erityiskohtelun arvoiseksi. Odottavan äidin puolesta luettiin rukouksia ja painettiin jopa kirjoja.²³ Mikael Agricola kertasi rukouksessaan Jumalan siunanneen luomansa miehen ja vaimon sekä käskeneen heidän lisääntyä. Syntiinlankeemuksen takia naisen oli ristikseen synnyttävä kivulla, mutta Jeesuksen kautta lapsen saamisesta tuli pyhä.²⁴

Lapsen synnyttyä äiti kirkotettiin. Agricolan Käsikirjan mukaan pappi rukoili äidin fyysisen hedelmällisyyden heijastuvan myös hänen hengelliseen uskonelämäänsä. Samalla pappi otti äitiä kädestä ja saattoi hänet kirkkoon sekä toivotti Herran kätkevän hänen sisään- ja uloskäymisensä.²⁵ Agricolan tekstin mukaan raskaus ja synnyttäminen oli Jumalan siunausta, niin ettei hänen tekstissään ole mitään jälkeä Vanhan Testamentin saastaisuusajattelusta.

Kirkotuskäytäntö vaihteli, sillä vuoden 1571 kirkkojärjestys asettui puoltamaan sitä, mutta toisaalta synnyttäjä voi tulla kirkkoon ilman johdatusta ja seremonioita. Silti oli tarpeen, että hän pysyi synnytyksen jälkeen kuusi viikkoa kotona sekä omansa että lapsen terveyden takia.²⁶ Mooseksen kirjoihin perustuva kirkotus periytyi katoliselta ajalta ja siitä oli osittain määräyksiä maakuntalaeissa. Monista seurakunnista on tallella kirkottamisen yhteydessä käytettyjä kaavoja, jotka poikkeavat toisistaan yksityiskohdissa. Aviottoman lapsen synnyttäneisiin äiteihin suhtauduttiin toisin kuin vaimoihin, sillä heihin sovel-

²² Pentti Lempiäinen, Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 69. Forssa 1965, s. 155–156.

²³ Pentti Lempiäinen, Odottavien äitien rukoukset suomalaisissa rukouskirjoissa. Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio. Joensuu 1978, s. 314–315.

²⁴ Mikael Agricola, Rucouskiria. Mikael Agricola, Teokset I. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 711–712.

²⁵ Mikael Agricola, Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista. Mikael Agricola, Teokset III. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 27–28.

²⁶ Pentti Lempiäinen, Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja LXXXI, Joensuu 1969, s. 12–13.

lettiin kirkkokuria. Vuoden 1571 kirkkojärjestys edellytti huoruuteen langenneelta aina julkirippiä.²⁷

Kokonaisuudessaan naisen oikeudet rajoittuivat kirkollisen näemyksen mukaan hänen hengelliseen elämäänsä, sillä Jumala-suhteeseen hän oli miehen tavoin ihminen. Tämäkin oikeus oli silti rajoittunut, varsinkin luterilaisuudessa, joka oli pohjimmiltaan paradoksaalinen uskonto. Toisaalta jokaisen ihmisen henkilökohtaista uskoa arvostettiin niin, että kristityn oli sisäistettävä uskonsa eikä oltava vain papiston toimenpiteiden objekti, mutta toisaalta kirkkoon kuulumisen ja oikeiden uskonkappaleiden omaksuminen oli vaihtoehdoton elämänmalli. Mutta vaikka nainen oli yhtä täysivaltainen kristitty kuin mies, seurakuntalaisena ja kirkon byrokratiassa hän oli sukupuolensa takia erityisasemassa.

Samalla kirkon ajattelukaavat olivat yleisesti miehisiä. Nainen nähtiin miehen toiminnan kohteena ja miehen tarpeiden tyydyttäjänä, ei itsenäisenä persoonana. Eräs osoitus tästä on Agricolan Rukouskirjan ”Autuan ia onnellisen auioskeskun edest” -rukous, jonka egona on vaimoa itselleen anova mies. Hän tunsu Salomonin määritelmät, joiden mukaan hyvä vaimo toi miehen elämään ilon ja riemun mutta huono oli surmaa pahempi. Samalla rukoilija samaistui Aatamiin, joka oli saanut Eevan puolisoikseen ja kumppanikseen sekä sen takia, että hän ”huoneen askareissa vaimon palveluksessa huokeammin eläisi”.²⁸ Rukouksella ei ole naisellista vastinetta.

²⁷ Sama, s. 16, 78–79 ja 107.

²⁸ Mikael Agricola, Rucouskiria. Mikael Agricola, Teokset I. Näköispainos, Porvoo 1987, s. 708–709.

7. Kustaa Vaasan aika

7.1. Kuninkaan mielipiteitä

7.1.1. Nainen ja yhteiskunta

Kuningas Kustaa Vaasan voi tulkita suhtautuneen naissukupuoleen myönteisesti, sillä koko hänen laajassa kirjeenvaihdossaan on vain yksi misogyninen ajatus. Vanhinta poikaansa vuonna 1560 moittiessaan kuningas korosti tukeneensa tätä kaikissa inhimillisissä ja mahdollisissa asioissa, mutta poikansa lapsellisia tai naisellisia aloitteita isä ei suostunut panemaan toimeen.¹ Kuningas oli tällöin jo iäkäs ja sairas sekä epätavallisen kiihtynyt. Kaikessa muussa kirjeenvaihdossaan hän kohteli naisia kunnioittavasti ja puhutteli ystävällisin sanakääntein perheensä ohella jopa niitä aatelin naisia, jotka vastustivat hänen politiikkaansa.² Erityisen kavaljeerimaisin sanakääntein Kustaa Vaasa sorvasi hääkutsun osoittaessaan sen rakkaalle Anna-rouvalle ja muille hyville ja jalosyntyisille Tukholman lähellä asuneille rouville.³ — Useimmiten kuningas osoitti huvikutsunsa kuitenkin miehille ja pyysi heitä ottamaan rouvansa ja tyttärensä tai seuraneitinsä mukaan.⁴

Kuningas saattoi mainita naiset kielenkäytössään korostaakseen, että hän tarkoitti sanansa mahdollisimman kattavasti kaikille alamaistilille. Hän tervehti rälssimiehiä ja -naisia⁵ ja liitti perheen mukaan kaupunkien privilegioihin. Viipuri sai vuonna 1525 kuninkaallisen suojelukirjeen, joka oli osoitettu pormestarille, raatimiehille ja yleiselle

¹ Kustaa Vaasan kirje 20.2.1560. Handlingar rörande Sveriges historia. På Kongl. Maj:ts nådiga befallning med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-Archivet. Första serien. Konung Gustaf Den Förstes registratur. XXIX, Stockholm 1916, s. 424–425.

² Kustaa Vaasan kirjeet esim. 5.2.1525, sama sarja II, s. 24–25, 16.5.1525, s. 122, 10.5.1526, sama sarja III, s. 138 ja 7.10.1527 s. 359 sekä useissa paikoin jatkossa.

³ Kustaa Vaasan kirje 4.5.1531, sama sarja VII, s. 383.

⁴ Kustaa Vaasan kirje esim. 9.9.1536, sama sarja XI, s. 180.

⁵ Kustaa Vaasan kirjeet esim. 7.3.1524, sama sarja I, s. 193 ja 1.7.1544, sama sarja XVI, s. 454–455.

porvaristolle vaimoineen, lapsineen, tavaroineen ja omistuksineen. Turun kirjeessä rinnastetaan vaimot, lapset, palvelusväki ja talot sekä liikkuva ja liikkumaton irtaimisto.⁶ Parikymmentä vuotta myöhemmin Rauman privilegeioiden vahvistamisen sidesanana oli *ja*: uskolliset alamaiset ja heidän vaimonsa, lapsensa, palvelusväkensä, talonsa, tavaransa ja kaiken omaisuutensa, mutta parin kuukauden kuluttua tammissaarelaisten suojelu kattoi "heidät ja kaiken heille kuuluneen" vaimoista liikkumattomaan irtaimistoon.⁷

Kaupunkien privilegeioiden juhlallinen kaava on patriarkaalinen rinnastaessaan perheen irtaimistoon ja yhdistäessään nämä molemmat porvarin omaisuudeksi. Toisaalta kuninkaan kielenkäytössä on naisen miehen rinnalle nostavia sanontoja. Kahden naisen riitaa ratkoessaan kuningas ei halunnut porvareiden tai "porvariskojen" riitelevän keskenään,⁸ ja maaseudun oloihin viitatessaan kuningas rinnasti isännän ja emännän talon avainten haltijana.⁹

Edellä esitellyistä kuninkaan ajatuksista ja sanoinnoista on pääteltävissä hänen ottaneen naisia enemmän huomioon kuin keskiajalta peräisin ollut lainsäädäntö tai kirkollinen ajattelutapa olisivat jyrkimmillään edellyttäneet. Syy lieenee ollut ainakin osittain voimakkaiden

⁶ Kustaa Vaasan kirjeet 19.3.1525 ja 7.6.1525, sama sarja II, s. 50 ja 149.

⁷ Kustaa Vaasan kirjeet 14.8.1546 ja 14.12.1546, sama sarja XVIII, s. 129 ja 190-191.

⁸ Kustaa Vaasan kirje 2.9.1531, sama sarja VII, s. 269.

⁹ Kustaa Vaasan kirje 16.10.1544, sama sarja XVI, s. 666.

aatelinnaisten, jotka keräsivät jopa puoluelaisia ympärilleen ajaakseen valtapolitiikkaansa. Kuninkaan oli pyydyttävä Örbyn rouvaa vaikene-
maan, koska hän oli moittinut hallitsijaansa.¹⁰

Osittain kuningas tarvitsi naisia, minkä takia hän sivuutti valtakun-
nan edun takia maanlainikin. Vaikka laki näet edellytti vapaamiehen
lesken saavan nauttia miehensä kuoleman jälkeen tilansa verovapau-
desta, kuningas vaati 1526 sekä rälssimiehiltä että naisilta armeijaan
miehiä ja hyviä aseita. Hän onnistuikin tavoitteessaan ja armeijaan
saatiin rälssileskien varustamia ratsumiehiä.¹¹ Kuningas uudisti pyyn-
tönsä neljä vuotta myöhemmin.¹²

Toisaalta kuningas huolehti aatelin säilymisestä puhtaana. Veli sai
lunastaa tilan sisaren naitua vastoin Suomen lakia talonpojan pojan,
koska kruunun etua ei saanut heikentää. Veli sitoutui sopimaan sisa-
rensa kanssa tilan kauppahinnasta ja tekemään ratsupalvelusta.¹³ Kir-
jeen sanonnasta voi päätellä Katarina Thomasintyttären päättäneen
itse avioitumisestaan, mutta Nils Arvidinpoika oli antanut tyttärensä
nihdin vaimoksi ja menetti sen takia tilansa kruunulle.¹⁴

Vanhetessaan kuningas pyysi Erik-poikaansa tutkimaan ne aatelis-
miehet, jotka olivat syntyperältään talonpoikaisia ja naineet rälssiä.
Kuninkaan mukaan avioliitto ei tehnyt aateliseksi vaan hyve, järki ja
miehuullisuus.¹⁵ Rälssisäätyyn pyrkivän miehen oli siis ansaittava
verovapautensa itse, ei saatava sitä vaimonsa kautta. Toisaalta henki-
lökohtaisen aateluuden vastapainoksi säädyn oli suljettava rivinsä.
Vapaasyntyisiä naisia ei saanut naittaa säädyn ulkopuolelle. Ajattelu-
tapa rajoitti naisten elämää, koska nainen voi ainoastaan syntyä aate-
liseksi, ei saavuttaa verovapautta omalla toiminnallaan eikä hän myös-
kään voinut vapautua olemasta isänsä tytär koko ikänsä.

Naisrauhan turvaajana Kustaa Vaasa oli keskiajan perillinen. Karta-
no-oikeuden mukaan linnoissa ja linnaleirissä sekä majoituspaikoissa
olleiden sotilaiden tuomiona oli kuolemanrangaistus, jos he ottivat
kuninkaan alamaisilta väkisin kestitystä tai harjoittivat väkivaltaa hei-

¹⁰ Kustaa Vaasan kirje 10.5.1526, sama sarja III, s. 138.

¹¹ Kustaa Vaasan kirjeet 8.8.1526 ja 10.8.1526, sama sarja III, s. 219 ja 226–230.

¹² Kustaa Vaasan kirje 28.12.1531, sama sarja VII, s. 456–457.

¹³ Kustaa Vaasan kirje 12.6.1541, sama sarja XIII, s. 278.

¹⁴ Kustaa Vaasan kirje 9.11.1541, sama sarja XIII, s. 314–315. Vastaava 24.5.1558, sama sarja XXVIII, s. 210.

¹⁵ Kustaa Vaasan kirje 5.6.1559, sama sarja XXIX, s. 187.

dän vaimojaan tai lapsiaan kohtaan.¹⁶

Naisrauha-ajatukset eivät jääneet vain määräyksiksi. Vaimo Karin Perintytär Vasbosta kertoi kuninkaan hevosten tallirenkinä toimineen lurjuksen Mats Eskilinpajan ottaneen väkisin tytön, joka joutui aviottoman lapsen äitinä häpeään ja huonoon maineeseen naimalupauksen antaneen makaajan karattua. Kuningas otti äidin ja tyttären suojelukseensa.¹⁷ Tapaus osoittaa kuninkaan ja virkamiesten yrittäneen suojata naisia miesten väkivallalta ja tunnustaneen heidän fyysisen koskemattomuutensa.

7.1.2. Väistyvä sukuvalta

Muinaisruotsalaisen mahtinsa menettänyt sukuvalta näkyi Kustaa Vaasan kirjeissä harvoin. Hän otti suvun huomioon kahdella tavalla, jotka liittyivät osittain toisiinsa. Suku oli osittain yksilön henkinen viiteryhmä ja tuki, ja osittain suvulla oli omaisuuteen liittyneitä oikeuksia.

Suvun henkinen merkitys näkyy kuninkaan kirjeestä, jolla hän ilmoitti Juhana-pojalleen Katarina-tyttärensä kihlauksesta. Kuningas totesi näet kihlanneensa tyttärensä Jumalan kaitselmuksesta sekä omalla, kirjeensaajan rakkaiden veljien ja muiden verisukulaisten suostumuksella.¹⁸

Kuninkaan toinen tytär Cecilia aiheutti isälleen ja veljilleen epätavallisen paljon huolta, koska Itä-Friisinmaan kreivi astui ikkunasta yöllä prinsessan ja tämän kamarineitojen makuuhuoneeseen. Erik-veljen ja kuninkaan mielestä julkinen skandaali olisi vahingoittanut Ceciliaa ja hänen seuralaisiaan, mutta toisaalta Cecilian antaminen heti tunkeilijan vaimoksi ei olisi sekään ollut hyvä ratkaisu. Skandaali sai aikaan sen, että Cecilian ohella hänen sisariaan, sukulaisiaan ja ystäviään halveksittiin.¹⁹

Toisaalta avioliitto-ongelmat voitiin nähdä myös ystävien välisiksi, vaikka ystävyyyden taustalla oli mahdollisesti syntyperä. Eräs Länsi-Göötanmaan mies erosi vaimostaan lastensa ja ystäviensä ohjeesta, ja

¹⁶ Kustaa Vaasan kirjeet 5.3.1544 ja 16.10.1544, sama sarja XVI, s. 115–116 ja 666 sekä 28.6.1555 ja 21.8.1555, sama sarja XXV, s. 284 ja 326.

¹⁷ Kustaa Vaasan kirje toukokuussa 1544, sama sarja XVI, s. 321–322.

¹⁸ Kustaa Vaasan kirje 27.10.1558, sama sarja XXIII, s. 434.

¹⁹ Erik-prinssin kirje 1.8.1560, sama sarja XXIX, s. 666–667.

samat neuvonantajat suostuivat hänen toiseen avioliittoonsa. Kuninkaan mielestä tällaiset asiat olivat niin mitättömiä, ettei niillä saanut häiritä hallitsijaa.²⁰ Suvun merkitys näkyy kuninkaan sisaren, Hoijan kreivitär Margaretan kuoleman jälkeisistä ongelmista. Kuningas antoi ohjeita Birger Nilsinpojalle, koska tämän vaimo oli sukua kuolinpesän hoitajille. Jotta kuninkaan sisarenpoika olisi saatu Ruotsiin ja asiat muutenkin kuningasta tyydyttävälle tolalle, hän pyysi myös rouva Birgittaa kirjoittamaan, sillä hänen sanallaan oli enemmän painoa kuin hänen miehensä yksinään kirjoittamalla viestillä.²¹ Aineetonta mutta tärkeää merkitystä oli äidin suvulla myös silloin, kun siitä voi periytyä vaakuna.²²

Sukulaisuus oli osittain merkittävää maanomistuksessa, mutta myös talojen omistamisen yhteydessä kuningas voi puhua ystävistä. Kuningas vaihtoi maata Gustav Kavlen kanssa niin, että luovutus tapahtui sekä aviomiehen että vaimon ja molempien ystävien ja sukulaisten luvalla. Omaisuus ei kuitenkaan periytynyt ystäville vaan ainoastaan aviomiehen ja Anna Josefintytären lapsille ja muille laillisille perillisille.²³ Toisaalta suvun omistus näyttää syrjäytyneen kuninkaan eduksi. Mons Smed luovutti vapaaehtoisesti ja vaimonsa suostumuksella vaimon perintötilan kuninkaalle.²⁴ Kirjeessä ei ole mainintaa suvun mielipiteestä. Kun Berent von Mellenin vaimo rouva Margareta lähti maasta miehensä kanssa ja aiheutti Ruotsille vahinkoa, hän menetti huomenlahjansa ja perintönsä.²⁵ Kuningas päätti naisen omaisuudesta, ei hänen perheensä tai sukunsa.

Vaikka useimmissa perintömaan myynneissä ja perinnönjaoissa liepee noudatettu maanlain määräyksiä, kuninkaan kirjeistä on nähtävissä hänen pyrkimyksensä rajoittaa suvun valtaa myös maanomistuksen suhteen. Kuninkaalle sopi sukuomistusta paremmin sellainen vain yhden miehen tai naisen omistus, joka salli maiden vaihtamisen tai jopa lahjoittamisen. Toisaalta kirjeissä mainitaan usein vaimon suostumus miehenkin omaisuutta myyessä; maanomistajana pidettiin enemmän perhettä ja avioparia kuin sukua.

²⁰ Kustaa Vaasan kirje 2.10.1540, sama sarja XIII, s. 133.

²¹ Kustaa Vaasan kirje 28.4.1538, sama sarja XI, s. 296.

²² Kustaa Vaasan kirje 17.11.1536, sama sarja XI, s. 216.

²³ Kustaa Vaasan kirje 9.8.1531, sama sarja VII, s. 393.

²⁴ Kustaa Vaasan kirje 29.8.1550, sama sarja XXI, s. 320.

²⁵ Kustaa Vaasan kirje 28.7.1527, sama sarja IV, s. 283.

7.1.3. Naisen asema perheen jäsenenä

Kustaa Vaasan avioliittokäsitys poikkesi osittain lainsäädännön edellyttämästä yhdyselämästä mutta myös kirkollisista käsityksistä. Suurin ero oli kihlauksessa, jonka kuningas katsoi suurelta osin olevan myös naisen päätettävissä. Hän kirjoitti vuonna 1525 Margareta-sisarelleen monista yleisistä asioista rajaamatta politiikkaa vain miehiä koskevaksi ja totesi samalla kuulleen, että Kirsti-rouva eli Christina Gyllenstierna aikoi avioitua Johan Thomasinpojan kanssa.²⁶ Kerran kuningas kertoi eräälle ystävälleen Hänen arvattavissa olleista tunteistaan²⁷ ja onnitteli sulhasen isää tämän pojan ja rehellisen, jalosyntyisen naisen kihlauksesta ajatellessaan molempien osapuolten parasta.²⁸

Toisaalta kuninkaan kirjeistä on löydettävissä myös vanhakantainen käsitys naisen esineellisyydestä. Olof Tystelle oli luvattu ”piika” — piga-sana tarkoittanee nuorta naimatonta naista, piikasta — avioksi, mutta silti morsian annettiin luostariin vastoin hänen omaa tahtoaan ja sulhaselle antamaansa lupausta sekä Jumalan ja kirkon lakia. Sulhanen otti morsiamensa luostarista solmiakseen oikean avioliiton, mikä oli kuninkaan näkemyksen mukaan oikein.²⁹ Vaikka kuningas totesi tytön annetuksi morsiameksi, hän puhui myös tämän omasta tahdosta, joten hän ei ymmärtänyt naista täysin miesten toiminnan objektiksi. Samalla kuninkaan voi katsoa ajatelleen enemmän morsiamen etua kuin sulhasen oikeuksia, vaikka keskeisintä kuninkaan ajatuksissa oli luostarin vaatiman selibaatin tuomitseminen ja luterilaisen avioliiton ylistäminen.

Omassa perheessään kuningas pyrki olemaan vapaamielinen, varsinkin nuorempana. Hänen sisarensa Margareta kirjoitti Erik Flemingille pelätessään kuninkaan naittavan hänet, kun hänen puolisonsa Hoijan kreivi oli kuollut. Kuningas vakuutti sekä sisarelleen että Flemingille Margaretan mahdollisen toisen avioliiton olevan hänen yksityisiansa.³⁰ Vanhana isänä Kustaa Vaasa katseli maailmaa osittain patriarkaalisesti. Hän oli järkyttynyt Cecilia-tyttärensä aiheuttamasta skandaalista vaikka vakuuttikin, miten ei ole katkaissut kaulaa kenel-

²⁶ ”wiil gifte sig och skal hafua . . .” Kustaa Vaasan kirje 21.11.1525, sama sarja II, s. 247–248.

²⁷ Kustaa Vaasan kirje 29.6.1526, sama sarja III, s. 185.

²⁸ Kustaa Vaasan kirje 26.12.1526, sama sarja III, s. 337.

²⁹ Kustaa Vaasan kirje 15.2.1527, sama sarja IV, s. 54.

³⁰ Kustaa Vaasan kirjeet 24.10.1536 ja 17.11.1536, sama sarja XI, s. 198–199 ja 208.

täkään, saati lihalliselta lapseltaan, eikä hän repinyt edes tyttärensä hiuksia. Samalla hän vetosi neljanteen käskyyn odottaessaan lastensa tottelevan.³¹

Avioliitto ei välttämättä edellyttänyt vihkimistä, jos morsian oli kihlattu laillisesti ja annettu sulhaselleen, mutta ehti kuolla ennen pojan syntymää.³² Mutta vaikka lasten perimäoikeus ei edellyttänyt vihkimistä, se oli silti ihanteena eikä kirkoista saanut poistaa morsiuskruunuja. Västeråsin resessiä täydentäessään kuningas selvitti kihlauksen ja vihkimisen välisiä suhteita. Hän määräsi, ettei morsiamensa ennen vihkimistä maannut sulhanen joutunut maksamaan sakkoja. Mutta jos sulhanen hylkäsi morsiamensa, rangaistus oli yhtä suuri kuin vihityn vaimon jättämisestä langetettu.³³ Kokonaisuudessaan kuningas joutui ratkaisemaan vain harvoin kihlausongelmia,³⁴ mutta avioelämästä ja varsinkin eroista hän joutui päättämään tuntuvasti useammin. Maanlaki säätelä jatkuvasti kihlausta, mutta uskonpuhdistus tuntuu hämentäneen alamaisia kysymään, milloin avioliiton sai purkaa ja millaista kristillisen perhe-elämän piti olla.

Tytttärensä Kustaa Vaasa evästi tottelemaan perhesovun takia veljiensä hyvää tarkoitaneita ohjeita, kunnioittamaan Jumalan heille mahdollisesti antamia aviomiehiä sekä suomaan näille Jumalan lain edellyttämää rakkautta ja kuuliaisuutta. Samalla tyttärien oli muistettava ruhtinaallinen syntyperänsä ja pyrittävä edistämään avioliittojensa puitteissa Ruotsin etua.³⁵ Sanoissa on testamenttiin sopinutta juhallisuutta, mutta samalla niistä voi tulkita vanhan majesteetin näkemystä: naisen osana oli alistua sekä veljiensä, aviomiestensä että Jumalan tahtoon, mutta tämä ei merkinnyt passiivisuutta eikä itsetunnon puutetta vaan tietoista ponnistelua ja arvokkuutta.

Prinsessat olivat kuitenkin poikkeus, sillä keskimäärin kuningas ei korostanut vaimon alemmuutta eikä naisen alistamista. Hän vapautti Klaus Bogen lesken Dorotean miehensä veloista, koska mies ei rakastanut eikä kunnioittanut vaimoaan kuten olisi pitänyt vaan kieltäytyi neuvottelemasta perheen yhteisistä asioista. Mies kohteli vaimoaan kaikin puolin huonosti kuin palvelijaansa ja ajoi jopa välillä pois kotoa

³¹ Kustaa Vaasan kirje 25.3.1560, sama sarja XXIX, s. 465.

³² Kustaa Vaasan kirje 20.9.1544, sama sarja XVI, s. 611.

³³ Kustaa Vaasan kirjeet 12.12.1544, sama sarja XVI, s. 765 ja 21.1.1528, sama sarja V, s. 27.

³⁴ Poikkeus esim. Kustaa Vaasan kirje 4.9.1558, sama sarja XXVIII, s. 400.

³⁵ Kustaa Vaasan testamentti 1560, sama sarja XXIX, s. 557.

sekä keskitti kaupan itselleen vaimon tietämättä oliko perhe rikas vai köyhä, varoissa vai veloissa. Samalla mies tuhlassa vaimonsa omaisuutta.³⁶ Vaikka Dorotea oli tukholmalaisena kaupunginlain eikä maanlain alainen eikä tapausta voi tällaisenaan soveltaa Suomen maaseutuun, kuninkaan näkemys lienee silti yleistettävissä laajemmalle kuin ainoastaan yhteen avioliittoon.

Kuninkaan avioliittokäsitykset muuttuivat hänen omien kokemustensa myötä. Kirjeittensä valossa hän rakasti syvästi toista vaimoaan Margareta Leijonhufvudia, jolla oli myös valtiollista ja taloudellista valtaa. Kustaa Vaasa teki monia päätöksiä kuultuaan vaimoaan. Hän antoi Wulff Gylerin vaimolle miehen tuhlaaman omaisuuden takaisin; perusteena oli sekä kuninkaan oma armo että ”rakkaan vaimomme kuningatar Margaretan ahkerat pyynnöt ja rukoukset”.³⁷ Myös Kustaa Vaasan kolmas vaimo Katarina Stenbock sai aviomieheltään lämpimiä kirjeitä.³⁸

Kokonaisuudessaan kuninkaan avioliittokäsitystä voi pitää tunnepitoisena ja vapaaehtoisuutta korostavana. Västervikin Ingeborg Nilsintytär oli sopinut aviomiehensä kanssa asumuserosta ja pyysi kuninkaan suojeluskirjettä. Kustaa Vaasan näkemyksen mukaan yhteisesti sovittu ero ei ollut väärin, joten hän otti naisen suojeluunsa.³⁹ Toisaalta mies sai eron ja luvan ottaa toinen vaimo vaimon syylistyessä jatkuviin aviorikoksiin.⁴⁰ Useimmat eroasiat kuuluivat piispalle, mutta kuningas ei malttanut olla ilmaisematta toisinaan mielipidettään, esim. hämmästelemättä miksei eräs laillisesti eronnut nainen saanut avioitua uudelleen.⁴¹

³⁶ Kustaa Vaasan kirje 10.8.1526, sama sarja III, s. 244.

³⁷ Kustaa Vaasan kirjeitä esim. 12. 2.1537 ja 19.3.1537, sama sarja XI, s. 256 ja 275, 18.2.1538, 12.10.1538 ja 18.8.1539, sama sarja XII, s. 16, 107 ja 232, maalisk. tai huhtikuussa 1540, sama sarja XIII, s. 40, 26.2.1543 ja 16.10.1543, sama sarja XV, s. 109 ja 539, 26.3.1544, sama sarja XVI, s. 161, 23.4.1548, sama sarja XIX, s. 230, 12.2.1549, sama sarja XX, s. 59, 4.2.1550, sama sarja XXI, s. 61, 24.3.1552, sama sarja XXIII, s. 185, 2.5.1552 ja 3.5.1552, sama sarja XXXIII, s. 235–236 ja 238.

³⁸ ”vår elskelige hiertans käre hustru”, Kustaa Vaasan kirje 4.12.1556, sama sarja XXVI, s. 635. Muualla esim. Kustaa Vaasan kirje 14.2.1558, sama sarja XXVIII, s. 284–285.

³⁹ Kustaa Vaasan kirje 4.5.1531, sama sarja VII, s. 331–332.

⁴⁰ Kustaa Vaasan kirje 7.2.1537, sama sarja XI, s. 255.

⁴¹ Kustaa Vaasan kirjeet 4.10.1547 ja 20.11.1947, sama sarja XVIII, s. 270–271 ja 862. Naisten tekemiin valituksiin annettuja vastauksia Kustaa Vaasan kirjeissä esim. 14.1.1556 ja 23.6.1556, sama sarja XXVI, s. 235 ja 366.

Vaikka kuningas piti tavallisesti valtion etua toimintansa keskeisenä motiivina, hänen avioliittokäsityksensä voi johtaa kruunun kannalta hankaliin tilanteisiin. Uskontoon pohjautuva avioliitto oli jokaisen ihmisen luonnollinen elämäntapa; luostareita suomiessaan Kustaa Vaasa piti selibaattia jopa syntinä.⁴² Toisaalta perheen perustaminen oli valtion kannalta haitallista, koska aviomiehen velvollisuudet olivat tärkeämmät kuin kruunun vaatimukset. Vuonna 1533 kuninkaalla ei ollut käytettävissään ketään Saksan kanssa käytävään kauppaan, koska Ulv Skrivarekin oli nainut mies ja muuten heikko.⁴³ Birger Nilsinpoika Grip pyysi lupaa jäädä kotiin, kunnes hänen vaimonsa olisi toipunut synnytyksestä ja saanut kirkotuksen. Kuningas epäröi, sillä hän kaipasi miehiään.⁴⁴ Vastaavanlainen ristiriita syntyi keväällä 1555, jolloin kuningas pyysi Sten Erikinpoika Leijonhufvudia vaikuttamaan lankoonsa Gustaf Stenbockiin, että tämä suostuisi lähtemään vaimonsa tilasta huolimatta nopeasti rajalle.⁴⁵ Yleensä kuningas ei halunnut erottaa aviopareja toisistaan,⁴⁶ ja kirkottaminen oli suuri juhla, johon kuningaskin kutsuttiin.

Kokonaisuudessaan Kustaa Vaasan voi katsoa arvostaneen perhelämää ja nähneen avioliiton suurelta osin myös naisen kannalta. Hän suuntasi Kronoborgin läänin rahvaalle kirjeen todetakseen sen miesten liikkuvan yleisesti Tanskan ja Ruotsin välillä ja elävän epäkristillisesti ottaessaan naisen toisensa perästä puolisokseen ja vaihdellessaan vaimoja kuin kotieläimiä vastoin Jumalan tahtoa.⁴⁷ Arvostuksen pohja oli osittain uskonnollinen, osittain käytännöllinen, sillä kuninkaan näkemyksen mukaan naiset tekivät työtä ja kantoivat vastuuta taloushoidosta. Vuoden 1556 voutiohjeiden mukaan verokirjoihin piti merkitä, kuinka monta ihmistä missäkin talossa oli sekä miehiä että naisia eli ensin isäntä poikineen, renkeineen ja loisineen sekä sitten talon emäntä tyttärineen, palvelijattarineen ja piikoineen.⁴⁸

Jalosyntyinen rouva Margareta Mikontytär Björnlår kävi kertomassa kuninkaalle, miten hän ei enää vanhuuttaan eikä raihnaisuuttaan

⁴² Kustaa Vaasan kirje esim. 7.10.1527, sama sarja IV, s. 359.

⁴³ Kustaa Vaasan kirje 31.2.1533, sama sarja VIII, s. 266.

⁴⁴ Kustaa Vaasan kirje toukokuussa 1544, sama sarja XVI, s. 274.

⁴⁵ Kustaa Vaasan kirje 30.4.1555, sama sarja XXV, s. 145.

⁴⁶ Kustaa Vaasan kirjeet 19.10.1538 ja 14.12.1538, sama sarja XII s. 119 ja XXVIII, s. 421.

⁴⁷ Kustaa Vaasan kirje 5.4.1554, sama sarja XXIV, s. 269–270.

⁴⁸ Kustaa Vaasan kirje 17.1.1556, sama sarja XXVI, s. 20.

jaksanut komentaa tottelematonta palveluskuntaa eikä ohjata taloutaan, mistä syystä hänen aviomiehensä valtaneuvos Axel Andersinpoika Lillie antoi vaimonsa jäädä asumaan Skoklosterin rauhaan. Kuningas hyväksyi järjestelyn, koska aviopuolisoiden iän takia heidän oli helpompi asua erossa kuin yhdessä. Samalla hän totesi miehen kunian olevan sitä suurempi, mitä enemmän hän antoi vaimolle omaisuutta erossa, koska tämä oli raatanut orjan tavoin vuosia huolehtiakseen miehestään.⁴⁹ Kuningaan näkemyksen mukaan taloudenhoito oli arvostettavaa naisten työtä, jonka tekijöitä oli kunnioitettava.

7.1.4. Naisen mahdollisuuksia päättää elämästään

Nainen saattoi olla 1500-luvulla tärkeä, jos hänet oli naitu oikean miehen sänkyyn,⁵⁰ mutta vaimona hän oli tässäkin tapauksessa miesten toiminnan välikappale; hänen mahdollinen oma tahtonsa ei näy asiakirjasta. Toisaalta monet tämän ajanjakson naiset pyrkivät olemaan itsenäisiä ja päättämään oman elämänsä suunnasta ainakin osittain. He voivat valittaa aviomiehestään kuninkaalle⁵¹ ja myydä maataan, tosin miehensä suostumuksella.⁵² Kaupungeissa heillä oli enemmän toimintamahdollisuuksia kuin maaseudulla, joten vuoden 1552 tulli- ja aksisiijärjestys rinnasti kaupan kävijöinä porvarit ja porvarittaret.⁵³

Leskillä oli enemmän vapautta kuin vaimoilla, mutta toisaalta myös toimeentulohuolia. Kuningas suhtautui hänen armoonsa vedonneisiin leskiin suopeasti, olihan leskien asian ajaminen Jumalan silmissä otollista.⁵⁴ Toisaalta leskiä oli rajoitettava, tosin vain lain puitteisiin. Björn Klaunpojan lapset pelkäsivät äitinsä myyvän, vaihtavan ja turmelevan omaisuuttaan jättämättä kiinteää lapsilleen. Kuningas kielsi Karin-vaimoa hukkaamasta millään lailla varojaan ilman lasten suostumusta.⁵⁵ Toisaalta kuningas ei estänyt leskeä lahjoittamasta tyttärensä omai-

⁴⁹ Kustaa Vaasan kirje 5.6.1545, sama sarja XVII, s. 366–367.

⁵⁰ Kustaa Vaasan kirje 30.6.1534, sama sarja IX, s. 156.

⁵¹ Kustaa Vaasan kirjeet 15.1.1549 ja 23.6.1556, sama sarja XX s. 16–17 ja XXVI, s. 366.

⁵² Kustaa Vaasan kirje 3.1.1541, sama sarja XIII, s. 184.

⁵³ Kustaa Vaasan kirje 16.1.1552, sama sarja XXIII, s. 134.

⁵⁴ Kustaa Vaasan kirjeet 6.7.1529, sama sarja VI, s. 223, 18.1.1554, XXIV s. 200–201, 28.11.1553, XXIV s. 495 ja 13.12.1556, XXVI, s. 661.

⁵⁵ Kustaa Vaasan kirje 25.1.1556, sama sarja XXVI, s. 45.

suutta silloin, kun kuningas itse oli lahjan saajana.⁵⁶

Kustaa Vaasan kirjoittamista kirjeistä on luettavissa kuninkaan näkemyksiä, mutta hänelle lähetetyistä viesteistä ei voi päätellä, mikä edusti yleistä käytäntöä ja mikä poikkeusta. Pietarsaaresta kirjoittanut Knut Fordeel pelkäsi vaimonsa Karin Olofintyttären joutuvan kärsimään, mikäli hän eläisi miehensä jälkeen, joko poikien tai muiden sukulaisten taholta. Fordeel pyysi vaimolleen kuninkaan suojelukirjetä turvaamaan kolmannes Jumalan pariskunnalle antamasta omaisuudesta.⁵⁷

Naisen oikeus päättää omasta elämästään näyttää riippuneen osittain hänen yhteiskunnallisesta asemastaan. Valtaneuvoston 1526 kuninkaalle antamassa vakuutuksessa luvattiin mahdollisesti syntyville kuninkaallisille neideille ruhtinaallinen kasvatusta ja asianmukaiset myötäjäiset, kun heidät naitetaan vertaistensa kanssa.⁵⁸ Ylhäisestä asemastaan ja varallisuudestaan huolimatta prinsessoilla ei ollut mahdollisuutta valita elämänsä suuntaa. Tuskin sitä oli täysin irtolaisnaisilla, mutta he olivat ainoita naispuolisia kruunun veronmaksajia. Sekä kaivoksissa olevilta että ympäriinsä vaeltavilta naisilta oli näet perittävä kruunun kassaan muutamia äyreyä. Kaivoksilla kauppaa käyviä naisia oli niin ikään verotettava, jotta he eivät saaneet kohtuutonta voittoa.⁵⁹ Yhteiskunnan alimmilla portailla olleet naiset seurasivat nihtejä armeijaan, vaikka tästä syntyi muonittajien keskuudessa vaikeuksia.⁶⁰

Naisen vapaus päättää omasta elämästään ja hänen taloudellinen turvallisuutensa liittyivät yhteen ja olivat toistensa vastakohtia. Mitä ylempänä nainen oli yhteiskunnassa, sitä sidotumpi hän oli syntyperäänsä ja sitä tiukemmin hänen kohtalostaan päätettiin miesten keskein neuvotteluin. Vapaimmat naiset olivat varattomimpia ja riippumattomuudessaan turvattomia.

⁵⁶ Kustaa Vaasan kirje 13.2.1554, sama sarja XXIV, s. 229.

⁵⁷ Kustaa Vaasan kirje 3.6.1551, sama sarja XXII, s. 210.

⁵⁸ Kustaa Vaasan kirje 24.1.1526, sama sarja III, s. 37–38.

⁵⁹ Kustaa Vaasan kirjeet 2.7.1530, sama sarja VII, s. 143 ja 6.–24.8.1531, VII, s. 390.

⁶⁰ Kustaa Vaasan kirje toukokuussa 1544, sama sarja XVI, s. 358–359.

7.1.5. Yhteen veto

Kuningas Kustaa Vaasa oli nostamassa naista enemmän miehen rinnalle kuin keskiajalta peräisin ollut lainsäädäntö tai kirkolliset määräykset sanelivat. Hän piti naisia älyllisesti miesten veroisina epäilemättä naisten kykyä ymmärtää poliittisia kysymyksiä. Toisaalta kuningas oli myös omaistensa hyvinvoinnista kiinnostunut perheenisä katsoimatta lastenhoitoa tai kasvatusta vain äitien asiaksi. Kuningaan näkemyksiin vaikutti merkittävältä osaltaan hänen toinen puolisonsa Margareta Leijonhufvud, jonka puoleen alamaiset kääntyivät ja joka sai aviomieheltään jopa hallinnollista vastuuta. Omien kirjeittensä valossa kuningatar näyttää esittäneen hänelle uskottuja pyyntöjä aviomiehelleen sopivaksi katsomanaan ajankohtana.⁶¹

Kustaa Vaasan näkemys tulee valaisevasti ilmi hänen Margareta-sisarensa pyydettyä veljeään lastensa holhoojaksi. Kuningas lupasi kylä toimia sekä sisartaan että tämän lapsia kohtaan niin, että voisi vastata toimistaan Jumalalle, mutta äiti oli lastensa paras huoltaja ja kasvattaja.⁶² Kirjeen kokonaissävy ei ole juridinen vaan inhimillinen, joten kuningas ei ota kantaa naisen oikeudelliseen asemaan. Tästä huolimatta siitä on tulkittavissa Kustaa Vaasan uskoneen naisen älyllisiin, henkisiin ja ilmeisesti ainakin osittain myös taloudellis-käytännöllisiin mahdollisuuksiin selviytyä yhteiskunnassa ilman veljensä tukea.

Suku sai väistyä kuninkaan ajatuksissa säätysidonnaisuuden ja perheen tieltä; toisinaan hän mainitsi kirjeissään ystävät jopa juridisissa yhteyksissä ratkaisemassa maanomistuksia, avioliittoja ja avioeroja. Kuningaan kirjeistä saa sen käsityksen, ettei tärkeää ollut biologisesti syntynyt suku, yksilön polveutuminen eikä suvun päämiehen valtaan alistaminen vaan lähimmäisten kanssa sovussa ja yksimielisyydessä eläminen. Yksilön elämä nähtiin hänen elinympäristönsä ja säätynsä taustaa vasten samalla kun hän oli kruunun alamainen, suurelta osin sukupuolestaan riippumatta.

Perhe merkitsi Kustaa Vaasalle sekä elatusjärjestelmää että yksilön lähintä tunneyhteisöä. Kuningas ei nähnyt perhettä vain aviomiehen

⁶¹ Bref af Drottning Margaretha Leijonhufvud till Märta Sture esim. 20.11.1544, 22.9.1546 ja 14.5.1550. Dela Gardiska Archivet, eller Handlingar ur Grefl. Dela Gardiska Bibliotheket på Löberid. I delen, utgivna af P. Wieselgren. Stockholm 1831, s. 68–80.

⁶² Kustaa Vaasan kirje 25.4.1534, Handlingar rörande Sveriges historia, första serien, Gustaf Den Förstes registratur, IX, s. 90.

ja isän johtamana ruokakuntana tai omaisten yhteisönä vaan hän ajatteli sitä myös naisten kannalta. Erityisesti tämä näkyy äidin oikeuksien korostamisena; ne ulottuivat sekä alaikäisiin että täysikasvuisiin lapsiin. Elsa-rouvan pyydettyä poikaansa Erik Abrahaminpoika Gyllenstiernan luokseen kuningas valitteli, ettei pystynyt täyttämään toivetta pojan Suomen-matkan takia nopeasti.⁶³ Finstan Jöns Jönsinpojan leski Brita-vaimo sai poikansa Jören Hansinpojan pois palveluksesta, koska oli yksinäinen vaimo.⁶⁴ Knut Possen kuningas määräsi pysymään kotona äitinsä lohtuna sodasta huolimatta ja lähettämään ratsut ja miehet Suomeen.⁶⁵ Kuningas ei myöskään osoittanut minkäänlaista paheksumista isoäidin rukoiltua lastenlasten puolesta tai vaimon miehensä.⁶⁶

Perhe säilyi yhteisönä osittain myös miehen kuoleman jälkeen. Lampuodin kuoltua perhe sai asua tilalla sopimuskauden loppuun, vaikka osa rälssistä pyrkikin häätämään lesken ja lapset heti.⁶⁷ Koska luterilainen kirkko hyväksyi pappien avioliitot, kuninkaan oli otettava kantaa leskiin. Örebron Nils-herran leski Kirstin-vaimo sai pitää papin kaikkine tuloineen ja miehensä saamat verot pääsiäiseen asti tai niin kauan, kun hän voi hoitaa seurakuntaa hyvän kappalaisen avulla.⁶⁸ Kuningas rinnasti papiston lesket osittain rälssimiesten puolisoihin, joiden oli pidettävä tilansa puolesta mies tai miehiä armeijassa.

Lars Siggenpoika Sparren leski rouva Birgitta Turentytär Trolle pyysi kuninkaan tukea itselleen ja lapsilleen. Kuningas lausui lämpimmin sanoin osanottonsa ja kertasi osoittaneensa suosiotaan jo Sundbyn kartanon rakentaneelle aviomiehelle. Leski sai elää kartanossa ja pitää kahden pitäjän verot, mutta Örebron linnaan lähetettäisiin joku muu.⁶⁹ Saman tyyppisen vastauksen sai Anna Hogenskild käännettyään kuninkaallisen perheen puoleen miehensä Nils Pederinpoika Bielen kuoltua. Turvattomana naisena leski joutui luopumaan verojenkanto-oikeudesta, koska hän ei pystynyt pitämään vouteja riittävästi silmällä.⁷⁰ Avioliitto turvasi vaimolle taloudellisen turvallisuuden ja elintason miehen kuoleman jälkeenkin, mutta valtion etujen turvaami-

⁶³ Kustaa Vaasan kirje 2. tai 3.1.1530, sama sarja VII, s. 4–5.

⁶⁴ Kustaa Vaasan kirje 6.2.1551, sama sarja XXII, s. 85.

⁶⁵ Kustaa Vaasan kirje 15.9.1556, sama sarja XXVI, s. 543.

⁶⁶ Kustaa Vaasan kirjeet 18.3 ja 2.9.1552, sama sarja XXIII, s. 139–140 ja 351.

⁶⁷ Kustaa Vaasan kirje 24.1.1543, sama sarja XV, s. 44.

⁶⁸ Kustaa Vaasan kirje 4.10.1550, sama sarja XXI, s. 344–345.

⁶⁹ Kustaa Vaasan kirje 18.1.1554, sama sarja XXIV, s. 200–201.

⁷⁰ Kustaa Vaasan kirje 15.1.1551, sama sarja XXII, s. 451–452.

seksi auktoriteettia edellyttäneet virkatehtävät eivät voineet siirtyä leskille, vaikka nämä olisivat ilmeisen halukkaasti jatkaneet myös miestensä hallintouraa.

Kustaa Vaasan näkemysten voi katsoa tiivistyneen sotilaiden perheitä koskeneissa määräyksissä. Hän korosti vuonna 1544, miten upseerit eivät ajatelleet useimpien nihtien olevan naimisissa ja heidän perheittensä kaipaavan ruokaa ja vaatteita.⁷¹ Tästä syystä armeijaan oli otettava mahdollisimman täydellisesti vain naimattomia miehiä. Sotilaiden perheisiin oli kiinnitettävä huomiota sittemmin erityisesti Venäjän sodan alettua, jolloin perheellisten oli pysyttävä kotona Ruotsissa.⁷² Kaikista tavoitteista huolimatta armeijaan tuli myös naimisissa olleita miehiä, joiden perheitä sekä voudit että muut kohtelivat huonosti.⁷³ Kuningas julisti ottavansa perheet suojeluunsa ja toivoi samalla näiden saavan naapureiden apua.⁷⁴ Kruunu avusti perheitä myöntämällä nihtien vaimoille verovapauden niiksi vuosiksi, jotka mies oli sodassa Suomessa.⁷⁵

Kuninkaan ajattelusta on nähtävissä sukuyhteiskunnan väistyminen, sillä yhteiskunta muodostui perheistä ja mies oli vastuussa omaistensa elättämisestä. Vaikka 1500-luvun talonpoikaisnainenkin teki raskasta työtä, hänen voimansa eivät riittäneet tilan viljelyyn eikä perheen tarpeista huolehtimiseen. Vastuun kantaminen ei ollut suvun tehtävä vaan osittain naapureiden ja pääosin kruunun. Valtiovallan mahdollisuudet olivat tosin rajoitetut, sillä perheille ei pystytty jakamaan elintarpeita eikä hoitamaan taloja, mutta vaimot saivat elämänsä helpottamiseksi verovapauden.

Kokonaisuudessaan Kustaa Vaasan kirjeiden sanonnat ovat värikäitä ja propagandistisia. Hän kuvasi ja maalasi vastustajiensa ajatuksia ja toimia niin, että hänen oma etunsa ja kuvansa voittivat. Hän esitti asiat kruunun kannalta ja korosti samalla omaa osuuttaan, hyviä tarkoituksiperiään ja saavutuksiaan. Toisaalta on silti ajateltavissa, ettei hänen naista puolustanut ja naisten oikeuksia edistänyt ajattelutapansa olisi ollut mahdollista eivätkä hänen kirjeensä uskottavia, jollei hän olisi esittänyt hyväksyttävissä olleita vaikkakin uusia ja vanhaa käytäntöä vastustaneita näkökantoja.

⁷¹ Kustaa Vaasan kirje 23.8.1544, sama sarja XVI, s. 544–545.

⁷² Erik-prinssin kirje 20.8.1555, sama sarja XXV, s. 555.

⁷³ Kustaa Vaasan kirje 19.1.1556, sama sarja XXVI, s. 37.

⁷⁴ Kustaa Vaasan kirjeet 18.8.1556 ja 25.8.1556, sama sarja XXVI, s. 452–475 ja 503.

⁷⁵ Kustaa Vaasan kirje 7.11.1556, sama sarja XXVI, s. 619.

7.2. Naiset veronmaksajina

Keskiajalta periytyvän lainsäädännön mukaan naimaton nainen oli ikänsä holhottava olento ja vaimo miehensä edusmiehisyyden alainen. Nämä määräykset tekivät naisesta pääosin näkymättömän veronmaksajan, sillä vaikka naiset tekivät maataloudessa työtä ja olivat tuottamassa verottajan vaatimia parseleita, vain poikkeuksellisesti naisen nimi kirjattiin veronkantoluetteloihin.

Siinäkin tapauksessa, että nainen omisti maatilaa, ainoastaan leskenä hän voi maksaa siitä verot; naimaton nainen ja vaimo voivat ainoastaan omistaa kiinteistön, eivät hallita sitä. Tyttären perimä tila kirjattiin täten veronkantoluetteloihin vävyn nimiin.

Karjalan maakirjoissa naiset olivat niin harvinaisia Kustaa Vaasan hallituskaudella, ettei heitä ole tarkoituksenmukaista luetteloida eikä laskea heidän lähes olematonta prosenttiosuuttaan kaikista veronmaksajista. Ensimmäinen nainen oli vuonna 1546 Muolaassa mainittu Birgitta-vaimo, samassa täysverossa neljän miehen kanssa.¹ Hänet on kirjoitettu maakirjoihin vain tämän ainoan kerran, sillä edellisen vuoden lähteessä on vain neljä miestä² eikä häntä mainita tämän jälkeen. Muolaan ainoa naispuolinen veronmaksaja jää siis arvoitukseksi ja poikkeukseksi.

Muolaan Birgitta-vaimon ohella Karjalan maakirjoissa tunnetaan ennen vuotta 1557 vain Viipurin pitäjän naisia, sillä vuonna 1547 Viipurissa oli Marketta-vaimo neljän miehen kanssa samassa täysverossa ja Anna-vaimo kolmen miehen kanssa. He olivat jäljellä myös seuraavassa maakirjassa,³ jolloin pitäjässä oli yhteensä 506 talonpoikaa. Kaksi naista oli täten vain noin 0,4 % kaikista veronmaksajista. Marketta maksoi veroa edelleen vuonna 1551,⁴ mutta kahtena seuraavana vuonna Viipurin pitäjän ainoa naispuolinen verovelvollinen oli Inkeri-vaimo.⁵

Viipurin pitäjän naispuoliset veronmaksajat saattoivat olla kaupunkilaisia, mutta koska heistä mainittiin vain etunimi ja vaimo-sana — hustru — tätä oletusta ei voi osoittaa oikeaksi ennen vuotta 1555, jolloin Viipurin pitäjän veronmaksajaksi ilmestyi ”hustru Kadrin Mul-

¹ VA 5009:114.

² VA 5506:27.

³ VA 5022:1v ja :3 sekä VA 5030:12v ja 14v.

⁴ VA 5038:11.

⁵ VA 5052:11 ja VA 5064:8.

tians”,⁶ kaupungin porvarin leski. Seuraavana vuonna pitäjässä oli kolme naista eli kaksi Valpuri-vaimoa ja ”Muldila Kadrin”.⁷ Vuonna 1557 Kaarinan tilalla oli Anna-vaimo, mutta Kaarina palasi maakirjaan 1558, jolloin Viipurin pitäjässä oli kaksi Valpuria, Anna ja Kaarina Multiala.⁸

Kaarina Multiala mainittiin Viipurin läänin tileissä muutenkin kuin maanomistajana, koska hän oli itsenäistä liiketoimintaa harjoittanut porvarin leski. Hän sai esim. Lappeen kihlakunnan voudilta korvauksen siitä, että oli kuljettanut 20 nihtiä Tukholmaan. Hän ei osannut allekirjoittaa kuittiaan itse kuten eivät useimmat muutkaan 1500-luvun palkkion saajat, eikä hänellä ollut omaa sinettiä vaan hän lainasi Hans Wiborgilta.⁹

Tämän lisäksi Karjalan voudintileissä oli Kustaa Vaasan hallituskaudella naisia vain Lappeella, sillä vuoden 1557 maakirjassa mainitaan sivumennen Inkeri-vaimo. Maakirjan jälkeen verottaja on laatinut luetelon loisista ja löytänyt 26 miehen ohella Riitta Mäkeläisen, Martan ja Kaarinan.¹⁰ Kustaa Vaasan hallituskauden lopussa Karjalan ainoat naisveronmaksajat olivat vuonna 1559 Viipurin Valpuri-vaimo, jonka kotikylä oli kilttiveron mukaan Vatikivi, ja Lihaniemen Kaarina Multiala, kunnes vuonna 1560 oli jäljellä vain Valpuri.¹¹

Karjalan oikeudellisista lähteistä löytyy pari mainintaa, joiden mukaan nainenkin saattoi omistaa kiinteää omaisuutta tai hallita kaskea. Lyötyään Lasse-veljensä hengiltä Viipurin Pinnolan Martti Maununpoika lupasi tämän ainoalle lapselle Annalle kaiken isänperintönsä, sekä irtaimen että kiinteän.¹² Koska Viipurin maakirjassa on vuosina 1557 ja 1558 edellä mainittu Anna-vaimo patronyymitta eikä asiakirjassa ole kyläjakoa,¹³ häntä ei voi yhdistää oikeustapaukseen. Käräjillä käsitelty asia osoittaa kuitenkin, että tytärkin saattoi periä kiinteää omaisuutta.

Toisessa oikeustapauksessa tuomittiin Uudenkirkon talvikäräjillä vuonna 1559 Nurmen Lauri 40 markan sakkoon, koska hän varasti

⁶ VA 5093:9.

⁷ VA 5117:18, :22 ja :24.

⁸ VA 5158:28, :31v, :33 ja :34.

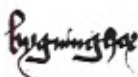
⁹ VA 5283:29 ja VA 5284:56.

¹⁰ VA 5162:142-142v.

¹¹ Maakirja VA 5178:55 ja :59 sekä kilttivero VA 5178:29 ja :32v. Maakirja VA 5304:48 ja apuvero VA 5304:49.

¹² Viipurin käräjät 6.8.1555, VA 5117:68.

¹³ VA 5134:21 ja VA 5158:33.

[illegible]

Satakunnan lähteissä oli enemmän naisia kuin Karjalan, mikä näkyy taulukoista 1 ja 2. Naisia oli eri pitäjissä epätasaisesti, mutta keskimäärin joka sadas maaveron maksaja oli Kustaa Vaasan hallituskaudella nainen.

Lukumäärän ohella Satakunnan ja Karjalan lähteissä on eräs toinenkin ero: Multialan Kaarinaa lukuun ottamatta karjalaiset naiset merkittiin maakirjoihin vain etunimeltä ja vaimo-sanalla merkittyinä, toisin kuin maakunnan miehet. Naisille ei kirjoitettu miesten sukunimiä vaan heidät määriteltiin ainoastaan vaimoiksi. Toisaalta naiset säilyt-

75

tivät oman etunimensä, joten heistä ei tullut NN:n leskiä. Satakunnan vanhimpien maakirjojen naiset rinnastuivat miehiin, sillä ensimmäisissä lähteissä oli pelkkiä etunimiä, mutta sitten myös liikanimiä, joista on muodostunut myöhempiä talonnimiä. Vuodesta 1554¹⁵ maakirjat käyttävät naisen etunimeä ja leski-sanaa — vidua — mutta osittain liikanimiä kirjoitettiin tämän jälkeenkin. Satakuntalaiset naiset rinnastuivat täten myös kielellisesti enemmän miehiin kuin karjalaiset. Satakunnassa oli myös mahdollista, että naisenkin nimestä muodostettiin talonnimi.¹⁶

Kirkollisten verojen lähteet ilmestyvät Satakunnan aineistoon sporadisina vuodesta 1547; Ylä-Satakunnan luetteloita on tallessa vasta vuodesta 1558. Kirkollisten verojen maksajakunta oli periaatteessa sama kuin maaveron, koska myös papiston keräämät verot pohjasivat suoraan tai välillisesti maanomistukseen ja maatalouteen. Toisaalta kirkolliset verot olivat maaveroa kattavampia, koska ne ulottuivat myös aateliston lampuoteihin ja vanhoihin kirkontiloihin.

Koska maakirjat olivat kruunun virkamiesten kirjoittamia ja kirkollisten verojen lähteet pääasiassa papiston, samalta alueelta kirjoitetut lähteet saattavat poiketa yksityiskohdissa toisistaan, minkä ohella eri papit saattoivat kirjoittaa lähteitään yksilöllisesti.

Kirkollisten verojen luetteloissa ja maakirjoissa saattaa olla eri määrä naisia. Veronkannon tarpeisiin syntyneitä asiakirjoja ei ollut näet välttämätöntä kirjoittaa täsmälleen veronkantohetken tilanteen mukaan, koska luetteloita ei kirjoitettu henkilöhistorian takia vaan osoittamaan verovelvollisia taloja ja ruokakuntia. Vero oli mahdollista periä myös siinä tapauksessa, että talo kirjoitettiin vuosi pari aikaisemmin haudatun isännän nimiin. Naiset voitiin täten halutessa jättää kirjaamatta, minkä ohella heidät oli mahdollista formuloida eri tavoin, joko etunimen ja liikanimen tai patronyymin kantajina tai pelkkinä etunimellisinä vaimoina tai nimetyn miehen anonyymeina leskinä.

Emäntien mahdollinen sivuuttaminen veronkantolähteistä paljastuu vain maallisen ja kirkollisen veron lähteitä toisiinsa vertaamalla. Kruununvoudin kirjuri ja kirkkoherra kirjoittivat lähteitään toisistaan poikkeavasti, mutta asiakirjojen tulkinta ei ole yksiselitteistä, kuten seuraavista esimerkeistä näkyy.

Karkun Oravalaan tuli vuonna 1553 uudistilan emännäksi Kaarina Piippo — Pippoj — pysyäkseen maaveron maksajana vuoteen 1573 ja

¹⁵ VA 1968.

¹⁶ Seppo Suvanto, Punkalaitumen historia. Vammala 1986, s. 73.

uudelleen 1575—1580. Tässä välissä talon veron maksoi Matti Piippo. Vuonna 1562 kymmenysten maksajana ja vuodesta 1585 maaveron suorittajana oli Tuomas Jyrinpoika.¹⁷ Koska kysymyksessä oli pitkä emännöyysaika, lähes 30 vuotta, Kaarina oli joko ilmeinen taloa hallinnut matriarkka, tai toisen mahdollisuuden mukaan asiakirjat jäykistyivät toistamaan Kaarinan nimeä siitä huolimatta, että Tuomas Jyrinpoika hallitsi taloa jo vuodesta 1562.

Kangasalan Tursolassa oli emäntänä 1540—1552 Kaarina, jolla oli joskus liikanimenä Raru, kunnes vuodesta 1553 talon verot maksoi Ambrosius. Tämä mies vastasi vuodesta 1559 myös kymmenyksistä. Tästä vaihdoksesta huolimatta Kaarina ilmestyi maakirjoihin uudelleen vuosiksi 1558—1561, mutta hän ei koskaan maksanut kymmenyksiä; talo yhdistettiin tämän jälkeen Hannulaan.¹⁸ Jos kysymyksessä oli koko ajan sama Kaarina, hän näyttää kyllästyneen syytingillä oloon ja ottaneen osan tilasta jälleen viljelyynsä, mutta papin mielestä talo oli aina vain yhtenä kokonaisuutena.

Maakirjojen tai ehkä mahdollisten kymmenysten jälkeenjääneisyyttä osoittaa Kangasalan Kyötikkälän talo, jonka isäntänä oli Olli vuosina 1540—1552 ja hänen jälkeensä Maarit 1553—1556, minkä jälkeen maakirjoihin tuli vuodesta 1558 peräti vuoteen 1598 Simo Matinpoika ollakseen viimeisenä vuonnaan sekä maakirjassa, kymmenensluettelossa että autioluettelossa. Kirkollisen veron maksoi silti Maarit 1558—1562.¹⁹ Tapausta voi tulkita niin, että Simo Matinpoika ehti kymmenykseen myöhemmin kuin maakirjaan, jolloin kirkollisen verotuksen voi katsoa seuranneen asutusta tarkemmin kuin maakirjan. Mutta toisaalta tapausta voi tulkita päin vastoin: Maarit luopui emännyydestä jo vuonna 1558, vaikka hänen vaihtumisensa Simo Matinpojaksi ehti kirkollisen veron kantoluetteloon vasta myöhästyneenä.

Koska vanhimmat kirkollisten verojen lähteet ovat säilyneet vain sporadisina, taulukosta 3 näkyy ainoastaan kahdelta vuodelta kaikkien Satakunnan seurakuntien naiset. Kirkollisissa lähteissä oli enemmän naisia kuin maakirjoissa, mutta paremmin lähteitä pääsee seuraamaan vasta seuraavalla vuosikymmenellä kirkollisten veronkantolähteiden vakiintuessa. Kirkollisiin asiakirjoihin useimmat naiset on kirjoitettu vain etunimeltä, mutta liikanimetkin olivat yleisiä. Satakunnan papisto

¹⁷ SAY Karkku.

¹⁸ SAY Kangasala.

¹⁹ SAY Kangasala.

ei pyrkinyt selvästi erottamaan naisia miehistä Kustaa Vaasan hallituskaudella.

Osittain tämän yleissäännön kaltainen mutta toisaalta myös siitä hieman poikkeava kirkollisen veron kantoluettelo oli Ala-Satakunnasta vuonna 1547 kirjoitettu nokkaveroluettelo.²⁰ Henkilöittäin laadittu kirja sisältää Ulvilasta 6, Eurajoelta 2 ja Eurasta 1 naisen, joista sanotaan etunimen ohella leski-sana ja se, oliko maksaja itse toinen, kolmas vai neljäs nokka talossaan. Jokaisella leskellä oli tämän lähteen mukaan talossaan aikuista työvoimaa.

Veronkantolähteiden ja muiden asiakirjojen ristiriitaiset tiedot näyttävät viittaavan siihen suuntaan, ettei maakirjoihin merkitty kaikkia taloa hallinneita naisia. Osa maakirjoista puuttuvista löytyy kirkollisten verojen lähteistä, mutta eivät kaikki. Juhana-herttua kirjoitti kirjeessään 1558 Ylä-Sastamalan eli Karkun Kittilän kylän Marketta Erkontyttären käyneen pyytämässä herttuan luona Ulvilassa anteeksi vuoden 1558 veroja tulipalon aiheuttamien vahinkojen korvaukseksi. Herttua suostui pyyntöön.²¹ Tätä etunimeltä ja patronyymilta mainittua anojaa ei löydy anomusvuoden eikä naapurivuosienkaan lähteistä, sillä Kittilässä oli ainoastaan Kaarina Orava, kun taas pitäjän ainoa Marketta oli Pajuniemen Kulkku.²² Marketta Erkontytär lienee ollut leski, jonka talo on jatkuvasti kirjoitettu miesvainajan nimiin. Toinen mahdollisuus on se, että hän oli aviomiehensä puolesta matkaan lähtenyt vaimo, joka aviovaimon edusmiehisyydestä huolimatta on puhuttellut herttuaa ja samalla päässyt asiakirjoihin omana itsenään, ei nimettömäksi jäävän talonpojan vaimoksi määriteltynä.

7.3. Verotuksen yhteenveto

Naisten näkyminen vain harvoin maaverojen tai maatalouteen pohjanneiden kirkollisten verojen maksajina on ymmärrettävää, koska keskiajalta periytynyt lainsäädäntö soi naisille vain poikkeuksellisesti taloudellista itsenäisyyttä. Tyttärelle periytynyt talo näkyy maakirjoissa vävyn nimissä, sillä vain leskenä nainen voi hallita omaisuuttaan, ei vain omistaa sitä. Koska Kustaa Vaasan hallituskausi oli lisäksi 1540-

²⁰ RA KA Finska cameralia 5, Fogde räkenskaper Satakunda. VA FR 91.

²¹ VA 2064:60v.

²² VA 1972:10v-18v, VA 1978:9-26v, VA 2064:10-17, VA 2089:10v-18, VA 2096: 12-19, VA 2129:38-41 ja VA 2143:34-40.

luvusta Venäjän sodan vuosia lukuun ottamatta rauhan aikaa, naisleskien määrä lieene ollut jokseenkin vähäinen. Vaikka 1500-luvun väestöhistoriaa ei voi tutkia lähteiden puuttuessa, on ilmeisen mahdollista, että yhteiskunnassa oli enemmän isännöyysvuosia eläneitä miesleskiä kuin puolisonsa menettäneitä naisia, koska naiset joutuivat kokemaan rasittavia ja vaarallisia synnytyksiä.

Osittain naisten vähyys voi olla myös näennäistä eli talo kirjoitettiin mieluummin kuolleen isännän nimiin kuin hänen leskensä. Koska maakirja on kameraalinen asiakirja eikä demografinen lähde, sen tarkoituksena ei ollut rekisteröidä sukupolvien vaihdoksia vaan kontrolloida verojen maksua. Mutta vaikka henkilön nimi voi toimia talonnimenä, verotus ei ollut Kustaa Vaasan hallituksen aikaan vielä täysin talokohtaista vaan Karjalan maakirjoihin merkittiin myös täysikasvuisten miesten mukaan lasketut jouset. Jos talo olisi kirjattu kuolleen isännän nimiin, jousien laskussa olisi syntynyt hämminkiä maakirjamerkinnän ollessa ristiriitainen. Satakunnan 1500-luvun verotus pohjautui enemmän savu-, äyri- ja talolukuun kuin Karjalan, joten talon identifioiminen edellisen veronmaksajan mukaan ei aiheuttanut samaa epäselvyyttä kuin itäisellä tutkimusalueella.

Merkittäväntä Kustaa Vaasan ajan verolähteissä on Satakunnan ja Karjalan välinen ero. Vaikka Satakunnankin veroasiakirjoissa on vain vähän naispuolisia veronmaksajia, noin joka sadas maaveron suorittajista, heitä oli silti enimmillään 50 vuonna 1544. Heidän määränsä jakaantui epätasaisesti, sillä vain karkkulaisten naisten muita suurempi osuus nousee taulukoista esiin. Karjalassa maaveroa maksaneet naiset olivat täysin poikkeuksellisia ja he lienevät olleen porvarisnaisia tai muita kuin talonpoikaisia, vaikka lähteiden tapa kirjoittaa naisista näkyviin vain heidän etunimensä ja vaimo-sana ei paljasta heidän syntyperäänsä eikä säätyään.

Maakirjojen ero selittyy ainakin osittain verokäytännöstä. Kun Satakunnassa verotettiin peltoa ja muita tiluksia omistanutta taloa, Karjalan verotus pohjautui vielä 1500-luvulla suurelta osin kaskiverotukseen ja työvoimaan. Satakuntalaisen talon omistaminen tai viljeleminen ei kysynyt siinä määrin omistajansa sukupuolta kuin karjalainen kaskan kaataminen ja muihin miesten töihin ja suorituksiin pohjannut maiden valtaaminen ja hyväksikäyttö.

Talous- ja veropohjan erilaisuuden ohella naisten erilaiseen näkymiseen vaikutti myös verotuksen yksilöllisyyden ja kollektiivisuuden vaihtelu. Satakuntalainen talo maksoi veronsa yhtenä ruokakuntana: yhden talonpojan nimiin kirjoitettu talo oli naapureistaan ja sukulai-

sistaan riippumaton omistus- ja veronmaksuyskikkö omine tiluksineen ja verotaakkoineen. Karjalainen täysvero sen sijaan koostui useimpien parista kolmesta tai jopa puolesta tusinasta talonpojasta. Näin on ajateltavissa, että vaikka karjalainen leski olisi pystynyt hallitsemaan omaisuuttaan, täysveron muut osakkaat saattoivat hoitaa hänen omaisuuttaan ja olla yhteydessä kruunun viranomaisiin lesken puolesta.

Verotuslähteistä näkyvät erot tulevat mahdollisesti näkyviin myös muista naisen asemaa kuvanneista lähteistä. Kameraalisen aineiston valossa karjalainen nainen eli enemmän sukunsa ja perheensä jäsenenä kuin satakuntalainen sisarensa.

7.4. Naiset palkansaajina

Vaikka naiset suorittivat merkittävän osan maatalouden töistä ja tuottivat täten kruunun vaatimia veroparseleita, heidän merkityksensä ei ole arvioitavissa miesten nimiin kirjoitetuista veronkantolähteistä. Sen sijaan kruunulta palkkaa saaneiden naisten lukumäärä ja heidän työpanoksensa on selvitettävissä.

Valtion sekä siviili- että sotilashallinnon keskuksina olivat linnat ja kuninkaankartanot, joissa oli työvoimana myös naisia. Naiset eivät tosin palvelleet armeijassa eikä heitä otettu virkamiehiksi eikä edes näiden avustajiksi, mutta heitä käytettiin työväkenä. Linnoissa ja kartanoissa oli sotilaiden ja virkamieskunnan lisäksi erilaisten ammattien edustajia ja palveluskuntaa huolehtimassa sekä kruunun omistusten että niihin majoitettujen ihmisten kunnosta ja mukavuudesta. Kustaa Vaasan kauden asiakirjoissa käytetään yleensä sanontoja ammattimiehet ja palvelusväki, embetsmän och legofolk. Pysyvän työvoiman ohella kruunu käytti tilapäistä palveluskuntaa sesonkiluontoisiin töihin.

Viipurin linnassa ja sen latokartanoissa palvelut työväki näkyy taulukoista 4 ja 5; näissä ei ole mukana sotilaita vaan ainoastaan siviilitöitä tehnyt palvelusväki. Ajanjakso leikkautuu kahtia palkan maksun mukaan, sillä vuoteen 1553 tilastot on koottavissa rahapalkoista, mutta sen jälkeen kengistä ja muista vaatetavaroista kirjoitetuista tiedoista.

Taulukoihin on kirjoitettu palvelusväen maksimimäärät niin, että niissä on mukana jokainen linnassa työskennellyt, vaikka hän olisi ehtinyt olla palveluksessa vain osan vuodesta. Vuodesta 1554 tiedot ovat epätarkempia, koska lähteissä ei ole nominaalisia palvelusväen luetteloita vaan ainoastaan eri vaateparseleita saaneiden työntekijöi-

den yhteismäärä. On mahdollista, ettei jokainen palkollinen saanut vuosittain vaatetavaraa. Vuodelta 1560 Viipurin linnan tileissä on peräti kolmet palkkaustiedot; vaikka nominaaliset luettelot on kirjattu samalle vuodelle, niiden tiedot poikkeavat yksityiskohdissa toisistaan.¹

Linnojen ja latokartanoiden tileistä paljastuu aivan vastakkainen 1500-luvun todellisuus kuin veronkantoluetteloista: naisia löytyy runsaasti ja tavallisimmin heidät on kirjoitettu yhtä täydellisesti kuin miehet eli heistä sanotaan sekä etunimi ja patronyymi. Toisaalta osa naisista on kirjoitettu ammattinimikkeen mukaisesti, patronyymittā. Ensimmäinen Viipurin linnan tileihin merkitty nainen oli ”Walborgh Fateburs hustru”,² josta ei sanota isännimeä. Merkillepantavaa on, että vaikka Karjalan maakirjoissa miehillä oli useimmiten suomalaiset sukunimet, niitä ei käytetty kruunua palvelleista naisista. Linnan ja kartanoiden tilit on kirjoitettu yleisvaltakunnalliseen tapaan ilmoittamalla naisista vain etunimi ja patronyymi. Sukunimen syrjäyttäminen viitannee siihen, että naisia on pidetty miesten tavoin vain työntekijöinä, ei sukunsa tai perheensä jäsenenä. Miehilläkin oli Viipurin linnassa vain harvoin karjalaisia sukunimiä.

Kruunun palveluksessa olleiden naisten syntyperä ja yhteiskunnallinen tausta olisi mielenkiintoinen kysymys, mutta lähteet eivät vastaa siihen; palkkaluetteloissa on vain maksetut palkat, ei työntekijöiden henkilötietoja. Kustaa Vaasan kirjeistä tiedetään latokartanoissa olleen molempien aviopuolisoiden palkkatyössä,³ mutta muista naisista ei voi tietää heidän perheyhteyttään. Toisaalta ajan lainsäädäntö sitoi tyttäret ja vaimot kotona patriarkaalisen perheenpään vallassa, toisaalta kruunun majoitusolojen ja muiden käytännön asioiden voi olettaa suosineen mieluummin linnan ruokapöytään istuneita perheitä kuin sellaisia miehiä, jotka omistivat perheensä linnan ulkopuolella. Mutta vaikka valtion kannalta olisi ollut tarkoituksenmukaista sitoa myös palveluskuntaan kuuluneiden miesten vaimot työsuhteeseen, kruunun etu ei estänyt perheettömien naisten pestaamista.

Naisten kokonaismäärä oli huomattava, sillä kun latokartanoiden työväki laskettiin vuosina 1541—1551 yhteen linnan henkilökunnan

¹ VA 5197:41v-42 ja :102-104v sekä VA 5199:36-39.

² VA 4994:58.

³ Kustaa Vaasan kirje esim. 11.2.1544. Handlingar rörande Sverigis historia, första serien, Gustaf den Förstes registratur, XVI s. 39. Kun vuonna 1553 annettiin voudin vaimolle kolme paria kenkiä, tämä viitannee vaimon työsuhteeseen. VA 5071:131.

kanssa, naisia oli noin kolmannes työvoimasta. Runsaimmillaan naisia oli noin 40 % ja peräti 62,2 % vuonna 1554, mutta miehiä oli tällöin niin epätavallisen vähän, että asiakirja lieenee vajaa. Jos vuonna 1552 yhdistetään linnan ja latokartanoiden naiset, heitä saadaan peräti 30, mutta koska toisaalta miehiä oli tällöin harvinaisen paljon, naisten suhteellinen osuus oli ainoastaan 19,2 %. Tarkastelukauden lopussa naisten suhteellinen osuus pieneni, mutta jos vuodelta 1560 otetaan huomioon myös 8 tilapäistöitä tehnyttä naista, naisten osuus nousee 28 %:iin.

Naisten lukumäärä oli vuodesta toiseen tuntuvasti tasaisempi kuin miesten. Naisilla oli omat työnsä, joita he tekivät jatkuvasti, kun miehiä taas otettiin ja ilmeisesti myös irtisanottiin joustavasti tilanteen kehittyessä ja tarpeiden muuttuessa.

Naisten työkenttänä oli pysyvästi linnan vaatevarasto eli fatebuuri, jossa oli jatkuvasti esimiesasemassa ollut vaatevaraston hoitaja eli fatebuurivaimo ja hänen alaisinaan pari kolme naista. Toiseksi naiset työskentelivät taloustöissä niin, että heidän vastuullaan oli leipominen ja ilmeisesti siivous ja järjestelytyöt, koska nimityksenä oli sisäpiika, stugukona. Kolmanneksi naiset tekivät työtä karjan parissa. Luetteloiden mukaan naisten työtä oli erityisesti lehmien ja sikojen hoito, kun sen sijaan härkien hoitaja oli mies.

Viipurin linnan latokartanoiden työväki on erotettu linnan palveluskunnasta vuodesta 1551. Kivennavan kartanossa oli tällöin osittain erilaista työvoimaa kuin linnassa, sillä täällä oli Kerttu-vaimo ilmeisesti esimiesasemassa, yksi leipojatar ja juomanpanijatar, sisäpiika, kaksi navettanaista, sikojen hoitajatar, kaksi palkkapiikaa ja avainpiika.⁴ Linnan tilien mukaan oluen valmistaminen ei ollut naisten työtä. Seuraavana vuonna Kivennavan latokartanon töitä ei eritelty yhtä selvästi vaan naiset olivat kaikki ainoastaan palkkapiikoja, legekonor. Vuonna 1555 Saviniemen kartanossa oli kutojatar, kutojattaren piika ja maltaiden valmistaja.⁵

Kustaa Vaasan hallituskauden lopussa Viipurin linnan naispuolisen palvelusväen työt pysyivät osittain ennallaan, mutta osittain niitä tarkennettiin ja osittain mainitaan uusia tehtäviä, sillä vuonna 1557 linnassa oli kaksi maitopiikaa — mjölkedeja — ja tavallisten leipojattarien ohella Kaarina herrainleipojatar sekä kaksi teurastajanaista, slagt-

⁴ VA 5044:32-32v.

⁵ VA 5100:32-32v.

kona.⁶ Kivennavan kartanossa oli vuonna 1559 maitopiika, keittäjätär, leipojatar, kolme navettanaista ja yksi sikojenhoitajatar.⁷ Linnassa kaikki keittäminen oli miesten työtä.

Toisaalta täsmennyksistä huolimatta naisten työkenttä pysyi ennallaan eli he vastasivat vaatehuollosta, leipomisesta, sisätöistä eli ilmeisesti siivouksesta ja järjestyksestä sekä osasta karjanhoitoa. Tilapäisesti heitä käytettiin teurastuksessa, minkä ohella väljä palkkapiika-nimitys voi kattaa myös ulkotöitä. Linnan ruoan valmistaminen ei näytä olleen naisten työtä, sillä vain latokartanossa mainitaan keittäjätär, mutta maidon käsittely kuului naisille.

Naisten keskimääräisen palkkatason laskeminen ei ole yksinkertaista, koska palkka muodostui sekä ylläpidosta, rahapalkasta että vaateparseleittain. Tiedot ovat säilyneet suurelta osin aukollisina; suurin vaje on vuodesta 1554 alkanut rahapalkkojen ilmoittaminen korkeintaan kaikelle palvelusväelle maksettujen palkkojen summana. Palkkakehityksen täsmällinen seuraaminen edellyttäisi erilaisten kenkien, kenkien, vuotien ja vastaavien parseleiden arvioimista rahaksi ja samalla inflaation huomioon ottamista. Ylläpito ei erotellut miehiä ja naisia vaan normit määriteltiin neutraalisti henkilöittäin, mutta tästä huolimatta naiset saattoivat kuluttaa vähemmän elintarpeita kuin miehet.

⁶ VA 5126:114v–115.

⁷ VA 5192:17v.

Lähteiden puutteista ja tulkintavaikeuksista huolimatta on laskettavissa fatebuurivaimo Valpurin saaneen vuonna 1541 yhtä paljon rahapalkkaa kuin 17 miehen eli 8 mk; tässä palkkaluokassa olivat muun muassa pyssyseppä, köydenpunoja, suutari ja kalastajia. Hän oli ainoa vappuna palkkaa saanut nainen, kun miehiä oli rahan saajina vielä 11, Valpurin palkan alapuolella. Toinen palkanmaksun ajankohta oli jouluku, jolloin Valpuri sai jälleen 8 mk ja Kaarina latokartanonainen 5 mk kaikkien muiden naisten saadessa tyytyä 13 1/2 äyriin ja myös muutamien miehen, sillä esim. navettapiika ja navettarenki saivat saman palkan.

Yhteensä naiset saivat Viipurin linnassa palvelusväelle maksetuista joulupalkkoista 41 mk 3 äyriä eli 67 % koko palkkasummasta, mutta koska vain fatebuurivaimo sai miesten tavoin rahaa kahdesti vuodessa, naisten ansiotaso jäi merkittävästi miesten alapuolelle. Seuraavana vuonna 1552 vain Anna fatebuurivaimo sai kahdesti vuodessa 8 mk ja ylittäen monet miehetkin muiden naisten saadessa tyytyä vain joulupalkkaan.⁸

Palkkasuhteita mutkisti kankaiden ja kenkien jakaminen työväelle. Vanhimpana tunnettuna tilivuonna eli 1541 vain fatebuurivaimo sai kangasta kymmenien miesten ohella, mutta kenkiä annettiin hänen ohellaan latokartanovaimolle ja 17 muulle naiselle.⁹ Seuraavana vuonna palkkaparselitiedot noudattivat samaa kaavaa, vaikka nyt kaksi latokartanonaista sai myös kankaita.¹⁰ Vuonna 1543 nämä latokartanonaiset saivat myös Valpurina maksetun rahapalkan.¹¹ Toinen uutuus oli pellavan riittäminen myös palvelusväelle.¹²

Kokonaisuutena voi katsoa naisten kuuluneen kahteen palkkaryhmään fatebuurivaimon ja osittain latokartanovaimojen päästessä kokonaispalkkauksessa miesten rinnalle ja muiden naisten jäädessä tuntuvasti heidän alapuolelleen. Mikonpäivästä 1547 Mikonpäivään 1548 tilejä maksettaessa fatebuurivaimo oli ryhmässä ”embetsmän”, jossa hän sai neljästä palkkaryhmästä korkeinta eli 16 mk. Muut naiset sijoittuivat ryhmään ”legefok”, jossa kaksi latokartanovaimoa sai 10 mk eli tämän ryhmän korkeinta palkkaa, kun sen sijaan muut naiset saivat tyytyä 2 markan vuosipalkkaan. Leipuri palkka oli siten vain

⁸ VA 4995:64–66.

⁹ VA 4994:63–67v ja :100–101.

¹⁰ VA 4995:66v–71 ja :103v.

¹¹ VA 4998:90v–91.

¹² VA 4998:141v–142v.

1/8 fatebuurivaimon saamasta. Yhteensä 62 miehelle maksettiin 628 mk ja 25 naiselle 80 mk.¹³ Täten miesten kokonaispalkka oli 10 mk 1 penninki ja naisten 3 mk 1 äyri 1 4/5 äyrityistä, eli naisten palkka oli noin kolmannes miehille maksetusta siitä huolimatta, että huonoimmin palkatut miehet jäivät naisten tasolle.

Koska Kustaa Vaasan hallituskauden lopusta puuttuvat Viipurin linnan ja kartanoiden rahapalkkojen tiedot, sukupuolten välisiä palkkasuhteita voi tarkastella vain vaateparseleista. Vuonna 1560 laaditun ensimmäisen luettelon mukaan palvelusväelle maksettiin yhteensä 329 kyynärää sarkaa, josta neljä naista sai yhteensä 40 kyynärää eli 12,2 %. Pellavaa maksettiin vain kolmelle miehelle ja harvinaisia olivat myös kaksianturaiset kengät, joita luovutettiin 12, näistä 6 naisille. Yksianturaisia kenkiä sai 14 naista kukin yhden parin, mikä oli 20,9 % kaikista näistä jalkineista.¹⁴ Saman vuoden toisen palkkaluettelon mukaan naisten palkka oli 68,1 % ja 24,2 % eri kangaslaaduista, 23,1 % kaksianturaisista ja 23,6 % yksianturaisista kengistä, jos yhdistetään linnan ja latokartanon tiedot.¹⁵ Koska naisia oli 24,1 % työvoimasta, vaateparseleina laskien heidän palkkatasonsa ei ollut miehiä heikompi.

Vaikka Viipurin linnan ja latokartanoiden täsmällisiä palkkatilastoja ei voi laskea, kokonaiskuva on siitä huolimatta selväpiirteinen: naisille maksettiin osittain samat määrät vaateparseleita kuin miehillekin, mutta rahaa naiset saivat merkittävästi vähemmän. Rahapalkan olemattomuus näkyy myös pikkutiedosta: fatebuurista annettiin 1559 neljälle karjasta huolehtineelle naiselle kangasta, koska palkkaherrat eivät tahtoneet luovuttaa heille rahaa.¹⁶

Satakunnassa oli Kustaa Vaasan hallituskaudella Kokemäen ja Ulvilan kartanot, joiden tilit ovat tallessa 1540-luvun lopusta sekä 1550-luvun lopusta Liuksialan kartano. Kun yhdistää kaikkien kartanoiden palveluskunnan, tietojen aukollisuudesta huolimatta voi tarkastella naisten suhteellista osuutta ja verrata sitä Karjalan lukuihin. Pienimmillään satakuntalaisten naisten osuus oli 28,0 %, mutta tavallisimmin naisia oli kartanoiden palveluskunnasta noin kolmannes tai runsaimmillaan lähes puolet. Naisten määrä lisääntyi erityisesti vuodesta 1557, mistä kehityksestä Liuksialan tulo tilastoihin selitti osan.

¹³ VA 5016:32v–33v.

¹⁴ VA 5197:102–104v.

¹⁵ VA 5199:36–39v.

¹⁶ VA 5197:6.

Satakunnan kartanoissa naisilla teetettiin suurelta osin samoja töitä kun Karjalassa, mutta tilit pidettiin selvemmin ja osittain naisten työkenttä oli laajempi. Kokemäen kartanon työvoimaan kuului 1547 ryhmään "embetsfolk" neljän miehen ohella Dorde fatebuuripiika, Kaarina oluenpanija sekä Kaarina ja Anna leipurittaret. "Legefolk"-ryhmässä oli 11 miehen ohella Johanna sisäpiika, Anna maltaiden imellyttäjä, Agata sikojen hoitaja ja Maarit palkkapiika. Korkeimmin palkattujen naisten saamat summat ylsivät miesten tasolle,¹⁷ kun miesten keskipalkka oli 2 mk 6 14/15 äyriä ja naisten 2 mk 1 1/3 äyriä. Näiden numeroiden valossa sukupuolten välinen palkkataso näyttää lähes samalta, mutta toisaalta osa työväestä, esim. kokin apulainen, oli erotettu palkollisista ja toisaalta naisissa oli viisi sellaista, jotka saivat vain kenkiä, eivät lainkaan rahaa.

Seuraavana vuonna 1548 kartanossa oli vähemmän väkeä eikä tileissä ollut kuin kolme kenkiin tyytynyttä naista.¹⁸ Nyt miesten keskipalkka oli tasan 4 mk ja naisten 2 mk 5 2/5 äyriä. Uutena ammattina oli maitopiika, mjölkedeja.¹⁹ Kielellisesti naiset ilmaistiin samoin kuin Viipurissa eli joko etunimeltä ja ammatilta — Anna bagerska — tai etunimeltä ja patronyyimiltä.

Uvilan vanhimman eli vuoden 1551 tilien mukaan kartanossa oli vain erikoistumatonta työvoimaa eli renkejä ja piikoja,²⁰ mutta vuonna 1555 sieltä lueteltiin fatebuurivaimo, 2 fatebuuripiikaa, karjakko ja palkkapiikoja.²¹ Liuksialassa oli vuonna 1557 juomanpanija, leipojatar, 2 fatebuuripiikaa ja 4 palkkapiikaa.²² Kaikkia töitä ei silti tehty omin voimin, sillä esim. 1558 maksettiin palkkio ulkopuoliselle kutojattarelle.²³

Satakunnan kartanoiden tileistä puuttuu 1550-luvusta rahapalkat, joten palkkatietoja ei voi verrata Kustaa Vaasan hallintokauden vanhempiin vuosiin. Vaateparseleita koskeneiden tietojen mukaan kartanoihin ei tullut uusien ammattien naisia.

Kartanoiden ja linnojen tarjoamat työpaikat olivat maaseudun ainoita naisille tarjottuja julkisia työmahdollisuuksia. Kaupungeissa tilanne oli toinen, sillä Viipurin hospitaalin hoitajattarina oli naisia

¹⁷ VA 1928:10v–11v ja :40v–41.

¹⁸ VA 1932:1v–3.

¹⁹ VA 1934:15.

²⁰ VA 1952:11 ja :15–15v.

²¹ VA 1986:14v–15.

²² VA 2092:18v.

²³ VA 2002:34; vastaavia tietoja käsitöistä on myös esim. VA 2055:29.

kruunun tilien mukaan 1550-luvun alusta. Myöhemmin tileihin tuli hoitajattaren aviomies, jonka nimeä ei mainittu, mistä on pääteltävissä hänen olleen varmasti naimisissa. Myöhemmin 1600-luvun alussa hospitaalin hallinto siirtyi miehille,²⁴ mikä kuvastaa mahdollisesti yleistä yhteiskunnallista kehitystä ja saattaa heijastua myös kruunun kartanoiden ja linnojen historiaan.

7.5. Naiset ja oikeudenhoito

7.5.1. Naiset käräjillä

Nainen oli Kustaa Vaasan hallituskaudella linnojen ja kartanoiden työntekijöitä lukuun ottamatta yhteiskunnan jäsen pääasiallisesti vain välillisesti eli sukunsa ja perheensä jäsenenä, koska keskiajalta periytynyt lainsäädäntö soi ainoastaan leskinaisille taloudellista itsenäisyyttä. Yleisvaltakunnallisesta juridiikasta huolimatta Satakunnan naiset olivat enemmän tekemisissä kruunun viranomaisten kanssa kuin Karjalassa, koska he maksoivat maaveroa merkittävästi yleisemmin kuin karjalaiset sisarensa. Satakuntalaisia naisia oli myös vuonna 1551 ostamassa viljaa kartanosta maakuntaa koskeneen kadon takia.¹ Karjalan nainen jäi taustalle ja näkyi lähteissä tavallisimmin nimettömänä. Kun Lappeen ja Taipalsaaren rahvas oli valittanut voudistaan Bertill Jönsinpojasta, tämä puolustautui vastasytöksin. Hänellä ei ollut rauhaa edes kirkossa joulupäivänä, sillä talonpojat hakkasivat hänen vaimonsa penkin sadoiksi kappaleiksi.²

Verohallinnon viranomaisten ohella 1500-luvun suomalaiset joutuivat tekemisiin oikeuslaitoksen edustajien kanssa; eri hallinnonalat eivät olleet vielä eriytyneet toisistaan vaan käräjillä käsiteltiin sekä yleisiä kruunun paikallishallinnon ja paikallisen itsehallinnon asioita että oikeuslaitoksen toimialaan kuuluneita kysymyksiä rikoksista ilmoitusasioihin.

Kustaa Vaasan ajan oikeudenkäytöstä on olemassa vain niukalti lähteitä, sillä voudintileihin verifikaateiksi liitetyistä sakkoluetteloista, Karjalasta vuodesta 1547 ja Satakunnasta vuodesta 1551, käy ilmi vain lakonisesti syyllinen, rikos ja langetettu sakko. Näin asiakirjoista ei ole

²⁴ VA 281 – VA 297 ja VA 298:27v.

¹ VA 1944:2v–13.

² VA 215^c:24. Asiakirja on vuodelta 1551.

luettavissa tietoja niistä käräjillä käsitellyistä asioista, joissa ei päädytty jonkun syyllisen sakottamiseen. Vain poikkeuksellisesti tältä kaudelta on olemassa sakkoluetteloita täydellisempiä oikeushistorian lähteitä eli Satakunnan vuosien 1550—1552 tuomiokirja.³

Oikeutta jakaessaan valtiovalta suhtautui Karjalan naisiin neljän periaatteen mukaisesti. Se pyrki kunnioittamaan naisrauhaa tuomitsemalla naisiin kohdistuneen väkivallan ja samalla se suojeli naisten irtainta omaisuutta. Naisella oli omia tavaroitaan, eikä häntä saanut lyödä tai muuten pahoinpidellä rankaisematta.

Toisaalta Karjalan nainen poikkesi oikeudellisesti selvästi miehestä, sillä siveysrikoksissa nainen oli vain maanlain edellyttämä objekti, miehisen toiminnan kohde, ei aktiivinen subjekti. Salavuoteus-, huu-ruus- ja muissa siveysrikoksissa vain mies maksoi sakkoja. Toisaalta nainen oli vastuussa omista tekemisistään ja tekemättä jättämisistään, niin että hänet voitiin tuomita käräjillä hänen tekemästään pahanteosta tai muusta yleisten normien rikkomisesta. Mies oli kuitenkin tavallisesti naisen asian ajajana ja kanteeseen vastaajana. Yleisesti vaikka ei yksinomaisesti Karjalassa naiset määriteltiin asiakirjoissa miesten kautta ja ilman omaa nimeään, miehen vaimona, äitinä, tyttärenä tai muuna perheenjäsenenä.

Satakunnan lähteet antavat naisesta toisenlaisen kuvan kuin Karjalan. Läntisessä Suomessa nainen omisti maata ja teki kiinteästä omaisuudestaan kauppvoja. Nainen niskoitteli miehen tavoin yhteiskunnan sääntöjä ja määräyksiä vastaan; siveysrikoksissa myös nainen tuomittiin, joten häntä ei pidetty pelkkänä miehisen toiminnan kohteena. Naiset olivat usein itse läsnä oikeudessa ja heidät nimettiin omana itsenään etu- ja liikanimeltä tai patronymyillä. Täysin aukoton tämä sääntö ei ollut, sillä satakuntalainenkin nainen voitiin hahmottaa perheensä jäseneksi varsinkin silloin, kun hän oli ollut rikoksen uhrina.

Tavallisten kihlakunnan käräjillä annettujen sakkojen ohella satakuntalaisia naisia voi etsiä voudintileihin liitettyjen rovastin käräjien sakkoluetteloista ja 1550-luvun tuomiokirjasta, joten naisia mainitaan myös lainhuutojen, perintökysymysten ja muiden taloudellisten asioiden yhteydessä.

Naisia voi tarkastella sekä rikosten uhreina että suorittajina. Karjalassa mainitaan vuosien 1547—1560 sakkoluetteloissa 201 naista

³ Suomen vanhimmat tuomiokirjat II. Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550–1552. Julkaisut Valtionarkisto, toimittanut John E. Roos. Helsinki 1964.

rikosten objekteina ja 21 subjekteina. Näitä lukuja voi tulkita naisten alistetun aseman osoittajiksi, sekä konkreettisesti että asenteellisesti. Karjalan naiset olivat tavallisimmin väkivallan uhreja, mutta he löivät harvoin itse. Jos naisten eli uhrien sijasta taulukoisi väkivaltaa eli iskuja, mustelmia, haavoja ja muita aiheutettuja vammoja, ero olisi vielä suurempi. Taulukon 11 luvut on laskettu naisten mukaan, ei yksittäisten tekojen.

Karjalan sakkoluetteloista ei ole pääteltävissä, missä määrin naisten passiivisuus oli todellista eli missä määrin he vain ottivat väkivallan vastaan yrittämättäkään puolustautua ja missä määrin näennäistä eli missä määrin luvut ilmaisevat karjalaisen yhteiskunnan arvomaailmaa: mahdollisesti naisten iskemistä mustelmista tai haavoista ei ollut yhtä sopivaa nostaa kannetta kuin miesten rikoksista. Naisten aseman kannalta on paljastavaa, että vain poikkeuksellisesti aviomies kosti vaimonsa kohdistuneen väkivallan.⁴ Tavallisesti naisia sai lyödä niin, ettei perhe puolustanut heitä, eivätkä karjalaiset naiset lyöneet miehiä kuin aniharvoin. Tavallisin karjalaisen naisen aggressio oli seuraavaa tyyppiä: Mikko Pakkanen tuomittiin 9 markan sakkoon 3 mustelmas- ta, jotka hänen vaimonsa Pirjo löi Pekka Partasen vaimoon.⁵

Yhteensä karjalaisten naisten rikoksista vain 8 suuntautui miehiä vastaan. Nämä jakaantuivat maantieteellisesti samoin kuin maakirjojen naiset, sillä peräti 3 tapausta oli Viipurin pitäjässä; näistä kahdessa mainittiin naisen nimikin. Viipurin käräjillä tuomittiin vuonna 1553 Mikko Pekanpoika Rantanen ja Kaarina Ollintytär toisiinsa lyödyistä mustelmista. Kuusi vuotta myöhemmin Margareta Mikontytär löi Suni Ryssäläistä, kun taas vuonna 1554 Olli Karjanen ja Erkki Kajasen vaimo löivät toisiaan. Muut tällaiset tapaukset kirjattiin Jääskestä (kaksi), Lappeelta, Muolaasta ja Kivennavalta.⁶

Karjalan naisten yhteiskuntaa vastaan suorittamat rikokset olivat vaatimattomia laiminlyöntejä. Uudenkirkon käräjillä tuomittiin 1554 Kirsti Harakka haasteeseen vastaamattomuudesta.⁷ Taipalsaaressa sai

⁴ Ensimmäinen poikkeus Uudenkirkon käräjillä 2.7.1549, VA 5026:136.

⁵ Säkkijärven kevätkäräjät 1550, VA 5032:116v.

⁶ Jääsken talvikäräjät 1549, VA 5026:109v, Lappeen käräjät 7.7.1550, VA 5032:129, Viipurin käräjät 21.3.1553, VA 5065:124v, Viipurin syyskäräjät 1554, VA 5078:26v, Muolaan kesäkäräjät 1553, VA 5068:128v, Viipurin käräjät 9.2.1559, VA 5178:24v, Jääsken käräjät 10.11.1559, VA 5213:40v ja Kivennavan käräjät 20.11.1560, VA 5216:75.

⁷ Uudenkirkon käräjät 19.1.1554, VA 5083:283.

1556 Pekka Haikkosen leski saman sakon.⁸

Naisiin kohdistuneista rikoksista neljä viidestä oli väkivaltaa. Kunni-anloukkaukset liittyivät seksuaalisuuteen. Juho Ylikäinen tuomittiin 3 markan sakkoon hänen sanottuaan Elin Ollintytärtä huoraksi ja Elinin aviomiehen todistettua vaimonsa puolesta.⁹ Tavallisin siveysrikos oli neitsyen vietteleminen, josta saatua tuomiota lievensi tytön ottaminen vaimoksi. Muut siveysrikokset olivat Karjalassa harvinaisia eikä niissä tuomittu naisia. Lappeen Inge Kähö sai 40 markan sakon maattuaan Lasse Mäkeläisen vaimon.¹⁰ Yhteiskunnan kontrolli ulottui myös perheen sisälle, sillä Lappeen Niilo Kolppo sai peräti 50 markan sakon, koska hän oli maannut miniänsä.¹¹

Vain poikkeustapauksissa Karjalan sakkotuomioiden sanonta viittaa siihen, että nainen olisi ollut siveysrikoksessa edes osittain aktiivinen osapuoli. Lappeen Pentti Orkkonen tuomittiin 6 markan sakkoon huoruudesta, jota hän oli harjoittanut Pentti Husun vaimon kanssa. Samalla hän sai toiset 6 markkaa lyötyään Husuun verihaavan.¹² Tästä sanonnasta huolimatta toista osapuolta ei sakotettu.

Karjalan sakkoluetteloista ei ole Kustaa Vaasan hallintokaudella osoitettavissa naisen yhteiskunnallisen aseman muutosta. Venäjän sota ei tuonut poikkeuksellista väkivallan aaltoa, sillä vuosi 1550 oli väkivaltaisain ja rikollisin. Toisaalta pahanteekojen ja omaisuusrikosten voi nähdä muuttuneen entistä raskauttavammiksi, vaikka tätä väitetä voi pitää ainakin osittain tulkinnanvaraisena. Jääskén kärkeillä tuomittiin Tuomas Mikkonen 40 markan sakkoon jo vuonna 1551, koska hän oli mennyt pahantekoon Margareta-vaimon tiluksille (äghor). Säkkipärvellä loukkasi Matti Matinpoika 1560 Per-herran lesken Kerttu-vaimon omaisuutta,¹³ ja kolmea vuotta aikaisemmin varkaat veivät huomattavia tavaramääriä.

Satakunnan naiset esiintyivät merkittävästi useammin kärkeillä kuin Karjalan, sillä he olivat objekteina 567 ja subjekteina 245 kertaa. Vuoden 1554 rovastinkärkejien tietoja ei ole laskettu mukaan, koska tämä lähde eroaa olennaisesti muista asiakirjoista.

⁸ Taipalsaaren käräjät 12.7.1558, VA 2096:132v.

⁹ Viipurin käräjät 1549, VA 5023:113v.

¹⁰ Lappeen käräjät 1548, VA 5013:134.

¹¹ Lappeen käräjät 9.11.1550, VA 5032:110v.

¹² Lappeen käräjät 13.6.1555, VA 5093:103v.

¹³ Jääskén käräjät s. d. 1551, VA 5043:77v ja Säkkipärven käräjät 24.5.1560, VA 5194:109v.

Karjalaan naisiin kohdistuneet rikokset ja samoin heidän tekemänsä pahat työt liittyivät pääosin väkivaltaan. Haavoja, mustelmia ja muita aggression tuloksia käsiteltiin usein Satakunnankin käräjillä, sillä peräti 357 kertaa nainen oli väkivallan kohteena ja 138 kertaa suorittajana. Naisia vastaan tehdyistä rikoksista väkivalta kattoi 62 % ja heidän tekemistään 52,0 %. Satakunnan naisten väkivalta oli osittain naisten keskeistä, sillä noin 60 % mustelmista ja lyönneistä annettiin toiselle naiselle, noin 40 % miehiin. Tavallisesti naiset tappelivat keskenään, mutta jos nainen löi miestä, tämä ei iskenyt takaisin. Poikkeukseton tämä sääntö ei ollut, sillä myös eri sukupuolten välisiä tappeluita on lähteissä runsaasti. Satakunnan naiset olivat tuntuvasti aggressiivisempia kuin Karjalan ja samalla he liikkuvat enemmän miesten keskuudessa.

Satakuntalaiset naiset syylistyivät väkivallan ohella monenlaisiin rikoksiin, erityisesti omaisuuden loukkauksiin ja kunniaa koskeviin; usein heidät tuomittiin väärän kanteen nostamisesta. Samalla he niskoittelivat esivaltaa vastaan laiminlyödessään verojen maksuja ja muita kruunun vaatimia suorituksia sekä jättäessään kanteet vastaamatta.

Toisin kuin Karjalassa, Satakunnan naisia tuomittiin myös siveysriksista. Osittain naiset olivat tosin läntisessäkin Suomessa miesten toiminnan kohteita, sillä neitsyen makaamisesta mies sai maksaa 40 mk uhrin jäädessä rangaistuksesta. Joskus myös salavuoteus oli ainoastaan miehen rikos. Lempäälässä tuomittiin 1551 Mikko Punakas 3 markan sakkoon, koska hän makasi Hiedanniemen Valpuri Klemetintyttären kanssa.¹⁴ Tavallisimmin kuitenkin molemmat osapuolet tuomittiin 3 markan sakkoon joko niin, että heidät kirjoitettiin samaan tuomioon tai niin, että heistä merkittiin kaksi erillistä päätöstä.¹⁵ Osittain kysymyksessä oli pitkäaikainen ja mahdollisesti avioliiton omainen suhde. Matti Poutalainen ja palveluspiika Maarit Hannuntytär Karkusta olivat harjoittaneet salavuoteutta kolme vuotta mutta kieltäytyivät menemästä keskenään avioliittoon. Eräs toinen pari sai tuomion kaksi vuotta kestäneestä suhteestaan.¹⁶ Näiden juttujen voi katsoa osoittaneen kirkon valtaa, sillä seksuaalisuuden oli rajoituttava ainoastaan avioliittoon ja toisaalta nainenkin katsottiin avioliittoon suostujaksi.

¹⁴ Lempäälän käräjät 10.9.1551, VA 1945:10.

¹⁵ Esim. Pirkkalan käräjät 11.11.1551 ja Kyrön käräjät 13.1.1551, VA 1945:13–13v.

¹⁶ Karkun käräjät 15.1.1551, VA 1945:14.

Siveysjutut jakaantuivat ajallisesti epätasaisesti, joten virkamiehet kiinnittivät huomionsa kansan moraaliin erityisesti tiettyinä aikoina. Vuosina 1552—1554 tapauksia ei ollut lainkaan ja sitten niitä oli vain hajanaisesti, kunnes vuonna 1560 naisia tuomittiin peräti 17 kertaa. Sen sijaan objekteina naisia oli tasaisemmin, koska miehiä tuomittiin jatkuvasti myös neitsyiden viettelemisestä ja muista sellaisista rikoksista, joissa nainen tulkittiin vain uhriksi.

Kustaa Vaasan ajan siveystuomioista ei voi osoittaa yhteiskunnan tai katsomustapojen ajallista kehittymistä, sillä vuoden 1560 tapaukset ovat samantyyppisiä kuin vuoden 1551. Lakonisista tuomioista ei näy juttujen taustoja eikä sitä, miksi toisinaan vain mies tuomittiin. Mahdollisesti osa naisista katsottiin niin varattomiksi, ettei heitä voitu tuomita sakkoon. Lempäälän vuoden 1554 rovastinkäräjillä tuomittiin Nisius Hakala ja Kaarina Kokkila salavuoteudesta. Frans Ainala sai 3 markan sakon maattuaan Valpurin ja toisessa jutussa Valpuri Ainala sai 3 markan sakon maattuaan Fransin kanssa. Sen sijaan Lasse Kiiliäinen ja Olli Harra saivat sakot, mutta heidän kumppaniaan ei tuomittu.¹⁷ On mahdollista, ettei kaikkia syyllisiä saatu oikeuden eteen vaan osa normien rikkojista eli irtolaismaista ja kuljeskelevaa elämää. Tähän tuntuu viittaavan sakkoluetteloissa toisinaan käytetty ”en kona”-sana.

Kokonaisuudessaan sakkoluetteloiden voi katsoa osoittavan, että Satakunnassa nainen katsottiin miehen lailla vastuulliseksi siveellisestä käytöksestään. Toisaalta myös miehiltä edellytettiin aviollista uskollisuutta ja moraalista puhtautta, mitä osoittaa tuomioiden ohella kunnianloukkausten lukuisat perättömiksi todetut salavuoteus- ja huoruus-syytökset. Satakuntalainen kyläyhteisö eli enemmän kirkon opin kuin maanlain yksipuolisen moraalinormiston mukaisesti ja valvoi kaikkien jäsentensä käytöstä, sekä miesten että naisten.

Eräänlainen poikkeus yllä kuvatusa yleistoteamuksesta paljastuu vuoden 1554 rovastinkäräjien sakkoluettelosta, jonka mukaan käräjillä näyttää tuomitun vain miehiä. Toisaalta sakkoja ei ole kirjattu näkyviin, joten tuomio saattoi koskea molempia osapuolia esim. Erkki Tunkelon harjoitettua huoruutta Lasse Buckin vaimon kanssa. Toinen mahdollisuus on se, että vain mies vastasi rikoksestaan yhteiskunnalle naisen joutuessa kärsimään kotonaan. Toisaalta naiset on tässäkin

¹⁷ Lempäälän rovastinkäräjät 14.10.1560, VA 2113:2v.

asiakirjassa oletettu siveysrikosten subjekteiksi, sillä heitä on vapautettu huoruussyytöksistä.¹⁸

7.5.2. Karjalainen suku- ja perheyhteys

Karjalaisesta Kustaa Vaasan aikaisesta suku- ja perheyhteisöistä on saatavissa niukalti tietoja. Ainoa suoranaisesti sukuoikeuteen liittyvä tieto on vuodelta 1557 Jääskestä, kun lautakunta langetti Fintius Vähi-läisen 40 markan sakkoon miestaposta hänen lyötyään hengiltä Matti Kynäpään äidin. Tekoa sanotaan sukurikokseksi, slecht wādha. Köyhyyden takia sakoksi määrättiin vain 9 markkaa.¹⁹ Sisaren tappoa ei luonnehdittu samalla sanalla eikä siitä tuomittu kuin 9 markan sakkoon, koska lautakunta vannoi tapauksen onnettomuudeksi.²⁰

Karjalaisiin naisiin suuntautunut väkivalta oli sukunimistä päätellen tavallisesti naapureiden tai muuten toisilleen vieraiden ihmisten välis-tä, mutta toisinaan oikeus puuttui myös perheen sisäisiin aggressioihin ja sukulaisten välillä annettuihin lyönteihin. Paavo Yölintu löi mustel-man veljensä vaimoon.²¹ Samoin teki Lappeen Olli Ollinpoika.²² Miniöihin kohdistunut väkivalta osoittanee pojan perheen asuneen isän taloudessa tai ainakin lähellä.²³ Kun isä vastasi poikansa rikoksesta, tämä lienee ollut alaikäinen.²⁴

Vaikka isää ja appea voi eräiden lähdetietojen mukaan pitää per-heenpäänä, hänen valtansa ei ollut ehdoton. Hänet tuomittiin, jos hän löi mustelman miniäänsä,²⁵ ja erityisen raskauttavaa oli maata miniän-sä. Niilo Kolppo sai maksaa tästä rikoksesta 50 markan sakot,²⁶ mutta Martti Hatakainen peräti 100 markan pojan syyttäessä isäänsä oikeu-den edessä.²⁷ Apen auktoriteetti ei ollut ehdoton silloinkaan, kun

¹⁸ Ylä-Satakunnan rovastinkäräjät 1554, VA 1981:10v–12v.

¹⁹ Jääsken käräjät 8.11.1557, VA 5060:47.

²⁰ Lappeen käräjät 9.11.1550, VA 5032:110v.

²¹ Muolaan käräjät 5.8.1551, VA 5043:105v.

²² Lappeen käräjät 18.8.1556, VA 5143:104v.

²³ Taipalsaaren käräjät 17.11.1551, VA 5081:100, Muolaan käräjät 18.11.1560, VA 5216:73 ja Kivennavan talvikäräjät 1560, VA 5216:38v.

²⁴ Koiviston käräjät 6.3.1555, VA 5093:30.

²⁵ Esim. Jääsken käräjät 6.11.1559, VA 5213:38v.

²⁶ Muolaan käräjät 9.12.1550, VA 5032:110v.

²⁷ Muolaan käräjät 8.10.1557, VA 5141:38v.

Öffto Ratten

Enna of agha cy flest par fledge nu giffna
 an firu, Aran pa mugg hon fene fapde
 the muggo hene Arans felleffig Amur fle
 mugg muggo the hene giffna. efter then muga
 och godvilig. Arne muggo the Aran a ladde fideht
 som byflope fledge nuu hana. och milunde brudgo
 me. of cy flest Aril brudgin sin fledge giffna. tha pul
 hon them flope och fuktion giffna och cy lefarnir
 Arer end som fopp pul faldha. amagge brudgom
 fopp. fuktiongungo of. Arfardha of. tha hif pul
 foddag. arffne ellis fufromess of. maa flest gefpa
 brudha/an har muggnis. fopp een lifrup. och then
 famofa hene faldha. tha andra famofa. atav p-d

miniä uskalsi lyödä häntä.²⁸

Koska Kustaa Vaasan ajan karjalaiset lähdetiedot ovat niukkoja, ne jättävät tulkinnanvaraa. Kun Mikko Kiukun leski tuomittiin saamaan 9 pannia ruista, lehmän ja härän Simo Kiukulta, joka oli ottanut nämä tavarat leskeltä väkisin,²⁹ tapaus liittyynee perinnönjakoon siitä huolimatta, ettei asiakirjoista näy miten läheinen sukulainen tai omainen on katsonut voivansa ottaa lesken omaisuutta. Pari tietoa viitannee avioliiton tunnepohjaan, sillä eräs mies vapautti vaimonsa huoruus-syytöksestä ja eräs mies tuomittiin 40 markan sakkoon siitä, että hän oli ryöstänyt toisen miehen vaimon ennen häitä.³⁰ Mutta toisaalta näitä tietoja voi pitää myös osoituksena naisen esineellisyydestä: aviomies vastasi vaimonsa moraalista enemmän kuin vaimo itse ja morsian oli ryöstettävä tavara, ei avioliittoaikeittensa uudelleen harkit-sija.

7.5.3. Satakunnan sukuyhteiskunnan rippeitä

Satakunnassa suvun asema ja sen murtuminen näkyivät omaisuusasioissa ja perintökysymyksissä sekä avioliiton solmimisessa. Osittain suvun vallasta oli kysymys myös neitsyen viettelemisestä tuomittaessa, vaikka toisaalta näitä tapauksia käsiteltiin enemmän yhteiskuntaa vastaan suunnattuina rikoksina kuin suvun omaisuuden turmelemisena. Tavallisimmin rangaistuksena oli 40 mk:n sakko, mutta toisinaan rangaistusta voitiin alentaa viettelijän köyhyyden ja ”hyvien miesten rukouksien takia” sekä lykätä asia sovittavaksi.³¹ Oikeuskäytäntö vaihteli, sillä samoilla käräjillä yksi neitsyen vietteleminen voitiin tuomita sakotettavaksi ja toinen sovittavaksi.³²

Useimmat sovintomahdollisuudet mainittiin asiakirjoissa vasta 1550-luvun loppupuolella, vaikka tämä sääntö ei ole poikkeukseton. Jo 1552 Köyliössä oli sovittavaksi lykätty viettelystapaus,³³ vaikka tavallisesti ennen tarkastelukauden loppua merkittiin näkyviin vain 40 markan sakko.³⁴

Mahdollisten sovintojen yleistyminen saattaa liittyä Venäjän-sodan aiheuttamaan köyhtymiseen eli kruunu halusi turvata verojen maksun. Kaikissa sovintotapauksissa vedottiin maksajan varattomuuteen, jota tehostettiin usein ”hyvien miesten” pyynnöillä. Kehitystä voi pitää sukuvallan kasvuna, koska neitsyen vietteleminen tunnustettiin suvun ja omaisten asiaksi toisessa määrin kuin aikaisemmin Kustaa Vaasan hallituskaudella, ei vain yhteiskuntaa vastaan suunnatuksi rikokseksi. Toisaalta asian voi nähdä toisinkin: valtiovalta pyrki vähättelemään näitä tapauksia. Sovittelu merkitsi poikkeuksetta rangaistuksen pienenemistä.

²⁸ Taipalsaaren rovastinkäräjät 1558, VA 5162:91.

²⁹ Lappeen käräjät 8.12.1556, VA 5143:110.

³⁰ Viipurin käräjät 1549, VA 5023:113v ja Muolaan kevätkäräjät 1553, VA 5068:121v.

³¹ Lempäälän käräjät 16.8.1557, VA 2037:29, Karkun käräjät 28.8.1557, VA 2037: 30, Tyrvään käräjät 22.8.1557, VA 2037:31v, Pirkkalan käräjät 2.11.1558, VA 2060:19v, Kangasalan käräjät 28.1.1558, VA 2060:22, Pirkkalan käräjät 30.1.1558, VA 2060:23, Kyrön käräjät 30.4.1558, VA 2060:28, Kangasalan käräjät 25.1.1557, VA 2070:17, Pirkkalan käräjät 31.3.1557, VA 2070:23, Kangasalan rovastinkäräjät 24.9.1557, VA 2033:6, Pirkkalan käräjät 8.3.1559, VA 2091:6v ja Kokemäen käräjät 12.9.1560, VA 2107:8.

³² Kyrön käräjät 16.7.1559, VA 2091:18.

³³ Köyliön käräjät 19.7.1552, Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 210.

³⁴ Esim. Euran käräjät 26.4.1551, Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 94.

Satakunnassa naiset omistivat kiinteää omaisuutta; he saivat lunastaa takaisin isän tai muun omaisen myymän tai panttaamaan perintömaansa.³⁵ He perivät talosta osuutensa ja saivat halutessaan viljellä sitä veljen tai kenenkään muun estämättä. Tavallista silti oli, että tyttären perimä kiinteä omaisuus lunastettiin rahalla eli maan arvo laskettiin ja veli, veljenpoika tai joku muu tilan isännäksi jäänyt osti tyttären perintöosuuden käteisellä rahalla.³⁶ Vaikka asiakirjoissa ei mainita menettelyn perustetta, taustalla oli verottajan pyrkimys pitää talot jakamattomina ja veronmaksukykyisinä. Jollei veli ostanut sisaren perintöosuutta rahalla, he voivat vaihtaa omistuksiaan, jotta kumpikin sai tarkoituksenmukaiset tilukset.³⁷ Kokonaisuudessaan eräs yleisimmistä Satakunnan käräjillä käsitellyistä asioista oli perinnönjaon määrääminen; usein jo tässä yhteydessä mainittiin sisarosuuksien lunastamisesta.³⁷

Säilyneen tuomiokirja-aineiston mukaan Satakunnassa noudatettiin maanlain sukuoikeusmääräyksiä ja naiset perivät puolet miesten saamasta, myös kiinteästä maasta. Sen sijaan asiakirjoista ei paljastu, missä määrin naiset periaatteista huolimatta jäivät käytännössä perinnoit-tä eikä liioin se, vastasiko perintömaasta maksettu korvaus käypää hintaa. Merkittävä osa naisten omaisuutta koskeneista oikeusjutuista käytiin miesten kesken tyttären saadessa perintönsä vasta avioliiton solmittuaan. Jos veljen päämääränä oli luovuttaa sisarelleen mahdollisimman vähän omaisuutta, sama mies oli toisaalla saajana vaatiessaan apeltaan ja langoltaan vaimonsa perintöä. Kokonaisuudessaan 1550-luvun alun tuomiokirjoissa on sellainen henki, että Satakunnan käräjillä pyrittiin kunnioittamaan lakia ja esivallan määräyksiä.

Keskiaikainen maanlaki otti suvun huomioon maanomistuksen ohella erityisesti väkivaltarikosten yhteydessä. Kustaa Vaasan kauden

³⁵ Loimaan käräjät 30.7.1550, Ulvilan käräjät 9.2.1551, Eurajoen käräjät 11.2.1551, Köyliön käräjät 8.8.1551, Loimaan käräjät 4.2.1552, Euran käräjät 8.2.1552, Kokemäen käräjät 31.3.1552 ja Huittisten käräjät 16.7.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 18, 55, 63, 120, 158, 165, 189 ja 202.

³⁶ Huittisten käräjät 2.11.1550 ja 17.2.1551, Kokemäen käräjät 23.11.1551, Loimaan käräjät 27.11.1551, Euran käräjät 8.2.1552, Eurajoen käräjät 10.2.1552, Loimaan käräjät 24.3.1552, Kokemäen käräjät 31.3.1552 ja Köyliön käräjät 19.7.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 44, 76, 135 ja 136, 144, 166, 167, 179, 187 ja 210.

³⁷ Kokemäen käräjät 7.2.1551, Huittisten käräjät 17.2.1551 ja 22.4.1551, Kokemäen käräjät 3.8.1551, Huittisten käräjät 5.8.1551, Eurajoen käräjät 10.2.1552, Loimaan käräjät 23.7.1552 ja Loimaan käräjät 8.12.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 49, 76, 86, 106, 109, 169, 215 ja 236.

lähteissä on vähän sellaista materiaalia, jossa suvun merkitys olisi ollut keskeistä. Mäenpään Jaakko löi hengiltä Hirvikosken Elisabetin miehen ja lupasi sovittajaisiksi 2 tankoa maata. Kiinteän omaisuuden lisäksi Nuutti Laurinpojan henki maksoi tappajalle 20 markkaa rahaa, mutta leski tai muut omaiset eivät saaneet korvausta turvautumatta oikeuteen.³⁸ Eräässä toisessa tapauksessa vainajan kaksi veljeä, tytär ja poika saivat 40 markkaa kukin.³⁹ Tapauksesta on pääteltävissä isän ja veljen tappaminen olleen sekä vainajan lasten että veljien asia, mutta sen sijaan rahojen jakaminen jää tulkinnanvaraiseksi. Asiakirja on ymmärrettävissä niin, että tytär sai isänsä sukulunastusta yhtä paljon kuin veljensä.

Kokonaisuudessaan uuden ajan alun Satakunnassa perhe oli voittamassa suvun. Tämä näkyy lapsettomien avioparien keskinäisistä testamenteista, joissa turvattiin eloonjäävän puolison loppuelämä jättämällä hänelle kaikki irtain ja ostomaa, joten vasta molempien kuoleman jälkeen perilliset saivat jakaa omaisuuden. Vuosien 1550—1552 tuomiokirjoissa näitä tapauksia on puoli tusinaa. Kaksi niistä koski säätyläisiä eli Eurajoen kirkkoherraa ja Biril Kirjuria. Kun puolet tapauksista oli Köyliöstä, jakaantuma osoittaa tavan olleen vielä uusi.⁴⁰ Koska perintömaan omisti suku, testamentilla ei ollut mahdollista jättää puolisolle kaikkea omaisuutta.

7.5.4. Satakunnan perheoikeus

Muun kuin sukumaan testamenttaaminen puolisolle osoittaa perheen ja avioliiton voittaneen alaa suvun kustannuksella yksilön liittyessä kiinteämmin puolisoonsa kuin muihin omaisiinsa tai sukulaisiinsa. Keskinäisellä testamentilla haluttiin turvata jälkehenjäävän puolison toimeentulo ja perusturvallisuus sekä mahdollisesti myös sosiaalinen status niin, että perillisten oikeudet olivat leskeen verrattuina toissijaisia.

Avioliiton solmiminen oli Satakunnassa yhteiskunnan ja kirkon kontrollissa, ei enää sukujen välinen asia. Toisaalta käräjillä oli vielä tuomittavina perheiden päämiehiä, jotka olivat naittamassa lapsiaan,

³⁸ Loimaan käräjät 15.2.1551. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 72–73.

³⁹ Loimaan käräjät 15.2.1551. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 71.

⁴⁰ Pirkkalan käräjät 28.4.1558, VA 2060:22.

joten Kustaa Vaasan hallituskausi vaikuttaa olleen maakunnassa murrosaikaa. Pirkkalassa Lasse Leinoi tuomittiin 3 markan sakkoon siitä, että hän oli mennyt ottamaan poikansa vihittäväksi kirkkoherran luota voudin käskyä noudattaakseen.⁴⁰ Tapausta lieene tulkittava niin, että poika oli papilla renkinä ja häiden pitäminen ainakin keskeytti, jollei täysin katkaissut, rengin työn kesken vuoden. Vaikka voudin asioihin puuttuminen osoittaa valtiovallan kiinnostusta ja kruunun alamaisiinsa suuntaamaa vallankäyttöä, käsky oli osoitettu vanhakantaisesti isälle, ei tulevalle sulhaselle, ja isää myös sakotettiin.

Kyrön Pentti Paakkulaa rangaistiin siitä, ettei hän nainut laillisen oikeuden edessä kihlaamaansa piikaa. Tässä tapauksessa mies oli itse vastaamassa teoistaan, ei hänen isänsä. Sen sijaan samoilla käräjillä tuomittiin kyllä kolme miestä lastensa liian aikaisesta naittamisesta. Eräs ”miehistä” oli etunimeltään Elin. Jollei kysymyksessä ole kirjoitusvirhe, tapaus osoittaa äidinkin päättäneen lastensa kohtalosta.⁴¹

Parista oikeustapauksesta käy ilmi, ettei esivalta tuominnut isää lasten kihlaamisesta sinänsä, mutta kumppanin piti olla sopiva. Karkussa rangaistiin kahta miestä, koska he eikä pappi olivat kihlanneet pienen rengin ja suuren piian; sulhanen ja morsian tuomittiin naimattomiksi eli kihlaus purettiin.⁴² Kyrössä Jaakko Sarkkila sai sakot poikansa laittomasta avioliitosta ja kaksi miestä tuomittiin siitä, että he olivat naittamassa Jaakon pojan vanhalle piialle.⁴³ Kun nämä naittajat — somgifte — olivat Simo Mikonpoika Sarkkila ja Simo Pietilä, tuomio osoittanee naimakaupan olleen morsiamen ja sulhasen isiä laajemman piirin asia. Asiakirjasta ei tosin näy Jaakon ja Simon keskinäistä suhdetta.

Satakuntalaisen avioliiton muodollisuuksista tai yleisistä tavoista ei ole saatavissa ylläolevia tuomioita enempiä tietoja, mutta taloudellisen merkityksensä takia huomenlahjat ja myötäjäiset näkyvät tuomiokirjoista. Maakunnassa näyttää olleen yleisenä tapana, että tytär sai naimisiin mennessään kotoaan myötäjäiset tai ainakin myötäjäislupauksen. Tämä omaisuus laskettiin tyttären perinnöksi, joka otettiin huomioon vanhempien kuoltua. Tyttären oli vannottava, mitä hän oli saanut avioliiton solmiessaan. Jollei tämä vastannut täyttä perintöosaa, hänelle maksettiin erotus. Osittain myötäjäisiä käsiteltiin oikeu-

⁴¹ Kyrön käräjät 8.9.1554, VA 1981:12.

⁴² Karkun käräjät 23.5.1555, VA 1981:13.

⁴³ Kyrön käräjät 26.10.1560, VA 2113:100.

nessa vasta siinä vaiheessa, kun tyttären veli oli jo ehtinyt isännäksi.⁴⁴

Huomenlahjaa koskeneet tiedot näkyvät oikeudellista lähteistä vain poikkeustapauksissa eli silloin, kun leskeksi jäänyt vaimo velkoi miesvainajansa lahjaksi lupaamaa omaisuutta tämän veljeltä. Loimaalla Riitta-lesken huomenlahja oli 3 mk vuonna 1552; Köyliössä Maalin Rajala joutui velkomaan samalla kertaa sekä myötäjäisiään että huomenlahjaansa miehensä kuoltua.⁴⁵ Merkittävin huomenlahja oli Ulvilan Anoilan Anna Paavontyttärellä, joka myi vuonna 1550 jalosyntyi-selle Jöns Knutinpojalle aviomieheltään Jöns Säckiltä saamansa Ruska-kylän tilan peräti 200 markalla. Anna oli saanut lahjan juhlapäivänään, ”å rätthen hindersdaghen”.⁴⁶

Yhteiskunnan kontrolli ulottui satakuntalaisen perheen sisälle, mutta toisaalta oli kysymys vielä väistyvästä sukuvallasta. Sisarensa hengiltä lyönyt täystappaja otettiin kiinni tuoreelta teolta ja hän säästi henkensä mahdollisesti suorittamaansa 50 markan sakkoa vastaan.⁴⁷ Asiakirjassa ei sanota, oliko sisar vielä naimaton, jolloin sopijana olisi ollut isä, vai nainut. Toisaalta satakuntalaiset olivat itse päästämässä yhteiskuntaa puuttumaan perheen asioihin etsiessään oikeutta. Karkkulainen aviomies syytti vaimoaan lapsensa murhaamisesta, mutta tapauksen jatkoa ei löydy sakkoluetteloista.⁴⁸

Perheen sisäinen väkivalta ulottui sisariin, äiteihin ja veljien perheiden jäseniin.⁴⁹ Perheen ja varsinkin sen eri sukupolvien välillä saattoi risteillä syytöksiä. Miniä syytti anoppiaan huoruudesta,⁵⁰ ja eräässä toisessa jutussa appi väitti miniäänsä ja tämän äitiä noidiksi.⁵¹ Muutamat tapaukset jäivät epäselviksi. Maarit Leinoila ja Matti Leinosen

⁴⁴ Kokemäen käräjät 20.4.1551, Huittisten käräjät 22.4.1551, Euran käräjät 26.5.1551 ja Ulvilan käräjät 29.4.1551. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 82, 85, 96 ja 101.

⁴⁵ Loimaan käräjät Loimaan käräjät 4.2.1551 ja Köyliön käräjät 19.7.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 158 ja 213.

⁴⁶ Ulvilan käräjät 21.7.1550, Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 5.

⁴⁷ Köyliön käräjät 8.8.1551, VA 1941:35v.

⁴⁸ Karkun käräjät 31.8.1551, VA 1945:2.

⁴⁹ Kangasalan käräjät 8.9.1551, VA 1945:11v, Kangasalan käräjät 27.4.1554, VA 1973:21v, Kokemäen käräjät 21.1.1558, VA 2054:21v, Kangasalan käräjät 10.9.1558, VA 2060:29, Eurajoen käräjät 18.5.1559, VA 2072:5v, Karkun käräjät 18.7.1559, VA 2091:19 ja Kyrön käräjät 26.10.1560, VA 2113:10v.

⁵⁰ Kangasalan rovastinkäräjät 23.8.1554, VA 1984:10v.

⁵¹ Kyrön käräjät 10.3.1559, VA 2091:9v.

miniä syyttivät toisiaan huoruudesta.⁵² Naiset saattoivat kuulua samaan perheyhteyteen jollakin tavalla. Vesilahdella tuomittiin appi 40 markan sakkoon, koska hän oli ajanut miniänsä ulos ja ottanut taloonsa pojan makaaman huoran.⁵³ Tekstistä on vaikea päätellä, missä määrin oli kysymys talon emännyydestä ja missä määrin moraalista. Toisaalta puoliset voivat tukea toisiaan. Aviomies saattoi vapauttaa vaimonsa tätä vastaan tehdystä huoruussyytöksestä, ja päin vastoin vaimo voi taata miehensä viattomuuden.⁵⁴

Kokonaisuudessaan Satakunnan perheoikeus näyttää noudattaneen sekä maanlain että kirkollisen ajattelun periaatteita. Vaimo oli miehensä edusmiehisyyden alainen ja naiseen sovellettiin maanlain rajoituksia. Vaimon kanssa miehen poissaollessa kauppoja tehnyt naapurin mies sai sakot.⁵⁵ Nainen miellettiin tyttärenä, vaimona ja muuna omaisena sekä palkollisenakin miehen johtaman talouden jäseneksi ja hänet voitiin Satakunnassakin, ei vain Karjalassa, kirjoittaa virallisiin asiakirjoihin ilman omaa nimeä.⁵⁶

7.5.5. Itsenäinen nainen

Aviomiehen kuoleman jälkeen satakuntalainen nainen oli taloudellisesti riippumaton tekemään kauppoja ja hoitamaan omaisuutta sekä olemaan myös lastensa edun valvoja. Usein naisleski tuli oikeuteen pyytämään, että kaikki hänen velallisensa joutuisivat suorittamaan velkansa. Miehen kuoltua nainen halusi selvittää taloudellisen tilanteensa ja saada koko omaisuutensa hallintaansa.⁵⁷ Eurajoella Dorde-vaimo

⁵² Pirkkalan käräjät 3.5.1556, VA 1998:35.

⁵³ Vesilahden syyskäräjät 1557, VA 2037:16.

⁵⁴ Huittisten käräjät 1.8.1550 ja Ulvilan käräjät 29.6.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 25 ja 198.

⁵⁵ Vesilahden syyskäräjät 1557, VA 2037:16.

⁵⁶ Kangasalan käräjät 8.9.1551, VA 1945:9v, Vesilahden käräjät 9.9.1551, VA 1945:10v, Kangasalan rovastinkäräjät 23.8.1554, VA 1981:10v, Kyrön käräjät 8.9.1554, VA 1981:12, Köyliön käräjät 2.4.1556, VA 1983:30v, Kyrön käräjät 1.5.1556, VA 1998:33v, Kyrön rovastinkäräjät 21.9.1557, VA 2033:4v, Ulvilan käräjät 31.1.1559, VA 2072:2v, Kyrön käräjät 5.12.1559, VA 2091:4, Kyrön käräjät 10.3.1559, VA 2091:9, Ulvilan käräjät 27.1.1560, VA 2104:2v ja Pirkkalan käräjät 15.7.1560, VA 2112:34.

⁵⁷ Esim. Euran käräjät 25.7.1550, 2 tapausta, Kokemäen käräjät 26.7.1550, Köyliön käräjät 29.2.1550, Loimaan käräjät 30.7.1550, Huittisten käräjät 1.8.1550, 2 tapausta,

osti aktiivisesti maata ja sai sitä haltuunsa panttausten avulla. Sorkkis-
ten Matti myi hänelle perintöniityn 20 markalla eikä kukaan valittanut
kolmen lainhuudon jälkeen.⁵⁸

Naisen leskeys ei käy lähteistä aina suoraan ilmi vaan se on päätel-
tävä. Huittisissa Klemetti Heikinpoika vuokrasi maata veljensä vaimol-
le Elli Ollintyttärelle.⁵⁹ Vaimo-sana tarkoitti tässä yhteydessä ja mones-
ti muulloinkin avioliiton solminutta naista siitä huolimatta, oliko
aviomies vielä elossa. Toisaalta Satakunnassa oli tavallista kirjoittaa
naislesken nimi mainitsematta hänen perheyhteyttään, joten häntä
pidettiin täysivaltaisena omiensa ja myös lastensa asioiden hoitajana
miehen tavoin.⁶⁰ Naisen sukupuolta ja turvattuutta korostettiin
vain yhdessä tapauksessa.⁶¹

Naimattomia naisia ei mainittu Satakunnan asiakirjoissa perheettö-
miksi muuten kuin siveysrikosten objekteina, joten heidän asemansa
on tulkittava lähteiden vaikenemisesta huolimatta. Piian palkkaa isän-
niltään velkoneet naiset lienevät olleen naimattomia.⁶² Kun veli toimit-
ti asioita sisarensa puolesta, tämä lienee ollut naimaton ja mahdoli-
sesti myös isätön.⁶³ Asiakirjoissa ei mainita naimattomien naisten hol-
hoojia eikä veljien voi osoittaa huolehtineen sisartensa hyvinvoinnis-
ta.⁶⁴ Eräistä jutuista on silti pääteltävissä, että kun sisaret luovuttivat
veljilleen omaisuutta, he saivat asunnon näiden luota, jollei heitä suo-
ranaisesti määrätty asumaan veljensä luo.⁶⁵

Uvilan käräjät 24.10.1550, Euran käräjät 28.10.1550, Köyliön käräjät 30.10.1550,
Loimaan käräjät 31.10.1550, Ulvilan käräjät 9.2.1551, Eurajoen käräjät 11.2.1551 2
tapausta, Loimaan käräjät 15.2.1551, Kokemäen käräjät 20.4.1551 ja Köyliön käräjät
8.8.1551. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 11, 12, 13, 17, 20, 23, 25, 31, 35, 38,
41, 54, 58, 60, 71, 81 ja 119.

⁵⁸ Eurajoen käräjät 27.7.1550, 26.10.1550, 11.2.1551 ja 27.4.1551 sekä Euran käräjät
21.11.1551. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 8, 34, 58, 66 ja 134.

⁵⁹ Huittisten käräjät 2.11.1550. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 43.

⁶⁰ Euran käräjät 25.7.1550. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 11 ja Kangasalan
käräjät 12.2.1554, VA 1973:26.

⁶¹ Eurajoen käräjät 25.1.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 221.

⁶² Köyliön käräjät 29.7.1550 ja Eurajoen käräjät 25.7.1552. Suomen vanhimmat tuomio-
kirjat II, s. 17, 218 ja 220.

⁶³ Kokemäen käräjät 7.2.1551 ja Köyliön käräjät 19.1.1552. Suomen vanhimmat tuo-
miokirjat II, s. 51 ja 210.

⁶⁴ Huittisten käräjät 22.4.1551 ja Kokemäen käräjät 6.2.1552. Suomen vanhimmat tuo-
miokirjat II, s. 84 ja 169.

⁶⁵ Loimaan käräjät 4.2.1552 ja Euran käräjät 12.11.1552. Suomen vanhimmat tuomio-
kirjat II, s. 158 ja 232.

Satakunnan naisia pidettiin maanlain holhousta ja edusmiehisyyttä koskeneista määräyksistä huolimatta ihmisinä miesten veroisina. He joutuivat usein kokemaan syytöksiä, joiden mukaan he olivat varkaita, huoria, noitia tai lastensa tappajia. Naiset tuomittiin yhtä raskaasti kuin miehet, mikäli he eivät onnistuneet puhdistautumaan valallaan lautakunnan tai koko pitäjän tukiessa heidän viattomuuttaan. Äiti kelpasi myös vannomaan poikansa kuolintavan.⁶⁶

7.5.6. Yhteenvedo: suvusta perheeseen

Kustaa Vaasan ajan yhteiskunnassa ihmiset elivät perheittensä jäseninä, mutta heitä rajoittivat vielä sukuoikeudellisen maanlain määräykset. Perheen ulkopuolella oli hankala tulla toimeen, koska yhteiskunta ei huolehtinut jäsentensä hyvinvoinnista eikä edes perustarpeiden tyydyttämisestä. Oman elatuksen ja toimeentulon ohella talonpoikaistalouden jäsenten oli ajateltava talon pysyttämistä veronmaksukykyisenä, vaikka verojen rästytyminen ja talon joutuminen kruunun omaisuudeksi ei ollutkaan vielä Kustaa Vaasan hallituskauden yleiskäytännöä.

Suvusta perheeseen kehittyneen yhteiskunnan olosuhteita paljastavat syytinkisopimukset. Vanhemmat ja työvoimapulasta kärsineet satakuntalaiset, sekä miehet että naiset, pyrkivät turvaamaan omansa ja talonsa turvallisuuden luovuttamalla omaisuuttaan lapsilleen, sukulaisilleen ja joskus vieraillekin syytinkiä eli ylläpitoa vastaan. Monissa sopimuksissa on patriarkaalinen sävy: omaisuus luovutettiin pitkän ja uskollisen palvelun takia, siis ansaituksi palkaksi, ja saajan tai saajien oli edelleen pitäisi huolehdittava syytingille jäävästä tai jäävistä myös osoitettava jatkuvasti nöyryä kunnioitusta.

Syytinkiasiakirjojen uskollista palvelusuhdetta korostaneet sanontatavat ulottuivat poikkeustapauksissa myös vaimoon. Köyliön Karhian Kaarina Juhontytär kertoi 12 todistajaa mukanaan oikeudessa, että hänen miesvainajansa Simo Vilpunpoika oli jättänyt kaiken omaisuutensa vaimolleen tämän uskollisen kuuliaisuuden takia. Nyt Kaarina

⁶⁶ Loimaan käräjät 30.7.1550, Ulvilan käräjät 5.7.1550 ja Eurajoen käräjät 11.2.1551, Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 3–4, 20 ja 63. Tyrvään käräjät 8.1.1551, VA 216^b:39, Eurajoen käräjät 13.2.1553, VA 216^c:15, Pirkkalan käräjät 28.4.1558, VA 2060:27v, Kangasalan kesäkäräjät 1559, VA 2091:11, Karkun käräjät 9.12.1559, VA 2097:40v ja Lempäälän käräjät 4.3.1560, VA 2112:1.

siirsi saman omaisuuden tyttarelleen ja vävyllään odottaen samaa alttiutta.⁶⁷

Vaikka talonpoikaistilan haltijat, sekä isäntä että hänen emäntänsä, olivat oikeutettuja vaatimaan kunnioitusta, palveluita ja nöyryyttä omaisuutta luovutettuaan, sukuoikeutta he eivät pystyneet kumoamaan. Syytinkiä vastaan voi luovuttaa ainoastaan irtaimistoa ja ostettua maata, jollei saajalla ollut syntyperän edellyttämää oikeutta saada myös kiinteistöä.

⁶⁷ Eurajoen käräjät 23.7.1550, Euran käräjät 25.7.1550, Huittisten käräjät 1.8.1550, Köyliön käräjät 30.10.1550, Kokemäen käräjät 7.2.1551, Ulvilan käräjät 9.2.1551, Eurajoen käräjät 11.2.1551, Huittisten käräjät 13.2.1551, Kokemäen käräjät 20.4.1551, Huittisten käräjät 22.4.1551, Köyliön käräjät 25.4.1551, Ulvilan käräjät 29.4.1551, Köyliön käräjät 8.8.1551, Loimaan käräjät 27.11.1551, Huittisten käräjät 2.2.1552, Kokemäen käräjät 6.2.1552, Euran käräjät 8.2.1552, Eurajoen käräjät 10.2.1552, Loimaan käräjät 24.3.1552, Kokemäen käräjät 31.3.1552, Ulvilan käräjät 2.4.1552, Loimaan käräjät 18.7.1552 sekä Köyliön käräjät 19.7.1552 ja 10.12.1552. Suomen vanhimmat tuomiokirjat II, s. 10, 12, 23, 38, 49, 55, 63, 64, 75, 80, 84, 97, 100, 102, 120, 143, 153, 155, 163, 164, 170, 178, 187, 191, 192, 207, 210 ja 229.

8. Naisten aseman kehitys 1560-luvulla

8.1. Naiset veronmaksajina

Kustaa Vaasan kuoleman jälkeinen vuosikymmen oli Suomessa rauhallisen kehityksen kautta siitä huolimatta, että valtakunta oli jo siirtymässä aktiivisen mahtipolitiikan aikaan. Vuoden 1560 apuveroa lukuun ottamatta suomalaisia ei vielä rasitettu seuraavan vuosikymmenen tapaan ylimääräisillä veroilla.

Karjalassa oli 1560-luvulla vain muutama nainen veronmaksajana. Säännöllisimmin veroa maksoi Viipurin pitäjän Kaarina-vaimo, josta vuoden 1561 maakirjassa käytettiin nimimuotoa ”Muldila Kadrin”. Kun vuoden 1570 maakirjassa on kyläjako, Kaarinan talon todetaan olleen Lihaniemessä. Muuten Viipurin pitäjässä Valpuri-vaimo maksoi veroja 1560—1561, Inkeri-vaimo 1568 ja Riitta-vaimo Merijoella vuonna 1570.¹

Muolaan pitäjässä maksoi veroa Kerttu-vaimo vuosina 1562—1566 ja vuonna 1570 Maalin.² Säkkijärvellä oli Anna-vaimo vuosina 1568—1570.³ Naiset mainittiin siis vain etunimeltä ja vaimo-sanalla, ei sukunimeltä kuten maakunnan miehet.

Kirkollisten verojen luetteloista tapaa samat naiset kuin maakirjoista, mutta Jääsken kymmenyksissä oli 1562 lisäksi ”Littolan BIRTHA”, jolle ei löydy vastinetta maakirjasta.⁴ Hänen lisäksi Koivistolla oli 1567 Anna-vaimo, jolla ei ollut yhtään nokkaa, mutta joka maksoi 7 naulaa voita ruokalisänä ja 6 naulaa lehmäverovoita sekä kolme kappa ruista.⁵ Vuonna 1570 maakirjoistakin löydetty Säkkijärven Anna oli lähes varattomin kirkollisen veron maksaja.⁶

¹ VA 5204:18, VA 5223:36v ja :41, VA 5240:34v, VA 5226:37, VA 5271:43, VA 5281:57, VA 5294:49, VA 5303:47v, VA 5314:50 ja :51v, VA 5322:35 sekä VA 5341:3v ja :7.

² VA 5250:46v, VA 5264:49, VA 5277:36, VA 5388:9, VA 5298:44v ja VA 5348:7v.

³ VA 5314:58, VA 5327:50v ja VA 5341:2.

⁴ VA 5248:42v.

⁵ VA 5305:104v.

Maaveron maksajina karjalaiset naiset olivat jatkuvasti erittäin harvinaisia, sillä linnaläänissä oli monta pitäjää, joissa ei mainittu yhtään naista. Maakirjoihin ja muihin verotuslähteisiin ilmaantui naisia 1560-luvulla kuitenkin myös toisella tavalla kuin verojen maksajiksi, sillä he alkoivat saada verohelpotuksia ja lahjoituksia. Äyräpään aatelin joukossa oli 1568 Karin-vaimolle läänitettyt lampuodit, joilla oli 2 1/2 veroa.⁷ Kaksi vuotta myöhemmin tämä läänityksen saaja määriteltiin Mats Matsinpojan vaimoksi.⁸ Läänityksiä koskeneista kirjeistä käy ilmi koko nimi, Karin Henrikintytär. Hänellä oli verovapaana 1/2 veroa Viipurin pitäjässä sen perusteella, että hänen miehensä oli tehnyt tilasta ratsupalvelusta. Toisen läänityskirjeen hän sai 3/4 veroon kesäkuussa 1566 ja edelleen 2 1/2 veroon saman vuoden heinäkuussa. Edelleen hänelle annettiin 3/4 veron vapaus vuonna 1568 ja uudelleen seuraavana vuonna. Toinen karjalainen läänityksen saajanainen oli Per Skrivaren leski, jolle kuningas myönsi kirkolta peruutetun Pönkän tilan.⁹ Näiden lisäksi vuoden 1569 apuveroluettelossa mainitaan Kirstin-rouvan eli Jakob Henrikinpojan vaimon 12 savua.¹⁰

Karjalassa selvitettiin vuonna 1562 aatelin verotiloja, jotka oli palautettava kruunulle. Näitä oli Kivennavalla 6 Hebلا-rouvalla ja Gertrudilla, Henrik Hansinpojan leskellä l. Viipurin Lihaniemessä oli Kaarina-vaimon, Esko Multian lesken tila. Viipurin pitäjässä oli myös Valborg-vaimon mieheltään perimät tilat, joista kruunu vaati verot. Ja lopuksi BIRTHA-vaimolla oli miehensä ostama 1/2 veroa, josta hän suoritti maaveron.¹¹ Näitä nimiä on vaikea yhdistää maakirjan tietoihin, mutta Multialan Kaarina on identifioidavissa ja vuonna 1570 maakirjoissa mainittu Riitta saattaa olla sama kuin tässä mainittu. Mahdollisesti myös Muolaan ja Kivennavan Kertut eli Gertrudit ovat liitettävissä toisiinsa, mikäli lähteissä on käytetty rinnan pitäjän ja kihlakunnan nimeä.

Kokonaisuudessaan Karjalassa oli edelleen hyvin vähän naisia sekä maaveron maksajina että läänitysten saajina, mutta aivan tuntemattomia he eivät olleet.

⁶ VA 5341:26v.

⁷ VA 5318:11.

⁸ VA 5348:12v.

⁹ VA 5180:24v ja :27v, VA 5282:13v–14, VA 5293:16 ja :18v sekä :26, VA 5297:42, VA 5304:9v, VA 5310:8v, VA 5313:9 ja :11, VA 5317:9, VA 5340:18v ja :23, VA 5334: 12v ja :28 sekä VA 5340:19.

¹⁰ VA 5231:11.

¹¹ RA KA Klagemålsregister 1550 och 1560 talen, s. 200, 201 ja 218. VA FR 319.

Satakuntalaisia naisia oli myös 1560-luvulla kuten Kustaa Vaasan kaudellakin paljon yleisemmin maaveron maksajina kuin karjalaisia; vuodesta 1565 on poimittu mukaan myös Kokemäeltä 1—3 lampuotia. Toisaalta maakunnan naiset olivat vuosikymmenen mittaan selvästi vähenemässä maakirjoista, sillä he kävivät suorastaan harvinaisiksi. Kirkollisia veroja naiset sen sijaan maksoivat enemmän kuin maaveroja eikä heidän määränsä vähentynyt samaa vauhtia kuin maakirjoista. Vuonna 1570 naisia oli maakirjoissa enää 7 ja lampuoteina 3, mutta kirkollisista lähteistä on laskettavissa 27 naista.

Tavallisesti naiset maksoivat veronsa miesten tavoin, mutta kirkollisissa veroissa oli muutama poikkeus. Vuoden 1563 tilien mukaan Vääksyn Kirstin-rouva maksoi kirkollisen veron sopimusverona ja Vesilahden Luodon talon Martta-vaimo maksoi rahaa.¹² Samat tiedot toistuivat seuraavinakin vuosina, ja vuonna 1568 kirkollisen veron luettelon marginaaliin on merkitty Jören-herran kantaneen kolmen naisen maksamat verot itse.¹³

Satakuntalaisten naisten vähenemisen voi tulkita osoittavan olojen vakiintumista ja miesten kotona oloa, joten naiset eivät joutuneet vastaamaan taloista. Osittain kysymyksessä voi olla myös kirjoitustavan muutos, koska naiset säilyivät maakirjoja paremmin kirkollisten vero-

¹² VA 2154:2.

¹³ VA 2179:29 ja 48, VA 2190:31 ja :50 sekä VA 2212:43.

jen luetteloissa. Satakunnan voutina oli vuosina 1562—1570 Frans Larsinpoika,¹⁴ mutta Ala-Satakunnan kirjuriksi tuli vuonna 1564 Klemmetti Olavinpoika ja Ylä-Satakunnan seuraavana vuonna Yrjänä Olavinpoika.¹⁵

Satakunnan vanhimmat läänitykset antoi Juhana-herttua, joka soi vuonna 1558 ”rehelliselle ja jalosyntyiselle naiselle, Viikin Margareta-vaimolle” lästin viljaa Kyrön vuosittaisista kymmenyksistä ja Karkun Kittilän Margareta Erkontyttäreille vuoden 1558 verot anteeksi tulipalon takia.¹⁶ Hän soi myös Klaus Andersinpojan leskelle Penttilän kirkonktilan kaikkein irtaimistoihin, minkä kuningas vahvisti vuonna 1564.¹⁷

Yleensä 1560-luvun läänitykset olivat vielä harvinaisia eivätkä liittyneet vielä armeijassa kunnostautuneiden miesten saavutuksiin kuten myöhemmin. Turun Knut-mestarin tytär sai Eurajoen Vuohijoelta 1/3 savun verotilan; myöhemmin saajana mainitaan Kaarina ja neljä hänen sisartaan.¹⁸ Tätä lahjoitusta ei mainita enää vuonna 1569, mutta tällöin tileissä on epätavallisen suuri läänitys eli Kaarina Hannuntytär sai kuninkaalta Kangasalan Tiihalalan kylän 17 taloa ja 3 koukkua. Seuraavana vuonna Ala-Satakunnassa oli Joensuun Kirstin-rouvan 3 panttitilaa ja samaten Pikkalan Martta-rouvan. Läänitystiedoissa naiset mainitaan omana itsenään, ei miehensä kautta. Erityisen hyvin tämä näkyy siitä, että kuningas oli suonut Marit Larsintyttäreille avuksi kahdeksi vuodeksi 1 1/2 puntaa ruista ja yhtä paljon ohria.¹⁹

8.2. Naiset kruunun palveluksessa

Viipurin linnassa maksettiin työvoimalle koko 1560-luvun kangas- ja kenkäpalkkoja, minkä ohella voutintileissä on Ykspään latokartanon ja vuodesta 1563 myös Vammelsuon kartanon palkkaustiedot. Palkka-

¹⁴ Joh. Ax. Almqvist, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630. II delen*. Stockholm 1919–1922, s. 430.

¹⁵ Kyösti Kiuasmaa, *Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja viranhoito 1500-luvun jälkipuoliskolla*. Suomen Historiallisen Seuran Toimituksia LXIII, Helsinki 1962, s. 96 ja 101.

¹⁶ VA 2059:44 ja VA 2064:60v.

¹⁷ VA 2161:11v.

¹⁸ VA 2181:15v, VA 2196:31v ja VA 2205:97v–98; ja VA 2229:65v ja VA 2231:10v–12v.

¹⁹ VA 5200:28–36v.

luetteloiden ohella kirjurit ovat laatineet muonituslistoja. Vuonna 1561 Viipurissa oli majoitettuna erilaisia sotilaita 231 miestä sekä 21 eri ammatin ammattimiehiä yhteensä 72. Luettelon lopussa mainitaan vielä latokartanoiden väen jälkeen 3 sokeaa miestä, 27 hevosten kanssa työskennellyttä renkiä ja 67 palkkarenkiä. Ilman vouteja ja hänen apulaisiaan linnassa oli täten 395 miestä. Naisia oli etunimeltä ja patronyymiltä mainiten 4 vaatevaraston tehtävistä huolehtijaa, 6 leipojaa ja näillä 2 piikaa, 1 jauhojen imellyttäjä, 2 sisäpiikaa ja 4 sikojen hoitajaa eli 19 naista. Ykspään kuninkaankartanossa oli 5 miestä ja 6 naista.¹⁹ Jos siis otetaan huomioon koko linnan ja latokartanon pöydissä ruokittu väki ilman voutia ja hänen alaisiaan, naisia oli 25 eli vajaan 6 %.

Karjalan eli Viipurin linnan ja sen latokartanoiden työoloissa tapahtui 1560-luvulla mielenkiintoinen muutos. Kustaa Vaasan kaudella ammatit olivat jakaantuneet joko miesten tai naisten työaloihin, mutta 1563 Viipurin linnassa oli leipureina 5 miestä ja 2 naista. Koska palkka maksettiin vaateparseleina, eri leipureiden toisistaan poikenneita palkkatavaroita on vaikea verrata toisiinsa. Sen sijaan seuraavana vuonna toinen naisleipuri, Anna Pekantytär, sai saman palkan kuin miehet.²⁰ Palkka näyttää riippuneen työstä, ei sen tekijän sukupuolesta.

Vuonna 1565 leipureita oli 3 naista ja 2 miestä, mutta vuodesta 1567 leipureina oli säännöllisesti vain naisia; vuonna 1568 heitä oli peräti 9. — Vuonna 1566 Viipurin linnassa oli uusi ammatti eli pesijätär, mutta tämä jäi poikkeukseksi, sillä jo vuonna 1567 häntä ei enää mainittu. Kokonaisuudessaan naisten työkenttä oli vakiintunut, leipurien väliaikaista poikkeusta lukuun ottamatta. Heidän kokonaismääränsä vaihteli sen mukaan, oliko tileissä teurastajan apulaisia vai ei.²¹ Naisten suhteellinen osuus vaihteli 12 %:sta lähes 30 %:iin ja koko Karjalassa jopa kolmannekseen koko työvoimasta, koska linnan miesten lukumäärä oli heittelevä ja koska latokartanoissa oli suhteellisesti enemmän naisia kuin linnassa.

Ala-Satakunnan kartanotalous kehittyi 1560-luvulla, sillä Porin ja Kokemäen kartanoiden rinnalle tulivat Koiviston ja Köyliön latokartanot. Toisaalta tiedot ovat säilyneet osittain vajaina, joten niistä ei voi rakentaa aukotonta, vuosi vuodelta etenevää sarjaa. Ylä-Satakunnassa

²⁰ VA 5251:116–120v ja VA 5267:28–32.

²¹ VA 5279:9–15, VA 5289:121–125v, VA 5311:171–177, VA 5312:19–30v, VA 5324:1–8, VA 5336:100–111v ja VA 5337:70–76.

oli vain Liuksialan kartano, jonka aineisto puuttuu ainoastaan vuodelta 1564. Lähteiden aukollisuuden takia vaatteiden ja kenkien maksuluetteloista lasketut tiedot voi summata vain vuosilta 1561, 1565, 1567 ja 1569. Naisten suhteellinen osuus oli tasaisesti yli kolmannes, vaikka absoluuttisesti heidän määränsä vaihteli. Koska kartanoita tuli vuosien mittaan lisää, sekä naisia että miehiä oli vuonna 1569 enemmän kuin vuonna 1561, mutta Satakunnan kartanoiden työvoima ei vaihdellut siinä määrin kuin Viipurin linnan.

Vaateparseleina maksettujen palkkojen luettelot osoittavat naisten työn pysyneen muuttumattomana vuodesta toiseen ja samalla osittain epämääräisesti ilmaistuna, joten vain osasta nimikkeitä on pääteltävissä työn laatu yksiselitteisesti. Porissa oli vuonna 1561 leipuri ja 4 palkkapiikaa, mutta huomattava osa kengistä oli annettu palveluskunnalle ammatteja erittelemättä.²² Kokemäellä sen sijaan oli vaatevaraston hoitaja, kaksi vaatevaraston piikaa, maitopiika, leipuri ja 12 palkkapiikaa.²³ Samat ammatit toistuvat luetteloissa koko vuosikymmenen, niin että naisille kuului Satakunnan kartanoissa vaatehuolto, leipominen, maitotalous ja ne työt, jotka teetettiin palkkapiioilla. Vuodesta 1566 Liuksialassa oli lisäksi kutoja.²⁴

Vuosikymmenen mittaan Satakunnan tiedot tarkentuivat, niin että vuodesta 1565 tileissä on nominaalisia palkkaluetteloita, ei vain lyhyitä ammattinimikkeitä. Kirjoitustapana oli joko liittää etunimen perään ammatti — Marketta leipoja, Kaarina sisäpiika — tai kirjoittaa ammatti luettelon otsikoksi ja palkansaajat sen alle etunimeltä ja patronyymitä mainiten. Asiakirjat eivät tunne sukupuolten välistä eroa, sillä miehet on merkitty samalla tavalla.

Rahapalkkoja Satakunnan tileissä eriteltiin vuonna 1568, jolloin maksettiin vuodelta 1564 rästissä olleita eriä. Palkkojen ohella kartanoiden työväelle maksettiin korvausta vaatteista. Rahaa ei jaettu kaikille palvelussuhteessa olleille, sillä Porissa sitä sai 9 miestä ja 4 naista. Parhaiten palkattu mies oli seppä, joka sai saman korvauksen kuin huovit eli 16 mk ja vaatteista 12 mk. Vaatevaraston hoitaja Riitta Sipintytär ohitti kaikki miehet, sillä hänelle maksettiin 20 mk ja 14 mk kolmen muun naisen saadessa tyytyä vain rahapalkkaan. Latokartanoissa rahaa saivat ainoastaan kartanon vouti ja maitopiika. Kokemäellä Nils Eskilinoika sai 25 ja 12 mk sekä Elin maitopiika 12 ja

²² VA 2114:32.

²³ VA 2119:35.

²⁴ VA 2187:55v–56 ja VA 2188:8.

8 mk Koiviston vastaavien lukujen ollessa 18 ja 12 mk sekä 12 ja 8 mk.²⁵ Keskimäärin 12 miestä sai palkkaa 14 mk ja vaaterahaa 6 mk 5 äyriä 8 äyryistä, kun taas 6 naisen keskipalkaksi tuli 9 mk 8 äyryistä sekä vaaterahaksi 6 mk 2 äyriä 16 äyryistä.

Satakunnan kartanoiden naispuolinen työvoima oli vain pieneltä osin pysyvää. Liuksialassa oli vuosina 1565—1569 jokaisessa palkanmaksuluettelossa Kaarina leipuri, joten yleisestä etunimestään huolimatta hän lienee ollut sama nainen koko ajan. Kerttu maitopiika oli tileissä 1565—1568, mutta 1569 kartanossa ei ollut lainkaan tämän ammatin edustajaa. Kerttu vaatevaraston piika mainittiin 1566—1567 ja 1569, mutta muuten ammattinimiltä määritellyt naiset vaihtelivat vuosittain. Maarit kutojatar sai palkkaa vain 1566.

Palveluspiiat olivat aniharvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kartanossa vain vuoden. Liuksialassa oli vuosina 1565—1569 vain yksi neljä vuotta viipynyt nainen, Maarit Heikintytär vuosina 1565—1566 ja 1568—1569, kaksi kolme vuotta palvellutta ja seitsemän kaksi vuotta paikassaan pysynyttä, mutta peräti 38 naista mainitaan vain kerran.²⁶ Näiden lukujen valossa vain erityistaitoa vaatineet ammatit saivat naisen pysymään palveluspaikassaan useimpien ollessa ilmeisesti nuoria ja tullessa kartanoon vain väliaikaisesti ennen mahdollista avioitumistaan. Kokemäen latokartanossa vuosien 1567—1570 välisestä 31 naisesta vain 4 palveli kaksi vuotta, muut ainoastaan vuoden,²⁷ joten maakunnan eri osilla ei ollut tässä suhteessa eroa.

8.3. Oikeudenkäytön kehitystä

Myös 1560-luvulla samoin kuin Kustaa Vaasan kaudellakin karjalaiset naiset näkyvät sakkoluetteloissa useimmin miehisen aggression uhreina. Naisiin lyötiin mustelmia ja haavoja, mutta heidän omaisuuttaan varastettiin harvoin. Myös naisiin kohdistuneet kunnianloukkaukset olivat poikkeuksellisia. Väkivalta oli osittain rajua — Muolaan Heikki Ollinpoika tuomittiin 40 markan sakkoon, koska hän juoksi naapurinsa taloon lyömään tämän vaimoa²⁸ — mutta tavallisimmin kysymyk-

²⁵ VA 2192:65–66.

²⁶ VA 2172:14–17, VA 2188:13–15v, VA 2200:11–13, VA 2210:10–12v ja VA 2221:9–11v.

²⁷ VA 2193:16–17, VA 2215:15–17v ja VA 2226:95–96v.

²⁸ Muolaan käräjät 30.10.1561, VA 5234:82.

tinggimil

Et kun til mestis tuggu dagh. Et la aghe hare
 hoßdunge honen lagh döma. effo böse thre pin fo
 Antan han for tugghe swan medh eene sine edhe. og
 ha ey lagh weth kun th maal. og peth lundhi lagwad
 fir. **A**u somer end til tugghe. og stäl edhe gangha.
 effo Antane sälla. giffne kusma. og hared hoß
 dunge hono luff the edhin. han sin gildho gif
 kun edhe som ganghin. Nu stäl thon kun. figho am
 edhe giffne waga. og ammar ey. Antan th fix ma. the

sessä olivat kolmen markan mustelmat. Useimmiten uhrina oli toisen miehen vaimo, nimistä päätellen naapuri eikä sukulainen, eikä aviomiesten tapoihin kuulunut kostaa vaimoon suunnattua väkivaltaa, mutta poikkeuksia oli. Paavo Nevalainen löi 1563 Lappeella vaimonsa lyöjää.²⁹ Kivennavalta löytyy toinen vastaava tapaus.³⁰

Useimmat karjalaiset rikosten uhrin määräteltiin nimeltä mainitun miehen vaimoiksi tai muiksi omaisiksi, joista sanottiin korkeintaan etunimi. Täysin poikkeukseton sääntö tämä ei ollut, sillä satunnaisesti nainen voi esiintyä etunimeltä ja patronyymiltä eikä miehen kautta tunnistettavissa. Vitikka Antinpoikaa rangaistiin, koska hänen poikansa oli lyönyt Marketta Antintytärtä.³¹ Karjalaista sukunimeä naisilla ei ollut koskaan, sillä nimettömyyden ja miehen kautta ilmaisemisen ainoa vaihtoehto oli länsisuomalaisen tuntuinen etunimi ja isännimi: Helga Matintytär, Elina Sitonintytär ja Maarit Laurintytär.³² Jollei naista sidottu aviomiehen, isän tai muun omaisen välityksellä perheeseen, hän ei ollut nimestä päätellyn suvunkaan jäsen.

²⁹ Lappeen syyskäräjät 1563, VA 5259:64.

³⁰ Kivennavan käräjät 26.9.1565, VA 5265:43v.

³¹ Uudenkirjon käräjät 8.5.1565, VA 5288:72.

³² Taipalsaaren syyskäräjät 1568, VA 5315:61v, Kivennavan käräjät 13.3.1568, VA 5318:37 ja Jääskén käräjät 8.10.1569, VA 5332:37v.

Karjalaisten naisten tekemät rikokset olivat harvinaisia; kahtena vuonna niitä ei käsitelty yhtä ainoaa tapausta, siitä huolimatta että vuonna 1568 naiset olivat epätavallisen paljon miesten tekojen uhreina. Naisten rikosten kohteina olivat sekä toiset naiset että miehet, mutta käräjillä vaimojen puolesta vastasivat aviomiehet. Matti Turpeinen tuomittiin haukkumasanoista, jotka hänen vaimonsa oli antanut Olli Hallikaiselle. Timo Kirppuinen tuomittiin kahdesta mustelmasta, jotka hänen vaimonsa oli lyönyt Olli Pajarisen vaimoon.³³ Isä joutui vastaamaan tyttärensä rikoksesta ja isäntä piikansa.³⁴

Poikkeustapauksissa kruunun tuomiovalta ulottui myös perheen sisäisiin asioihin. Heikki Takkinen tuomittiin vaimonsa puolesta 40 markan sakkoon vaimon väitettyä, että aviomies oli maannut toisen miehen vaimon kanssa. Köyhyyden takia sakkoa alennettiin.³⁵ Heikki Takkinen oli täten käräjillä sekä syytetyn edusmiehenä että mahdollisen rikoksen tekijänä, joka joutui puhdistautumaan häntä vastaan esitetystä syytöksestä.

Karjalaisessa oikeuskäytännössä appi saattoi joutua vastaamaan myös vävynsä teoista,³⁶ mutta naisten holhottavuus ei ollut täysin aukotonta. Viipurin pitäjän käräjillä tuomittiin Elina Hannuntytär hänen lyömästään verihaavasta.³⁷ Muolaassa langetettiin Suikki Kaakkosen vaimo 3 markan sakkoon väärästä syytöksestä, jonka mukaan Haara-pään poika olisi maannut hänen kanssaan.³⁸ Vaimo-sana tarkoitti jokaista naimisiin mennyttä siitä huolimatta, oliko aviomies elossa vai ei. Jos oli tarpeen, vaimo-määritettä täydennettiin kertomalla, kenen leski hän oli.³⁹

On vaikea päätellä, miksi Suikki Kaakkosen vaimo väitti miehen maanneen hänen kanssaan, koska avioliiton ulkopuolinen sukupuoli-yhteys oli rikos. Tosin naisia ei tuomittu siveysrikoksista, joten häntä ei olisi tuomittu syytteen osoittautuessa paikkansapitäväksi. Taustalla voi piillä jonkinlainen kosto, kuten miehenkin vastaavassa tapauksessa. Vuonna 1562 eräs mies oli tuomittu 40 markan sakkoon, koska

³³ Taipalsaarenkäräjät 4.3.1561, VA 5232:40 ja Kivennavan käräjät 2.11.1561, VA 5234:84v.

³⁴ Uudenkirkon käräjät 4.11.1561, VA 5234:82 ja Säkkijärven käräjät 5.8.1562, VA 5243:135.

³⁵ Muolaan käräjät 7.7.1566, VA 5248:89v.

³⁶ Jääsken käräjät 1.9.1563, VA 5261:88.

³⁷ Viipurin käräjät 7.3.1563, VA 5281:76.

³⁸ Muolaan käräjät 21.8.1565, VA 5298:98v.

³⁹ Lappeen syyskäräjät 1568, VA 5315:58.

hän oli syyttänyt tätä samaa naista huoraksi voimatta kuitenkaan todistaa väitettään.⁴⁰ Uudenkirkon Matti Lempiäinen syytti Henttulan miniää siitä, että oli maannut hänen kanssaan. Tällainen väärä kanne tuotti 40 markan sakon, vaikka mies saikin köyhyyttään alennusta.⁴¹

Esivalta vainosi 1560-luvulla karjalaisten siveellisiä rikoksia ja pyrki erityisesti vakiinnuttamaan kirkollisen vihkimisen avioliiton aluksi. Sakkoluetteloiden mukaan Karjalassa oli yleistä asua parina vihkimättä. Monet miehet tuomittiin 40 markan tai sitä pienempiin sakkoihin irtolaisnaisten tai piikojen kanssa makaamisesta, minkä ohella miehet tuomittiin sellaisten naisten kanssa harjoitetusta salavuoteudesta, jonka kanssa ei ollut mahdollista tai mieluisia solmia avioliittoa.⁴² Yrityksestäkin rangaistiin, sillä Juho Vuohiniityn poika tuomittiin hänen pyryttyä täyttämään halujaan Tuomas Pykkisen vaimon kanssa ja vaimon todettua pimeässäkin, ettei vuoteelle tulija ollutkaan hänen oma miehensä.⁴³ Vain parissa tapauksessa makaaja lupasi naida pilaamansa neitsyen.⁴⁴

Tavallisten syntien ohella kruunu kiinnitti erityistä huomiota siihen huoruuteen, jota vihkimättömät puoliset harjoittivat keskenään. Kuten muissakin siveystapauksissa, näissä tuomittiin ainoastaan mies. Kivennavalla sai kerralla sakkoa 27 miestä;⁴⁵ vaikka asiakirjasta ei suoranaisesti käy ilmi, että kysymyksessä oli vihkimättömien parien tuomitseminen, tämä on pääteltävissä asiayhteydestä. Viipurin käräjillä Lauri Haukka syytti Antti Äyräväistä vaimonsa makaamisesta, mutta tapausta tutkittaessa todettiin kummankin elävän vaimoksi kutsumansa naisen kanssa vihkimättä. ”Vaimoan” kurittaessaan Lauri Haukka

⁴⁰ Uudenkirkon käräjät 13.7.1562, VA 5248:94v.

⁴¹ Uudenkirkon käräjät 25.12.1563, VA 5277:87–87v.

⁴² Lappeen rovastinkäräjät 1561, VA 5229:106v, Taipaleen rovastinkäräjät 1561, VA 5229:106v, Kivennavan käräjät 2.11.1561, VA 5234:85, Säkkijärven käräjät 24.6.1562, VA 5243:134 ja :134v, Uudenkirkon käräjät 20.3.1563, VA 5265:36v, Uudenkirkon käräjät 11.3.1564, VA 5277:91, Uudenkirkon käräjät 18.7.1564, VA 5277:100v, Viipurin käräjät 7.3.1565, VA 5281:76, Jääsken kesäkäräjät 1565, VA 5286:42v, Taipalsaaren syyskäräjät 1566, VA 5296:76v, Taipalsaaren kevätkäräjät 1566, VA 5296:80v, Lappeen käräjät 11.12.1567, VA 5307:38v, kaksi kappaletta, Taipaleen syyskäräjät 1567, VA 5307:43v, 2 tapausta, :44v, Lappeen syyskäräjät 1568, VA 5315:58, Taipalsaaren syyskäräjät 1568, VA 5315:61v, Taipalsaaren kevätkäräjät 1568, VA 5315:66 ja Kivennavan käräjät 4.11.1566, VA 5310^a:40

⁴³ Kivennavan käräjät 22.11.1568, VA 5318:35v.

⁴⁴ Taipalsaaren käräjät 25.11.1561, VA 5232:39v ja Muolaan käräjät 20.10.1562, VA 5265:29.

⁴⁵ Kivennavan käräjät 11.3.1564, VA 5277:91–91v.

tuli pahoinpidelleeksi tätä enemmän kuin oli ajatellut, niin että oikeudessa tuomittiin myös henkirikoksesta.⁴⁶ Seuraavilla Viipurin pitäjän käräjillä tuomittiin kaksi miestä 40 markan sakkoon siitä, että he olivat pitäneet vaimojaan vihkimättä sängyssään jo peräti 30 vuoden ajan.⁴⁷ Lappeella rangaistiin Olli Maununpoikaa, joka oli harjoittanut vaimonsa kanssa salavuoteutta vihkimättä.⁴⁸

Kirkollisen vihkimisen vaatiminen ei kumonnut perheenpään valtaa eikä murtanut maanlain kihlauskäytäntöä. Appi oli vastuussa tyttären ja vävyn harjoitettua salavuoteutta vihkimättä,⁴⁹ ja tyttären houkuttelevainen vastoin isän ja äidin tahtoa oli 40 markan rikos.⁵⁰ Äidin mainitseminen tässä yhteydessä osoittaa luterilaisen kirkon ihanteiden ulottumista 1560-luvun Karjalaan. Isä ei ollut yksin perheen pää eikä tyttärensä elämän ratkaisija, vaan vanhemmilla oli yhteistä määräysvaltaa lapsiinsa.

Satakunnan naiset olivat karjalaisia sisariaan useammin sekä rikosten uhreina että tekijöinä, mutta naisiin suunnatut rikokset olivat molemmissa maakunnissa samantyyppisiä. Naisia lyötiin ja heitä kohtaan oltiin muutenkin aggressiivisia, minkä ohella heidän kanssaan tehtiin siveysrikkoksia. Karjalassa väkivallan osuus oli 56,3 % ja siveysrikkomusten 32,6 % sekä Satakunnassa 62,7 % ja 21,7 % kaikista naisten kokemista rikoksista. Väkivaltarikokset muistuttivat toisiaan, sillä Satakunnassakin yleisin rikos oli toisen miehen vaimoon lyöty kolmen markan mustelma.

Maakuntien siveysrikkokset poikkesivat toisistaan, sillä Karjalassa salavuoteuden tai huoruuden toisena osapuolena oli useimmiten tunnettu ja naimisissa ollut nainen, jollei kysymyksessä ollut neitsyen vietteleminen. Naimaton nainenkin oli nimistä päätellen talonpoikaisväestöä ja sosiaaliselta asemaltaan yhtä talonpoikainen kuin viettelijänsä. Satakunnassa naisen sen sijaan mainitaan tavallisimmin olleen irtolainen, joka kyllä tunnettiin nimeltä mutta jota ei ilmeisesti edes tavoitettu oikeuteen. Toisin kuin Kustaa Vaasan hallituskaudella, 1560-luvulla vain yksi satakuntalainen nainen tuomittiin sakkoon siveysrikkoksesta. Eurassa käsiteltiin näet kauan aikaisemmin, jo vouti Nils Birgerinpojan aikaan sattunutta huoruutta. Koska tapauksesta oli

⁴⁶ Viipurin käräjät 7.3.1565, VA 5281:76.

⁴⁷ Viipurin käräjät 24.9.1565, VA 5281:82.

⁴⁸ Lappeen kevät-käräjät 1568, VA 5315:63v.

⁴⁹ Taipalsaaren talvikäräjät 1567, VA 5307:45v.

⁵⁰ Muolaan käräjät 11.3.1568, VA 5318:36v.

aikaa, syylliseksi todettu mies pääsi 60 markan ja naimisissa ollut nainen 40 markan sakolla, minkä ohella molemmille langetettiin 6 markan kuninkaan sakko, jota oli ennen kutsuttu piispan sakoksi.⁵¹

Satakuntalainen seksuaalisuus oli salatumpaa kuin karjalainen. Sui-nulan Valpuri Klemetintytär heitti kuolleen syntyneen lapsensa järveen salatakseen olleensa tekemisissä miehen kanssa, vaikka lapsen isä oli hänen laillisesti kihlattu sulhasensa.⁵² Jos naista syytettiin huoruudesta, hän voi vapautua puhdistusvalalla, jolloin hänen syyttäjänsä sai 40 markan sakon.⁵³ Satakunnassa oli täten naisten keskeistä eriarvoisuutta talonpoikaisperheisiin kuuluneiden naisten pitäessä huolta mai-neestaan ja kiertävien tai sellaisiksi väitettyjen irtolaisnaisten täyttäessä miesten seksuaalisia tarpeita.

Useimmat satakuntalaiset naiset mainittiin lähteissä omalla nimellä. He vastasivat rikoksistaan itse tai ainakin heidät kirjoitettiin syytetyiksi ja tuomituiksi miesten tavoin, holhoojaa tai edusmiestä mainitsematta, mutta tämä ei ollut poikkeukseton sääntö. Myös läntisessä Suomessa aviomies voi olla oikeudessa sen takia, että hänen vaimonsa oli syyllistynyt rikokseen toisen miehen vaimoa kohtaan. Uhriksi joutuneiden naisten nimien mainitseminen vaihteli jopa samoilla käräjillä: Tyrvällä tuomittiin 1561 kolme neitsyen makaamista, joiden uhrit olivat Riitta Martintytär Vihattula, Nuupalan Erkin anonyymi tytär ja Ruoksamon Ollin tytär, jonka etunimi oli Kirsti.⁵⁴

Karjalan ja Satakunnan naisten aseman voi katsoa lähentyneen toisiaan 1560-luvulla siinä suhteessa, että Satakunnassakin siveysrikoksista alettiin tuomita vain miehiä. Toisaalta satakuntalainen nainen oli jatkuvasti itsenäisempi kuin karjalainen, sillä hän hallitsi myös kiinteää omaisuuttaan leskenä, minkä takia hänen omaisuudelleen voitiin tehdä enemmän pahaa kuin Itä-Suomessa. Samalla läntisen Suomen nainen voi syyllistyä erilaiseen niskoitteluun ja moninaiseen laiminlyöntiin miesten rinnalla ja myös häiritä oikeudenkäyntiä tunkeutumalla esiin.

⁵¹ Euran käräjät 2.7.1567, VA 2198:22.

⁵² Lempäälän käräjät 3.3.1567, VA 2203:33.

⁵³ Pirkkalan käräjät 10.5.1568, VA 2213:14.

⁵⁴ Tyrvään käräjät 18.3.1561, VA 2132:16.

8.4. Vuosikymmenen yleislinja

Kustaa Vaasan kuoleman jälkeinen suurvallan luomiseen johtanut politiikka eriytti yhteiskuntaluokkia toisistaan, vaikka kehitys ei saavuttanut 1560-luvulla vielä myöhempiä mittasuhteitaan. Sodat rasittivat talonpoikaisväestöä, mutta tarjosivat samalla tarmokkaimmille miehille ylenemisen ja rikastumisen mahdollisuuksia.

Vuosikymmenen läänitykset ja lahjoitukset olivat vielä harvoja eikä niistä ole saatavissa samoja tietoja kuin myöhemmistä. Kuninkaan suopeudesta on selvitettävissä lahjoituksen koko, mutta kameraalisen aineiston lakonisista maininnoista ei voi tutkia taustoja; registratuurakirjeet täydentävät veromateriaalia vasta myöhemmin. Naishistorian problematiikan kannalta on olennaisinta, missä määrin naiset saivat kruunulta apua tai tukea perheen sivuuttaessa yhteiskunnallisessa kehityksessä vanhakantaisen suvun. Naiset olivat vain poikkeuksellisesti sellaisessa asemassa, että he voivat ansaita majesteetin suosion omalla toiminnallaan, ei vain periä aviopuolison tai isän jälkeensä jättämiä etuja. Tämän vuosikymmenen suurin naiselle annettu läänitys suotiin kuitenkin hänen oman persoonallisuutensa ansiosta, ei hänen miehensä, kun Juhana III soi Kaarina Hannuntyttärelle merkittävät tulot varmistaakseen nuoruuden rakastettunsa toimeentulon ja elintason.

Enemmistö kruunun alamaisista oli sekä Karjalassa että Satakunnassa kuten koko Suomessa talonpoikia. Verokuorma ei painanut heitä vielä yhtä raskaasti kuin 25-vuotisen sodan sytyttyä, eikä heidän voi osoittaa köyhtyneen tai asutuksen taantuneen, mutta oikeuslähteistä voi todeta esivallan kontrollin lisääntyneen. Karjalassakin alettiin vaatia kirkollista vihkimistä tarmokkaammin kuin Kustaa Vaasan aikana. Vaikka kihlauskäytäntö pysyi keskiaikaisen maanlain edellyttämänä, papin suorittama kirkollinen vihkiminen paransi naisen asemaa.

Satakunnan naisten aseman muotoutumista voi pitää ristiriitaisena. Kun he nyt säästyivät siveellisyysrikoksissa tuomioilta, he pääsivät entistä vähemmillä rangaistuksilla, mutta samalla heitä pidettiin miehen toiminnan objekteina, ei omasta kohtalostaan tai tekemisistään päättäneinä subjekteina. Toisaalta Satakunnan naiset olivat jatkuvasti enemmän näkyvissä yhteiskunnassa kuin Karjalan, vaikka he menettivät asemiaan maaveron maksajina.

Koska keskeiset 1560-luvusta säilyneet lähteet ovat kameraalisia, ne kertovat vähän talonpoikaisyhteisön alapuolelle jääneistä suomalaisista ja kaikista niistä, jotka eivät suorittaneet maanomistuksen mukaan

kannettua veroa. Satakunnassa koottiin vuodesta 1565 veroa myös loisilta, sekä miehiltä että naisilta, sukupuolen mukaan markka ja puoli markkaa. Useimmat tiedot ovat vain Ylä-Satakunnasta, niin että Ala-Satakunnan ainoa lähde on vuodelta 1569.

Ala-Satakunnan luettelosta näkee, että sukupuolten välinen ero oli näennäinen. Vaikka miehet maksoivat markan tai tekivät sen sijasta kahdeksan päivätyötä naisten suorittaessa kruunulle puoli markkaa tai neljä päivätyötä, he tekivät yhtä paljon työtä ja maksoivat saman maksun. Jokainen mies oli näet saanut nimensä perään maininnan ”s. 2” eli tulkittuna ”själv andra”, itse toisena. Jokainen Ala-Satakunnan 45 loismiehestä⁵⁵ oli siis naimisissa ja miehen nimellä tarkoitettiin itse asiassa avioparia eli sekä miestä että naista, kun sen sijaan loisnaiset elivät yksinään. Heitä oli luettelossa 10, joten heidän osuutensa veronmaksajista oli 18 %, mutta jos otetaan mukaan loismiesten vaimotkin, veroa maksaneiden naisten osuus loisten kokonaismäärästä oli vain 10 %. Ja toisaalta, jos vaimot lasketaan itsellisten joukkoon, naissukupuolen kokonaisuus tästä yhteiskuntaluokasta oli 55 % eli heitä oli enemmistö.

Ylä-Satakunnan loiset jakaantuivat epätasaisesti, sillä heitä oli vain neljässä pitäjässä, kun Kangasalla, Lempäälässä tai Vesilahdella ei ollut minään tilastointivuonna yhtään veroa maksanutta loista. Väestön epätasainen jakaantuminen eri pitäjien kesken tuntuu epätodennäköi-

⁵⁵ VA 2214:83–84v.

seltä, joten oletettavasti loisia oli kaikkialla, mutta heitä ei saatu tasaisesti verotuksen piiriin.

Yhteensä Ylä-Satakunnan loisilta perityn maksun suoritti 81 naista ja 78 miestä eli toisin kuin talojen omistajista tai haltijoista, loisista on enemmistö naisia. Jos Ylä-Satakunnassakin miespuolinen loisväestö oli naimisissa, vaikka tätä ei kirjattu veroluetteloihin, vaimoja ja itsenäisiä naisia oli yhteensä 67 % eli kaksi kolmesta loisesta.

Loisnaisten enemmyyttä miehiin verrattuna on vaikea selittää täysin, mutta osatekijänä oli armeija ja sotalaitos. Naimaton mies voi pestautua tai joutua sotilaaksi, mitä mahdollisuutta naisella ei ollut. Jo Kustaa Vaasan kirjeistä näkyi, miten perheellistä miestä ei otettu herkästi armeijaan. Jos loiset olivat keskimäärin vanhempia kuin armeijaan kelpaavassa iässä, naisten enemmyyttä selittää heidän mahdollisesti jo tuolloin korkeampi ikänsä.

Olennaisinta yhteiskunnan kehityksen kannalta oli silti loisten ja erityisesti loisnaisten olemassaolo sinänsä. Jos verotus ulotettiin maata omistaneiden talonpoikien ulkopuolelle, yhteiskunnasta löytyi heidän alapuolellaan ollutta väestöä, myös naisia. Näiden toimeentulosta asiakirjat eivät anna selvää käsitystä; ehkä heillä oli hieman kotieläimiä kylän yhteismaalla ja he tekivät tilapäistöitä tai mahdollisesti heillä oli yhteisön arvostamia erikoistaitoja esim. parantajina. Keskeistä silti on, että 1560-luvun suomalaisella maaseudulla oli patriarkaalisten talonpoikaisperheiden ulkopuolella eläneitä, omasta toimeentulostaan ja elämästään vastanneita naisia.

9. Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan aika

9.1. Sota yhteiskunnan muovaajana

Vuosina 1570—1595 käyty sota toi suomalaiselle talonpoikaisväestölle ennen näkemättömän raskaan verotaakan ja muita rasituksia. Vuotuisen pääveron rinnalle tuli ylimääräisiä veroja, jotka olivat pahimmillaan nostamassa veronmaksajan taakan yli kaksinkertaiseksi.¹ Talo-kohtaiset sotaverot kohtelivat veronmaksajia epäoikeudenmukaisemmin kuin maanomistukseen pohjanneet vanhat verot, kunnes 1580-luvun puolivälin maantarkastuksissa pyrittiin mittaamaan veronmaksajien kantokykyä ja luomaan sekä tilusten omistukseen, karjavarallisuuteen että työvoimaan pohjanneet apuveromanttaalit. Verotusta epäoikeudenmukaisemmin jakaantuivat sodan muut rasitukset, jotka aiheutuivat pääosin kotimaisen armeijan läpikulusta ja oleskelusta. Maakuntiin majoitetut ja pitäjiä läpi kulkeneet sotilaat syyllistyivät lisäksi lukuisiin väärinkäytöksiin talonpoikaisväestöä kohtaan. Sodan suoranaiset hävitykset ulottuivat Karjalaan, mutta Satakunnassa ei taisteltu.

Laillisina veroina ja laittomina pakko-ottoina vietyjen elintarvikkeiden ja muiden parseleiden ohella sota-aika vaati miehistöä. Väenotot eivät olleet vielä 1500-luvulla yhtä selkeästi maakunnittain järjestettyjä kuin 1600-luvulla ja erityisesti Kustaa II Aadolfin aikana, joten samalla seudulla voi kiertää eri joukko-osastojen upseereja täydentämässä miehistövajavuuksia. Suomesta armeijaan vietyjen miesten lukumäärä ei ole laskettavissa, joten sodan aiheuttamaa parhaassa työiässä olleiden miesten poistumaa ei voi arvioida.

Tunnetuin ja tutkituin 25-vuotisen Venäjän sodan seurausilmiö oli verojen rästytyminen ja autoituminen, josta osa oli demografista eli asutuksellista talojen menettäessä asukkaitaan. Koska käytettävissä oleva lähdeaineisto on pääosin kameraalista, siitä on laskettavissa

¹ Anneli Mäkelä, Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autoituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. *Historiallisia Tutkimuksia* 109, Forssa 1979, s. 189.

verotaakan kasvu ja sodan valtion verotaloudelle aiheuttamat seuraukset. Yksittäisten veronmaksajien kohtaloita ja heidän köyhtymistään ei voi selvittää yksityiskohtaisesti, koska aineisto on laadittu verottajan tarpeisiin. Osittain varallisuusmuutoksia voi seurata, erityisesti rinnastamalla vuoden 1571 hopeaveroluettelon ja 1580-luvun maantarkastuksen tietoja, koska nämä asiakirjat syntyivät omaisuuksia tutkittaessa, ei vuotuisten verojen tapaan keskiajalta periytyneiden verolukujen pohjalta. Maantarkastustietoja on tosin käytettävissä vain Satakunnasta, ei Karjalasta.

Toinen sotakauden seuraus talonpoikaisväestölle aiheutuneiden rasisitusten ohella oli läänitysten ja lahjoitusten lisääntyminen. Hallitsijoilla ei ollut suurelta osin luontaistaloudessa eläneessä yhteiskunnassa muuta mahdollisuutta palkita valtakunnan palveluksessa kunnostuneita miehiä kuin luovuttaa heille verovapauksia, veronkanto-oikeuksia ja talonpoikien veroista kertyneitä parseleita.

Naisten kannalta sota-ajan voi olettaa olleen köyhtymisen kautta. Vaikka miehet hallitsivat omaisuutta ja vain he toimivat julkisuudessa, esim. verojen nimellisinä maksajina naisleskien poikkeusasemaa lukuun ottamatta, talonpoikaisväestö eli ja työskenteli perheittäin. Verojen nousu kiristi täten ruokakunnan jokaisen jäsenen elintaso. Lisääntyvä verotaakka pakotti väestön ponnistelemaan entistä ahkerammin, jotta tiloilla olisi pystytty tuottamaan aikaisempaa enemmän elintarvikkeita ja muita verottajan vaatimia tavaroita. Naisten kannalta kohdalokkainta oli miesten ottaminen armeijaan, koska alkeellinen ja koneistumaton maanviljelys vaati isäntien ja muiden miesten työpanosta.

Sotakausi eriytti yhteiskuntaluokkia toisistaan, sillä rasisitusten uhreiksi jääneet talonpojat köyhtyivät, kun taas upseerit hyötyivät sodasta ja menestyjät rikastuivat. Naisten kannalta kehityksen voi olettaa olleen vielä jyrkempää kuin miesten: jos talonpoika joutui armeijaan, hänen vaimollaan ja ennen pitkää mitä todennäköisimmin leskellään oli vaikeuksia säilyttää talo viljelyksessään ja maksaa siitä vaaditut verot. Toisaalta keskiajalta peräisin ollut lainsäädäntö turvasi ratsain valtakuntaa palvelleiden miesten naimattomalle tyttärelle ja uutta avioliittoa solmimattomalle leskelle etuja isän ja aviomiehen kuoltua,² joten aatelisperheiden naispuolisten jäsenten elämä oli ainakin teoreettisesti turvattu taloudellisesti niin kauan, kunnes he solmivat

² Vertaa s. 44.

avioliiton joutuakseen uuden miehen edusmiehisyyden alaisiksi.

Eräs kiintoisa sota-ajan yhteiskunnan kehityspiirre oli kruunun suh-
tautuminen aatelittomien, rahvaasta sotaan joutuneiden miesten les-
kiin ja muihin omaisiin. Jos valtiovalta rinnasti talonpoikaiset sotilaat
aatelisiin ja jalkamiehet ratsun varustamisella verovapauden hankki-
neisiin suurtilallisiin, se soi verovapauden myös tavallisen nihdin
omaisille, mutta tästä ei ollut määräyksiä maanlaissa. Toisaalta, jos
yhteiskunnassa oli edelleen vanhakantaisen sukuyhteisön piireitä, su-
kulaisten voi olettaa turvanneen jäsentensä toimeentuloa. Kustaa Vaa-
san ajattelusta on kuitenkin tulkittavissa perhekeskeisyyttä, jonka mu-
kaan yksilön yhteiskunnallinen asema ja toimeentulo määräytyi per-
heen mukaan suvun oikeuksien rajoittuessa vain kiinteän omaisuuden
luovutuksiin.

Uskonnollisen kehityksen osalta Kustaa Vaasan hallitusaika merkitsi
sodankin aikana uskonpuhdistuksen vakiintumista sekä kirkon ja
kruunun yhteistyön lujittumista, mutta myös opillista vaihtelevuutta ja
valtakunnan johtotasolla käytyjä dogmikeskusteluja. Näiden oppia
koskeneiden vaihteluiden ja epäselvyyksien voi tuskin olettaa heijastu-
neen kirkon perhepolitiikkaan, mutta yleisen hallinnon tehostuminen
lienee levittänyt ja vahvistanut kirkon valtaa Karjalassakin sota-ajan
taloudellisista rasituksista huolimatta.

9.2. Naiset veronmaksajina

Karjalan maakirjoissa oli jatkuvasti myös 25-vuotisen sodan aikana
naisia vain poikkeuksellisesti. Äyräpään kihlakunnan vuoden 1571
maakirjassa oli ainoana naisena Muolaan pitäjän Maalin-vaimo, joka
oli lähteissä edelleen vuoteen 1576.³ Äyräpään toisissa pitäjissä Kiven-
navalla tai Uudellakirkolla ei ollut sodan aikana yhtään naista maksa-
massa kruunun vuotuista pääveroa, mutta vuonna 1584 kihlakunnassa
oli nominaalisen rälssiluettelon mukaan Matti Tepposen leski ja Tapa-
ni Rautanenän leski.⁴ Näitä naisia ei mainita toista kertaa eikä heillä
ollut lähteessä omaa nimeä, vaan heidät oli kirjoitettu miesten mu-
kaan.

Jääsken kihlakunnan maakirjoissa ei ollut vuosikymmeniä kestä-

³ VA 5365:3v, VA 5379:37v, VA 5391:2v, VA 5405:4, VA 5418:4 ja VA 5431:4.

⁴ VA 5545:20v.

neen sota-ajan kuluessa yhtään naista, mutta Lappeelta mainitaan vuosilta 1590—1595 ensin Armilan ja sitten Toikkalan kylästä Siiri-vaimo.⁵ Maakirjojen mukaan kysymyksessä oli kaksi eri naista, koska kylännimen ohella täysveron muut maksajat poikkesivat toisistaan.

Siiri-vaimon identiteetti on kuitenkin epäselvä. Hallinnollisen asiakirjamateriaalin mukaan muutamat Karjalan maakirjoista tavattavat naiset on osoitettavissa läänityksen saajiksi tai kaupunkilaisiksi porvarisnaisiksi, joten kysymyksessä eivät aina olleet tavallisten verotilojen omistajat tai haltijat. Toisaalta kirjeiden ja maakirjojen tietoja on vaikea yhdistää toisiinsa, sillä kameraalisessa asiakirjassa oli useimmiten vain naisen etunimi ja määrite ”vaimo” tai ”leski”, kun taas kirjeissä naiset kirjoitettiin tavallisesti etunimeltä ja patronymymilta; asiakirjoissa saattaa olla myös ilmeisiä kirjoitusvirheitä ja lähteissä on ajoitusongelmia.

Monia hallinnollisten lähteiden naisia saa etsiä turhaan veroasiakirjoista. Anna-vaimo, Matti Antinpoika -vainajan leski, peri vanhemmiltaan täysveron maata Muolaan Yskijärveltä, ja aviomies sai siihen Gustaf Banérin vapautuskirjeen ehtiäkseen käydä kuninkaissa.⁶ Muolaan verokirjoissa näkynyt ainoa nainen oli kuitenkin edellä mainittu Maalin-vaimo, joten Annaa ei kirjoitettu maakirjaan. Myös kaksi muuta kirjemateriaalissa mainittua Annaa, Paavali-mestarin leski ja Erkki Martinpojan leski, eivät näy verotuksen asiakirjoista.⁷ Sen sijaan Lappeen 1590-luvun Siiri on tunnistettavissa, sillä hän oli Olli Matinpojan vaimo ja sai 1/4 veron tilaansa vapauden vuonna 1587.⁸ Epävarmaksi tosin jää, oliko veronmaksajana yksi vai kaksi leskinaista.

Useimmat Karjalan harvoista maakirjojen naisista olivat jatkuvasti Rannan kihlakunnassa kuten jo Kustaa Vaasankin hallituskaudella eli lähinnä Viipuria. Suurelta osin saaristoa käsittäneessä ja merkittäviä kalastusveroja maksaneessa Koiviston pitäjässä ei ollut yhtään naista, mutta Säkijärvellä oli 1560-luvun jatkajana edelleen Muhulahden Anna-vaimo.⁹ Hän pysyi maakirjoissa vuoteen 1573. Kymmenysluetteloiden mukaan Anna oli varaton, sillä hänellä oli vain yksi nokka, erittäin vaatimaton karja eikä hän viljellyt kuin ruista.¹⁰

⁵ VA 5633:7v, VA 5648:2, VA 5648:20, VA 5692:9 ja VA 5709:9v.

⁶ RA, KA, Finska cameralia, VA FR 90.

⁷ RA, KA, Strödda äldre räkenskaper, ny serie. VA FR 589.

⁸ VA 215^b:84. Asiakirja on vuodelta 1582.

⁹ VA 5352:20, VA 5371:19 ja VA 5386:23.

¹⁰ VA 5352:29, VA 5371:33 ja VA 5386:36.

Viipurin pitäjän maakirjoissa oli yhdestä kolmeen naista vuoteen 1594 asti, vuosien 1575—1576 taukoa lukuun ottamatta. Vuonna 1571 Lihaniemessä oli Elin-vaimo. Edellisellä kaudella saman täysveron naispuolinen veronmaksaja oli ollut Kaarina-vaimo, joten tässä tapauksessa tilusomistus näyttää siirtyneen naiselta naiselle. Tämän ohella läänitettyjen tilojen joukossa oli Anders Nilsinpojan Anna-leskelle suotu Alasomeen kylä.¹¹

Seuraavan vuoden maakirjassa Elin-vaimo oli edelleen 1/4-veron maksajana, mutta lampuodiksi kirjoitettu Anna-vaimo oli saanut nimensä perään määritteen ”Enevald-herran leski”. Hänelläkin oli vain 1/4 veroa, mutta Kärstilän Karin-vaimolla 5/6.¹² Seuraavana vuonna Viipurin pitäjän Lihaniemessä oli vain miehisiä veronmaksajia, mutta lampuodit mainittiin edellisen vuoden tapaan. Näiden lisäksi maaveron maksajana oli Pellilän kylässä Valpuri-vaimo.¹³ Valpuri oli maakirjassa myös vuonna 1574, mutta lampuodit olivat poissa. Sen sijaan kahden tilan haltijana oli Kaarina-vaimo.¹⁴

Vuoden 1576 Viipurin maakirjassa oli Ingeborg-rouvan, Hans Larsinpoika -vainajan kaksi lampuotia ja samoin Kaarina-vaimon kaksi sekä Citzel-vaimonkin kaksi lampuotia, mutta tavallisena veronmaksajana oli vuodesta 1578 Pellilän Valpuri-vaimo.¹⁵ Vuosina 1580 ja 1582 Kärstilässä oli 1/2 veron Inkeri-vaimo. Hänen ohellaan pitäjässä oli vuonna 1583 1/8 veron Maalin-vaimo, minkä ohella maakirjat sisältävät tietoja lampuodeista: Kaarina-vaimolla oli kolme, Sicilla-vaimolla kaksi ja samoin Ingeborg-rouvalla kaksi lampuotia. Vuosina 1584—1586 näistä mainittiin vain Kärstilän Inkeri-vaimo.¹⁶

Sotakauden loppuvuosina Viipurissa oli 1591 Vatikiven Wilmund-vaimo ja Alasomeen kylässä läänityksenä Aune-vaimo¹⁷ sekä vuosina 1592—1593 Kaistlahden Sicil-vaimo Alasomeen Aunen ohella, kunnes vuonna 1594 oli jäljellä vain Aune.¹⁸

Vaikka Viipurin pitäjässä oli enemmän naisia kuin muualla, heitäkin oli vain harvoja ja useimmiten he katosivat maakirjoista nopeasti.

¹¹ VA 5352:3 ja :17.

¹² VA 5371:2 ja :11.

¹³ VA 5386:7 ja :11.

¹⁴ VA 5397:7v ja :11.

¹⁵ VA 5436:12 ja VA 5452:7v.

¹⁶ VA 5519:12, :16 ja :17, VA 5536:10v, VA 5553:10 ja VA 5569:8v.

¹⁷ VA 5644:3 ja :8.

¹⁸ VA 5658:4 ja :18, VA 5621:7 ja VA 5688:8.

Maakirjatalon kirjoittaminen naisen nimiin oli poikkeus ja saattoi liittyä sukupolvenvaihdokseen. Toisaalta täysveroja maksaneet talonpojat kirjoitettiin naapurivuosina niin vaihtelevasti, ettei naisen edeltäjää eikä seuraajaa voi tutkia. Lähivuosien veronmaksajia ei voi yhdistää sellaisiksi sukupolvien ketjuiksi, joista näkyisi naisen olleen isää ja poikaa yhdistäneen talonhaltijaluettelon osa.

Läänityslaitoksen yhteydessä mainittiin enemmän naisia kuin maa-
veron maksajina. Ensin naisia oli lampuoteina, sitten läänitysten saajina. Lampuotitilaa viljelleet naiset osoittavat läänitysten haltijoiden olleen ennakkoluultomampia kuin kruunun: nainen kirjoitettiin herkemmin viljelemään lampuotilaa kuin verotilaa. Toisaalta läänitysten saajia oli enemmän kuin tässä on mainittu, sillä heitä ei aina kirjattu maakirjaan veronmaksajien jatkoksi.

Eraista Viipurin pitäjän maakirjoissa näkyneistä naisista on saatavissa lisätietoja, vaikka erilaisen lähdeaineksen yhdistäminen on problemattista. Juhana III soi 1571 tai 1577 Hans Larsinpojan leskelle Ingeborg-rouvalle neljän savun verovapauden Äyräpäästä. Muutamaa vuotta myöhemmin eli 1581 Ingeborg-vaimo, Jören Andersinpojan leski, sai kuuden vuoden läänityksen.¹⁹ Edellinen lahjoitus näkyy maakirjoista, joissa oli esim. vuonna 1574 ”Frw Ingeborgz S. Hans Lars-sons”;²⁰ tiedot jatkuvat 1580-luvulle asti. On mahdollista, että Viipurin pitäjän vuosien 1580—1585 näennäisesti talonpoikainen veronmaksaja 1/2 veron Inkeri-vaimo Kärstilän kylästä²¹ on yhdistettävissä samaan naiseen tai jälkimmäiseen läänityksen saajaan, sillä verovapauden tottuneen ja tavallista varakkaamman säätyläisnaisen oli helpompi saada myös verotila omistukseensa kuin tavallisen talonpoikaislesken.

Viipurin Kaistlahden Cecilia Laurintytär kertoi kuninkaalle tekemässään anomuksessa miesvainajansa Pentti Matinpojan olleen kolme vuotta Viipurissa lähettiläänä ja joutuneen lähtemään jälleen neljä vuotta sitten. Lesken tilan verot olivat rästissä, joten hän pyysi päiväämättömänä säilyneen tiedon mukaan verojaan anteeksi.²² Maakirjan vuoden 1592 Cecilia lienee nimenomaan tämä sama nainen.²³

¹⁹ RA KA, Fogderäkenskaper 9. VA FR 91.

²⁰ VA 5431:14 ja VA 5436:12.

²¹ VA 5477:9v, VA 5503:9, VA 5519:12, VA 5536:10 ja VA 5553:10.

²² RA Kongliga kansliets ingående diariet, vol. 6. VA FR 563.

²³ VA 5658:4.

Myös maakirjan salaperäinen ”hustru Vilmund”²⁴ selittyy läänitystiedosta, sillä Jören Boije totesi vuonna 1588 kuninkaan peruuttaneen Widh Oldelta kaksi tilaa Viipurista eikä Dorotea-leskellä ollut millää elää. Tästä syystä leski sai pitää tilat edelleen vapaina.²⁵

Osa maakirjan naispuolisista veronmaksajista jää pelkiksi nimiksi, mutta viipurilaisen Lars-herran leski Aune-vaimo eli leskenä ja hänellä oli isättömiä lapsia. Kuolinpesällä ei ollut muuta mahdollisuutta tulla toimeen kuin elää Aunen ostamalla Alasomeen tilalla. Tästä syystä kuningas antoi hänelle sekä edellisten vuosien verorästit anteeksi että seuraaville vuosille verovapauden.²⁶ Maakirjoihin Aune-vaimo kirjoitettiin vuodesta 1590.²⁷

Sodan aikaiset maakirjat osoittavat perinteisesti harvojen Karjalan asiakirjoihin kirjoitettujen naisten käyneen entistä poikkeuksellisemmiksi, vaikka läänitysten saajia oli entistä enemmän. Vuoden 1571 hopeaveroluettelo tunsikin Karjalasta neljä naista, joista kolme oli Viipurista. Valpuri-vaimolla oli 5 naulaa hopeaa, 1 lehmä, 2 hevosta ja 2 lammasta eli yhteensä 24 markan 3 äyrin omaisuus. Säkkijärven Anna-vaimolla oli hänelläkin vaatimattomat varat eli lehmästä, nuoresta naudasta ja vuohesta kertyi vain 15:1 markkaa.

Sen sijaan hopeaveroluettelon viipurilainen Elin-vaimo oli varakas, koska hän omisti 6 naulaa hopeaa, 7 lehmää, 2 nuorta nautaa ja hevosen eli 102:2 markan verran omaisuutta. Yli 100 markan omaisuudet olivat Karjalassa harvinaisia. Viipurin pitäjän Anna-vaimo oli vielä Eliniäkin rikkaampi, sillä hänellä oli peräti 201:2 markan omaisuus eli kuparia, 30 lehmää, 30 lammasta, 2 härkää, yhteensä 8 eri-ikäistä nuorta nautaa ja hevonen.²⁸ Annan vauraus oli lähes yhtä suuri kuin vouti Bertill Jönsinpojan ja kuninkaan perintötilaa viljelleen Mauno Nurmen, joten hän ei ollut tavallinen talonpoikaisnainen. Yleensä Karjalan naiset jakaantuivat tämän lähteen mukaan kahteen ryhmään: kaksi heistä eli puolet oli tavallista varattomampia veronmaksajia, toiset kaksi epätavallisen rikkaita.

Koska vuoden 1571 hopeaveroluettelo on Karjalassa ainoalaatuinen poikkileikkausvuosi, 25-vuotisen sodan vaikutuksia talonpoikien varal-

²⁴ VA 5644:3.

²⁵ Jören Boije till Gennäs 12.1.1588. RA, Kongliga brev, vol. 24. Kopieböcker. VA FR 96.

²⁶ Juhana III 23.2.1590. RA Kongliga brev, vol. 24. Kopieböcker. VA FR 96.

²⁷ VA 5628:8, VA 5644:8, VA 5658:4, VA 5671:7 ja VA 5688:8.

²⁸ VA 5354:2v, :8v, :11v ja :34.

lisuuteen ei voi tutkia järjestelmällisesti.

Vaikka Karjalan naiset olivat 25-vuotisen sodan verotuslähteissä harvinaisia, oikeudellisesti on todettavissa heidän hallinneen myös kiinteää omaisuutta. Miesten jouduttua sotaan naisten oli otettava heidän tehtäviään ja asemiaan, vaikka heitä ei kirjattu herkästi verohallinnon asiakirjoihin. Jääskessä tuomittiin vuonna 1571 kaksi miestä, jotka olivat olleet pahanteossa Helga-vaimon kaskisaralla.²⁹ Kolme vuotta myöhemmin samassa pitäjässä tuomittiin Lasse Miettinen Elin-vaimon ruislyhteen varastamisesta.³⁰ Koska Muolaan Malin-vaimolla oli renki,³¹ hän oli taloudellisesti itsenäinen nainen, ei aviomiehensä vallan alainen. Mahdollisesti hän oli maakirjoissa mainittu pitäjän ainoa naispuolinen veronmaksaja.

Viipurissa mainittiin vuonna 1577 Lasse Pekanpojan lesken tilukset,³² ja Muolaassa oli tuomittu Lasse Vesikon leskelle niitty.³³ Ruokolahdelta tunnetaan tapaus, jossa ainakin ulkonaisen kirjoitustavan mukaan tuomiten patriarkaatti oli saanut väistyä matriarkaatin tieltä. Siellä näet Antti Hannunpoika Miettinen oli ryöstänyt lehmän Marketta Paavontyttären lapsilta.³⁴ Samassa pitäjässä Antti Javanaisen vaimolla oli ainakin kotipeltoja,³⁵ joten ilmeisesti hänet rinnastettiin maanomistajana ja haltijana miehiin.

Sakkoluetteloista näkyy tavallisimmin vain niitä tapauksia, joissa toisen omistukselle oli tehty pahaa, mutta Muolaassa tuomittiin mies kälynsä hakkaaman ja kylvämän kaskan haltuunotosta.³⁶ Jos sanontaa tulkitaan kirjaimellisesti, syytetyn veljen vaimo oli tehnyt perinteisesti miehille kuuluneita maanviljelystöitä, ei vain hallinnut omaisuutta. Veljen motiivit eivät käy ilmi lyhyestä tiedosta, joten asiakirjasta ei ole tulkittavissa, olisiko lanko ollut valmis turvaamaan kälynsä toimeentulon jollakin tavalla, kun tämän omatoiminen yrittäminen ei miellyttänyt.

Sakkoluetteloista ja kirjemateriaalista paljastuva naisten maanomistus osoittaa Karjalaa liitetyn sotien vuosikymmeninä entistä tiiviimmin muun valtakunnan normistoon ja yhteiskunnallisiin tapoihin. Osittain

²⁹ Jääsken käräjät 12.11.1571, VA 5374:360.

³⁰ Jääsken talvikäräjät 1574, VA 5403:39.

³¹ Muolaan käräjät 3.3.1574, VA 5403:52.

³² Viipurin käräjät 11.7.1577, VA 5436:5.

³³ Muolaan syyskäräjät 1584, VA 5536:53.

³⁴ Ruokolahden käräjät 5.7.1581, VA 5494:35v.

³⁵ Jääsken ja Ruokolahden käräjät 3.11.1582, VA 5510:45–45v.

³⁶ Muolaan käräjät 10.1.1586, VA 5578:4.

kehitys johtui suoranaisesti sodasta, koska naisten oli pakko tarttua töihin ja heille jäi omaisuutta miesten jouduttua armeijaan. Mutta osittain kehitys selittyy sillä, että Venäjää vastaan käydyn sodan takia Karjala joutui entistä enemmän yleisen mielenkiinnon kohteeksi, joten sinne levisi yleissuomalaisia tapoja ja naisten asema alkoi muistuttaa entistä enemmän läntisen Suomen naisten oloja.

Satakunnassa oli jatkuvasti enemmän naisia maaveron maksajina kuin Karjalassa, mutta samalla naisten määrä laski Kustaa Vaasan hallituskauteen verrattuna 1560-luvun puolivälistä alkaneen kehityksen jatkuessa. Toisaalta 1580-luvun puolivälistä naisten määrä lisääntyi merkittävästi. Kun Karkussa oli 1570-luvulla katkeilevasti vain Oravalan Kaarina-vaimo, 1585 naisia oli nelinkertainen määrä eli Oravalan Valpuri-lesken ohella Karkun Valpuri-leski, Isojaon Riitta-leski ja Lieslahden Lucia-leski.³⁷

Kirjoitustavaltaan Satakunnan maakirjat olivat yhtenäisiä, sillä naiset mainittiin aina etunimeltään ja yleensä enckia- tai joskus hustru- tai vidve-sanoilla. Poikkeuksia oli vain pari: Loimaalla maata omistanut turkulainen porvarisnainen Valpuri Innamaa³⁸ ja Karkun Kiuralan Marketta Matintytär.³⁹ Maakirjojen kirjoittajat erottivat siis jatkuvasti naiset jyrkästi miehistä, jotka kirjoitettiin etunimeltä ja patronyymiltä. Koska naisia oli vähän ja vain leskellä oli taloudellista itsenäisyyttä, naisten identifioimiseksi ja samalla heidän hallintaoikeutensa osoittamiseksi riitti enckia-sana ja etunimi.

Satakunnan kirkollisten verojen luetteloissa oli 25-vuotisen sodan aikana paljon enemmän naisia kuin maakirjoissa. Erityisen paljon heitä oli Ylä-Satakunnassa Karkussa ja Vesilahdella, mutta 1580-luvulla myös Lempäälässä ja 1590-luvulla Tyrväässä. Sen sijaan uudisasutus-pitäjässä Ruovedellä ei ollut lainkaan naisia eikä Hämeenkyrössäkään kuin poikkeuksellisesti. Ala-Satakunnassa ei ollut naisettomia seurakuntia, mutta sota-ajan alkupuolella Eurassa, Köyliössä ja Loimaalla oli vain harvoja naisia. Sen sijaan neljässä pitäjässä eli Eurajoella, Huittisissa, Kokemäellä ja Ulvilassa oli runsaasti naispuolisia veronmaksajia. Sodan jatkuessa naisia oli epätasaisesti eri pitäjissä, mutta Kokemäen kirkkopitäjä oli jatkuvasti kihlakunnan ja samalla koko linnaläänin naisvaltaisin seurakunta.

Useimmat naiset kirjoitettiin myös kirkonveroihin vain etunimeltä,

³⁷ VA 2373:10–19.

³⁸ Esim. VA 2404:8.

³⁹ Esim. VA 2395:11v.

Lynging

na lenghe som then pänne ar. y githa the
 for friste vanden. m. — to — m. — m. — m. — m.
 So kan ma kenne sine torffna in alre the skal
 kenne andhan alre. fary. af amare. omam
 afre. och i bndhon bndha. och av andhan genay. of
 fdhan and pdklof offuer. fary. Ina skal och i andhony
 badhe. sta och andhan vffoa. och afre fdhan ar pdklof
 po offuer ofior han y sin of alre yffuer afre. offuer
 man. ellio av olaffin. afre. offuer deeldana. lioe the.

jota seurasi usein vaikkakaan ei säännöllisesti maininta naisen leskeydestä; kirkollisten asiakirjojen yleisin termi oli vidva. Liikanimet olivat harvinaisia, mutta eivät täysin tuntemattomia. Esim. Karkun Mustanojalla oli vuonna 1573 Kaarina Tervo ja seuraavana vuonna Kokemäen Ylistarossa Elin Katerala.⁴⁰ Poikkeuksellisesti kirkonverojen naiset voivat olla anonyymeja. Kun Pirkkalasta kannettiin 1580 jousivero, pitäjässä oli viisi nimeltä mainitsematonta leskeä.⁴¹ Samoin Pirkkalassa oli 1590 kolme naista vain leskinä, ilman omaa tai aviomiehensä nimeä.⁴²

Kirkollisissa veronkantolähteissä oli siis enemmän naisia kuin maallisissa. Tämä voi selittyä periaatteessa kahdella eri tavalla: sama talo voitiin kirjoittaa eri verolähteisiin eri tavoin, milloin miehen, milloin naisen nimiin. Tai toinen mahdollisuus oli sellainen, että Satakunnassa oli kirkollista veroa maksaneita naisia, joilta ei peritty maaveroa. Jälkimmäinen oletus tuntuu epätodennäköiseltä sen takia, että kymmenys maksettiin sadosta ja edellytti siten maan omistamista tai ainakin viljelemistä. Koska vuotuinen vero perittiin maanomistuksen mukaan, tällaisten omistusten vähittäinen syntyminen olisi ymmärrettävissä

⁴⁰ VA 2264:46 ja VA 2270:60v.

⁴¹ VA 2332:16–21v.

⁴² VA 2409:47, :48v ja :49.

vain, mikäli taloista olisi lohkaistu leskille osa siitä huolimatta, että kruunu oli kieltänyt talojen jakamisen ja maan omistuksen pirstomisen. Koska talon piti säilyä kokonaisena, maakirjaan ei olisi merkitty tilapäisiä, yhden lesken lyhytaikaiseen käyttöön luovutettuja tiluksia.

Tätä luontevampi vaihtoehto oli saman tilan kirjoittaminen maakirjassa miehen ja kymmenysluettelossa naisen nimiin. Koska satakuntalainen maavero kannettiin vuodesta toiseen muuttumattomien verolukujen mukaan, isännän nimi saattoi jäykistyä talon nimeksi häiriötä tai epäselvyyksiä aiheuttamatta, vaikka isäntä oli jo kuollutkin. Sen sijaan satojen mukaan koottuja kymmenysluetteloita ei voitu jäljentää sellaisinaan vuodesta toiseen, joten niihin kirjattiin maakirjoja tarkemmin talojen hallintasuhteiden vaihdokset, myös naisten tulo veroista vastaavaksi emännäksi.

Esimerkit osoittavat, että Satakunnan maakirjoista sivuutettiin nainen silloinkin, kun hän ilmeisesti vastasi talosta miesten keskeisen sukupolvenvaihdon lomassa. Vesilahden Sarkkilassa oli kymmenysluetteloissa vuoteen 1583 Magdalena, jota seurasi Esko Laurinpoika, mutta maakirjojen mukaan Lasse Parran seuraaja oli Esko Laurinpoika ilman naisellista välivaihetta.⁴³

Monet Kokemäen talot olivat kirkonkirjojen mukaan välillä naisten nimissä, vaikka maakirja otti huomioon vain miehisen sukupolvenvaihdon. Varsinkin 1580-luvun lopusta ja 1590-luvulla maakirjoissa pysytettiin entinen, mahdollisesti jo kuollut isäntä. Havingin Tuomas Matinpoika oli isäntänä vuoteen 1588 ja edelleen vuodesta 1590; vuonna 1589 maaveron maksajana oli Margareta-leski, joka tuli vuodesta 1590 kymmenykseen. Varekselan maakirjoissa oli aina miehen nimiä, ensin vuoteen 1585 Klemetti Pekanpoika, sen jälkeen vuosina 1586–1589 Tuomas Klemetinpoika ja hänen jälkeensä uudelleen Klemetti Pekanpoika, niin ettei kymmenysluetteloihin vuodesta 1584 kirjattu Valpuri-leski näy lainkaan maakirjoissa. Eräs vainajana maakirjoihin palannut isäntä oli Vitikkalan Martti Simonpoika, joka oli veronmaksajana vuoteen 1588 ja sai seuraajakseen vuodeksi Marketta-lesken, mutta jatkoi itse vuonna 1590. Kymmenysten maksajaksi leski tuli jo vuonna 1582.⁴⁴ Satakunnassa isännän nimi miellettiin täten talon nimeksi, joten maakirjat eivät enää seuranneet tiiviisti veronmaksajien vaihdoksia.

⁴³ SAY Vesilahti 1560–1599.

⁴⁴ SAY Kokemäki 1560–1599.

Varakkaimmat satakuntalaiset emännät maksoivat maallisen ja kirkollisen veron ohella lisäveroja, vuonna 1577 rengeistään. Euran Nuoranteen Saara-leskellä oli kaksi renkiä, Ulvilan Hålmgårdin Kaarinalla ei yhtään, vaikka hänen nimensä oli kirjoitettu verovelvollisten luetteloon, mutta Lyttebolin Anna maksoi rengistään markan.⁴⁵ Palvelijoista peritty vero oli huomattavan suuri verrattaessa siihen, että miespuolisen loisen maksu oli vain neljä äyriä eli puoli markkaa.

Sota-ajan vaikutuksia satakuntalaiseen veronmaksajakuntaan voi tarkastella kahdesta varallisuutta ilmaiseesta poikkileikkauslähteestä. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Satakunta oli talonpoikainen ja miehinen yhteiskunta. Irtaimiston mukaan maksettua veroa suoritti Ala-Satakunnassa 1 587 talonpoikaa ja kruunun lampuotia, joiden ohella luetteloissa oli 19 loismiestä. Naisia kihlakunnassa oli 16 leskiemännäksi määriteltyä ja 5 loista. Kun papisto jätetään huomioon ottamatta, talonpoikaismiesten osuus veronmaksajakunnasta oli 97,5 % ja naisleskien 0,98 %. Omaisuudesta miehillä oli 98,7 % ja naisilla 0,86 % eli naisten talot olivat keskimäärin köyhempiä kuin miesten. Kun miesten keskivarallisuus oli 98:6 markkaa, naisten oli vain 84:7 1/2 markkaa.

Ylä-Satakunta oli keskimäärin varattomampaa kuin maakunnan eteläosa, sillä talonpoikaismiesten keskivarallisuus 84:7 1/2 markkaa oli vain 84 % alasatakuntalaisten omaisuudesta. Kaikista hopeaveron maksajista oli miehisiiä talonpoikia 98,2 % ja heillä oli 99,2 % omaisuudesta. Leskinaisten osuus oli 0,5 % maksajista ja 0,6 % varoista, sillä Ylä-Satakunnan naiset olivat keskimäärin miehiä rikkaampia. Erityisen varakkaita naisia oli Pirkkalassa, Orivedellä ja Vesilahdella.

Useimmat hopeaveron naiset muistuttivat maakirjojen leskiemäntiä: heistä sanottiin etunimi ja leskimäärite, ilman patronyymia tai liikanimeä. Täysin poikkeukseton tämä sääntö ei ollut, sillä Tyrväässä eräs veronmaksaja ilmaistiin vain neljällä kirjaimella ”Wrsu”, joka tarkoittanee Ursulaa.⁴⁶ Eurajoen Kaarina Nuutintyttärellä, Karkun Maria Rastaalla ja Pirkkalan Sankilan Valpuri Victamolla oli yhtä täydelliset nimet kuin miehillä.⁴⁷ Myös kaksi Kokemäen lampuotia on saanut naiseudestaan huolimatta patronyymit.⁴⁸

⁴⁵ VA 2298:66v-69.

⁴⁶ Suomen hopeaveroluettelot 1571 IV. Satakunta. Toimittanut Mauno Jokipii. Suomen historian lähteitä V, 4. Turku 1953, s. 136.

⁴⁷ Sama, s. 57, 125 ja 156.

⁴⁸ Sama, s. 40.

Vaimo- ja leski-sanat yhdistivät talojen haltijoina olleet naiset perheeseen, ennen muuta aviomieheensä. Koska leskellä oli taloudellista itsenäisyyttä mutta taloja hallinneet naiset olivat harvinaisia, heidät erotettiin selvästi miehisiin veronmaksajista korostamalla heidän leskeyttään, ei omaa identiteettiään.

Loisnaiset eivät olleet vaimojen tavoin perheeseen sidottuja vaan elivät yhteiskunnassa itsenäisesti. Tästä syystä heidät kirjoitettiin veroluetteloihinkin talonpoikaisnaisia täydellisemmin. Ainoa leski-sanalla ja etunimeltä ilmoitettu ”huskona” oli Kokemäen Tulkkilan Marketta-leski. Hän oli myös poikkeuksellisen varakas nainen omistaessaan 63:6 markan edestä hopeaa mutta ei muuta irtaimistoa.⁴⁹ Eurajoen Kainussa oli pelkällä Margareta-nimellä kirjoitettu loinen 21:1 markan omaisuuden haltijana,⁵⁰ mutta tavallisimmin loisista kirjoitettiin sekä etunimi että patronyymi; esim. Kokemäen Ylistarossa Kaarina Tuomaantytär ja Euran Paneliassa Maalin Pertuntytär.⁵¹ Kyrössä loiset on kirjoitettu kylittä hopeaveroluettelon perään.⁵²

Kokemäen Tulkkilan Marketta-leskeä lukuun ottamatta loisnaisilla oli vähän omaisuutta; köyhin oli Hämeenkyrön Harhalan Riitta 4:3 markan haltijana omistaessaan vain kuparia ja kolme vuolta.⁵³ Tavallisimmin loisnaisten omaisuus käsitti hieman karjaa.

Talonpoikaiset hopeaveroa maksaneet emännät voi jakaa kolmeen osaan. Osa heistä oli varattomia, alle 50 markan omaisuuden omistajia. Esim. Köyliön Kepolan Riitta-leskellä oli vain 20 markan ja Tyrvään Varilan samannimisellä leskellä 22 1/2 markan varat.⁵⁴ Yhteensä 8 emännän omaisuus oli korkeintaan 40 markkaa, joten heitä voi pitää varattomina. Talon joutuminen lesken haltuun oli ilmeisesti ehtinyt köyhdyttää tilaa, koska sillä ei ollut riittävästi työvoimaa. Toinen ryhmä naisista omisti keskivarakkaan talon, joten he ylsivät miesten rinnalle tai hieman yli. Huittisten Jalonojan Birgitta-leskellä oli 94 markan, Lempäälän Sotavallan Kaarinalla 94:3 markan ja Hemminkilän Maalinilla 73:1 markan varat.⁵⁵

Kolmas naisryhmä oli ympäristöään varakkaampia. Karkun pitäjän

⁴⁹ Sama, s. 36.

⁵⁰ Sama, s. 60.

⁵¹ Sama, s. 35 ja 52.

⁵² Sama, s. 145.

⁵³ Sama, s. 145.

⁵⁴ Sama, s. 44 ja 101.

⁵⁵ Sama, s. 16, 189 ja 191.

Karkun kylän Anna-vaimolla oli 146:2 markan omaisuus eli lähes kaksinkertainen pitäjän keskiarvoon verrattuna.⁵⁶ Lempäälän Liettamaan Valpuri oli hieman köyhempi 126:2 markan omistajana, kun taas Sikkilän Riitta omisti 111:2 markkaa mutta Vesilahden Hiirenojan Maarit 138:6.⁵⁷ Useimmat varakkaimmista satakuntalaisnaisista olivat kruunun lampuoteja, sillä Kokemäen Martta Juhontyttärellä oli 177:2 ja Maalin Ollintyttärellä 168:1 sekä Forsbyn Riitta-leskellä 288 markan omaisuus.⁵⁸

Rikkain satakuntalaisnainen oli vuoden 1571 hopeaveron mukaan Pirkkalan Vehmaisten Riitta-vaimo, jolla oli peräti 367:4 markan omaisuus eli luoti kultaa, 20 luotia hopeaa ja 200 markkaa rahaa. Vaikka hän oli karjaltaankin varakkaan kylänsä yleistaso,⁵⁹ rikkauten pohjana oli muuten kuin maataloudesta hankittu jalometalli ja raha. Paikallishistoriallisen tutkimuksen mukaan hän hallitsi Vehmaisten kylän Holvastin taloa leskenä vuosina 1571—1581 Olaus-nimisen kappalaisen jälkeen,⁶⁰ joten hän ei ollut tavallisen talonpoikaistalon emäntä.

Kruunun kantamien vuotuisten pääverojen ja kirkollisten kymmenysten ohella Satakunnassa oli ainoastaan vähäisen vuosittaisen rahamaksun suorittaneita loisnaisia. Veronkantoluetteloiden ohella heitä vilahtaa sivumennen muissa lähteissä, jotka osoittavat sukuoikeuteen perustuneen patriarkaatin joutuneen sota-ajan poikkeusoloissa väistymään hajaantuneemman yhteisön tieltä. Yksilöt joutuivat ponnistelemaan itsenäisesti saamatta perheensä tukea. Eurassa valitettiin 1581 voudin palvelijan ottaneen astioita Köylypolven piialta, joka asui kuninkaan ja kruunun tilaa.⁶¹ ”Besitta”-verbi osoittanee piian yrittäneen asua tilaa omin voiminsa.

Tilastollisesti loiset jakaantuivat epätasaisesti eri pitäjiin. Heitä verotettiin vain Ylä-Satakunnassa eikä täälläkään ollut Lempäälässä yhtään loista; Vesilahdelta ja Kangasalta heitä löytyi vain vuonna 1577. Luettelot osoittavat veronkannon tehokkuuden vaihteluita, ei loisten todellista määrää.

Venäjän sodan jatkuttua lähes 20 vuotta Satakunnassa pidettiin

⁵⁶ Sama, s. 121.

⁵⁷ Sama, s. 190, 191 ja 202.

⁵⁸ Sama, s. 40.

⁵⁹ Sama, s. 150.

⁶⁰ Kirsti Arajärvi, Messukylän - Teiskon - Aitolahden historia. Tampere 1954, s. 713.

⁶¹ VA 215¹:112v.

vuonna 1589 maantarkastus, jossa selvitettiin veronmaksajien varallisuutta ja veronmaksutilannetta sekä samalla syvennyttiin alamaisten esittämiin valituksiin. Maantarkastuskirjassa on tietoja myös esim. linaleiriin asettuneista sotilaista, mutta naishistorian kannalta kyläkohdaiset tiedot ovat toissijaisia yksittäisistä veronmaksajista saataviin verrattuina.

Maantarkastuksessa punnittiin satakuntalaisten kantokykyä kiinnittämällä huomiota talojen kokoon, kylvöön ja niittyjen määrään, karjavarallisuuteen, työvoimaan ja osittain muihinkin tietoihin. Erityisesti autiutiloista on kirjattu laajahkoja selvityksiä ja samoin verorästit sekä niiden mahdolliset anteeksiannot on kirjattu näkyviin. Tällaisenaan vuoden 1589 maantarkastuskirja⁶² ei ole täysin rinnastettavissa vuoden 1571 hopeaveroluetteloon, sillä se ei ilmoita irtaimiston rahaa arvoa, mutta toisaalta maantarkastuskirja on osittain kertovana lähteenä hopeaveroluetteloa antoisampi lähde.

Maantarkastuskirja ei ole säilynyt kokonaisuudessaan eikä jokainen tallella oleva sivukaan ole täydellisesti luettavissa. Eurajoen pitäjä puuttuu kokonaan ja Vesilahdesta on tallella vain neljännes. Vajavuukseen luettelo käsittää Ala-Satakunnasta 1 296 taloa, mikä on yli 400 vähemmän kuin vuonna 1571. Ylä-Satakunnassa oli 2 311 taloa.⁶³ Naisten nimissä olleita taloja oli Eurassa 1, Ulvilassa 5, Kokemäellä 4, Loimaalla 2, Köyliössä 2 ja Huittisissa 1 eli yhteensä 15. Kun otetaan huomioon puuttuva Eurajoki, leskiemäntien taloja oli yhtä paljon kuin vuonna 1571, vaikka osittain eri pitäjissä.

Ylä-Satakunnan maantarkastuspöytäkirja käsitti Lempäälässä 1, Tyrväässä 2 ja Karkussa 6 naisten hallussa ollutta taloa. Naispuolisia veronmaksajia oli täten vähemmän kuin hopeaveroluettelossa; Karkussa oli molempina poikkileikkausvuosina yhtä paljon naisia eli kuusi, mikä oli enemmän kuin muissa pitäjissä. Kaikki maantarkastuspöytäkirjan naiset eivät olleet puhtaasti talonpoikaisia, sillä Euran Kaarina Mikontytär oli lukkarin vaimo, joka viljeli myös maatilaa. Hän kylvi viljaa 2 panna ja omisti 8 aamin niityt sekä karjaa hevosen, 2 lehmää, härkäparin ja 3 nuorta nautaa. Tilalla oli 1 miehenapu ja 2 nokkaa. Osa toimeentulosta tuli kuninkaan myönnettyä hänelle vuodessa 9 panna, joka vähennettiin vuotuisista veroista.⁶⁴

⁶² VA 2401^a ja VA 2401^b.

⁶³ Mauno Jokipii, Satakunnan maantarkastus 1589. Painamaton käsikirjoitus 1972, s. 35.

⁶⁴ VA 2401^a:28.

Toinen talonpoikaisväestön ulkopuolella ollut nainen oli Köyliön Pien-Säkylän Lars-herran leski, jolla oli 13,5 pannin kylvö, 36,5 aamin niityt sekä karjana 10 lehmää, 4 hiehoa, 6 nuorta nautaa ja 1 hevonen. Michenavusta lähde vaikenä, mutta nokkia oli 1.⁶⁵

Koska maantarkastuspöytäkirja laadittiin kantokyvyn selvittämiseksi, sen voi olettaa olleen tarkka ja sisältäneen kaikki naisten hallinnassa olleet talot, asiakirjan vajavuuksia lukuun ottamatta. Ylä-Satakunnassa naisia oli enemmän kuin vuoden 1589 maakirjassa ja samoin oli Ala-Satakunnassa, jossa on tyydyttävä vertaamaan vuoden 1588 maakirjaan. Kummankaan kihlakunnan maantarkastusluettelon puutteet eivät vaikeuta vertailua, sillä maakirjassa sekä Vesilahti että Eurajoki olivat naisitta. Sen sijaan kymmenysluetteloissa oli enemmän naisia kuin maantarkastuspöytäkirjassa.

Maantarkastuksen mukaan Ala-Satakunnan taloissa oli keskimäärin 9,3 nautayksikköä taloa kohti.⁶⁶ Ulvilan Lyttebölen Anna-vaimolla oli peräti 7 äyrin talo, johon kylvettiin 5 tynnyriä viljaa ja jossa oli 50 aamia niittyjä. Tällä tilalla oli 10 lehmää, 6 hiehoa, 3 härkää ja 4 hevosta,⁶⁷ joten 33 nautayksiköllään talo ylitti kihlakunnan keskitason eikä sillä ollut lainkaan verorästejä. Myös Rauman kylän Kerttu-vaimo ja Marketta-leski olivat rikkaampia kuin maakunnan veronmaksajat keskimäärin. Loimaan Oripäässä turkulaisen Valpuri Innamaan lampuodilla oli 3 tilaa yhdessä, ja Huittisten Nanhiassa Valpuri Heikintytär omisti 6 äyrin tilan.⁶⁸

Kokonaisuudessaan Ala-Satakunnan talonpoikaisnaiset näyttävät jakaantuneen kahteen eri ryhmään. Osa heistä ylitti kihlakunnan keski-varakkuuden eli heitä voi pitää sotakauden menestyjinä tai menestyjien leskinä. Keskitasoa oli vain harva nainen, sillä toinen tyypillinen leski oli köyhä ja varaton. Ulvilan Ruosniemen Kerttu-leski omisti 4 nautayksikköä ja hänellä oli hieman verorästejä,⁶⁹ kun taas Kokemäen Palhon Ursula-leskellä oli 3 lehmää ja 1 härkä. Vitikkalan Marketta-leski oli jättänyt pellot lähes kesannoksi ja pantannut niityt eikä hänellä ollut kuin 1 lehmä; hänellä oli myös kuninkaan verovapauskirje.⁷⁰

Marketta edusti jo köyhempiä naisia, jotka elivät toimeentulomini-

⁶⁵ VA 2401^b:211v-212.

⁶⁶ Mauno Jokipii, Satakunnan maantarkastus 1589. Painamaton käsikirjoitus 1972, s. 35.

⁶⁷ VA 2401^b:12.

⁶⁸ VA 2401^b:54-54v, :127 ja :127v.

⁶⁹ VA 2401^b:22-22v.

⁷⁰ VA 2401^b:67v ja :70v.

min rajalla. Osa naistenkin hallussaan pitämistä tiloista oli täysin autioita ja osittain naiset olivat ottaneet haltuun verohylkyjä tiloja. Ulvilan Rauman kylän Marketta-vaimo viljeli 1585 ottamaansa ja sitä ennen 6 vuotta autiona ollutta tilaa; hänen miehensä oli teloitettu rikoksistaan.⁷¹ Kokemäen Pelholan Ursula-lesken talo oli niin autio, että se määrättiin voudin asutettavaksi,⁷² kun taas Havigin Marketta-leski oli ottanut 3 1/2 äyriä vuonna 1585 pystymättä silti viljelemään tilaa, koska hän oli turvaton leski eikä saanut lapsistaan apua ennen vuotta 1589. Jotta hän olisi saanut tilan kunnolla viljelyyn, hänelle annettiin verohelpotuksia.⁷³

Näistä tapauksista näkyy, että leski voi ottaa autiotilan viljelyyn tyytymättä asumaan vain miehensä jättämää kuolinpesää. Varsinkin Marketta-lesken yhteydessä käytetty sanonta miehen varhaisesta kuolemasta viittaa vuotta 1585 vanhempaan aikaan. Loimaan Inkilässä Ursula-lesken talossa oli kylvöä ja niittyä, mutta kahden autiusvuoden jälkeen ei vielä karjaa.⁷⁴ Sen sijaan Lempäälän Hemminkilän Maalin-lesken talo oli ollut päin vastoin autiona niin täydellisesti 8 vuoden ajan, ettei siitä ollut maksettu edes autioviljaa.⁷⁵ Nyt se tuomittiin kruunulle. Samoin kävi Kiuralan Marketta Matintyttären talon, kun taas Luoman Valpuri-lesken talo oli ollut vanhastaan kruunun omaisuutta. Molemmilta oli maksettu autiovero, joten niitä oli viljelty ainakin osittain.⁷⁶

Kokonaisuudessaan maantarkastuksen naisten asema oli vaihteleva. Tyrvään Nuupalan Valpuri-leskellä oli vain 1 lehmä, vaikka hänen tiluksensa olivat kohtalaisen laajat. Työvoimaa ei kirjattu näkyviin.⁷⁷ Köyliön Yläneen Maalin-leskellä oli vain 1 1/2 äyrin talo eli murto-osa Valpurin maista, mutta hänellä oli silti yhtä suuri karja eli 1 lehmä. Hänen kohdalleen asiakirjaan oli merkitty huomautus rutiköyhyydestä ja yksinäisyydestä — *utfattig, ensöriande menniskia* — ja hänelle oli annettu vapaavuosia.⁷⁸ Toisaalta varakkaimmilla naisilla oli miehenapua, Valpuri Innamaan lampuodilla jopa 4 ja Ulvilan Lyttebölen

⁷¹ VA 2401^b:54v.

⁷² VA 2401^b:58.

⁷³ VA 2401^b:67v-68.

⁷⁴ VA 2401^b:122.

⁷⁵ VA 2401^b:330.

⁷⁶ VA 2401^b:510 ja :513.

⁷⁷ VA 2401^b:421v.

⁷⁸ VA 2401^b:205.

Anna-leskellä 5.⁷⁹ Yhteensä 9 emännällä oli talossaan ainakin 1 mies tekemässä raskaimpia töitä.

Satakunnan maantarkastuskirja mainitsee maakirjojen tapaan useimmat leskiemännät etunimeltä ja leski-sanalla määriteltynä; tavalisimmin naiset määritellään sekä vaimoiksi että leskiksi. Poikkeuksia-kin oli, sillä esim. Köyliön Ison-Säkylän Erkki Niilonpojan talo oli ollut autio ja eräs ratsumies oli viljellyt sitä kaksi vuotta. Mutta koska kysymyksessä oli vaimon Maritta Markuntyttären perintömaa — ähr bördig till samma jorden — Erkki sai maan takaisin.⁸⁰

Maantarkastuspöytäkirjassa oli myös satakuntalaisia loisia. Heidän kirjoitustapansa vaihteli; osittain heistä kirjoitettiin näkyviin sekä etunimi että patronyymi, osittain ei nimeä lainkaan. Ulvilan Ruhatussa oli leskenä vain vanha vaimo ja Rauman kylässä vanha mies vaimonsa kanssa.⁸¹ Kokemäen Äimälän ainoa loinen oli köyhä ja vanha nainen — kona — ja Ylistarossa oli loinen vaimoineen.⁸² Kangasalan Köykkälän ainoa loinen oli Pekka Antinpoika ja hänen vaimonsa, jotka eivät omistaneet mitään. Tursolan kylän loisia olivat Maalin ja Kaarina Pekantyttytaret.⁸³ Mielenkiintoinen nainen jäi nimettä, sillä Pirkkalan Mihoilassa asui kutojatar.⁸⁴

Eniten loisia oli Tyrvään Näntölässä, jossa oli Valpuri-vaimo kolmen lapsensa kanssa, Esko Antinpoika vaimoineen ja lapsineen, irtolaisnainen Martta-vaimo, Laiska-Maisa ja Laina-Maisa kolmine lapsineen. Kirjan marginaalimerkinnän mukaan nämä loiset ja irtolaiset oli ajettava pois, kunhan heiltä oli ensin peritty loisrahat.⁸⁵

Yhteensä Satakunnassa oli vuoden 1589 maantarkastuskirjan mukaan 14 loismiestä, joista kaikilla oli vähintään vaimo, osalla myös lapsia. Naisia oli lähes yhtä paljon eli 13. Suurin osa heistä oli perheettömiä ja lapsettomia, mutta Karkun Vuoraisten Birgitta Mikontytär oli asiakirjassa ”medh sijn dätter och Man”.⁸⁶ Mies lienee ollut vävy eli tyttären mies eikä loisnaisten oma aviomies, koska naisen kirjoittaminen perheen pääksi olisi tuskin ollut mahdollista. Merkillepantavaa on silti ruokakunnan määrittelemisen leskinaisen kautta, sillä toinen

⁷⁹ VA 2401^b:176 ja :12.

⁸⁰ VA 2401^b:224.

⁸¹ VA 2401^b:45 ja :55.

⁸² VA 2401^b:85 ja :101v.

⁸³ VA 2401^b:34 ja :342v.

⁸⁴ VA 2401^b:445.

⁸⁵ VA 2401^b:473.

⁸⁶ VA 2401^b:540.

mahdollisuus olisi ollut kirjoittaa asiakirjaan mies ”medh sijn hustru och swära”. Tämä yksittäistapaus osoittanee satakuntalaisen lesken vahvaa asemaa: miehen kuoltua hänen arvovaltansa siirtyi leskelle, ei vävyille. Toisaalta on myös ajateltavissa, että tytär oli syntynyt avioliiton ulkopuolella, jolloin ei ollut koskaan ollut aviomiestä.

9.3. Naiset linnojen ja kartanoiden työntekijöinä

Pohjoismainen 25-vuotinen sota toi Viipurin linnaan majoitettaviksi ja läpikulkeviksi joukoiksi aikaisempaa enemmän sotilaita, mutta linnan työväki pidettiin sodan puhkeamisesta huolimatta lähes entisellään. Vuosilta 1571 ja 1572 on tallessa vain kangas- ja vaateparseleita saaneen työväen nominaaliset luettelot. Näiden mukaan linnassa oli 113 miestä ja 35 naista, joista 10 oli vain teurastuksen apuvoimaa. Seuraavana vuonna tätä sesonkimaista työtä tehneitä naisia oli yksi enemmän. Heidän palkkansa oli vaatimatonta, vain kenkäpari. Toisaalta naisilla oli uusia ammatteja, sillä 1571 heille kuului maltaiden valmistus ja paloviinan poltossa auttaminen. Naisista kirjoitettiin palkkaluetteloihin miesten tavoin sekä etunimi että patronyymi.¹

Vuodesta 1573 Viipurin linnan ja sen alaisten latokartanoiden työväelle alettiin maksaa sekä parseli- että rahapalkkaa. Tiedot eivät ole tallella joka vuodelta eikä luetteloista saa selville jokaista linnassa työskennellyttä miestä tai naista, sillä palkkaluetteloihin kirjattiin vain palkkaa nauttineet. Esim. vuonna 1593 viikoittain linnan kestitystä nauttineen väen joukossa oli 4 vaatevarastossa työskennellyttä naista, 2 leipojatarta, 1 maltaidentekijätär, 1 sisäpiika ja 1 sikalanainen,² joille ei maksettu palkkaa. Palkkaluettelot ovat epätäydellisiä myös sen takia, että sota-aikana palkat voitiin maksaa vasta vuosia myöhässä.

Naisten osuus Viipurin linnan palkatusta työväestä oli kangaspalkkojen mukaan laskettuna vaihteleva, koska vuonna 1590 heitä oli 36,8 % ja monena muunakin vuonna yli 30 %, mutta useimmiten heitä oli noin neljännes työvoimasta paitsi sodan lopussa, jolloin heitä ei ollut enää kymmenettä osaa. Miesten lukumäärä vaihteli enemmän kuin naisten, mutta ei naistenkaan absoluuttinen määrä pysynyt vakiona.

¹ VA 5350:35–40v ja VA 5368:27–33v.

² VA 5682:72–73.

Rahapalkkaa naiset saivat miehiä harvemmin. Palkat eriytyivät sodan mittaan, sillä varhaisinta rahapalkkaa sai 20 naista, kun 30 nosti kruunulta parseleita; jälkimmäisten joukossa oli tilapäisiä teurastajan apulaisia. Sen sijaan 1580- ja 1590-luvun taitteesta vain vaatevaraston hoitaja ja latokartanon maitopiika sekä toisinaan heidän apulaisensa saivat rahaa muiden joutuessa tyytymään parseleihin. Toisaalta palkan saaminen kankaina ja kenkinä on tulkittavissa vanhakantaisuudeksi, toisaalta valmiiden parseleiden saaminen on saattanut olla edullisempaa kuin rahan vastaanottaminen.

Koska monen eri kangaslaadun tai muiden vaateparseleiden raharvoja ei mainita tileissä, luonnontuotteina suoritettujen palkkojen keskinäistä vertailua ei voi suorittaa eikä sukupuolten välistä palkkatasoa voi punnita muuten kuin rahapalkkojen osalta. Vanhimman sotaajan rahaa käsittäneen luettelon mukaan jokainen asiakirjaan merkitty työntekijä sai rahaa, minkä ohella monille maksettiin myös kankaita. Miesten saamien rahapalkkojen summa oli 1 575 markkaa, jos otetaan mukaan myös latokartanoiden työvoima, ja naisten 180 markkaa. Naisia oli työvoimasta 16,7 %, mutta heidän osuutensa rahapalkoista oli vain 10,3 %. Miesten keskipalkka oli hieman yli 12 markkaa ja naisten vajaa 7 markkaa.

Sodan keskivaiheilla vuonna 1581 kruunu maksoi paljon erilaisia parseleita rahan käytyä entistä harvinaisemmaksi. Läheskään kaikki palkkaluetteloon kirjoitetut eivät saaneet käteistä rahaa. Miehillä maksettiin vain 358 markkaa ja naisille 22 markkaa,³ joten naiset saivat ainoastaan 5,8 % maksetuista rahapalkoista. Miesten keskipalkka oli lähes 4 markkaa, naisten vajaa 2 markkaa.

Sotakauden loppupuolella vuonna 1593 rahapalkat olivat jälleen yleisempiä kuin 1580-luvulla; rahaa maksettiin jopa vaateparseleiden korvaukseksi. Jos otetaan edelleen huomioon vain rahana suoritettut palkat, miehille maksettiin 899 ja naisille 98 markkaa,⁴ joten naisten palkkojen osuus oli 9,8 %. Miesten keskipalkka oli yli 12 ja naisten lähes 10 markkaa. Jos otetaan huomioon vain rahana maksetut palkat, keskipalkkojen ero oli supistunut.

Satakunnassa ei ollut 25-vuotisen sodan aikana yhtä selvää kruunun sotahallinnon keskusta kuin Karjalassa, koska linnaläänissä oli Porin, Kokemäen, Koiviston ja Liuksialan kartanot, ei yhtään linnaa. Ala-Satakunnan kartanot olivat kruunun viljelyksessä koko sotakauden,

³ VA 5516:31-41v.

⁴ VA 5666:33-35.

mutta Liuksialan kuninkaankartano läänitettiin 1570-luvulla Kaarina Maununtyttärelle, minkä takia kartanon viimeiset tilit ovat käytettävissä vuodesta 1575. Aivan täydellisiä asiakirjasarjat eivät ole, sillä Koiriston tilit puuttuvat vuosilta 1576—1578.

Vaatepalkoista laskien Satakunnan kartanoiden työväestä oli naisia yleensä runsaan viidenneksen ja kolmanneksen välillä, mutta vuosina 1577 ja 1578 heitä oli ainoastaan Kokemäenkartanossa, joten heidän osuutensa koko työvoimasta jäi runsaaseen 6 %:iin. Absoluuttisesti laskien naisia oli tavallisesti parikymmentä; eniten heitä oli sodan alkuvuonna 1572. Parselipalkkaa saaneiden miesten määrä vaihteli Satakunnassa vähemmän kuin Karjalassa.

Rahapalkan maksaminen oli myös Satakunnassa harvinaisempaa kuin parseleiden. Liuksialassa rahoja sai noin kolmannes työvoimasta ja Ala-Satakunnassa tavallisimmin 31,5—43,8 % vaatepalkan saajista, jos otetaan huomioon molemmat sukupuolet. Vuosina 1577 ja 1578 rahapalkkaa sai lähes yhtä moni palkollinen kuin parseleitakin. Rahapalkan maksaminen kytkeytyi suurelta osin sukupuoleen, sillä naiset saivat miehiä harvemmin rahaa.

Rahapalkka vaihteli työn mukaan. Liuksialassa huovit saivat 1571 palkkaa 16 mk ja vaatteista korvausta 12 mk. Työväestä 3 miestä sai saman palkan kuin sotilaat, mutta Olli juomanpanija vain 4 mk. Jos otetaan huomioon kalastajat ja lasketaan miesten keskipalkka, luvuksi saadaan 9 mk 4 äyriä. Naisista vaatevaraston hoitaja Riitta sai 25 mk palkkaa ja lisäksi vaaterahaa 16 mk, mutta Marketta Ollintytär vain 6 mk, Kaarina Erkintytär 4 mk ja Anna navettapiika 8 mk, joten naisten keskipalkaksi tuli 10 mk 6 äyriä. Kenkiä ja vaateparseleita sai 3 tallirenkiä yhteensä 10 kenkäparia, 14 kyynärää sarkaa ja 18 kyynärää pellavaa sekä neljäs mies vastaavasti 5 ja 12 kyynärää. Parselipalkkoja maksettiin 5 naiselle, joista jokaisesta mainittiin etunimi ja patronyymi. Eräs heistä, Marketta Ollintytär, lienee sama kuin rahapalkan saajaksi kirjoitettu samanniminen nainen, mutta 4 muuta naista ei ole toisessa palkkaluettelossa. Anna maitopiika tosin saattaa olla sama nainen kuin rahapalkan Anna karjapiika, mutta Anna leipojatar ei saanut rahapalkkaa. Yhteensä naiset saivat 24 paria kenkiä, 55 kyynärää sarkaa ja 68 kyynärää pellavaa.⁵ Miehet saivat keskimäärin parseleina 2,5 paria kenkiä, 4 3/4 kyynärää sarkaa ja 7 1/2 kyynärää pellavaa, kun taas naisten vastaavat luvut olivat 3 3/7, 7 6/7 ja 9 5/9. Naiset

⁵ VA 2240:45–46.

saivat täten miehiä enemmän vaateparseleita, mutta sukupuolten tarkka vertaaminen vaatisi jokaisen palveluskuntaan kuuluneen identifioimista, koska sama palkansaaja voi saada sekä rahaa että parseleita tai vain toista palkkalajia. Tämän ohella olisi tiedettävä parseleiden rahavot, ennen kuin palkkoja voisi verrata luotettavasti toisiinsa.

Porin kartanossa oli 1572 linnaleirissä 17 huovia sekä 6 tammojen vartijaa, 10 vaatevaraston työntekijää, 19 muuhun työväkeen kuuluvaa ja 4 kalastajaa eli yhteensä 65 henkeä. Kartanon lohenkalastajia oli 24, palkkarenkejä ja piikoja 8, joten kaikkiaan linnaleirissä oli 114 henkeä. Näistä sai palkkaa seppä, mylläri ja 6 muuta työväkeen kuulunutta miestä, 6 kalastajaa, 3 laivamiestä ja 5 renkiä yhteensä 150 mk, joten miesten keskipalkaksi tuli 6 mk 6 1/2 äyriä. Vaatevaraston hoitaja Inkeri Niilontytär sai 20 mk sekä Anna Heikintytär 12, Kirsti Laurintytär 8, Anna Juhontytär 6 ja Maritta leipojatar 6 mk eli naisten keskipalkaksi tuli 10 mk 2 äyriä. Latokartanoiden maitoppiioille maksettiin 16 mk rahaa ja 12 mk vaaterahaa.⁶

Nimittäin ja viikoittain kirjoitetuissa muonitusluetteloissa on Satakunnassakin enemmän väkeä kuin palkkaluetteloissa, sillä esim. 1572 vaatevaraston hoitaja Kirsti-vaimo on muonitettu peräti ”itse viidentenä”. Kirsti Laurintytär ja Anna Heikintytär löytyvät myös palkkaluettelosta, mutta Eelin Ollintytär, Beata Vilpuntytär ja Anna Erkintytär eivät saaneet rahapalkkaa. Palvelusväkeä muonitusluettelo mainitsi Riitta leipojattaren itse toisena ja samoin Anna sisäpiian sekä 3 muuta sekä etunimeltä että patronyymiltä kirjoitettua naista.⁷

Satakunnan palkkaluetteloissa naiset kirjoitettiin tavallisimmin yhtä täydellisesti kuin miehetkin sekä etunimen että isän nimen mukaan, mutta säännöstä on poikkeuksia. Kokemäen latokartanon vouti Pekka Matinpoika sai 1572 palkkaa 24 mk ja vaaterahaa 14 mk. Hänen nimensä perään on kirjoitettu ”vaimo Sizil maitoppiika” saamaan 16 ja 12 mk. Koiviston latokartanossa oli samaten Matti Jaakonpoika ja Anna maitoppiika saamassa 18 ja 12 mk sekä 16 ja 12 mk. Naisen kirjoittaminen vaimoksi viitanee perheyhteyteen. Parselipalkan saajina naiset on kirjoitettu toiseen luetteloon sekä etunimeltä että patronyymiltä, koska heidän miehensä eivät saaneet kenkiä tai vaatteita eikä naisia voitu täten liittää miehensä nimen jatkeeksi. Kokemäen kartanossa oli vaimo Sizilia Pekantytär ja Koivistossa vaimo Anna

⁶ VA 2248:3-4.

⁷ VA 2249:34-34v.

Rekontytär.⁸

Pohjoismainen 25-vuotinen sota ei heijastunut Satakunnan kartanoiden naistyövoimaan, sillä naisten hallussa oli jatkuvasti vaatevaraston hoito, leipominen, osa karjanhoidosta ja sisätyöt sekä latokartanoiden maitotalous, mutta muita latokartanoiden töitä ei eritelty vaan kartoissa oli vain laaja ryhmä palvelusnaisia.⁹

Sukupuolten väliset palkkasuhteet muuttuivat vuonna 1578, jolloin palkat ilmoitettiin talareina. Porin 7 miestä sai yhteensä 19 1/2 talaria eli keskimäärin 2 11/24 talaria ja 3 naista 6 1/2 talaria eli vaatevaraston hoitaja Biritta 3, Kaarina vaatevaraston piika 1 1/2 ja Kaarina leipojatar 2 talaria. Naisten saama keskipalkka oli täten vain hieman miesten palkkaa pienempi. Sen sijaan Kokemäen ja Koiviston latokartanoissa sekä latokartanoiden voudit että heidän maitopiikavaimonsa saivat sukupuolesta ja työstä huolimatta saman palkan, Kokemäenkartanossa 4 talaria ja vaaterahaa 8 mk sekä Koivistossa 3 talaria ja 8 mk. Maitoppiat saivat lisäksi kumpikin 4 paria kenkiä toisin kuin miehenensä,¹⁰ joten vaimojen työ tuli kruunulle kalliimmaksi kuin miesten. Sama palkkasuhde säilyi seuraavinakin vuosina, minkä ohella Porin kartanon vaatevaraston hoitajan palkka nousi; vuonna 1581 hän sai peräti 5 talaria ja 1582 kerrassaan 7 talaria sekä vaatteisiin 6 talaria, mutta vuosina 1583—1584 Inkeri Juhontyttarelle maksettiin vain 3 talaria ja 7 mk.¹¹

Vuonna 1585 palkat arvioitiin uudelleen. Porin 8 ammattimiehen yhteispalkka oli 23 talaria eli keskimäärin alle 3 talaria, minkä lisäksi he saivat vaaterahaa 6 talaria 3 mk. Elin vaatevaraston hoitaja sai sen sijaan peräti 8 talaria ja 6 talaria vaaterahaa, kun taas ilman ammattinimitystä vain naisväkeä-otsikon alle kirjoitetut Lucia Jaakontytär ja Ablunia Laurintytär saivat tyytyä 2 talarin ja 6 mk:n sekä 1 1/2 talarin ja 6 mk:n summiin. Kokemäenkartanossa kartanonvoudi sai 4 ja 2 talaria, mutta nyt maitopiika Kaarina joutui tyytymään 3 talarin palkkaan ja 2 talarin vaaterahaan, minkä lisäksi hän sai vuotia. Koivistossa Jaakko Matinpoika sai 4 ja 3 talaria, mutta Valpuri-vaimo joutui tyytymään Kaarinan rahapalkkaan.

Koska satakuntalaisten palkollisten vaateparselit maksettiin yhä use-

⁸ VA 2257:40–40v ja :79–80v.

⁹ VA 2287:31–32 ja :62–66.

¹⁰ VA 2313:68–74.

¹¹ VA 2323:20–20v, VA 2334:64–64v, VA 2343:56–56v, VA 2349:56–56v ja VA 5559:53–53v.

ampina eri tavaroina, renkien ja piikojen palkkojen vertailu on entistä vaikeampaa. Kokemäen kartanon maitopiika Kaarina sai rahapalkkan-
sa ohella parkitun lehmänvuodan, 4 lampaanvuotaa ja 28 karitsanvuotaa, mikä oli enemmän kuin rengin palkka eli 5/11 parkittua ja 1/22 nyljettyä lehmänvuotaa, 3,6 lampaanvuotaa ja 1 vasikanvuota sekä 2,5 kyynärää sarkaa ja 8,3 kyynärää pellavaa. Karjarengit saivat 1/10 parkittua ja 2/5 nyljettyä lehmänvuotaa, 4/5 lampaanvuotaa ja 3/5 vasikanvuotaa sekä 8 kyynärää sarkaa ja 9,6 kyynärää pellavaa. Palkka-
piioille maksettiin vain neljää eri parselia eli 1/2 nyljettyä lehmänvuotaa, 8,5 kyynärää sarkaa, 8,7 kyynärää pellavaa ja 0,45 lampaanvuotaa.¹²

Vuoteen 1591 osuu Satakunnassa merkittävä ulkonaisen kirjoitustavan muutos, sillä tämän vuoden palkkaluetteloihin on kirjoitettu vain miesten nimet. Naiset sen sijaan on eritelty vain ammateittain.¹³ Tapa ei silti yleistynyt, sillä tämän poikkeusvuoden jälkeen naiset saivat asiakirjoihin jälleen sekä etunimensä että patronyyminsä. Vaikka käytäntö oli vain lyhytaikainen, se osoittaa sukupuolten välistä eroa.

Palkkaperusteet pysyivät ennallaan sotakauden loppuun. Korkein palkka oli Porin vaatevaraston hoitajalla, joka sai vuonna 1593 rahapalkkaa 5 talaria ja vaaterahaa 6 talaria. Kahdelle muulle naiselle maksettiin 2 talaria, minkä ohella latokartanoiden maitoppiat saivat pienempää palkkaa kuin miehensä, mutta lisäksi heille maksettiin vaateparseleita. Muut naiset saivat tyytyä vaatteisiin, joita heille maksettiin vähemmän kuin miehille.¹⁴ Naiset olivat jatkuvasti välttämätöntä ja samalla miehiä huonommin palkattua työvoimaa, vaikka ammattitaitoisimmat naiset saivat hyvää rahapalkkaa eikä sukupuolten välistä eroa voi laskea täsmällisesti.

9.4. Naiset läänityksen saajina

Kustaa Vaasan poikien keskinäiset valtataistelut ja pohjoismaainen 25-vuotinen sota loivat suotuisia edellytyksiä läänityslaitoksen kehittymiselle hallitsijoiden joutuessa palkitsemaan uskollisia tukijoitaan ja alamaisiaan. Pieni osa läänityksistä tuli myös naisten osalle. Päiväämättömän, koko Suomea käsittävän luettelon mukaan saajista oli laitoksia 6,

¹² VA 2368:44–45v.

¹³ VA 2413:68–71.

¹⁴ VA 2423:162 ja :177–177v.

naisia 19 ja miehiä 196. Naisista 3 oli arvoltaan rouvia, 15 vaimoja ja 1 leskikuningatar.¹ Vuoden 1587 vastaavan luettelon mukaan läänitysten saajista oli miehiä 810, naisia 20 sekä yhteisöjä ja kollektiiveja 31, joiden joukossa oli Naantalin luostari. Naiset kirjoitettiin ”Frwur och Andre Quinfolcz” -otsikon alle.² Naisia oli siis 5,5 % kaikista läänitysten saajista.

Sotakauden lopulla 1592 naisia luuteloitiin läänitysten saajiksi 31. Heidän läänitystensä kokonaisarvo oli 7 579 1/2 talaria 5 1/2 äyriä 4 penninkiä, mikä oli 22,5 % koko Suomen läänityksistä. Naisten osa rahoiksi lasketuista läänityksistä oli suurempi kuin heidän osuutensa lahjoitusten saajista, koska yksin leskikuningattarella oli 5 782 talarin 29 1/2 äyriä läänitys.³

Sodan päättyessä 1595 suomalaisilla naisilla oli aikaisempaa enemmän läänityksiä, sillä heidän hallussaan ollut 15 137 talaria 5 äyriä 3 7/60 penninkiä oli koko summasta eli 60 877 talarista 5 1/2 äyristä lähes viidennes, 24,9 %. Mutta jos naisten saamista läänityksistä vähennetään Kaarina Maununtyttären yli 5 700 talarin ja Gunilla-kuningattaren yli 7 200 talarin osuudet, naisilla oli vain 4,5 % läänityksistä. Satakuntalaisia läänityksiä ei luettelossa ollut muiden naisten kuin Kaarina Maununtyttären nimissä, mutta karjalaisia naisia oli 8, joiden saamista läänityksistä pienin oli 3:4 talaria ja suurin 252 talaria 16

¹ VA 215^a:1-5.

² VA 215^b:1-13 ja :78.

³ VA 215^d passim.

äyriä 18 penninkää.⁴

Karjalan 1570-luvun läänityksistä Mats Matsinpojan lesken Kaarina-vaimon saama periytyi vuodelta 1569 ja kesti saajan eliniän.⁵ Kuningas Juhana III:n läänitystä koskenut kirje oli liitteenä vasta vuoden 1580 tileissä. Kuningas määritteli läänityksen saajan kirjeessään vaimo Kaarina Heikintyttäreksi, Mats-vainajan leskeksi.⁶ Tilien marginaalimerkinnän mukaan leski kuoli vuonna 1581, jolloin hänen Muolaasta saamansa 2 1/2 veroa palautuivat kruunulle.⁷ Läänitys kummitteli tileissä vielä 1582, jolloin tileihin kirjoitettiin uudelleen död-merkintä.⁸ Seuraavana vuonna läänitys sai jatkotekstin: samat tilat ovat nyt Paavalimestarin Anna-vaimolla.⁹ Eräiden selvitysten mukaan Mats Matsinpoika oli Suomen lippukunnan katselmuskirjuri; toisaalla leski väitti osta-neensa tilat ja saaneensa kuninkaalta verovapauden.¹⁰

Ensimmäinen 25-vuotisen sodan aikana karjalaiselle naiselle myönnetty läänitys oli vuonna 1571 Viipurin pitäjältä Enevald-herran leskelle annettu savu, joka otettiin marginaalimerkinnän mukaan takaisin jo vuonna 1574.¹¹ Koska vaimon nimeä ei sanota, kysymyksessä saattaa olla se 1/2 täysveroa, joka oli Anna-vaimolla, Enevald-herran leskellä, ja josta ei erään Finska cameralia -sarjassa säilyneen asiakirjan mukaan tiedetty selvitystä laadittaessa, miten leski oli vapautensa saanut.¹²

Jääsken kihlakunnan vouti Bengt Matsinpoika joutui Venäjällä vangiksi, mistä syystä Juhana III soi hänen leskelleen Cecilialle ensin 2 puntaa ruista ja sitten 1572 savun verovapauden Viipurista.¹³ Vuonna 1582 läänitys oli tileissä toistaiseksi viimeisen kerran. Marginaaliin oli kirjoitettu syytä ilmoittamatta ei-sana.¹⁴ Cecilia Larsintytär ei silti kadonnut vielä asiakirjoista, sillä vuonna 1586 hänelle annettiin an-

⁴ VA 215^e passim.

⁵ VA 5365:12, VA 5379:11, VA 5391:15v, VA 5396:18v, VA 5304:14, VA 5309:12, VA 5417: 14, VA 5422:12v, VA 5435:14, VA 5445:16v, VA 5451:18v, VA 5460:12v, VA 5472:11 ja VA 5476:14.

⁶ VA 5477:65–65v.

⁷ VA 5482:12, VA 5487:19v ja VA 5495:13.

⁸ VA 5511:13.

⁹ VA 5527:12v.

¹⁰ RA, Finska cameralia, VA FR 90, RA, Fogderäkenskaper 9, VA FR 91. VA 215^a:36.

¹¹ VA 5385:23.

¹² RA Finska cameralia 2, VA FR 90.

¹³ VA 215^a:37, VA 5413:18v, VA 5422:12, VA 5435:13v, VA 5451:18, VA 5476:17v, VA 5487:18v ja VA 5502:13.

¹⁴ VA 5502:13.

teeksi 4 vuoden verorästit. Juhana III:n kirjeen mukaan tällä Viipurin Kaistlahdessa asuneella naisella oli monta orpoa lasta ja hänen miehensä oli palvellut kruunua pitkään.¹⁵

Läänityksiä tuli Karjalan naisille vain harvaksen, sillä vasta 1577 Juhana III myönsi seuraavan. Tällöin Ingeborg-rouva, Hans Larsinpojan leski, sai Uudetakirkolta 2 täysveroa, 4 savua ja 10 joustaa. Tämä perinnöllinen läänitys säilyi pitkään.¹⁶ Kirjeessään Juhana III selitti Isnäsin Hans Larsinpojan ostaneen kruunulta verotiloja, jotka olisi ollut syytä ottaa kruunulle, mutta silti kuningas luovutti tilat vaimolle, jotta tämä ja perilliset suorittaisivat kruunulle ratsupalvelusta.¹⁷ Erään tiedon mukaan leskellä oli myös Kelkkalan kartano 1570 karjatilana¹⁸ ja samoin hänellä oli eräs kruunun tila panttina.¹⁹

Toinenkin naiselle 1570-luvulla suotu läänitys vilahtaa tileissä, mutta se jäi lyhytaikaiseksi. Kuningas soi näet 1574 Lars von Cöllenin leskelle 1 7/12 veroa Säkkiärveltä, mutta leski myi läänityksen 200 talarilla Erik Bertilinpohjalle.²⁰

Naisille myönnetyt läänitykset koskivat vain leskiä, ei muita naisia. Osaksi ne olivat pysyviä ja perinnöllisiä, osaksi ne jäivät lyhytaikaisiksi. Anders Märteninpojan leski Skolastika-vaimo sai 1580 pitää Juttilan tilan 2 vuotta,²¹ ja Talin Anders Nilsinpojan leski Margareta Matsintytär sai Saviniemen kruununutilan ja torpan sekä Jääskestä yhden nauetakunnan 4 vuodeksi.²² Sen sijaan piispan, herra Erikin eli Erik Härkäpään leski sai 4 kruunun lampuotia läänitysaikaa määrittelemättä.²³ Panttitiloja naisilla oli kruunun rahan tarpeen takia niin, että Anders Nilsinpojan leski piti hallussaan 1579 Monikkalan ja Kuurikkalan prebendatiloja.²⁴ Tavallisesti kaikki naisille myönnetyt verovapaudet olivat hänen miehensä jollakin tavalla ansaitsemia, mutta panttaaminen

¹⁵ VA 5568:10v ja VA 5569:59.

¹⁶ VA 5445:11v, VA 5451:16, VA 5460:10v, VA 5472:11, VA 5476:15v, VA 5489:10, VA 5487: 16v, VA 5495:12, VA 5511:13, VA 5527:12, VA 5554:11, VA 5560:11v, VA 5577:14, VA 5592:9, VA 5607:9, VA 5636:10, VA 5651:13, VA 5363:8v, VA 5679:8v, VA 5696:10 ja VA 5730:10.

¹⁷ Kuninkaan kirje 12.6.1577, VA 5477:65.

¹⁸ VA 5426:2.

¹⁹ VA 5483:25v ja 5502:21.

²⁰ VA 5451:17 ja VA 5476:17.

²¹ VA 5477:65.

²² VA 5481:50, VA 5509:14–15v, VA 5510:46, VA 5542:14v–15, VA 5552:55v ja VA 5558:13v.

²³ VA 5487:20 ja VA 5502:14.

²⁴ VA 5502:22, VA 5535:28v, VA 5584:27v ja VA 5598:23.

oli tästä säännöstä poikkeus. Leski saattoi toimia oma-aloitteisesti ja käydä kauppaa kruunun kanssa, koska valtion rahapulaa takia naisen varat kelpasivat siinä missä miehenkin. Nainen voi myös lahjoittaa omaisuuttaan, sillä hän oli leskenä myös varojensa haltija, ei vain omistaja. Marketta Matsintytär oli saanut edellä mainitut Saviniemen verovapaudet ja Jääsken nautakunnan tulot lahjoittamalla kruunulle puolet miehensä ja erään toisen kruunun alamaisten rakentamasta laivasta.²⁵

Toisaalta naiset voivat esittää toiveitaan ja anomuksiaan. Marketta Matsintytär, Anders Nilsinpojan leski, anoi monia eri asioita. Hän halusi saada vahvistuksen vanhempiensa omistamiin rälssitiloihin ja samoin hänen ja hänen aviomiehensä keskinäiselle testamentille. Edelleen hän halusi saada Klaus Flemingin maksamaan 200 talarin velkansa ja toivoi oman sisarentyttärensä Muolaassa omistamaa maata verotettavan lievemmin.²⁶ Naiset joutuivat turvautumaan hallitsijan ja tämän edustajien armoon ja joskus oikeudentuntoon, koska he eivät voineet ansaita läänityksiään sotalaisin keinoin. Pontus De la Gardie antoi Marketta Matsintyttärelle verovapauskirjeen, jonka Klaus Åkenpoika ja Jören Boije kirjoittivat uudelleen, jotta leski saisi anteeksi kolmen vuoden verorästit.²⁷

Sodan jatkuessa läänityksiä ja verovapauksia alettiin myöntää aate-
liston, ylimmän virkamieskunnan ja papiston ulkopuolelle. Johan Skalmi-
n leski sai pitää miehensä ottaman autiotilan,²⁸ ja Henrik Klaunpoi-
ka soi kuninkaan puolesta verovapauden Matti Tepposen leskelle, jon-
ka mies oli kaatunut taistellessaan valtakunnan vihollisia vastaan.²⁹
Sama sotapäällikkö antoi kahden vuoden vapauden Tapani Rautane-
nän Anna-leskelle, koska mies oli kuollut vakoillessaan Venäjällä.³⁰
Eräässä lähteessä Tepposen leskestä käytetään nimeä Maalin Pekanty-
tär, samalla kun hänen vapautensa määritellään kestävän kolme vuot-
ta.³¹

Samalla vuosikymmenien mittaan voudintilien aineisto täydentyi
selityksillä. Pontus De la Gardie antoi Viipurin pitäjän Inkeri-vaimolle

²⁵ VA 5510:46.

²⁶ RA Kungl. kansliets diarier, ingående, vol. 7 A, VA FR 564.

²⁷ VA 5584:19v.

²⁸ VA 5509:19 ja VA 5510:47.

²⁹ VA 5527:54; jatkossa VA 5544:64, VA 5560:59v ja VA 5577:51v.

³⁰ VA 5527:55 ja VA 5529:19.

³¹ VA 5529:5.

1/2 veron vapauden Kärstilästä, koska tällä Jesper Jönsinpojan vaimolla oli paljon kestettävää.³² Kuningas soi Marketta Laurintyttärelle, Yrjö Pekanpojan leskelle, kolmen vuoden verovapauden, sillä hän oli köyhä ja turvaton leski monen orvon lapsen kanssa venäläisten vangittua perheen isän.³³

Sodan mittaamien läänitykset lisääntyivät ja monipuolistuivat; osa niistä oli pitkäaikaisia, osa vain vuoden pari voimassa olleita. Jääsken kihlakunnassa oli 1584 kaksi suurehkon ja pysyvän läänityksen saajaa, koska Bertill Jöreninpojan Elisabet-vaimolla oli tämän vuoden tilimerkinnän mukaan jo vuodelta 1568 periytyvä 10 veron, 35 savun ja 55 jousen läänitys. Anders Nilsinpojan Marketta-vaimo oli saanut 3 vuodeksi kuninkaan 6.6.1581 päiväämällä kirjeellä 10 veroa, 48 savua ja 72 joustia. Toisella, 13.1.1581 päivätyllä kirjeellä hänelle oli annettu 4 vuodeksi 23 veroa, 46 savua ja 61 joustia sekä yhden nautakunnan verot ja Saviniemen kartano.³⁴

Äyräpään kihlakunnassa oli Hans Larsinpojan leskellä Ingeborg-vaimolla 1577 myönnetty perinnöllinen läänitys sekä 1582 Viipurin Mats Matsinpoika -vainajan leskelle Kaarina-vaimolle annettu 2 1/2 veroa, mutta hän oli muuttanut Uudellemaalle ja menettänyt siten läänityksensä. Matti Tepposen ja Tapani Rautanenän lesket pitivät vielä tilojaan.³⁵

Sen sijaan Rannan kihlakunnassa eli lähinnä Viipurin pitäjässä oli pieniä ja osittain köyhyyden takia myönnettyjä verovapauksia. Turun piispan Paavali Juusteenin leskellä Annalla oli kuninkaan 1584 päiväämään kirjeen mukaan 1/2 veroa; asiakirjan marginaalimerkinnän mukaan läänitys ei ollut voimassa enää vuonna 1586. Sama lisäys oli kirjoitettu kuninkaan 1583 Yrjö Pietarinpojalle myöntämän 3 vuoden ja 2/3 veron vapauden viereen. Jören Boijen kirjeen mukaan Riitta-vaimo, Erkki Jaakonpojan leski, sai anteeksi vuoden pääveron ja kahden vuoden apuverot kruunun lampuotitilalta, koska hän ei köyhänä naisena pystynyt maksamaan verojaan. Samoin perustein Ambrosius-vainajan leski Anna-vaimo sai anteeksi vuosilta 1583—1585 periytyneet verorästit.³⁶

Paavali Juusteenin lesken läänitys näkyi 1580-luvun lähteissä vain

³² VA 5518:26 ja VA 5519:94.

³³ VA 5518:17v, VA 5519:84, VA 5535:18 ja VA 5552:25.

³⁴ VA 5542:3–15v.

³⁵ VA 5544:11v, :12v, :64 ja :58.

³⁶ VA 5552:25–55v, VA 5553:60 ja :71v–72.

harvoin,³⁷ mutta kun kuningas Sigismund lahjoitti hänelle vuonna 1594 kaksi tilaa eliniäksi, asiakirjoihin merkittiin myös saajan patronyymin Sigfridintytär.³⁸

Sukupuoli ei ollut sinänsä läänityksen peruste, sillä naisille myönnettyjä eriä olisi voitu antaa miehillekin. Viipurin Olli Matinpojan leski sai 1586 kärsittyään suurta vahinkoa kuninkaan sotajoukoista Lappeelta Armilan tilan, mistä tuli pikäaikainen läänitys.³⁹ Korvaus olisi ilmeisesti annettu myös miespuoliselle vahingonkärsijälle, mutta Lars-herran lesken Agnes Henrikintytären kohtalo oli naiselle tyypillinen. Hän lähetti edustajansa kuninkaan luo pyytämään anteeksi viljelemänsä 1/4 veron rästejä. Hän saikin verot anteeksi vuoteen 1586, mutta sen jälkeen hänen oli suoriuduttava tilansa maksuista.⁴⁰ Tästä huolimatta hän sai vuonna 1590 lahjaksi vuodesta 1586 kertyneet rästit ja verovapauden toistaiseksi.⁴¹ Kuninkaan kirjeen mukaan leski oli yksinäinen nainen, joka ei harjoittanut kauppaa tai muuta elinkeinoa, joten hän ei voinut elättää itseään eikä isättömiä lapsiaan kaupungissa. Koska hänen ainoa mahdollisuus tulla toimeen oli maanviljelys, hän sai pitää Alasomeen tilan veroitta.⁴² Hän lienee sama nainen, joka sai Lars-herran leskenä mutta ilman omaa nimeään 1582 sihteeri Henrik Matsinpojan käskystä 8 1/2 talaria rahaa Viipurista ja Koivistolta kerätyistä apuverosta.⁴³ Kruunu toivoi lesken selviytyvän tilapäisen avun ja lyhytaikaisten verovapauksien turvin, mutta ennen pitkää hänelle oli myönnettävä pysyvä verovapaus.

Sodan loppupuolella kruunu joutui antamaan muidenkin naisten veroja anteeksi kuin edellä mainitun Lars-herran lesken. Riitta-vaimo määriteltiin Erkki Jaakonpojan leskeksi, kun hänelle annettiin 1586 anteeksi prebendatilalta maksamatta jääneitä veroja,⁴⁴ kun taas Sigrid-vaimo sai samana vuonna verovapauden asumaansa 1/4 veron tilaan toistaiseksi. Hänet määriteltiin lähteissä Olli Matinpojan leskeksi.⁴⁵ Inkeri-vaimo, joka sai eräissä lähteissä etunimensä ohella patronyy-

³⁷ Toinen maininta VA 5535:24.

³⁸ VA 5722:52.

³⁹ VA 5555:25, VA 5573:23v, VA 5574:47, VA 5588:13, VA 5601:17v, VA 5617:18v, VA 5631: 103, VA 5647:20, VA 5659:20, VA 5674:15v ja VA 5692:16.

⁴⁰ VA 5568:19 ja VA 5569:78.

⁴¹ VA 5628:24v, VA 5659:21v ja VA 5670:21.

⁴² RA Kopiebok, Kungl. brev 1559–1599. VA FR 96.

⁴³ VA 342^a:99.

⁴⁴ VA 5552:31 ja VA 5553:71v–72.

⁴⁵ VA 347:28, VA 215^b:85 ja VA 215^c:178v.

min Nilsintytär, sai 1587 anteeksi neljän vuoden verorästit. Juhana III:n 1.10.1587 päiväämän kirjeen mukaan hän oli viipurilainen ”porvaritar”, joka oli saanut Pontus De la Gardielta vapauden 1/2 veron tilaan Kärstilässä armeijan kestityksen takia. Hän pyysi nyt kuninkaalta vahvistusta tai veroja anteeksi, koska oli yksin ja leski. Kuningas myöntyi anojan pyyntöön. Kirjeestä ei käy ilmi aviomiehen nimi eikä miestä liioin merkitty näkyviin tileihin lyhennysmerkintää kirjoitettaessa.⁴⁶

Toinen Inkeri-vaimo, jota ei kuitenkaan voi yhdistää Nilsintyttäreen, oli 1594 läänityksen saanut Joen Amundinpojan leski. Hän sai ensin raha-apuna 10 talaria 6 vuodeksi, minkä jälkeen hänelle annettiin prebendatila.⁴⁷ Kuninkaan kirjeen mukaan leski oli itse pyytänyt palkkaa miehensä suorittamasta ratsupalvelusta jäätyään elättämään yksin orpoja lapsiaan; hän oli saamassa 300 talaria. Kuninkaan kirjeestä tai tilien lyhennysmerkinnöistä ei käy ilmi naisen patronyymi, mutta hän itse kuittasi saatavansa Inkeri Olofintyttärenä, Joen Amundinpojan leskenä.⁴⁸

Marketta Pekantytär, Viipurin ”porvaritar”, sai 1585 vapaaksi 1 1/3 veroa ja 2 tilaa, koska hänen miehensä oli ollut pitkään vankina Venäjällä eikä hänestä tiedetty, oliko hän hengissä vai kuollut.⁴⁹ Pari vuotta myöhemmin Viipurin Ruokolan kylässä ollut tila todettiin vain 1/2 veroksi ja läänityksen päättyvän, niin ettei hän saisi verovapautta enää vuonna 1588.⁵⁰ Tästä huolimatta hänelle annettiin 1590 verorästejä anteeksi.⁵¹ Viipurin pitäjään tuli 1589 uusi asukas eli Elisabet Matsintytär, Martti-vainajan leski, joka sai korvaukseksi Ahokkalan tilan menetettyään Tallinnasta talon ja tontin.⁵² Tällaisen korvauksen olisi saanut mieskin, mutta Beata Pekantytär sai 2 verotilaa korostetusti naisleskenä kerrottuaan, miten hänen miesvainajansa Kristoffer Mikonpojan palkka oli saamatta 3 vuodelta ja miten mies oli menettänyt

⁴⁶ VA 5584:24, VA 5585:51, VA 5598:20, VA 5599:60–60v, VA 5613:21v ja VA 5628:22.

⁴⁷ RA Strödda äldre räkenskaper, VA FR 589.

⁴⁸ VA 5703:23, VA 5705:60v–61, VA 5711:40 ja :50 sekä VA 5722:27.

⁴⁹ VA 5584:25 ja VA 5585:51v.

⁵⁰ VA 215^b:84.

⁵¹ VA 5628:25.

⁵² RA Kopiebok, kungl. brev 1559–1599, VA FR 96. VA 347:9, VA 5628:24v, VA 5643:23v, VA 5657:21v, VA 5670:21v, VA 5703:19 ja VA 5722:21.

korvauksetta kruunua palvellessaan peräti 9 hevosta.⁵³

Kenraali Jören Boije harkitsi 1588 Widh Olden lesken elinoloja. Kuningas oli suonut 1574 miehelle 2 tilan läänityksen, mutta kun tämä oli peruutettu, Dorde-leskellä ei ollut millä elää. Kenraali punnitsi miehen palveluksia ja köyhän naisen oloja, minkä jälkeen hän päätyi jatkamaan läänitystä.⁵⁴ Tilikirjojen mukaan 2 läänitettyä tilaa oli otettu autoista.⁵⁵

Sodan viimeisten vuosien naisten saamat läänitykset liittyivät enimäkseen aviomiesten palkkaan. Agnes-vaimon 1590 saamaa läänitystä ei tosin selitetä,⁵⁶ mutta Paavali-mestarin leski Anna Paavalintytär oli saamassa 150 talaria miehensä rästipalkkaa, joten hän sai verovapauden 1/2 veron tilaansa vuonna 1594.⁵⁷ Kaksi vuotta aikaisemmin Anna-vaimo, Bergbyn Erik Mårteninpojan leski, sai verotilan miehensä palkkarästeistä,⁵⁸ mutta hänen kaimansa, Matti Antinpojan vaimo, peri täysveron vanhemmiltaan Muolaan Yskjärveltä.⁵⁹ Anna Paavalintytär, Henrik Strålmanin leski, sai 2 kruunutilaa 150 talarin rästistä,⁶⁰ kun taas Margareta oli menettänyt miehensä Hans Bertilnpojan vangiksi Venäjälle.⁶¹ Elef Elefinpoika, nihtien lippukunnan päällikkö, sai verovapauden ennen kuolemaansa. Koska hänen leskensä Karin Jörenintytär ei voinut muuten tulla toimeen, Klaus Fleming soi hänelle aviomiehen saaman verovapauden.⁶²

Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan alkaessa Ala-Satakunnassa ei ollut muita naisille annettuja läänityksiä kuin Porkkalan Märta-rouvalle eli Gustaf Fincken leskelle myönnetty panttitilat, joita oli kolme ja jotka säilyivät tileissä pitkään.⁶³ Myös Joensuun Kirsti-rouvan panttitilat pysyivät tilikirjoissa vuosikausia. Juhana III:n vahvistuskirjeen mukaan

⁵³ VA 5631:103 ja VA 5705:27.

⁵⁴ RA Kopiebok, Kungl. brev 1559–1599. VA FR 96.

⁵⁵ VA 215^d:20, VA 5528:23, VA 5613:22v ja VA 5628:22.

⁵⁶ VA 347:9v.

⁵⁷ RA Strödda äldre räakenskaper ny serie. VA FR 589. VA 5703:19, VA 5722:21 ja VA 5730:10v.

⁵⁸ RA Strödda äldre räakenskaper, ny serie. VA FR 589.

⁵⁹ RA Finska cameralia 2. VA FR 90.

⁶⁰ VA 5705:57–57v ja VA 5722:22v.

⁶¹ VA 5703:22, VA 5705:61, VA 5722:27v ja VA 5730:42.

⁶² VA 5703:26v ja VA 5705:62v–63.

⁶³ VA 2248:2v ja :35v, VA 2250:65–66, VA 2251:12, VA 2257:15v, VA 2260:14, VA 2271: 16, VA 2282:13, VA 2287:9v, VA 2296:13v, VA 2304:32v–33, VA 2313:12, VA 2321:10v 11, VA 2333:11, VA 2342:10v–11, VA 2348:11v, VA 2357:24v ja VA 2367:22v.

rouva oli antanut vuosina 1570—1575 valtiolle lainaa, minkä takia hänelle oli suotu näitä tiloja.⁶⁴ Myös Hans Birgerinpojan leskellä Kirsti-rouvalla oli panttitiloja Eurassa miehen annettua kruunulle 72 talaria. Leski kuittasi saatavansa, ennen kuin voudille tuli tieto panttauksen peruutuksesta.⁶⁵

Satakunnan naisten 1570-luvulla saamat läänitykset olivat harvinaisia, eivätkä ne liittyneet yleensä sotaan. Paavali Juusteenin leski sai 1575 puolet Huittisten ja Loimaan kirkkojen kymmenyksistä,⁶⁶ ja Naantalin nunnat saivat 1578 ruista, ohraa, maltaita ja humalaa.⁶⁷ Läänitykset eivät myöskään liittyneet aina oman maakunnan naisiin, sillä 1574 Anna-vaimo, Tukholmassa Eerik XIV:n aikaan palvellut leipojatar sai eläkkeekseen suuren määrän elintarpeita. Hän nautti lahjoituksista muutaman vuoden.⁶⁸ Porilaisen Margareta-vaimon, Gregers puusepän lesken saatava oli epävarma, sillä hän väitti miehensä palkan olevan rästissä kolmen vuoden ajalta. Kuningas pyysi voutia selvittämään asian.⁶⁹

Lasse von Cöllenin leski Brita sai ylläpidokseen 1574 ja uudelleen 1576 ruista ja ohraa,⁷⁰ mutta Jören Mänsinpojan lesken saamasta läänityksestä tuli paljon pitempiaikaisempi. Juhana III:n 29.7.1576 allekirjoittaman kirjeen mukaan Anna-vaimo, Jören Mängin leski — miehen nimi vaihteli asiakirjoissa — sai yhtenä vuonna kaikki Pirkkalan neljänneksen verot.⁷¹ Saman vuoden kesäkuussa kuningas myönsi samalle naiselle Ruovedeltä 3 äyrin talon; saaja oli nyt nimeltään Nokian Anna-vaimo. Läänityksen jatkuessa asiakirjoihin merkittiin 1589 saajan patronyymiksi Sigfridintytär ja läänitys määriteltiin He-

⁶⁴ VA 2248:2 ja :35v, VA 2250:65–66, VA 2257:15v, VA 2277:16 ja :24, VA 2287:10v, VA 2296:13v, VA 2300:16, VA 2304:32v–33, VA 2313:12, VA 2321:10v–11, VA 2333:11, VA 2342:10v–11, VA 2348:11v, VA 2357:24v, VA 2367:22v, VA 2376:12v, VA 2391:12, VA 2416: 5v, VA 2417:13, VA 2422:14 ja VA 2424:17.

⁶⁵ VA 2277:16 ja :24v.

⁶⁶ VA 2287:25.

⁶⁷ VA 2310:23v.

⁶⁸ VA 2301:30v, VA 2318:29v, VA 2327:28v, 2332:26v, VA 2345:29v, VA 2352:28 ja VA 2363:32.

⁶⁹ VA 2250:150v.

⁷⁰ VA 2327:17, VA 2318:14v, VA 2333:21 ja VA 2345:26v.

⁷¹ VA 2295:25–25v.

mingin tilaksi.⁷²

Sodan jatkuminen kosketti Satakunnan naisia lievemmin kuin Karjalan, vaikka Satakunnassakin ilmeni naisten varattomuutta. Jören Helsingin leski Elisabet-vaimo sai köyhyyttään 1,5 pannia viljaa menetettyään miehensä hevosineen ja varusteineen sotaan.⁷³ Pirkkalan Peder-herran leski sai varattomuuttaan pitää rahat, jotka papin olisi ollut maksettava vuonna 1581 jokaisesta seurakuntansa talonpojasta; kokonaissumma oli vaatimattomasti 9 mk 3 äyriä. Märten kultasepän köyhä Valpuri-vaimo sai 1582 ruista ja ohraa, mutta porilaisen porvarin Per Olofinpojan vaimo Barbro sai 1583 maksun armeijalle 1579 luovuttamistaan vaatteista.⁷⁴ Sota-aika tarjosi kaupunkien porvarisnaisille elinkeinomahdollisuuksia, kun taas papiston lesket kärsivät upseerien ja muiden virkamiesten vaatimuksista. Porin Märten-herran leskellä oli ylimääräisiä kuluja Christian-herran matkustaessa kuningatar Katariinan hautajaisiin 1584. Hän oli myös saamassa Ulvilan kymmenyksiä miesvainajansa jälkeen.⁷⁵

Vaimo Valpuri Heikintytär sai köyhyyttään 1582 sekä ruista että maltaita tynnyrin,⁷⁶ mutta Viikin Erik Simoninpojan Agneta-vaimo sai 4 parrasta heinää vain siitä syystä, että hän oli seurannut Pontus De la Gardien rouvaa Suomessa.⁷⁷ Jöns Henrikinpojan leski Margareta Grelsintytär sai 1583 Lempäälästä 2 tilaa ja 11 1/2 äyriä,⁷⁸ mutta tili-kirjoista ei näy läänityksen tausta. Samoin Karkun Heinon vain vuoden mittaiseksi jäänyt Valpuri Laurintyttären 1/2 manttaalin verovapaus oli kirjoitettu selityksittä.⁷⁹

Karkun Sysien kylän leski Marketta Jaakontytär sai köyhyyttään anteeksi vuoden 1584 verot,⁸⁰ ja seuraavan vuoden tileissä on anonyymi merkintä siitä, miten kuningas oli suonut eräälle Karkun Lielahden

⁷² VA 2301:16, VA 2310:10v, VA 2318:13, VA 2327:16, VA 2331:14, VA 2345:13, VA 2352:12, VA 2363:15, VA 2372:11, VA 2373:62v, VA 2380:15v, VA 2388:10v, VA 2394:28v, VA 2395:105, VA 2399:14, VA 2405:12v ja :23v, VA 2420:13v ja VA 2426:16.

⁷³ VA 2333:21v.

⁷⁴ VA 2338:51 ja VA 2342:21v ja :42v.

⁷⁵ VA 2358:6–6v.

⁷⁶ VA 2348:19.

⁷⁷ VA 2333:23v.

⁷⁸ VA 2352:11v ja :31, VA 2363:14v–15 ja :36, VA 2372:10v–11, VA 2380:17 ja VA 2388:12.

⁷⁹ VA 2394:38.

⁸⁰ VA 2364:7v.

leskelle ja kolmelle orvolle lapselle 2 1/2 äyriä tilan verot anteeksi.⁸¹ Satakuntalaiset naiset mainittiin tässä ilman miehen nimeä, mutta tavallisimmin vaimot yhdistettiin perheeseensä. Turkulaisen Bertill Olofinpojan leski Karin Thomasintytär otti 1585 Lempäälästä viljelyyn seitsemän vuotta autiona olleen tilan, jonka veroja häneltä vaadittiin 1588. Leski kääntyi kreivi Axel Leijonhufvudin puoleen pyytään armahdusta, koska hän oli yksin — ensöriande — ja hänen miehensä oli palvellut kruunua. Näillä perusteilla hän sai vuosien 1587 ja 1588 verot anteeksi.⁸² Per Håkoninpojan leski Brita-vaimo sai 1587 miesvainajansa perimättä jäänyttä kuukausimuonaa,⁸³ mutta Per Rasmuksenpojan vaimo Valborg sai elintarvikkeita jo aviomiehensä eläessä eli vaimolle maksetut erät oli määrä lyhentää miehelle Ruotsissa maksettavasta palkasta.⁸⁴

Sotakauden loppuvuodet heijastuivat Satakunnan naisille myönnettyihin läänityksiin heikosti, eikä kysymyksessä ollut tällöinkään aina yksiselitteisesti taloudellinen rasitus. Turkulainen porvarisvaimo Valpuri Innamaa sai 4 vuodeksi Loimaan Oripäästä 4 tilaa ja 10 äyriä luovutettuaan 1590 armeijalle 223 talaria 3 mk 3 äyriä. Vuonna 1592 hän kuittasi myös edellisenä vuonna maksamatta unohtuneet erät.⁸⁵ Sota-ajat soivat tälle tarmokkaalle naiselle tilaisuuden käydä kauppoja kruunun kanssa. Hän esiintyi lähteissä vain omalla nimellään, ei aviomiehensä leskenä. Samoin oli laita Marita-vaimon, joka sai maaliskuussa 1595 Klaus Flemingiltä verovapauden Kangasalla omista maansa 4 1/2 äyriä tilaan menetettyään koko varustuksensa vihollista vastaan käydyssä taistelussa. Asiakirjan marginaaliin on tosin tehty lisäys, jonka mukaan Marita-vaimo oli Anders Äyräpään leski.⁸⁶

Sotakauden loppupuolella 1592 tehdyn yhteenvedon mukaan Satakunnassa oli vain viisi naisten nimissä ollutta läänitystä, joista Nokian Anna-vaimon oli rahaksi laskettuna pienin. Hietamäen Mats Markuksenpojan vaimo Valborg oli saanut miehensä entisen läänityksen, jonka vuotuinen tuotto oli yli 30 talaria. Porin Per Olofinpojan leskellä oli yli 5 talarin läänitys ja loput kaksi läänitystä liittyivät kuningasperheeseen eli niiden saajina olivat Kaarina Hannuntytär ja Kaarina Maunun-

⁸¹ VA 2372:13v ja :31v.

⁸² VA 2394:39 ja VA 2395:12.

⁸³ VA 2391:50v.

⁸⁴ VA 2394:23v ja VA 2395:77.

⁸⁵ VA 2417:14v, VA 2422:12v ja :36, VA 2424:10v, :15 ja :40 sekä VA 2426:20.

⁸⁶ VA 2426:24.

tytär.⁸⁷

Näistä läänityksistä Per Olofinpojan lesken Barbro Tordintyttären läänitys poikkesi toisista, sillä hän ei ollut saanut verovapautta Ulvilassa omistamalleen tilalleen miehensä ansiosta vaan omalla työllään. Hän oli näet toiminut pitkään Ulvilan kuninkaankartanossa vaatevarastonhoitajana ja saanut läänityksen 1583. Seuraavalla vuosikymmenellä asiakirjoihin tehtiin lisäys, jonka mukaan hän oli palvellut kruunua jo Kustaa Vaasan hallitusaikana.⁸⁸

Satakunnan suurimmat läänitykset annettiin kuningasperheen naisille ja kuninkaan sydäntä lähellä olleille. Juhana III muisti nuoruudenrakastettuaan Kaarina Hannuntytärtä, joka sai läänityksiä moneen eri otteeseen; vielä 1592 hänen vuositulonsa olivat 96 talaria 13 äyriä 11 penninkiä. Tämä ylitti muiden naisten saamat, mutta oli vaatimaton entisen kuningattaren Kaarina Maununtyttären 392 talariin 3 äyriin 2/3 penninkiin verrattuna.⁸⁹ Gunilla-kuningattaren läänitys oli vielä tätäkin merkittävästi suurempi.⁹⁰

On vaikea arvioida, missä määrin näiden naisten saamilla läänityksillä oli merkitystä muiden naisten elämään. He olivat persoonallisuuksina hallitsijoiden suosiossa, joten heitä ei voi rinnastaa muihin naisiin, ei edes ylimpään aatelistoon. Talonpojille heidän ja muun kuninkaallisen perheen saamat lahjoitukset merkitsivät rasituksia. Osa näistä ei tosin välttämättä tullut lainkaan paikallisen väestön tietoon. Näin ilmeisesti kävi, kun kuningas lahjoitti neiti Sigrid Erikintyttären, Eerik XIV:n tyttären, häälahjaksi rahaa Satakunnasta kannetuista veroista, 125 ja 268 talaria. Toisen erän kuittasi morsian itse, toisen hänen äitinsä Kaarina Maununtytär.⁹¹ Osa läänityksistä tiedettiin hyvin, esim. vuonna 1572 Kaarina Hannuntyttärelle annetut 100 päivätyötä.⁹²

Kaarina Hannuntytär oli tileissä vuodesta 1575 Hans Henrikinpojan vaimona, joka piti avioliitostaan huolimatta vanhat läänityksensä.

⁸⁷ VA 2156:17v–20v.

⁸⁸ VA 203:10, VA 2348:10v, VA 2357:22, VA 2367:19, VA 2376:11v, VA 2384:13v, VA 2391:10v, VA 2402:8, VA 2412:12, VA 2417:12, VA 2422:12 ja :26 sekä VA 2424:10v ja :40.

⁸⁹ VA 215^c:17v–18v.

⁹⁰ Vertaa sivu 143.

⁹¹ VA 2391:21v ja VA 2394:3.

⁹² VA 2251:11v–12, VA 2260:9v–10 ja VA 2271:12v–13.

Hänen miehensä sai toisinaan ruista ja ohraa puntakaupalla.⁹³ Erään noin vuodelta 1580 peräisin olevan asiakirjan mukaan Kaarina Hannuntytären läänitykseen kuuluneessa Vääksyn kartanossa elettiin maakunnan kuninkaankartanoiden tapaan, sillä 6 hoviväkeen kuuluneelle sekä 11 rengille ja 10 piialle oli laadittu kuukauden käsittävä muonitusjärjestys.⁹⁴

Vuonna 1577 Ylä-Satakunnan tileihin tuli entisen kuningattaren läänitys, kun Kaarina-rouva, Erik-kuninkaan leski, sai 25 tilaa ja 5 koukua 4 äyriä. Samana vuonna neiti Lucretia Juhantytär, Kaarina Hannuntytären tytär, sai Tyrväältä ja Karkusta 2 kuninkaan perintötilaa, 8 piispan lampuotia ja 2 luostarin ulkoveronomistusta. Talojen ohella Kaarina Maununtytär sai 3 tynnyriä lohta ja 3 tynnyriä siikaa sekä 100 päivätyötä.⁹⁵ Seuraavana vuonna tilikirjat lyhensivät entiselle kuningattarelle Pirkkalasta ja Kangasalta 29 tilaa sekä soivat hänelle 8 puntaa ohraa ja 60 kanaa. Lucretian läänityksestä oli kadonnut toinen luostarin ulko-omistus.⁹⁶

Lucretia Juhantytären saamista tiloista satakuntalaiset käsittivät vain osan, koska hän sai perinnöllisiä rälssitiloja — under adlig frihet — myös Varsinais-Suomesta ja Hämeestä.⁹⁷ Myöhemmin eli 1581 Juhana III määräsi, että Kaarina Hannuntytärelle läänitetty Vääksyn kartano jaetaan hänen kuolemansa jälkeen hänen tyttäriensä Sofian ja Lucretian kesken, ei saajan muiden lasten.⁹⁸

Kaarina Maununtytär sai kuninkaan 20.3.1577 kirjoittamalla kirjeellä Liuksialan kartanon ja 26 sen alaista tilaa. Seuraavana päivänä kuningas kirjoitti vouti Lasse Henrikinpoika Hordellille, että tämän oli luovutettava paitsi kuninkaankartano ja lähimmät sen alaiset tilat, myös irtaimistoa erillisen luettelon mukaan. Jollei Liuksialassa ollut tarpeeksi tavaroita, niitä oli toimitettava Turusta.⁹⁹ Myöhemmin enti-

⁹³ VA 2282:8v-9, VA 2296:9v-10v, VA 2301:11v, VA 2310:8, VA 2318:11v-12, VA 2327:14v-15, VA 2337:12v-13, VA 2345:12v, VA 2352:11, VA 2363:14-14v, VA 2364: 23-23v, VA 2372:10, VA 2373:23, VA 2376:15-15v, VA 2388:9v-10, VA 2394:14-14v, VA 2395:83 ja :105v, VA 2399:13v-14, VA 2405:12 ja VA 2420:13.

⁹⁴ Bidrag till Finlands historia, utgifna af Reinhold Hausen. Femte delen, Helsingfors 1917, s. 183-184.

⁹⁵ VA 2301:15-15v ja :48v.

⁹⁶ VA 2310:9, :11 ja :23.

⁹⁷ Bidrag till Finlands historia V, s. 133.

⁹⁸ Bidrag till Finlands historia V, s. 204-205.

⁹⁹ Bidrag till Finlands historia V, s. 136-138..

sen kuningattaren läänityksiä täydennettiin, sillä 1581 hän sai korvauksia eräälle miehelle luovutetusta tilasta sekä 1583 siikaa ja lohta ja 15 tilaa lisää. Vielä 1585 hänelle annettiin lisää kaloja ja heinää.¹⁰⁰

Kuningatar ei kuitenkaan saanut satakuntalaisilta eikä kruunun virkamiehiltä kaikkea mitä kuningas oli luvannut rauhallisesti. Sotaväki ja muut kruunun edustajat tekivät hänen talonpojilleen paljon väkivaltaa ja vääryyttä. Kuningatar sai kuninkaan suojeluskirjeen mukaan määrätä itse kyydeistä.¹⁰¹

Kuningasperheen läänitykset uudistuivat 1587, jolloin neiti Sigrid, Erik-kuninkaan tytär, sai perinnölliseksi läänitykseksi Liuksialan kartanon sekä 55 manttaalia Kangasalta ja 20 Pirkkalasta. Lucretia Juhanintyttären läänitys oli siirtynyt hänen ja Pontus De la Gardien lapsille, kun taas Kaarina Maununtytär sai edelleen pitää Sigrid-tyttärelleen siirtyneiden tilojen papinverot, vuotuisesta verosta 20 lehmää, 200 päivätyötä ja 60 aamia heinää.¹⁰² Liuksialan omistus ja hoito jaettiin täten äidin ja tyttären kesken. Tämän läänityksen ohella Sigrid sai 6 000 talaria myöntäjäisiksi. Hän kuittasi näitä rahoja itse, minkä ohella hänen äitinsä ja tämän saarnaaja kirjoittivat kuitteja. Juhana III:n suopeudesta huolimatta Kaarina Maununtytär joutui valittamaan, ettei hän saanut hänelle luvattuja parseleita.¹⁰³

9.5. Naiset ja sota

9.5.1. Sotakauden menestyjät

Pohjoismainen 25-vuotinen sota jakoi Suomen naiset kolmeen ryhmään. Menestyvät pääsivät poikkeuksellisesti hyötymään sodan olosuhteista, joiden aikana kruunu oli valmis käyttämään myös naisten palveluksia. Menestyjiin kuuluivat kruunulle rahaa lainanneet aatelisrouvat ja kauppiaina menestyneet porvarislesket. Turun Valpuri Inna-

¹⁰⁰ Bidrag till Finlands historia V, s. 217, 274 ja 314.

¹⁰¹ VA 2327:14 ja :27v, VA 2337:12-12v ja :23, VA 2342:4v, VA 2345:11-11v, VA 2348:45v, VA 2352:10, VA 2353:28-28v, VA 2363:13-13v, VA 2364:4v, VA 2367:62, VA 2372:9-9v ja :31, VA 2373:63-63v, VA 2380:14-14v, :31v ja :40v, VA 2388:9-10, :26v ja :34v sekä VA 2391:5.

¹⁰² VA 2394:12v-13v.

¹⁰³ VA 2391:21v, VA 2394:33 ja :38, VA 2395:102v-103v, VA 2399:10-11, :32 ja :39, VA 2400:83v-84v, VA 2402:39v, VA 2405:8-12, VA 2414:46, VA 2416:9v, VA 2417:49, VA 2420:9-11, VA 2422:53 ja VA 2426:10v-11.

maan onnistui päästä lampuotien viljelmien tilojen haltijaksi lainaamalla aatelissyntyisten naisten tavoin valtiolle sotakulujen peittämiseksi rahaa.

Myös talonpoikaisnainen voi menestyä sodan poikkeusoloissa. Eurajoen Lavilan Dordi-vaimo sai kruunulta rahtituloja vietyään 1570-luvulla tavaroita Tukholmasta Poriin ja Porista Tukholmaan.¹ Koska hänellä ei ollut omaa sinettiä, hän käytti kuolleen poikansa Urbanus Heikinpojan.² Ala-Satakunnan tileissä 1580 mainittu Tukholmasta purjehtinut rahdinsaaja määriteltiin vain Karin Henrikintyttäreksi, Sigfred Andersinpojan leskeksi, mainitsematta hänen kotipaikkaansa.³ Porin Nils Larsinpojan vaimo Brita vei 1590 tavaroita kotikaupungistaan Tukholmaan,⁴ kun hän oli lähettänyt laivansa edellisenä kesänä Tallinaan. Rahdit kuitatessaan hän käytti miesvainajansa sinettiä.⁵

Osittain naiset näyttivät osallistuneen rauhan aikana ainoastaan poikkeuksellisesti miesten hallussa olleiden virkatehtävien hoitoon, vaikka tietoja on vähän ja ne ovat tulkinnanvaraisia. Porin lukkarin vaimo Anna kantoi 1588 lukkarinveron viljaa voudilta. Koska hän ei omistanut itse sinettiä, hän lainasi sen porvari Melkior Larsinpojalta.⁶ Karjalassa Jääsen rahvas syytti 1577 nimismiehen vaimon Maalinin ottaneen Matti Antinpojan kanssa kaksi pitäjän kattilaa.⁷ Vaimo ei hoitanut miehensä virkaa mutta oli ilmeisesti haluamassa itselleen aviomiehensä valtaa.

Sekä maanlaki että 1500-luvun verohallinnollinen käytäntö olivat turvaamassa aatelisleskien taloudellista asemaa. Leskien ohella vaimot näyttivät pyrkiineen hyötymään miehensä yhteiskunnallisesta asemasta jopa virallisesti. Tästä on osoituksena Hans Birgerinpojan vaimon toiminta, sillä hän otti 1574 itselleen ja neljälle lapselleen 19 eri veroparselia suuria määriä, esim. 7 1/2 leiviskää suolaa, 10 leiviskää voita ja 33 leiviskää lohta. Majoitusluettelon mukaan hän yöpyi vuoden mittaan kruunun kestittävänä ”itse viidentenä” kahdesta viiteen yötä kerrallaan yhteensä viidesti.⁸ Yhteiskuntaluokkien eriytyminen toisis-

¹ Esim. VA 2287:20 ja 2296:26.

² VA 2300:15v–16.

³ VA 2321:21 ja VA 2291:28.

⁴ VA 2402:20v ja :24.

⁵ VA 2404:101.

⁶ VA 2392:108.

⁷ RA Kongliga kansliets diarier A 1 vol. 2. VA FR 563.

⁸ VA 2267:1v ja VA 2268:34, :36, :40v, :44, :46 ja :51v.

taan nosti menestyvien miesten vaimoja toisten naisten yläpuolelle ja osittain jopa jakamaan miehen julkista asemaa.

9.5.2. Sodasta selviytyjät

Selviytyjiksi voidaan kutsua naisia, jotka joutuivat kärsimään sota-ajan rasituksista, mutta jotka saivat kruunulta korvauksen menetyksistään ja tappioistaan. Pääosin he olivat leskiä, jotka saivat valtiolta miestensä ansaitsemia palkkoja tai joille myönnettiin aviomiehen ansioista verovapauksia. Kuningas Sigismund soi vuonna 1593 Mäkkylän Karin-rouvalle, Erik Bertilinpajan leskelle, suurimman osan aviomiehen Juhana III:lta saamasta läänityksestä, vaikka osa oli ehditty antaa jo pois ennen kuin leski kiiruhti anomaan uuden hallitsijan suosiota.⁹

Jos nainen aikoi selviytyä, hänen piti ilmeisesti olla aktiivinen ja ajaa itse asiaansa. Skolastika-vaimo, Antti Markunpajan leski kävi Karjalasta 1583 Juhana III:n luona kertomassa, että häneltä oli otettu muutamia vuosia aikaisemmin lapsille kuuluneita rahoja 342 1/2 talaria sotaväelle. Kuningas käski voutia maksamaan tämän tileistä tarkistetun summan. Kuninkaan kirjeestä huolimatta naisen onnistui saada vasta 1585 Pontus De la Gardien kuitti.¹⁰ Omalla tavallaan selviytyjä oli myös Narvan muurarimestarin vaimo Agadhe, jonka hänen aviomiehensä Peder-mestari lähetti 1583 perimään Pontus De la Gardien ja Siuntion Klaus Åkenpajan kirjeen turvin Taipalsaaren voudilta vuosien 1579 ja 1580 rästejä. Vaimon onnistui lopulta saada sekä miehen palkat että Viipurin pormestarin Tönne Nylanderin sinetti kuittaukseensa, kun oli kulunut yli vuosi suosituskirjeen allekirjoittamisesta.¹¹

Ylläolevista ja eräistä muista tapauksista on pääteltävissä, että kuningas, sotapäälliköt ja ylimmät viranomaiset suhtautuivat naisten anomuksiin myönteisesti, mutta kruununvoudit ja muut alemmat virkamiehet olivat vastahakoisia täyttämään saamiaan käskyjä; ei ole pääteltävissä, missä määrin heidän käsitystään selittää rahan ja veroparaseleiden puute ja missä määrin naisia vähätelty asenne.

Eräs aktiivinen puolensa pitäjä oli satakuntalainen Marketta Ollintytär, joka oli ottanut autiotilan viljelykseen ja anoi 1593 Klaus Flemin-

⁹ VA 2423:153.

¹⁰ VA 5571:90–91.

¹¹ VA 5541:48v sekä :60–60v.

giltä tilaa perinnöksi. Fleming suostui naisen pyyntöön.¹² Mahdollisesti kysymyksessä on sama nainen, kotoisin Pirkkalan Haurusta, joka oli ottanut jo 1583 lapsineen autiotilan ja jolta vaadittiin tällöin monien vuosien verorästejä. Hän anoi tällöin vapautta menneiden vuosien maksuista.¹⁵

Selviytyjien ja kärsijöiden välinen raja on liukuva. Köyliön nihdin lesket Kaarina ja Maarit pyysivät nöyrästi jotain apua menetettyään miehensä Venäjällä. Anomusasiakirjaan on merkitty heidän saaneen tynnyrin viljaa, joilla he tuskin elivät pitkään. Sen sijaan kun Loimaan Lauri Sipinpoika pyysi kolme vuotta Novrogodissa vankina oltuaan verovapautta vaimonsa asumalle tilalle,¹⁴ vaimon voi päätellä pystyneen viljelemään tilaa miehen poissaolovuosina.

Juhana III suhtautui suopeasti sodasta kärsineiden naisten valituksiin, mutta toisaalta naisten esittämät väitteet oli tutkittava käräjillä. Voudin ja lautakunnan oli selvitettävä naisten mahdollisuudet selviytyä veroistaan ja maksuistaan. Jos lesket eivät pystyneet suorittamaan kaikkia verojaan, heidän oli saatava osa anteeksi, sillä tilat eivät saaneet autioitua. Kuninkaan kirjeissä köyhtymisen syyksi mainitaan tavallisimmin armeijan vaatima kestitys, mutta osa naisista kärsi myös tulipaloista, kadoista ja karjataudeista.¹⁵

Sodan edetessä veroja annettiin anteeksi yhä enemmän. Ilman kuninkaan kirjetä on merkitty vuoden 1580 verojen anteeksi saajiksi kaksi naista, Karkun Oravalan Kaarina-vaimo ja 1583 Loimaan Mäenpään Kaarina-leski, joka sai veroja anteeksi myös seuraavana vuonna samoin kuin Kokemäen Vitikkalan Martta Urbanuksentytär. Vuonna 1586 saajia oli kaksi, Tyrvään Nuupalan Valpuri-leski ja Karkun Liehahden Lucia,¹⁶ mutta erityisen paljon veroja oli annettava anteeksi 1580- ja 1590-lukujen taitteessa. Vuodet 1589 ja 1590 kattavassa luettelossa oli 14 yläsatakuntalaista naista maaveron anteeksi saajina ja apuverosta rutiköyhyyden takia säästettyjä oli niin ikään 14, mutta luetteloissa on vain osittain samoja nimiä. Yhteensä verohelpotusten

¹² VA 2423:156.

¹³ RA Kanslijänstemäns koncept och mottagne skrivelser, Enskildas ansökningar och suppliker, vol. 2, VA FR 562.

¹⁴ RA Kongliga kansliets diariér, ingående, vol. 10, VA FR 564.

¹⁵ VA 2312:24, VA 2320:23v, VA 2336:45, VA 2338:23, :34–34v ja :37–37v, VA 2342:72 ja 74 sekä VA 2357:11.

¹⁶ VA 2330:28, VA 2350:37, VA 2362:4v, :8v ja :9v sekä VA 2381:33v ja :34v.

saajia oli 21.¹⁷

Ala-Satakunnan vastaavissa luetteloissa on selitetty veroja annetun anteeksi sen takia, että maksajat olivat varattomia leskiä. Vuodelta 1589 kirjoitetussa luettelossa oli 11 leskeä ja seuraavan vuoden asiakirjassa 4.¹⁸ Ala-Satakunnassa on vähemmän köyhtyneitä leskiä kuin Ylä-Satakunnassa. Vuoden 1590 naiset olivat samoja kuin edellisen vuoden, joten varattomia leskiä on luetteloitu yhteensä 11.

9.5.3. Sotakauden kärsijät

Selviytyjien ja kärsijöiden välinen raja on horjuva, sillä myös selviytyjät kärsivät sota-ajan rasituksista. Sodasta aiheutui talonpoikaisväestölle ja kaikille veronmaksajille taloudellinen taakka, jonka takia perheet köyhtyivät yleisesti. Erityisen paljon kärsivät ne naiset, joiden oli vastattava maanviljelyksestä ilman miehiä ja joille ei suotu valtion korvauksia.

Taloudellisten menetysten ohella sota toi suomalaisten naisten kärsittäviksi väkivaltaa ja aggressioita, vaikka suoranaisesti sotatoimet koskettivat vain Karjalaa. Sekä Suomeen tuotu ruotsalainen että täältä rekrytoitu kotimainen sotaväki syyllistyivät väärinkäytöksiin siviiliväestöä kohtaan; yksittäisten väkivaltatapauksen ohella naiset saattoivat kärsiä sotakauden yleisestä ja rauhankin jälkeen jatkuneesta asennemuutoksesta.

Sota-ajan väkivaltatapauksia käsiteltiin vain poikkeuksellisesti kihlakunnanoikeudessa. Satakunnan käräjillä ei otettu esille sotilaiden ja rahvaan välisiä suhteita ainakaan niin, että rikkomuksista olisi tuomittu sakkoja, mutta Karjalasta on löydettävissä eräs tapaus. Kivennavan syyskäräjillä tuomittiin 1579 Suikki Hölkkönen 3 markan sakkoon, koska hänen vaimonsa oli vetänyt nihtiä parrasta.¹⁹ Vaikka vaimo oli aggression tekijänä eikä uhrina, mahdollisesti hänellä oli syynsä toimia rangaistavalla tavalla.

Järkyttävin sota-ajan raakuutta osoittanut tapaus käsiteltiin Jääsken ja Ruokolahden käräjillä vuonna 1592, jolloin Niilo Rasimies tuomit-

¹⁷ VA 2398:3, :103, :126v, :156, :158v, :160, :181, :181v, :185v, :188v, :200 ja :204v sekä VA 2398:109, :109v, :110, :111, :113, :114v, :115 ja :119.

¹⁸ VA 2397:8, :12, :20, :38, :39, :45v, :55v, :68v, :73, :83v ja :86v sekä VA 2405:4, :24v, :28v ja :29v.

¹⁹ VA 5473:41.

05307

tinghe alindg. fua ammar drapp aff andro. the re
ei birning edroing Allu fitho and for andro aa tingo ligg
ello fufilu ligg. och gutho ei fitha grom. an the an
han lundge. the ar goettir pmedh englio botthir. hoggr
and och drapp. ello fluedge mane. fluter ello fluffre
aa tingo ligg. ello fufilu ligg. och fombro ei blodnitte
pma. the dyli pmedh fex marna edre. ello botte thre
pmafter p. xvij

Hu draper and ammar ello goi blodnitte. ello blaud.
aa tingo ello fufilu felfre. the haffni the botthir
pma pma drappit p. ello pma. the an the pmedh lundge.
the an the agha alle fitha haffna. xvij

tiin 30 talarin sakkoon. Hän oli tullut Käkisalimesta kotiin venäläisten lähdettyä mutta kieltäytynyt soutamasta vihollista saareen paenneita naisia ja lapsia, koska nämä eivät pystyneet maksamaan markkaa kyydistään. Hänen julmuutensa ja ahneutensa takia saareen jäi menehtymään ja paleltumaan hengiltä paljon väkeä. Pitäjän ja lautakunnan rukousten takia hänet kuitenkin säästettiin niin, että hän joutui maksamaan vain 15 talarin sakon.²⁰ Vaikka tapaus on yksittäinen, se osoittaa tapojen raakuutta ja samalla yhteiskunnan miehisyyttä. Syyllinen sai rangaistuksestaan huolimatta ymmärtämystä ja sääliä. Tuomitsijoiden mielestä rangaistuksen piti ilmeisesti pysyä maksajan kantokyvyn rajoissa, jottei hän joutuisi perikatoon eikä kruunu menettäisi veronmaksajaa.

Keskushallinnon viranomaiset saivat ottaa vastaan monenlaisia naisten kärsimiä vääryyksiä koskeneita valituksia. Euran Kirkonkylässä tallimestari oli lyönyt Lasse Jaakonpojan vaimon hengiltä,²¹ kun taas Vesilahden Palhon perintötilaa asunut Riitta Ollintytär väitti 1582 kirjuri Karl Nilsinpojan ajaneen hänet pois. Karjalassa Uudenkirkon

²⁰ VA 5662:39.

²¹ VA 215¹:113v.

Valpuri Pietarintytär oli ollut leskenä seitsemän vuotta ja rakentanut talon. Elämä näytti asettuvan kohdalleen, mutta sitten hänen miehensä otettiin 1575 kruunun kirvesmieheksi. Valpuri Pietarintytär selitti tämän johtuneen kateudesta ja halusi saada miehensä takaisin, jotta tila ei olisi autioitunut.²²

Vaikeuksiin joutuneet naiset pyysivät 1580-luvulla anteeksi omia ja joskus naapureittensakin verorästejä. Kokemäen Mattilan Marketta Laurintytär kertoi miehensä ottaneen autiotilan ja pyysi vapaavuosia. Seuraavalla vuosikymmenellä naisten valitukset koskivat etupäässä voutien ja muiden virkamiesten väärinkäytöksiä. Hämeenkyrön Savilahden Kaarina Matintytär valitti voudin kirjurin Hans Andersinpojan ottaneen häneltä talon. Sodan loppuvaiheissa Euran Sorkkisten Valpuri Juhontytär kertoi huovi Sipi Matinpojan ajavan häntä tilalta. Loimaan Kerttu Martintytär pyysi verorästejä anteeksi ja vapautta linna-leiristä sekä maksua nihtien kuoliaaksi ajamasta hevosesta.

Lähes kaikki naisten tekemät valitukset olivat satakuntalaisten naisten esittämiä. Karjalasta oli Tukholmaan paljon pitempi matka kuin länsirannikolta, eivätkä Karjalan naiset olleet tottuneet esiintymään yhtä aktiivisesti perheensä ulkopuolella kuin Satakunnan. Poikkeuksena oli Muolaan Sepänkylän Riitta kertoessaan, miten kirkkoherra Joen halusi ottaa palan hänelle katsastetusta niitystä vain siitä syystä, että tilaa ennen viljellyt talonpoika oli käyttänyt peltoa laitumenaan. Koska valittaja piti aidan kunnossa ja maksoi pellosta veron, hän halusi käyttää sitä.²³

Sota-ajan rasisutusten takia osa veronmaksajista joutui jättämään talonsa autioiksi. Naisten kannalta verojen maksamattomuus ja peltojen jääminen kesannoksi sekä talojen tyhjeneminen merkitsi kahta osittain vastakkaista asiaa. Talonsa hallinnan menettäneet ja autioluetteloihin kirjoitetut naiset olivat sotakauden merkittäviä kärsijöitä. He olivat leskiä eli useimmiten mies lieenee jäänyt sotaan, mikä oli jo sinänsä tuskallista. Henkisen kärsimyksen ja yksinäisyyden ohella heillä oli taloudellisia ongelmia niin, etteivät he pystyneet vastaamaan talonsa pysymisestä veronmaksukykyisinä.

Toisaalta peltojen jääminen haltijoilta ja viljelijöiltä tarjosi niukkoja toimeentulon mahdollisuuksia yhteiskunnan köyhimmille naisille, erityisesti loisille ja nihtien vaimoille, jotka omistivat mahdollisesti leh-

²² RA Kongliga kansliets diarier, A I vol. 4. VA FR 563.

²³ RA Kongliga kansliets diarier, A I vol. 2, 4, 6, 7A, 7B, 8, 9 ja 10. VA FR 563.

män tai pari ja lampaita ja jotka pystyivät viljelemään hieman autiopeltoja tai ainakin korjaamaan niiltä heinää. Verottaja kiinnostui autiotilojen käyttäjistä 1580-luvulla. Satakunnan vanhimmat tiedot ovat vuodelta 1583, jolloin Ulvilan Noormarkun nihdin vaimo Kaarina ja Talolan Johanna-leski sekä Loimaan Inkilän Ursula Tuomaantytär maksoivat autoverona hieman viljaa.²⁴

Autioituneiden talojen tiluksia oli mahdollista käyttää muidenkin kuin kohtuuttomasti köyhtyneiden naisten, sillä Valpuri Innamaa maksoi 1586 Lempäälässä veroa enemmän kuin vain niukkaa elantoaan rappiopeltoilta korjanneet eli peräti 2 tynnyriä ohraa ja 3 talaria rahaa.²⁵ Toisaalta hänen 7 äyrin tiluksensa olivat 1588 autioina Loimaan Oripäässä.²⁶

Autioiden mukaan laskettuna Satakunnan naiset alkoivat kärsiä sodasta ja sen mukanaan tuomista rasituksista vasta vuonna 1578, jolloin Ulvilan Ruoman kylän Kirsti-lesken 3 äyrin 20 penningin talo oli autiona.²⁷ Hän jätti veronsa maksamatta myös seuraavina vuosina, mutta palasi maksajaksi vuonna 1585.²⁸ Toinen satakuntalainen tilansa verohylyksi jättänyt nainen oli Lempäälän Hemminkilän Maalin vaimo, jonka talo autioitui 1580 ja maksoi veronsa maakirjan mukaan vasta 1587, mutta oli tällöinkin erillisessä autioluettelossa ja edelleen 1591. Vuonna 1592 talo oli sen sijaan maakirjassa marginaalimerkinnoitt²⁹.

Kokonaisuudessaan Satakunnan naisten viljelemien talojen autioituminen alkoi merkittävästi 1580-luvun puolivälistä ja saavutti nopeasti huippunsa. Vuonna 1583 Ylä-Satakunnan 8 tilasta oli autioina 3 eli Hemminkilän Maalinin ohella Karkun Luoman Valpuri-leski ja Kiuralan Marketta Matintytär.³⁰ Ainoa autoveron maksaja oli Turun porvarisnainen Valpuri Innamaa, jolta kruunu sai 3 aamia heinää.³¹ Seuraavana vuonna Ylä-Satakunnan 7 talosta oli autioina 2, mutta Ala-Satakunnan 12 talosta jokainen.³² Autoveroja kruunu sai neljältä nai-

²⁴ VA 2356:14, :17 ja :20.

²⁵ VA 2382:69.

²⁶ VA 2393:44v.

²⁷ VA 2307:34.

²⁸ VA 2315:31, VA 2324:28, VA 2335:29v, VA 2350:25, VA 2360:25 ja VA 2369:23v.

²⁹ VA 2329:61v, VA 2339:55v, VA 2346:45v, VA 2364:53, VA 2365:57v, VA 2373:37, VA 2382:31, VA 2389:34, VA 2418:154 ja VA 2421:41v.

³⁰ VA 2373:68v, :70 ja :81.

³¹ VA 2373:87.

³² VA 2377:68, :68v ja :69v, VA 2378:59v, :68, :71 ja :71v sekä VA 2382:74.

selta.³³

Myös 1587 Ylä-Satakunnassa oli vain 3 autiotilaa,³⁴ joiden ohella kruunu sai ainoat autioiden viljelystä keräämänsä parselit täältä. Kar-kun Valpuri-leski maksoi näet kruunulle 1/2 pannia ruista ja 3 aamia heinää. Koska hänen kotikyläänsä ei ole kirjoitettu luetteloon,³⁵ hän saattaa olla sama kuin talonsa verot maksamatta jättänyt Luonsin kylän Valpuri-leski, mutta tätä oletusta ei voi vahvistaa eikä kumota. Ala-Satakunta oli toisin kuin linnaläänin yläosa täysin autioitunut, sillä maakirjan perästä ja erillisestä autioluettelosta on poimittavissa yhteensä 12 lesken nimet.³⁶ Sen sijaan seuraavana vuonna 1588 maakun-nan eteläosassa oli enää 5 autiotilaa mutta pohjoisessa 6.³⁷ Tämän jälkeen vuonna 1589 Ylä-Satakunnan 6 naislesken nimissä ollutta tilaa on kirjoitettu kruunulle.³⁸

Satakunnan toisistaan poikenneiden kihlakuntien erilaisuus saattaa selittyä hallinnollisin ja verotuksellisin syin, ei varallisuuserosta käsin. Ala-Satakunnan runsaat autiotilat saivat mahdollisesti veroja anteeksi sillä tavalla, että ne merkittiin autioiksi. Tämä oli teknisesti yksinker-taisempaa kuin verovapauden kirjaaminen tilien lyhennyksiin, sillä lyhentäminen olisi edellyttänyt hallitsijan tai hänen edustajansa pää-töstä ja kirjettä, kun taas autioluettelo laadittiin paikallisten veronkan-tajien, papiston ja lautamiehistön toimesta. Vuodesta 1590 kameraali-nen käytäntö muuttui, sillä kihlakunnassa oli enää harvoja maakirjata-loja naisten nimistä, mikä näkyy taulukosta 28.

9.6. Sodan heijastuminen Karjalan oikeusnäkemyksiin

Suomalaisen rahvaan köyhtyessä ja sodan vaatiessa yhä uusia ponnis-tuksia sakotettavia rikoksia tehtiin yhä vähemmän. Varat kuluivat verojen, ei sakkojen maksuun, ja aggressiot voi osoittaa vihollista, ei naapuria kohtaan. Toisaalta olisi myös ajateltavissa, että väkivaltainen käytös levisi sotilaiden mukana ja sotatapahtumien myötä myös siviili-

³³ VA 2382:63v, :64, :65 ja :69.

³⁴ VA 2389:72 ja :83.

³⁵ VA 2389:63v.

³⁶ VA 2386:56v, :57, :57v, :65v, :69, :69v, :83v ja :84.

³⁷ VA 2393:44v, :45v, :52v ja :55v sekä VA 2395:56, :57v, :58v, :59v ja :70.

³⁸ VA 2400:94, :95v, :96v ja :107.

liväestöön. Kokonaisuudessaankin rikollisuuden kehitystä voi tulkita vastakkaisin selitysmallein. Yhteiskunnan rauhoittumista voi pitää myönteisenä sivistyksen etenemisenä, mutta toisaalta myös talonpoikaisen itsetunnon nitistymisenä.

Sakkoluetteloiden supistuessakin niistä on jatkuvasti löydettävissä naisiin kohdistuneita rikoksia. Karjalan naiset saivat kärsiä heitä vastaan tehdyistä vääryyksistä jokaisena sotavuotena ja sodan jälkeenkin; oletettavasti myös niinä vuosina, joiden lähteet ovat kadonneet, naiset olivat jatkuvasti laittomuuksien uhreina.

Tavallisin naiseen kohdistunut rikos oli lyönti ja muu väkivalta, joita oli 79,4 % kaikista rikoksista. Omaisuusrikokset kattoivat 7,5 %, siveysrikkomukset 8,4 % ja kunnianloukkaukset 4,7 %. Naisia kirjattiin sakkoluetteloihin eri tavoin, sillä 15 % kirjattiin etunimeltä ja patronyymiltä, 8 % oli anonyymeja naisia, joista ei sanottu nimeä eikä perheyhteyttä, ja loput 75 % kirjoitettiin perheensä jäsenenä. Tavallisimmin karjalainen nainen näkyi miehensä vaimona, mutta osittain myös äitinä tai tyttärenä. Edelliseen kauteen verrattuna karjalaisen naisen asema oli tullut entistä vapaammaksi, sillä hän voi hallita jopa kiinteää omaisuutta tai omistaa rengin.

Nimettöminä naisia mainittiin seksuaalirikosten yhteydessä. Viipurin käräjillä tuomittiin 1573 Niilo Matinpoika Suuripää 40 markan sakkoon neitsyyden viemisestä eli hän oli maannut piian, jota hän ei tahtonut naida. Paavo Pöllänen sai yhtä suuren sakon harjoitettuaan huoruutta irtolaisnaisen kanssa. Taipalsaaren käräjillä Antti Kukka sai 3 markan sakon harjoitettuaan salavuoteutta erään irtolaisnaisen kanssa ja Lasse Juntunen 40 markkaa tehtyään lapsen piialle, jota ei tahtonut naida.¹

Sodan mittaan siveysrikosten sanontatavat lyhenivät niin, ettei teon toista osapuolta mainittu lainkaan. Jääsken ja Ruokolahden käräjillä tuomittiin 1589 Lautta-Sipi 40 markan sakkoon huoruudesta ja Pentti Karjalainen 40 talarin rangaistukseen yhteensä kolmesta siveysrikoksesta.² Vain kerran näissä rikoksissa määriteltiin nainen, mutta ei tällöinkään omalla nimellään: Jaakko Laukkanen tuomittiin Jääsken käräjillä 40 markan sakkoon, koska hän oli harjoittanut huoruutta Tuomas Jakovaisen — Jakowans — vaimon kanssa. Samoilla käräjillä Hannu Lottasen Hannu-poika tuomittiin ensin 3 markan sakkoon sii-

¹ Viipurin käräjät 8.7.1573, VA 5386:78v ja Taipalsaaren käräjät 25.6.1573, VA 5388:61 ja 61v.

² Jääsken ja Ruokolahden käräjät 1.10.1589, VA 5635:31.

tä, että hän oli vienyt morsiamen kotiin vastoin naimakaaren 2. lukua ja sitten 40 markan rangaistukseen, koska oli maannut tämän mutta ei halunnut ottaa aviovaimoksi.³

Siveysrikosten naisten nimettömyys on osoitus sukuyhteiskunnan taantumisesta ja keskusvallan kasvusta. Naisen makaaminen tai neitsyen vietteleminen oli yhteiskuntaa vastaan suunnattu rikos, josta tuomittiin kruunulle maksettuihin sakkoihin. Tapauksissa ei mainita naitajaa tai tytön holhoojaa. Toisaalta sakkoluettelot on kirjattu vain kruununvoudin tilitositteiksi, joten niihin ei ollut aihetta kirjoittaa tyhjentävää selostusta asioiden kulusta, ainoastaan kruunua vastaan kohdistunut rikos. Mutta puutteellisinakin sakkoluettelot paljastavat esivallan tarjonneen neitsyen viettelijöille mahdollisuuden sovittaa rikoksensa avioliitolla. Yhteistä kaikissa siveysrikoksissa oli ainoastaan miehen näkeminen aktiiviseksi osapuoleksi eli rikoksen tekijäksi. Yhtään karjalaisista naista ei tuomittu seksuaalisista laittomuuksista. Naisella ei ollut miehen inhimillistä asemaa siveysoikeudellisessa mielessä, sillä hänen ei katsottu syyllistyvän rikoksiin. Nainen voi olla vain teon kohde, ei itse tekijä.

Karjalaisella naisella ei ollut miehen tavoin myöskään sukunsa jäsenyyttä: hänellä ei ollut Lappeen Kaarina Liriä lukuun ottamatta⁴ sukunimeä, vaan milloin hänet mainittiin yksilönä, omalla nimellään, hänellä oli etunimi ja patronyymi. Toinen mahdollisuus oli määritellä nainen etunimen jälkeen sanalla loinen, huskona. Tavallisimmin naiset kirjoitettiin perheittensä jäseniksi, mutta jollei heitä määritelty miesten kautta, heidät ymmärrettiin kielellisesti yhteiskunnan jäseniksi, ei suvun.

Perheyhteyttä kuvaavat myös ne muutamat tapaukset, joissa aviomies on costanut vaimoonsa suuntautuneen väkivallan. Taipalsaaressa käräjillä tuomittiin Lasse Ingenpoika kahdesta mustelmasta, jotka hän oli lyönyt Pekka Ingenpojan vaimoon. Pekka Ingenpoika iski takaisin.⁵ Eräistä sakkoluetteloiden maininnoista voi ajatella miehen lyönnin costetun hänen vaimolleen, jos sakot on kirjattu samassa järjestyksessä kuin rikokset on tehty. Tuomas Toivari sai Säkkijärven käräjillä vuonna 1587 sakot Matti Toivariin lyödystä mustelmasta. Matti Toivari löi puolestaan Tuomas Toivarin vaimoa.⁶ Jonkinlaista

³ Jääsken käräjät 6.4.1581, VA 5543:35–35v.

⁴ Lappeen käräjät 22.2.1571, VA 5361:46.

⁵ Taipalsaaressa käräjät 13.11.1573, VA 5401:40.

⁶ Säkkijärven käräjät 17.10.1587, VA 5585:38.

perheyhteyttä osoittaa myös Lappeella 1576 sattunut tappelu, jossa Paavo Haininen löi mustelman Pekka Lassenpojan tyttäreensä ja tämä Paavo Hainisen vaimoon.⁷

Karjalan naisia tuomittiin 25-vuotisen sodan aikana vain harvoin rikoksista. Ensimmäinen sodan aikana sakotettu nainen oli Lappeen Birgitta Niilontytär. Hän löi Lasse Pekanpoikaan samanlaisen kuuden markan haavan, jonka oli itse saanut.⁸ Toinen tuomittu oli saman pitäjän Juho Lapion vaimo, joka löi vuonna 1577 mustelman Paavo Savolaisen vaimoon.⁹ Kivennavalla Suikki Hölkkösen vaimo repi nih-tiä parrasta,¹⁰ mutta tämän jälkeen Karjalassa ei tuomittu yhtään nais-ta sakkoihin. Mahdolliset muut tuomiot eivät käy käytettävissä olevis-ta asiakirjoista.

9.7. Sodan heijastuminen Satakunnan rikollisuuteen

Sota heijastui satakuntalaisten maalaisnaisten elämään eri tavoin sota-vuosien edetessä, sillä 1570-luvulla naiset olivat yleisesti miesten teke-mien rikosten uhreina. Yhteensä heitä vastaan tehtiin yhdeksänä ensimmäisenä sotavuonna 314 rikosta, vaikka asiakirjat eivät ole säi-lyneet täydellisinä.¹¹ Jos lukuihin lisätään naisten keskinäiset rikokset, niitä tapauksia joissa nainen oli rikoksen uhrina oli vielä enemmän eli 2 vuonna 1571, 2 vuonna 1572, 4 vuonna 1574, 6 vuonna 1575, 2 vuonna 1576, 2 vuonna 1577, 2 vuonna 1578, 2 vuonna 1579, 1 vuon-na 1580 ja 1 vuonna 1588,¹² joten 1570-luvulla nainen oli rikoksen uhrina kaikkiaan 336 kertaa.

Pohjoismainen 25-vuotinen sota levitti rikollisuutta, sillä erityisesti 1573 naiset joutuivat epätavallisen paljon rikosten uhreiksi. Eniten naiset olivat kuitenkin joutuneet kärsimään vuonna 1560, minkä jäl-keen heitä kohtaan tehtiin vuosittain 20—30 rikosta vuosikymmenen mittaan vuotta 1568 lukuun ottamatta. Sodan jatkuessa naisia kirjat-tiin supistuviin lähteisiin entistä vähemmän. Erityisesti 1580-luvun

⁷ Lappeen käräjät 26.11.1576, VA 5442:42.

⁸ Lappeen käräjät 7.12.1575, VA 5414:38.

⁹ Lappeen käräjät 3.6.1573, VA 5442:46.

¹⁰ Katso s. 160.

¹¹ Taulukko 40.

¹² Taulukon 40 pohjana ollut tilikirja-aineisto.

alusta naisiin kohdistettuja rikoksia ilmeni vain harvoin; vuodesta 1584 Ylä-Satakunnan lakonisesti kirjoitettuihin luetteloihin on merkitty vain tuomittujen nimet, ei heidän rikoksiaan tai uhrejaan,¹³ joten sodan loppuvaiheen tietoja ei voi suoraan rinnastaa 1570-luvun lukuihin. Sakkoluetteloiden supistuminen ei merkinnyt rikosten supistumista vain harvoin tapauksiin, kuten vuosilta 1584—1588 satunnaisesti säilynyt Ala-Satakunnan tuomiokirja¹⁴ osoittaa. Toisaalta käräjillä käsiteltiin enemmän taloudellisia kysymyksiä kuin rikoksia.

Useimmat naisiin kohdistuneet rikokset olivat lyöntejä ja muuta fyysistä väkivaltaa, sillä 58,6 % rikoksista oli aggressioita yhdestä mustelmasta suuriin haavoihin ja ruumiinosien menetykseen. Väkivaltarikokset säilyivät suhteellisesti merkittävänä osa-alueena koko tarkastelukauden, vaikka niiden absoluuttinen määrä väheni. Omaisuusrikoksia oli 5,6 % ja kunniaa koskeneita 5,1 %. Koska Satakunnan naisilla oli hallussaan jopa kiinteää omaisuutta, ei ainoastaan irtainta, sitä voi varastaa, ryöstää tai vahingoittaa. Kunnianloukkaukset olivat seksuaalisia eli naisten syytettiin olevan yleisesti huoria tai syyllistyneen laitomaan sukupuoliseen kanssakäymiseen tietyn miehen kanssa.

Huoruuden ohella Satakunnan naisten mainetta mustattiin syyttämällä heitä yleisesti tai mainitun tapauksen perusteella noidiksi,¹⁵ varkaaksi¹⁶ tai jopa murhaajaksi. Tämän raskaimman syytöksen esitti Säkylän Martti Sipinpoika sisarentyttärestään herra Mats Martinin vaimosta. Koska Martti Sipinpoika ei voinut todistaa syytöstään, hän sai maksaa 40 markan sakon.¹⁷ Eräässä toisessa tapauksessa naista syytettiin todisteitta lapsensa tappajaksi.¹⁸

Rikosten tekijöinä Satakunnan naiset olivat 25-vuotisen sodan aikana yhteensä 113 kertaa; rikosten subjekteista saatavat tiedot ovat täydellisempiä kuin objekteista, koska Ylä-Satakunnan sakkoluetteloissa mainitaan vuodesta 1584 vain sakkojen maksajat, ei rikosten uhreja. Toisaalta rikosten jakaantumana voi laskea vain 102 tapauksesta, koska pelkkä tuomitun nimi ei paljasta hänen tekoaan. Rikoslajien keskinäi-

¹³ VA 2365, VA 2373, VA 2382, VA 2387, VA 2395, VA 2400, VA 2408, VA 2418 ja VA 2421.

¹⁴ Tuomiokirjakatkelmä on sidottu niteeseen VA Ylä-Satakunta KOa 5.

¹⁵ Kyrön käräjät 8.2.1572, VA 2256:6 ja Huittisten käräjät 30.7.1584, VA Ylä-Satakunta KOa 5:2.

¹⁶ Kyrön käräjät 28.1.1578, VA 2312:6 ja Loimaan käräjät s. d. 1586, VA 2377:56v sekä Loimaan käräjät 28.6.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:54v.

¹⁷ Köyliön kappelin käräjät 7.9.1593, VA 2427:107.

¹⁸ Loimaan käräjät 30.9.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:50v–51.

set suhteet kuvaavat täten pääosin 1570-luvun tilannetta, ei koko sota-kauden.

Raskain naisen tekemä rikos oli tappo, johon syyllistyi Loimaan Vähäperän Jaakko Juhonpojan tytär Dorotea lyödessään Koskisten Klemetin hengiltä, mistä hänen isänsä maksoi sakkoa 40 markkaa neljä vuotta myöhemmin.¹⁹ Ylistaron Kerttu Eskontyttären tekoa nimitettiin murhaksi, kun hän oli tappanut lapsensa, vääntänyt siltä niskat nurin ja piilottanut ruumiin latoon. Oikeus ei voinut suojata murhaajan henkeä.²⁰ Kuolemantuottamuksia saattoi olla enemmänkin, koska sakkoluetteloista näkyvät vain rahalla korvatut rikokset.

Sakkoluetteloista saatavien tietojen mukaan satakuntalaisten naisten elämä näyttää rauhoittuneen sotakauden mittaan, sillä he olivat erityisesti 1580-luvusta aikaisempaa vähemmän sekä rikosten tekijöitä että uhreja. Kysymys ei kuitenkaan ollut erityisesti naisten syrjäyttämisestä vaan lähteiden supistumisesta. Vuosien 1584—1588 alasatakuntalaisesta tuomiokirjakatkelmasta saa toisenlaisen kuvan maakunnan naisten elämästä kuin lakonisista sakkoluetteloista, sillä naisia vastaan tehtiin enemmän rikoksia kuin kameraalisesta aineistosta on poimittavissa; vuodelta 1585 tapauksia oli 16 ja vuodelta 1588 yhteensä 14. Sakkoluetteloista paljastuvat vain rahana korvatut rikokset, eivät kaikki laittomuudet.

¹⁹ Loimaan käräjät s. d. 1575, VA 2281:13.

²⁰ Kokemäen käräjät 3.1.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:59v.

Tuomiokirjankin mukaan naiset itse tekivät rikoksia vain harvoin. Huittisten Kaarina-leski löi kolmen markan mustelman naapuriinsa Martti Pekanpoikaan,²¹ ja Loimaan Maisa Simontytär syyllistyi vastaa-mattomuuteen.²² Ylistaron Kerttu Eskontytär tappoi lapsensa, ja Eurajoella tuomittiin irtolaisnainen Dorotea menettämään henkensä, koska hän oli harjoittanut huoruutta naimisissa olleen miehen kanssa.²³ Erityisen rikollinen nainen oli Eurajoen Maritta Matintytär, joka syytti Mats-herraa perusteitta huoruudesta, mutta makasi itse avioituneen vaikkakin vaimonsa hylkäämän miehen kanssa.²⁴

Euran käräjillä vapautettiin Mannilan Esko Matinpojan Valpuri-vaimo puhdistusvalalla syytöksestä, jonka mukaan hän olisi maannut oman Nuutti-renkinsä kanssa.²⁵ Eurajoella piiskattiin piika, joka oli maannut naimisissa olleen isäntänsä kanssa,²⁶ ja samoin Eurassa Maalin Matintytär, sillä hän oli kihlauksestaan huolimatta maannut toisen miehen kanssa.²⁷

Useimmat tuomiokirjassa rikollisiksi tuomituista naisista oli syyllistynyt siveysrikokseen, mutta kaiken kaikkiaan naisia tuomittiin vähän. Toisaalta heitä syytettiin enemmän kuin todettiin syyllisiksi,²⁸ tai he olivat itse aktiivisia puolustamaan mainettaan odottamatta kanteen nostamista. Yrjö Ollinpojan vaimo Valpuri kysyi Huittisten käräjillä 1588, tiedettiinkö hänen harjoittaneen noituutta tai muuta epärehellistä toimintaa Salmenojan Yrjön levittämien juorujen mukaisesti.²⁹

Sota-aika heijastui satakuntalaiseen maalaisyhteisöön ja pakotti naisia tulemaan käräjille, koska heidän miehensä olivat poissa. Sunniva-vaimo esitti miehensä Markku-rakennusmestarin puolesta Loimaalla kirjeen, jonka nojalla tila oli otettu autiosta,³⁰ ja Ulvilassa Matti Jaakonpojan Maalin-leski kertoi lautakunnalle miehensä tilan niityistä.³¹ Lucia Olofintytär, Mats Clöven leski, kysyi tiesikö joku hänen aviomie-

²¹ Huittisten käräjät 27.4.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:45v.

²² Loimaan käräjät 30.9.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:52–52v.

²³ Katso s. 169 ja Eurajoen käräjät 10.7.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:65.

²⁴ Eurajoen käräjät 17.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:82v ja :84v.

²⁵ Euran käräjät s. d. 1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:94v.

²⁶ Eurajoen käräjät 10.11.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:140.

²⁷ Euran käräjät 2.2.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:162v.

²⁸ Esim. Ulvilan käräjät 8.11.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:139.

²⁹ Huittisten käräjät 5.9.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:130v.

³⁰ Loimaan käräjät 6.3.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:38.

³¹ Ulvilan käräjät 13.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:27v.

hensä varastaneen voutina ollessaan.³²

Pääosin naiset olivat käräjillä taloudellisten kysymysten takia. Koska 1580-luvun tuomiokirja on vielä sanonnaltaan lakoninen, siitä ei käy ilmi missä määrin naiset hoitivat itse asioitaan ja olivat henkilökohtaisesti kantajina ja missä määrin heidän puolestaan puhui joku mies. Kokemäellä tuomittiin 1585 Honnilan Valpuri Nuutintyttäreille 8 syltä halkoja, jotka ratsumies poltti linnaleirissä, ja 14 äyriä lehmän hintana Yrjö Tulkkilalta.³³

9.8. Satakuntalaisen sukuyhteiskunnan jäänteitä

Satakuntalaisen naisen aseman vaihteluvuutta voi tulkita sotakauden mittaan eri tavoin. Osittain nainen oli vanhakantaisesti sukuyhteiskunnan jäsen ja hänet nähtiin miesten kautta, osittain hänellä oli suvusta ja perheestä riippumatonta yhteiskunnallista asemaa.

Naisten nimikäytäntö vaihteli. Satakunnan 25-vuotisen sodan ajan sakkoluetteloissa mainitaan yhteensä 491 naista, kun otetaan huomioon muutkin kuin rikosten tekijät tai uhrin. Näistä 296 eli 60,3 % on kirjoitettu lähteisiin yhä täydellisesti kuin miehet eli heitä on pidetty yhteiskunnan jäsenenä miesten tavoin, ei perheensä osina. Nimiltä mainittuja miesten vaimoja ja muita omaisia oli 152 eli 31 % ja vain etunimeltä kirjoitettuja sekä pääosin perheyhteyteen liitettyjä 14. Loput 29 naista eli 5,9 % oli täysin anonyymeja, enimmäkseen siveysrikkoksiin liittyneitä naisia, joiden nimiä oikeus ei ilmeisesti edes tiennyt.

Jos nimettömiksi jääneistä naisista poistetaan ne, joiden nimellä tai henkilöllisyydellä ei ollut merkitystä — siveysrikkoksissa miehen mainitaan jättäneen anonyymisti kirjoitetun vaimonsa harjoittaakseen huoruutta jonkun nimeltä kirjoitetun naisen kanssa — niin perheenjäseniksi määritelyjen naisten määräksi jää 128 eli 27,4 %. Vastaavasti koko nimeltä eli etunimeltä ja patronymiltä kirjoitettujen naisten suhteellinen osuus nousee 63,4 %:iin. Satakunnassa oli siis tavoitteena kirjoittaa naiset asiakirjoihin yksilöinä miesten tavoin, vaikka yli neljännes jäi vain perheensä anonyymiksi jäseneksi ja vaikka Satakunnassa säilyi myös vanhakantaisia sukuyhteiskunnan piirteitä.

³² Ulvilan käräjät 11.3.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:107v.

³³ Kokemäen käräjät 25.9.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:44v.

Ala-Satakunnan 1580-luvun tuomiokirjassa naiset pyrittiin kirjoittamaan koko nimeltään tai patronyymi kävi ilmi asiayhteydestä perheen rakennetta esiteltäessä, mutta muutamien naisten nimi jää mainitsematta. Mies voitiin tuomita huoruudesta niin, että teon toinen osapuoli oli vain nimetön irtolaisnainen. Kokonaisuudessaan Satakunnan nimikäytännön voi tulkita osoittavan naisten itsenäistymistä suvusta ja perheestä.

Sodanaikaisessa satakuntalaisessa yhteisössä risteili vanhakantaisia ja moderneja käsityksiä samalla kun maanlain säännöksistä ja verottajan toiveista rakentui sekä oikeushallinnon että valtakunnan tuloista vastanneen virkamieskunnan näkemyksiä tyydyttänyt oikeuskäytäntö. Selvimmillään erilaisten katsomusten yhteensulautuminen näkyi maakunnan perimiskäytännössä. Koska maanlaki edellytti tyttären perivän puolet siitä mitä poika, mutta verottaja kielsi toisaalta maaomaisuuden pirstomisen, tyttäret saivat tavallisimmin osuutensa rahana. Yleisintä oli antaa avioituvalla tyttarelle myötäjäiset ja täydentää hänen perintöosuutensa myöhemmin siinä yhteydessä, kun kotitalo siirtyi hänen veljelleen.

Toisaalta oli erittäin tavallista, että tyttärien perintö jäi maksamatta, kunnes vasta heidän perillisensä tulivat vaatimaan osuuttaan. Vaatimuksen voi esittää vasta tyttären poika tai muu edunsaaja.³⁴ Oli myös yleistä korvata maaomaisuus rahan sijasta tavaralla. Ulvilan Masian Jaakko Ollinpoika maksoi isänsä sisarentyttarelle tämän äidin perintöosuuden eli kiinteistöstä 2 tynnyriä ruista ja 1/2 tynnyriä ohraa.³⁵

Saattaa olla, että monissa perheissä ja suvuissa poikettiin lain hengestä ja kirjaimesta tyttärien perintöjä jaettaessa, mutta näistä tapauk-

³⁴ Huittisten käräjät 30.7.1584, Kokemäen käräjät 1.8.1584, Eurajoen käräjät 11.2.1585, Ulvilan käräjät 13.2.1585, Loimaan käräjät 28.6.1585, Kokemäen käräjät 11.1.1588, Euran käräjät 17.1.1588, Euran käräjät s. d. 1587, Huittisten käräjät 18.3.1583, Loimaan käräjät 22.3.1587, Euran käräjät 28.8.1587, Huittisten käräjät 5.9.1589, Loimaan käräjät 21.11.1586 ja 26.1.1586, Huittisten käräjät 28.1.1586 ja Kokemäen käräjät 23.2.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5: 3v, 6, 7v, 24v, 26v, 54v, 75 ja 76, 84, 93–93v, 100–100v, 103, 118, 120, 130, 146 ja 147v–148, 149, 149v, 150, 150v, 152, 155 ja 174.

³⁵ Ulvilan käräjät 31.8.1585, Huittisten käräjät 27.4.1585, Loimaan käräjät 30.9.1585 ja 28.6.1585, Kokemäen käräjät 3.7.1585, Huittisten käräjät 9.1.1588, Kokemäen käräjät 11.1.1588, Ulvilan käräjät 13.1.1588, Eurajoen käräjät 25.1.1588, Euran käräjät 17.1.1588, Loimaan käräjät 21.1.1588, Euran käräjät s. d. 1587, Huittisten käräjät 21.5.1587, Loimaan käräjät 23.3.1587 ja 7.9.1587 sekä 26.1.1586 ja Huittisten käräjät 28.1.1586. VA Ylä-Satakunta KOa 5:35, 47v, 50v, 51v, 54v–55, 59, 69v, 69v ja 70, 73 ja 75v, 77, 80v, 85, 86v, 87v ja 88v, 95, 100, 105, 136v ja 137, 157 ja 159.

sista ei ole säilynyt tietoja nykyaikaan. Myös muissa suvun ja perheen keskeisissä omaisuuskysymyksissä noudatettiin lakia; menettelyä voi usein pitää yhtä aikaa patriarkaalisen eli suvun ja perheen päämiehen asemaa korostavana kuin uudenaikaisenakin, yksilön henkilökohtaista omistusoikeutta korostavana.

Vastakkaisella tavalla tulkittavat näkemykset tulevat esiin testamenttikäytännöstä. Satakuntalaiset miehet ja leskinaiset lahjoittivat omaisuuttaan parhaaksi katsomallaan tavalla turvatakseen vanhuutensa, mutta toisaalta omaisuusjärjestelyissä oli korostetusti esillä myös palkka-ajatus ja samalla tilan säilyminen veronmaksukykyisenä. Talonpojalla tai hänen kuoltuaan hänen leskellään oli velvollisuus pitää tila viljelyssä mutta samalla oikeus saada lapsiltaan ja näiden puolisoilta työtä, jota korvattiin osittain testamentilla tai lahjoituksin. Köyliössä Pyhäjoen Simo Antinpoika erotti veljenpoikansa ja sisariensa kanssa veljensä vaimon Marketan tilalta maksamalla hänen tuomansa myötäjaiset ja apelle uskollisesti suoritetun työn palkan.³⁶

Palveluajatus oli mukana kaikissa lahjoituksissa ja testamenteissa, oli kysymyksessä sitten aviomiehen vaimolleen jättämä omaisuus tai leskinaisen lapsilleen ja näiden puolisoille antama varallisuus. Loimaan kirkkoherra Markus todisti Perttu Erkinpojan jättäneen kaiken irtaimen omaisuutensa rakkaalle vaimolleen Ursula Laurintyttäreille tämän nöyrän ja uskollisen palvelun takia, jota tämä oli osoittanut miehelleen tämän kuolemaan asti.³⁷

Sukupuolet poikkesivat toisistaan testamenttien tekijöinä ja lahjoitustenantajina. Leskinaiset lupasivat kaiken irtaimen omaisuutensa tai siirsivät lapsilleen aviomieheltään saamansa vaimon osan, mutta miehet testamenttasivat irtaimistoaan ja ostomaansa eli sitä omaisuutta, mihin ei ollut sukuoikeutta. Tämän ohella miehet olivat usein luvanneet jälkeläisilleen tai vaimolleen näiden tekemästä työstä tietyn palkan tai naisten heille suorittama palvelus arvioitiin rahaksi. Eurassa minin työpanokseksi laskettiin 2 markkaa vuodessa.³⁸

Miesten ja naisten välinen ero luovuttaa omaisuutta osoittaa heidän

³⁶ Köyliön käräjät 23.9.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:41.

³⁷ Loimaan käräjät 30.9.1585, VA Ylä-Satakunta KOa 5:51v. Vastaavia perheen keskeisiä Kokemäen käräjät 25.9.1585, Huittisten käräjät 1.7.1585, Kokemäen käräjät 11.1.1588, Eurajoen käräjät 25.1.1588, Euran käräjät 17.1.1588, Loimaan käräjät 21.1.1588, Euran käräjät 28.8.1587 ja 5.9.1588, Köyliön käräjät 14.11.1586, Huittisten käräjät 28.1.1586 ja Kokemäen käräjät 23.2.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:43v, 57v, 72v–73 ja 75v, 81, 85, 87v, 118v, 129 ja 131, 143v, 157 ja 158v, 172v ja 174.

³⁸ Euran käräjät 17.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:81v.

asemansa vastakkaisuutta. Mies oli isäntä, joka oli hallitsemassa taloan ja perhettään jopa niin, että perheenjäsenet tekivät hänelle palkkатыötä. Myös vaimon katsottiin olevan aviomiehensä palvelija. Perheenpäänä miehellä oli oikeus saada palveluita, mutta toisaalta hänellä oli myös velvollisuus korvata vaimon, tyttären tai miniän suorittama työpanos. Leskivaimot antoivat omaisuuttaan osittain vapaaehtoisesti mutta ennen muuta turvatakseen vanhuudenpäivänsä ja talonsa säilymisen veronmaksukykyisinä. Vaimo ei sen sijaan luvannut eläissään omaisuuttaan miehelleen, koska hän oli aviomiehensä edusmiehisyyden alainen voimatta päättää vapaasti omaisuudestaan. Toisaalta voidaan myös ajatella, miten näissä yhteyksissä käytetty sanonta uskollisesta ja nöyrästä palvelusta ei sopinut vaimon miehestään käyttämäksi.

Naisen tilannetta kuvaa Euran Lavilan Kaarina Tuomaantytären kohtalo, sillä hänen lapsensa Esko Niilonpoika ja Kaarina Niilontytär olivat karanneet ja jättäneet äitinsä kahden lapsen kanssa haluamatta hoitaa tilaa tai nuoria sisaruksiaan. Tästä syystä Kaarina Tuomaantytären oli pakko ottaa tilalle vävy Erkki Paavonpoika, jotta tila ei autioituisi. Samalla Kaarina Tuomaantytär lupasi vävyllleen ja kotiin jääneelle tyttäreelleen kaiken omaisuutensa.³⁹

Vastakkaisia kohtaloita käsiteltiin Huittisten käräjillä 1588, jolloin Anna Sipintytär kertoi antaneensa irtaimensa ja ostomaansa pojalleen Sipi Juhonpojalle sekä Lucia-tyttäreelleen lehmän heidän uskollisesta palvelustaan, jota he olivat aina osoittaneet ja olivat velvollisia edelleen osoittamaan aina äitinsä kuolinpäivään asti. Kaksi Ruotsiin muuttanutta poikaa ja tytär sen sijaan syrjäytyivät, koska he eivät olleet palvelleet äitiään. Toisaalta Korven Valpuri Ollintytär sai Leppäkosken Olli Niilonpojalta 40 markkaa rahaa tai sen arvosta tavaroita vaimon osuutena oltuaan 23 vuotta naimisissa Niilo Ollinpojan kanssa. Niilo Ollinpoika, siis ilmeisesti kantajan appi, ei suostunut maksamaan tätä summaa, mutta sen sijaan hänet tuomittiin korvaamaan samat rahat miniälleen tämän ansaitsemana palkkana sekä vannottava miniän olevan saamassa vielä 40 markkaa myötäjäisiään ja perintörahojaan.⁴⁰

Satakunnan maalaisyhteisössä säilyi jatkuvasti monia vanhakantaisia piirteitä. Aviomies oli vaimonsa edusmies niin, että hänet kirjattiin tuomituksi vaimonsa rikoksesta. Selvimmin perheenpään valtaa vai-

³⁹ Euran käräjät 28.8.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:118v.

⁴⁰ Huittisten käräjät 9.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:28v.

moonsa nähden käsiteltiin Loimaan käräjillä vuonna 1573, jolloin Raikkolan Tuomas sai peräti 40 markan sakon vaimon tultua oikeuteen sekaantumaan toisen miehen asiaan ja aviomiehen vain tyydyttyä kuuntelemaan vierestä.⁴¹

Suvun valta näkyi tapoista, joita selvitettiin maksamalla sukulunastus.⁴² Vesilahden Martti Heino sai maksaa 40 markkaa sakkoa tapettuaan Viljulan Kaupin ja tämän suvun suostuttua säästämään tappajan hengen. Tytär Riitta ei ollut tosin tullut Vahalahdelta paikalle, mutta hänen poissaolonsa ei estänyt asian käsittelyä.⁴³ Loimaalla Vahvalan Barbro Arvintytär ja hänen poikansa Tuomas Jyrinpoika sopivat aviomiehen ja isän tappajan kanssa 100 markan sakosta ja ikuisesta sovusta.⁴⁴ Muu perhe eli vainajan kolme poikaa ja tytär Kaarina Yrjöntytär tyytyivät samaan sopimukseen.⁴⁵

Isän valta oli väistymässä. Isä oli ottanut kuolleen poikansa omaisuutta, mutta oikeus tuomitsi tyttären vainajan lähimmäksi omaiseksi.⁴⁶ Siveyttä, kihlausta ja avioliittoa koskevissa asioissa isän ja naittajan valta jäi harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta toisarvoiseksi tai suorastaan olemattomaksi. Erästä poikkeusta käsiteltiin Euran käräjillä 1588 Simo Tuomaanpojan kantaessa Niilo-poikansa puolesta Martti Yrjönpoikaa vastaan, joka oli maannut kantajan miniän Marketta Erkintyttären kanssa. Martti ei voinut kieltää rikostaan mutta väitti naisella olleen monta irtolaismiestä ja renkiä ennen häntä. Simo pyysi pojalleen lupaa solmia toinen avioliitto, mutta kihlakunnan oikeus näki asian kuuluvan Turun piispalle, ei itselleen, joten maallinen oikeus tyytyi tuomitsemaan Martin sakkoihin ja huoran piiskattavaksi.⁴⁷ Tapauksesta ei ole pääteltävissä, miksi petetty aviomies ei ajanut itse asiaansa.

Häivähdys isänvallasta näkyi niin ikään Euran käräjillä Kirkonkylän Sipi Lassenpojan hakiessa avioeroa voidakseen solmia avioliiton irtolaisnaisen Riitta Mikontyttären kanssa, jonka aviomies Pien-Säkylän Heikki Erkinpoika oli hylännyt niin tyystin, ettei ollut tavannut vaimoaan yhdeksään vuoteen. Edelleen Sipi selitti Riitan ja hänen mie-

⁴¹ Loimaan käräjät 10.8.1575, VA 2259:154v.

⁴² Karkun käräjät 6.2.1572, VA 2256:5v ja Kokemäen käräjät s. d. 1575, VA 2281:121v.

⁴³ Vesilahden käräjät 10.10.1573, VA 2245:13.

⁴⁴ Loimaan käräjät 7.9.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:135.

⁴⁵ Loimaan käräjät 21.11.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:88.

⁴⁶ Loimaan käräjät 21.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:88.

⁴⁷ Euran käräjät 30.8.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:120v–121.

hensä vihityn alaikäisinä, joten naisen pitäisi saada ero aviomiehensä ja päästä vihille Sipin kanssa, koska he olivat jo maanneet yhdessä. Oikeus siirsi asian piispalle ja tuomitsi syylliset salavuoteussakkoon.⁴⁸ Sipi Lassenpojan ja välillisesti myös oikeuden päätöksestä on tulkittavissa näkemys, jonka mukaan alaikäisenä solmittu ja ilmeisesti vanhempien järjestämä avioliitto ei ollut ehdottoman sitova koko eliniän.

Osittain samaa voi sanoa samoilla käräjillä käsitellystä Eurakosken Jaakko Klemetinpojan ja Maalin Matintyttären asiasta heidän harjoitettuaan yksinkertaista huoruutta, sillä Maalin oli kihlattu toiselle miehelle. Kihlakunnanoikeus määräsi osapuolet piiskattaviksi ja siirsi rikoksen piispalle.⁴⁹

Tavallisimmin siveysrikoksia tai perheoikeutta käsitelleissä jutuissa ei mainita isää tai naittajaa. Neitsyen viettelyissä kerrotaan vain, oliko hän syntyisin aviosängystä vai ei, koska sakon suuruus määräytyi tytön syntyperän mukaan. Isää ei kirjoitettu kantajaksi ainoassakaan nykyaikaan säilyneessä tapauksessa, vaan rikokset kirjattiin yhteiskuntaa vastaan tehtyinä, ei naittajan yksityistä oikeutta loukanneina. Kerran eli Euran käräjillä 1588 todettiin neitsyen viettelemisestä tuomitun 40 markan sakon jakaantuvan isän ja kihlakunnan kesken.⁵⁰

Siveysrikokset olivat Satakunnassa yleisiä. Jos toinen osapuoli oli irtolaisnainen tai joku muu, jota ei tavoitettu, vain kiinni saatu syyllinen tuomittiin, mutta yleisperiaatteena oli molempien rankaiseminen. Erityisen raskauttavia olivat avioliiton ulkopuoliset suhteet, joista tuomittiin tavallisimmin kuolemaan, vaikkei syyllinen menettänytkään aina päätään.⁵¹

Maanlain hengestä poiketen osa satakuntalaisnaisia tuli itse oikeuteen siveysjuttujen kantajina. Anna Juhontytär syytti itse Kokemäen käräjillä 1588 Yrjö Huiron Matti-poikaa, joka oli siittänyt hänelle avioliiton ulkopuolisen lapsen. Oikeus tuomitsi miehen 40 markan sakkoon, mutta jos hän ottaisi kantajan vaimokseen, hän pääsisi rangaistuksesta.⁵² Toisaalta asiakirjoista on myös nähtävissä vanhoillisuutta siinä suhteessa, ettei rahvas solminut kirkon edellyttämää

⁴⁸ Euran käräjät 2.2.1587, VA Ylä-Satakunta KOa 5:162v.

⁴⁹ Sama.

⁵⁰ Euran käräjät 17.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:84v.

⁵¹ Köyliön käräjät 23.9.1585, Loimaan käräjät 30.9.1585, Eurajoen käräjät 10.7.1585 ja Euran käräjät 17.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:41, 50v ja 51, 65 ja 86v.

⁵² Kokemäen käräjät 11.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:76v.

avioliittoa, vaan kihlattu morsian saattoi työskennellä sulhasen kotitalossa ja olla emännän asemassa.⁵³

Kokonaaisuudessaan 25-vuotisen sodan yhteiskunnan kehitystä leimasi kristillisyyden ja kirkon vallan kasvaminen samalla kun maalaisyhteisö sai kantaa sodan rasituksia. Väkivalta joutui osittain väistymään ja muidenkin yksilöiden kuin vapaiden miesten oikeudet pyrittiin ottamaan huomioon. Yleinen ajattelutavan muutos heijastui naisten ja myös lasten asemaan.

Kehitystä kuvaa Huittisten käräjillä käsitelty tapaus, jossa Rajalan Riitta ja hänen Yrjö-poikansa syyttivät Mommolan Niilo Ollinpoikaa, joka oli eräänä päivänä lyönyt hänen poikaansa — hennes son — takamaalla puolikuoliaaksi ja ottanut tämän jakun. Lautakunnan mielestä oli epäkristillistä hyökätä köyhän ja alaikäisen lapsen kimppuun selvittämättä ensin, oliko tämä tehnyt jotain pahaa, joten Niilo Ollinpoika tuomittiin 12 markan sakkoon ja korvauksiin.⁵⁴ Aggression vastustamisen ohella jutussa oli merkillepantavaa lasten määrittäminen vain äitinsä kautta. Kun miehet olivat rintamalla tai haudassa, heidän nimellinenkin asemansa perheenpänä oli murtunut.

⁵³ Euran käräjät 17.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:84.

⁵⁴ Huittisten käräjät 9.1.1588, VA Ylä-Satakunta KOa 5:7.

10. Karjalan ja Satakunnan naiset vuosisadan päättyessä

Sekä Karjalan että Satakunnan naisen yhteiskunnalliseen, juridiseen ja sosiaaliseen asemaan vaikuttivat 1500-luvun päättyessä eri tekijät. Vaikutusvaltaansa tehostanut Ruotsin kruunu pyrki saamaan keskiaikaisen lainsäädännön oikeudenkäytön ainoaksi normiksi, ja samalla hallitsijat kehittivät valtakuntaa byrokraattisen keskusjohtoiseksi. Kirkko lujitti otettaan myös Karjalassa ja sitoi valtion kanssa yhteistyössä toimien myös valtakunnan itäosien asukkaat aikaisempaa tiiviimmin määräystensä noudattajiksi.

Naisiin heijastui myös 1500-luvun yleisvaltakunnallinen politiikka, erityisesti sotakausi ja sen tuomat rasitukset. Toisaalta Karjalan ja Satakunnan naiset elivät ympäristöissä, joihin vaikuttivat myös heidän kotimaakuntiansa taloudelliset olot, elinkeinorakenne ja henkinen perinne, vaikka keskiaikaisen ja katolisen ajan yhteiskunnallisia tai perheoikeudellisia paikalliskäsitteitä, ihanteita tai normistoja ei voi lähteen puutteen takia analysoida.

Vuosisadan lopun satakuntalaisen ja karjalaisen naisen asemaa voi tarkastella kolmesta näkökulmasta eli esivallan eli kruunun ja kirkon, toiseksi suvun ja perheen sekä kolmanneksi naisten itsensä kannalta. Naiset olivat sekä kruunun ja kirkon toiminnan objekteja, sukunsa ja perheensä jäseniä että omasta elämästään osittain päättäviä subjekteja.

10.1. Naiset yhteiskunnan jäseninä

Vaikka keskiaikainen maanlaki kutsui naista paikoitellen omistettavaksi esineeksi,¹ 1500-luvun valtiovalta ei suhtautunut suomalaisiin naisiin

¹ Vertaa s. 36.

reifikaattisesti. Jo Kustaa Vaasan ajattelussa nainen oli vuosisadan alkupuolellakin miehen tavoin ihminen ja yksilö, ei esine, vaikka naisen yhteiskunnalliset oikeudet olivat rajoittuneemmat kuin miehen. Kustaa Vaasa oli toisaalta suosimassa naisia, toisaalta rajoittamassa heitä. Varsinkin myöhemmällä iällään ja oman perheensä isänä kuningas suhtautui naisiin suojelevasti, mutta keskimäärin hän oli suomassa naisille sekä yksityistä arvostusta, perheen sisäistä kunnioitusta että osittain myös yhteiskunnallisia oikeuksia, vaikka naisella ei kuninkaan mielestä ollut mahdollisuuksia menestyä linnan päällikkönä tai linnaläänin veronkannosta vastanneena virkamiehenä.

Kustaa Vaasan seuraajien aikana valtiovalta piti naisia täyden ihmisarvon omaavina ihmisinä, jotka kirjoitettiin varsinkin Satakunnassa usein asiakirjoihin yhtä täydellisesti etunimeltä ja patronyymiltä kuin miehet. Toisaalta naiset pyrittiin jatkuvasti määrittelemään ruokakunta-asemansa mukaan, erityisesti aviomiehensä vaimoksi tai leskeksi. Miehiä ei sen sijaan koskaan nimetty vaimonsa kautta.

Naisten kirjaaminen pääosin miehensä perheen jäseniksi osoittaa naisilla olleen ihmisarvonsa ohella osittain yhteiskunnallista asemaa ja ennen muuta taloudellista merkitystä. Naisilla ei ollut sijaa yhteiskunnan byrokratiassa eikä heillä ollut poliittisia oikeuksia. Leskenä naisella voi kuitenkin olla hallussaan jopa ratsutila, jolta hän lähetti ratsu- palvelijan sotaan ja sai korvaukseksi verovapauksia, mutta hän ei voinut lähteä itse huoviksi tai upseeriksi.

Satakunnassa oli vuonna 1599 muutama naisten hallussa ollut ratsutila. Nämä naiset kirjattiin ratsumiesluetteloon vain etunimettä ja patronyymittä aviomiestensä leskiksi (efterleverska). Nihtikirjuri Hans Sigfredinpojan leski hallitsi 5 äyrin tilaa, kun taas Henrik Larsinpojan leskellä oli 5 1/2 äyriä sekä Hans Larsinpojan leskellä 4 äyriä. Erik Michelinpojan leskellä oli 2 1/2 äyriä ja Pål Larsinpojan vain 1 1/2 äyriä,² joten tilat poikkesivat selvästi toisistaan.

Taloudellisessa mielessä 1500-luvun lopun naisia kohdeltiin kahdella, osin vastakkaisella tavalla. Toisaalta he olivat leskinä verovelvollisia hallitessaan myös kiinteää omaisuutta ja heidän työpanostaan tarvittiin linnoissa ja kartanoissa, joissa he olivat osittain pysyvää työvoimaa ja osittain tilapäisten tehtävien suorittajia. Gunilla-kuningattarelle läänitettyssä Porin kartanossa maksettiin vuonna 1596 kutojattarelle 7

² VA 348:87v–92v. Ylä-Satakunnassa Kangasalan Anders Äyräpään leskellä oli 11 1/2 äyriä, joten kysymyksessä oli enemmän säätyläisomistuksessa ollut suurtila kuin talonpoikaistalo. VA 2430:87v.

markkaa 6 äyriä 18 penninkiä hänen kudottuaan 251 kyynärää pella-vaa. Asiakirjan marginaaliin on kirjoitettu hänen nimensä Riitta Lau-rintytär. Jyri Sipinpojan Maalin-vaimo sai 3 markkaa kudottuaan pel-lavasukat Juhana-herttualle, ja Laukkisten Niilo Tuomaanpojan vai-molle maksettiin palkka 221 sarkakyynärästä.³

Naisten työpanoksen merkitystä osoittaa vuonna 1591 annettu lato-kartanoita koskenut ohjesääntö. Sen mukaan jokaisessa kartanossa piti olla hyvä ja järkevä latokartanovouti hoitamassa peltoviljelyä ja hänen apunaan 3—4 renkiä. Samoin kartanossa piti olla maitopiika — mjöl-kedaja — ja hänen apunaan 2—3 naista — quinfolk — joiden oli kaikkien pidettävä kartanosta huolta kruunun puolesta. Erityisesti miesten oli huolehdittava aidoista, rakennuksista, varsoista, kalastuk-sesta, ojituksesta, lannoituksesta, sadonkorjuusta ja muista vastaavista asioista.⁴ Sukupuolten asema oli erilainen: vaikka kirje mainitsi ensin maitopiian ja hänen alaisensa miesten jäljessä ja satoi molemmat ryh-mät kuuliaisiksi, se palasi luettelemaan erityisesti miesten velvollisuuksia ja vastuualueita. Vaikka kysymyksessä on vain yksi asiakirja, se kuvastaa 1500-luvun linnoissa ja kartanoissa työskennelleiden naisten asemaa: toisaalta he olivat välttämättömiä ja luonnollisina pidettyjä työntekijöitä, joita sitoivat miesten velvollisuudet ja jotka saivat mies-ten tavoin palkkaa, mutta toisaalta heidän työhönsä ei kiinnitetty samaa huomiota kuin miesten työpanokseen. Naisilla oli linnoissa ja kartanoissa omat vakiintuneet tehtävänsä, joita he suorittivat uskollis-esti vuodesta toiseen.

Leskinaisilta vaadittiin pääosin samat verot kuin miehiltäkin, koska verot maksettiin maanomistuksen, tilaluvun ja sadon sekä eräiden muiden talon omistajasta riippumattomin perustein. Karjalaisilla nai-silla oli harvoin hallussaan maata niin, että heidät olisi kirjoitettu nominaalisiin veronkantolähteisiin. Oikeudellisten asiakirjojen mu-kaan Karjalankin naiset saattoivat hallita kiinteää omaisuutta, mutta useimmat maakirjoissa mainitut naiset olivat viipurilaisia porvarisnai-sia.

Satakunnassa naisia oli verotuslähteissä enemmän kuin Karjalassa. Toisaalta Satakunnassakin naisten osuus maaveron maksajista pieneni merkittävästi 1500-luvun lopussa, mutta kysymyksessä oli enemmän kameraalihallinnon ja kirjanpidon muutos kuin maata hallinneiden

³ VA 206:154 sekä VA 208:152v ja 154.

⁴ Öppet Bref eller instruction, Huru alle Ladugårder skola blifwa achtade. Reg. 15.3.1591. VA Tillägsband 1589–1592, f. 87.

naisten väistyminen. Maakirjoihin alettiin näet merkitä yhä useammin sama veronmaksaja vuodesta toiseen, vaikka kirkollisten verojen lähteet osoittivat talon olevan lesken hallussa.

Satakuntalaisen veronkantokäytännön ero eli maakirjojen ja kymmenysluetteloiden toisistaan poikkeaminen näkyy vuosisadan lopussa myös Gunilla-kuningattaren läänitykseltä. Vuoden 1595 maakirjassa läänityksellä oli vain kaksi maaveroa maksanutta naista eli Gördebölen Kerttu-leski ja Nakkilan Anna-leski, mutta kymmenyslueteloista on poimittavissa peräti 15 naista. Seuraavana vuonna maakirjoissa oli ainoastaan Nakkilan Anna, mutta kirkollista veroa maksoi 14 naista.⁵

Toisaalta naiset olivat veronmaksajina osittain poikkeusasemassa, niin että verottaja ja muut kruunun korkeimmat viranomaiset suhtautuivat heihin lempeämmin kuin miehiin. Poikkeuksellisesti näin tapahtui Porissa vuonna 1585, jolloin Anna Bengtintytär oli tuonut Lyypekistä tynnyrin simaa omiin juhliinsa — till sin hedhers dagh — eli häihinsä ilmoittamatta sitä tullikirjurille. Asian luonteen takia syyllinen säästettiin rangaistukselta, mutta hänen oli maksettava täysi tulli.⁶

Leskeys otettiin myös yleisemmin huomioon veroja anteeksi annettaessa. Tavallisesti siihen ei silti vedottu suoranaisesti vaan naisille oli suotava helpotuksia heidän yleisen köyhyytensä takia; kruunun kannalta oli tarkoituksenmukaisempaa antaa osa verorästeistä anteeksi kuin saattaa talot täysin autioiksi eli veronmaksukyvyttömiksi. Vuoden 1589 rästiluetelossa mainitaan silti perusteena varattomuuden ohella suoranaisesti leskeys, ei vain sen seurauksena ilmennyt köyhyys. Loimaan Mäenpään Valpuri-leski sai veroja anteeksi vain sen perusteella, että hän oli jäänyt leskeksi.⁷

Alempien säätyjen naiset kärsivät sota-ajasta taloudellisesti enemmän kuin ylempien, koska isännän joutuminen sotaan ei ollut täysin korvattavissa verohelpotuksin vaan miehinen työvoimapula oli usein autioittamassa taloja. Yhteiskuntaan muodostui pohjakerrokseksi sotilaiden leskiä ja vaimoja, joiden oli etsittävä niukka toimeentulonsa ilman aviomiehen tukea. Yhteiskunta yritti huolehtia sotilaiden leskistä ja ratsumiesten vaimoista, mutta maata omistamattoman ja säätyläisiin kuulumattoman naisen saama tuki oli tavallisimmin vain tila-

⁵ VA 204:16v–106 ja VA 206:18–98.

⁶ VA 224:27v.

⁷ VA 2397:8–86v.

päistä vilja-apua.

Säätyläisnaiset olivat talonpoikaisia paremmassa asemassa, koska kruunu soi heille läänityksiä miehen kuoleman jälkeen ja koska maanlain mukaan vapaamiehen leski ja naimaton tytär säilyttivät aviomiehensä ja isänsä ansaitseman verovapauden. Verovapaa omaisuus saattoi suojata vaille aviomiehen tuloja jääneen naisen toimeentulon. Parhaiten hallitsijat huolehtivat kuningasperheen ja sen kohtaloihin liittyneiden naisten elintasosta.

Aateliston naisia huonommassa asemassa olivat niiden virkamiesten lesket, joilla ei ollut maaomaisuutta eikä läänityksiä. He pyrkivät samaistumaan aatelistoon, mutta osittain he olivat omaksumassa puolisoittensa asemaa ja he joutuivat satunnaisesti selvittämään myös miestensä jättämiä asioita. Pirkkalan kirkkoherran Per-herran leski Birta Larsintytär kertoi, että Pontus De la Gardie oli luvannut hänen miesvainajalleen apuveroja ja ylimääräisiä rasituksia koskeneen vapauden, vaikka miesvainaja poltti kirjeen ennen kuolemaansa. Tämän luvan perusteella itseään köyhäksi ja turvattomaksi naiseksi kutsuneella leskellä oli maksamatta apuveroja ja piispan veroja.⁸ Ulvilan Märten-herran leski piti hallussaan vuoden 1583 kymmenysviljoja, kunnes vouti kantoi ne häneltä.⁹

Kokonaisuudessaan valtiovallan suhtautuminen Satakunnan ja Karjalan naisiin oli 1500-luvun päättyessä saman tyyppistä kuin Kustaa Vaasan kaudella pari sukupolvea aikaisemmin. Naiset olivat miesten tavoin ihmisiä, parhaimmillaan kunnioitettavia ja arvostettavia, ja heidänkin oli täytettävä velvollisuutensa kruunua kohtaan. Toisaalta naisten asema määräytyi heidän perheyhteydestään käsin; suvun merkitystä kruunu ei ottanut huomioon. Jos kruunu vei perheenpään sotaan tai muuten pois elättämästä perhettään, kruunu oli samalla vastuussa vaimon ja lasten toimeentulosta. Toisaalta kruunulla ei ollut käytännön mahdollisuuksia täyttää tätä velvollisuuttaan.

Kruunun näkemykset käyvät ilmi hallitsijoiden ja korkeimpien virkamiesten kirjeistä. Vaimolle maksettiin miesvainajansa rästipalkka,¹⁰ eikä vaimo saanut kärsiä siitä, että mies oli parturina sotapäällikön matkassa.¹¹ Kun kuninkaan palvelija joutui Venäjällä vangiksi, vaimolla ja lapsilla ei ollut millä itsensä elättää. Mies sai palattuaan suuret

⁸ VA 2364:25–25v.

⁹ VA 2348:39.

¹⁰ Esim. VA 5646:14.

¹¹ VA 5758:27.

korvaukset voidakseen kunnostaa talonsa.¹² Tästä Arvid Erikipojan vuonna 1597 päiväämästä kirjeestä on tulkittavissa ajatus, jonka mukaan valtion olisi pitänyt huolehtia perheestä.

Toisaalta kruunu tulkitsti vaimon myös työntekijäksi, jonka työpanos oli välttämätön talon pysymiseksi kunnossa. Tämä on pääteltävissä käänteisesti niistä tapauksista, jolloin vaimo ei ollut kotona suorittamassa töitään. Karjalassa annettiin verovapauksia niille miehille, joiden vaimo ja lapset oli viety Venäjälle.¹³

Valtiovallan näkemyksissä talo ja perhe samaistuivat. Katsomusta voi pitää osittain ideologisena, kristillisyydestä selittyvänä ja luterilaisuuteen sekä uuden ajan valtiokäsitykseen sopivana perusnormina, mutta osittain kysymyksessä oli myös taloudellisten realiteettien huomioon ottaminen. Koneistamattomassa alkeellisessa maataloudessa tarvittiin koko perheen työpanos tilan viljelyyn ja siltä suoritettavien rasi-
tusten maksuun. Palvelusväki jäi kruunun näkemyksissä huomiotta, koska verotus kohdistui pääosin maan omistukseen ja sen viljelyyn, ei henkilöihin. Sekä piitattiin että rengit olivat enemmän perhe-
pään kuin kruunun alamaisia. Toisaalta valtiovallan yleisajattelu ei ottanut huomioon Karjalan mahdollisia erityisoloja, ei kaskitaloutta eikä suurperhettä. Valtio pyrki kohtelemaan sekä itä- että länsisuomalaista perhettä yleiskristillisin ja koko valtakunnassa pätevin normein.

10.2. Nainen sukunsa ja perheensä jäsenenä

Suomen ylimmissä säätyläisperheissä noudatettiin 1500-luvun lopussa maanlain sukumaata koskeneita määräyksiä, mutta toisaalta naisen asema ja arvostus nousivat lain määrittelemän esineellisuuden yläpuolelle. Suku oli väistymässä perheen tieltä ja miehet kokivat vaimonsa läheisemmäksi kuin omat sukulaisensa. Brödtorpin Lasse Torsteninpoika testamenttasi vaimolleen Elin Erikintyttärelle tulevan omaisuuden yksityiskohtaisen tarkasti, jotta sukulaiset eivät pääsisi tuottamaan mahdollisesti miehensä jälkeen elävälle vaimolle taloudellisia menetyksiä.¹⁴ Laukon Knut Jönsinpoika testamenttasi morsiamelleen Brita

¹² VA 5760:58.

¹³ Esim. VA 5673:196 ja VA 5678:41–41v.

¹⁴ Bidrag till Finlands historia, utgiven av Reinhold Hausen. Femte delen. Helsingfors 1917, s. 391.

Bengtintyttäreille kaiken omistamansa irtaimen ja kaiken urheudellaan — medh mit modh och blodh — hankkimansa omaisuuden sekä pyysi nöyrästi sukulaisiaan hyväksymään menettelynsä.¹⁵

Gödik Fincke ja Elin Torstenintytär tekivät keskinäisen testamentin kristillisestä rakkaudesta. Samalla he ottivat huomioon sen mahdollisuuden, etteivät sukulaiset hyväksyisi kaikkia sen yksityiskohtia.¹⁶ Talin Anders Nilsinpoika teki testamenttinsa vuonna 1579.¹⁷ Näissä jälkisäädöksissä pyrittiin ensi sijassa varmistamaan vaimon turvallisuus varsinkin siinä tapauksessa, ettei pariskunnalle syntyisi yhteisiä lapsia; miehillä oli jälkeläisiä jo edellisistä avioliitoistaan. Anders Nilsinpoika jätti osan omaisuudestaan pojalleen mutta totesi samassa, että jos tämä halusi saada enemmän varallisuutta, hänen oli isänsä tavoin hankittava sitä itse.

Vaimon omaisuutta myydessä säätyläisperheissä tiedetään noudatetun lakia, jonka mukaan aviomies oli vaimonsa edusmies,¹⁸ samoin kuin huomenlahjoissa otettiin huomioon maanlain määräykset. Tavallisesti huomenlahjakirjeissä määriteltiin vain luovutettavan omaisuuden määrä ja sen kulkeutuminen perheen mahdollisesti kasvaessa,¹⁹ mutta parissa tapauksessa asiakirjassa viitattiin myös vaimon velvollisuuksiin. Åbyn Niclas Michelinpoika vietti häitään Viipurissa 1577 Margreta Bertilintyttären kanssa. Aviomies luovutti vaimolleen ensin Ruotsin lain mukaisesti 100 talaria ja 20 kultamarkkaa eli Unkarin guldenia. Tämän lisäksi vaimo sai ehkä leskeksi jäätyään viljellä ikänsä aviomiehensä kartanoa ja sen alustalaistiloja siitä riippumatta, syntyikö avioparille lapsia vai ei. Lahjakirjan mukaan tämä asuinlupa edellytti kuitenkin vaimolta kunniallista käytöstä sekä Jumalaa että aviomiestä kohtaan.²⁰ Sanonnan voi tulkita tarkoittavan vain siveyttä, ei alistuvaa kuuliaisuutta, joten ehto oli sopusoinnussa maanlain kanssa.

Naiset olivat huomenlahjan saajia, ei antajia, joten heidät mainitaan asiakirjoissa vain objekteina ja miesten myöntämien omaisuuksien vastaanottajina. Useimmissa testamenteissakin säätyläisnaiset olivat vain edunsaajina, mutta nykyaikaan on säilynyt myös heidän omia

¹⁵ Bidrag V, s. 288.

¹⁶ Bidrag V, s. 343.

¹⁷ Bidrag V, s. 31–33.

¹⁸ Bidrag V, s. 160, 167 ja 385.

¹⁹ Bidrag V, s. 150, 152, 180, 325 ja 362.

²⁰ Bidrag V, s. 139–140.

jälkisäädöksiään. Filippa Erikintytär Fleming jätti omaisuutensa kuninkaalle ja veljentyttärelleen sivuuttaen veljensä Klaus Flemingin, joka oli lainannut sisareltaan hopeaa ja jättänyt tämän sairastamaan yksin.²¹ Fulkkilan Anna Hansintytär jakoi omaisuuttaan eri tahoille.²²

Testamentteja useammin säätyläisnaiset laativat valituskirjeitä karsittyaan mielestään vääryyttä tai joutuessaan taloudellisessa ahdingossaan turvautumaan mahtimiesten apuun. Cecilia-vaimo pyysi Haikosta käskynhaltija Johan Berndesin apua velkojen perimiseen. Nöyrin sanakääntein anoja nimitti itseään köyhäksi naiseksi ja pyysi anteeksi joutuessaan vaivaamaan kirjeen saajaa liian usein.²³ Viipurissa Fijtt Olden leski Dorotea-vaimo valtuutti poikansa Jören Detmerin vaatimaan saataviaan.²⁴ Turkulainen porvarisleski Valpuri Innamaa kävi kuninkaan luona vaatimassa korvauksia niistä vahingoista, joita hänelle oli aiheutunut Erik XIV:n kukistuksessa.²⁵

Useimmat 1500-luvun säätyläisiä koskevat asiakirjat ovat taloudellisia, koska niiden säilyttäminen on ollut tarkoituksenmukaista. Perhe-elämää koskevia tai yhteiskunnan sosiaalista rakennetta koskevia kirjeitä on tallella vain satunnaisesti, joten niiden varaan ei voi rakentaa pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Eräistä satunnaisista lähdetiedoista on silti pääteltävissä, ettei naisen asema ollut esineellinen eikä yksityiselämässä edes marginaalinen. Perhettä esiteltäessä tyttäret mainittiin yhtä täydellisesti kuin pojat.²⁶ Naisen käytös voi saada miehen esittämään äärimmäisen misogynynisiä ajatuksia,²⁷ mutta toisaalta säätyläismiesten keskinäisessä kirjeenvaihdossa lähetettiin virka-asioiden sivussa perheitten keskeisiä ystävällisiä terveisiä.²⁸ Aviomiehet hoitivat kirjeitse kauppaa-asioita vaimojensa toiveiden mukaisesti ja totesivat näiden lähettävän kartanon tuotteita maksuksi.²⁹ Vaimot osallistuivat vieraanvaraisuudesta ja vaivannäöstään erityiskiitokset.³⁰

Kokonaisuudessaan 1500-luvun säätyläisten elämä vaikuttaa olleen

²¹ Bidrag V, s. 154.

²² Bidrag V, s. 62.

²³ Bidrag V, s. 318–319.

²⁴ Bidrag V, s. 156.

²⁵ Bidrag V, s. 54–55.

²⁶ Bidrag V, s. 131.

²⁷ Bidrag V, s. 147.

²⁸ Bidrag V, s. 19.

²⁹ RA KA Strödda kamerala handlingar, VA FR 591.

³⁰ RA KA Skrivelser till kammaren och dess tjänstemän 1:2. VA FR 593.

tasa-arvoisempaa kuin lainsäädäntö olisi edellyttänyt. Vaikka naiset olivat syrjässä julkisesta elämästä eikä heillä ollut mahdollisuuksia elättää itseään miesten tavoin, kirkko vaati miehiltäkin siveellisyyttä,³¹ samalla kun naiset saattoivat hallita miesten tunne-elämää. Edellä mainitun misogyyinisen raivokohtauksen ohella tämä näkyy eräästä anonyymista miehen kirjeestä, jossa Sara-vaimoa pyydetään auttamaan kirjoittajaa pääsemään naimisiin Cecilia Johanintytären kanssa. Kosija ei halunnut enää odottaa neidon eikä tämän sisarusten päätöstä, vaan toivoi sisarekseen ja ystäväkseen puhuttelemansa kirjeen saajan hankkimaan neidolta lopullisen suostumuksen ja mahdollisesti myös auttamaan neidon sukulaisia häiden järjestämisessä.³²

Suomalainen rahvas ei kirjoittanut kirjeitä, joten sukuyhteiskunnan muotoutumista perhekeskeiseksi on selvitetävissä vain oikeushistorian lähteistä sekä välillisesti verotuskäytännöstä. Vuosisadan lopun yhteiskunnassa oli molemmilla tutkimusalueilla sekä sukuyhteisön että perhekeskeisyyden piirteitä. Oikeuslähteissä Karjalan naiset määriteltiin aniharvoin itsenäisinä persoonallisuuksina ruokakuntansa ulkopuolella, mutta aivan poikkeuksellista tämä ei ollut. Maakunnan viimeisissä sakkoluetteloissa vuosina 1594–1598 mainitaan yhteensä 19 naisia vastaan tehtyä rikosta. Vain yksi uhri, Koiviston huoraksi mainittu Kaarina Antintytär, omisti sekä etunimen että patronyymin, kun kaikki muut naiset määriteltiin anonyymeiksi perheensä jäseniksi eli tavallisimmin vaimoksi mutta kerran tyttäreksi ja kahdesti mi-niäksi.

Naisen määritteleminen nimettömäksi perheen jäseneksi osoittaa yhteiskunnan patriarkaalisuutta: vain miehet ja erityisesti perheen päät olivat suoranaisesti yhteiskunnan jäseniä naisten kuuluessa yksityiselämäänsä ja vain välillisesti kruunun alamaisiin. Osittain samaa voi päätellä siitä, etteivät Karjalan naiset saaneet näinä viimeisinä vuosina lainkaan rangaistuksia. Tämä on tulkittavissa kahdella tavalla: joko naiset eivät syllistyneet mihinkään laittomuuksiin tai heidän rikoksiin ei otettu huomioon. Siveysrikokset osoittavat yhteiskunnassa ajatellun jälkimmäisellä tavalla: vain mies voi tehdä yhteiskuntaa vastaan suunnatun rikoksen. Kun vain miestä rangaistiin toisen miehen vaimon kanssa makaamisesta, naista joko pidettiin täysin syyttömänä teon objektina tai sitten vaimon katsottiin syllistyneen rikokseen vain

³¹ Bidrag V, s. 171.

³² Bidrag V, s. 249–250.

aviomiestään kohtaan. Perheen keskeisyyttä osoittaa toisaalta osittain myös se, että parissa tapauksessa perheenpää kosti vaimoonsa suuntautuneen väkivallan.³³

Kruunu pyrki levittämään Karjalaan yleisvaltakunnallisia katsomustapoja ja Ruotsin lainsäädäntöä. Mahdolliset vanhat ja väistyvät sukujen ja perhekäsitykset näkyvät asiakirjoista vain heikosti, koska niitä ei ollut tarkoituksenmukaista kirjata näkyviin. Harvoista vuosisadan lopun tiedoista on nähtävissä Itä-Suomessa noudatetun maanlain yleistä perimyskäytäntöä, jonka takia naisetkin omistivat myös kiinteää omaisuutta sisaren periessä puolet veljen saamasta. Eräässä tapauksessa tyttären perintö maksettiin hevosena ja lehmänä, koska pientä tilaa ei voitu jakaa.³⁴ Toisenkin tiedon mukaan nainen peri sekä irtainta että kiinteää, mutta hänen osuutensa lunastettiin rahalla, jotta tila säilyi veronmaksukykyisenä.³⁵ Muutamissa tapauksissa ilman perheyhteyttä mainittu nainen omisti ja hallitsi kiinteää omaisuutta, joten hän lienee ollut leski.³⁶

Karjalaisesta aineistosta tunnetaan myös huomenlahja, vaikka tapaukset eivät liene puhtaasti talonpoikaisväestön parista.³⁷ Suvun merkitystä ja vanhakantaista ajattelua edustavat väkivaltatapaukset, joissa tapot ja kotirauhan rikkomiset pyrittiin sopimaan asianomistajien kesken.³⁸

Satakunnasta on säilynyt eräs oikeusjuttu, joka osoittaa yhteiskunnassa olleen sellaista perheen sisäistä työnjakoa ja perheenjäsenten keskeisiä oikeuksia koskeneita normeja, jotka eivät perustuneet suoraan naisesti lakeihin. Esko Ollinpoika Karkusta esitti tuomiorovastin todistuksen siitä, että hän oli lähtenyt Turkuun valittamaan laillisesti vihitystä vaimostaan Valpuri Heikintyttärestä, koska aviopari oli riidellyt jo pitkään. Heidän kiistansa aiheutui aviomiehen kertoman mukaan siitä, ettei vaimo tehnyt naiselle kuuluvia töitä vaan aiheutti miehelleen suorastaan taloudellista vahinkoa laiminlyönneillään ja nurinkurisella käytöksellään; vaimo oli esim. leikannut kahden lehmän kurkut auki.

³³ VA 5709:28, VA 5723:46v, VA 5726:36v, VA 5731:55, VA 5744:46v, VA 5760:38–39v, VA 5762:47, VA 5773:40v ja VA 5775:47.

³⁴ VA 217^a:3v.

³⁵ VA 217^a:4 ja 9.

³⁶ VA 217^a:3 ja 7–7v.

³⁷ VA 217^a:8 ja 9.

³⁸ VA 217^a:3 ja 10.

Turun piispa oli myöntänyt avioparille eron, minkä takia laamanni Henrik Klaunpoika kysyi käräjillä vaimon mielipidettä. Valpuri Heikintyttären mielestä oli parempi erota kunniallisesti kuin elää yhdessä, minkä takia aviomies sai luvan ottaa itselleen toisen vaimon. Samalla mies lupasi maksaa eroavalle vaimolleen kaksi hametta, lehmän, viiden naulan kattilan ja koko tämän eliniän vuosittain tynnyrin ruista.³⁹

Tapaus osoittaa ennen muuta vaimolla olleen velvollisuuksia, sillä hänen piti tehdä miehen hallitsemassa taloudessa sukupuolelleen kuuluneita töitä. Tehtävänsä laiminlyönyt, haittaa aiheuttanut ja riitaisa nainen oli vaihdettavissa toiseen. Toisaalta Henrik Horn oli kysymässä myös vaimon mielipidettä tyytymättä vain Turun piispan antamaan erokirjeeseen, joten maallisen oikeuden mielestä vaimon oli itse suositettava eroon. Avioeron perusteista huolimatta vaimo sai elinikäisen eläkkeen.

10.3. Naisten oma toiminta

Pohjoismainen 25-vuotinen sota pakotti naiset hoitamaan aikaisempaa enemmän itse asioitaan, koska aviomiehet olivat poissa, joko sotarintamalla tai menehtyneinä. Aktiivisuutta vaadittiin sekä yhteiskunnan ylimmiltä kerroksilta että kaikkein alimmilta. Rouva Elin Hermannintytär Fleming joutui ottamaan aviomiehensä Arvid Erikinpoika Stålarmin poissaollessa vuonna 1599 Viipurin tullikirjurilta miehensä tilaamia ruokatarpeita eli suolaa, hunajaa ja mausteita. Sivistyneenä naisena rouva allekirjoitti kuittinsa omakätisesti.⁴⁰

Maalaisnaisten aktiivisuus ei tule ilmi verotuslähteistä, sillä varsinkin maaveron maksajina heitä mainitaan 1500-luvun lopussa entistä vähemmän. He eivät myöskään olleet supistuvissa sakkoluetteloissa rikosten tekijöitä samassa määrin kuin aikaisemmin vuosisadan mitaan. Sen sijaan harvalukuisissa nykyaikaan säilyneissä tuomiokirjakatkelmissa myös Karjalan naiset näkyvät aktiivisina ja omien asiointensa hoitajina. Äyräpään Kirkonjärven talonpojan vaimo Anna Pāwels —

³⁹ Eron syy: att han ingen gagn wdi bohags syslor och sköztzning, som qvinnan bör i bohegier förnummit haffwer. Karkun laamanninkäräjät 22.2.1585. RA Finska dom-brev och tingsbevis. Strödda domböcker. VA FR 792.

⁴⁰ RA KA Finska cameralia, vol. 83. VA FR 117.

Paavontytär? — syytti vuonna 1584 Viipurin valituskäräjillä Märten-herraa hameensa varastamisesta. Kantaja sai vaatteensa takaisin ja syyllinen joutui Viipurin linnan torniin vangiksi, vaikka hänet olisi pitänyt tuomita hengiltä.⁴¹

Edelleen Kokkilan Tuomaan Anna-leski syytti Olli Pekanpoika Partasta miehensä taposta, ja Lasse puusepän vaimo — hänen nimeään ei mainita asiakirjassa — vaati langoltaan Mikko Pentinpojalta miehensä perintöä. Jaakko muurintekijän leski Helga-vaimo astui Lappeella oikeuden eteen vaatimaan seitsemältä talonpojalta miesvainajansa velkoja.⁴² Nämä tapaukset osoittavat leskinaisen olleen Karjalassakin niin itsenäinen, että hän ajoi asiaansa oikeudessa itse, turvautumatta miesten apuun tai joutumatta miesten holhottavaksi.

Toisaalta naimisissa olleet naiset olivat molemmilla tutkimusalueilla miestensä vallan alaisina silloin, kun miehet olivat kotona, eikä lähteistä tapaa elämästään itse vastannutta naimatonta naista. Osa naisista kirjoitettiin kuitenkin asiakirjoihin mainitsematta lainkaan heidän perheyhteyttään, joten sota-ajan Karjalassakin oli miesten johtamien perheiden ulkopuolella eläneitä naisia. Vaikkei heidän siviilisäättyään mainita, heidät on tulkittava leskiksi. Viipurin, Säkkijärven ja Koiviston käräjille tuli vuonna 1584 eräs vaimo eli Elina Heikintytär Siikaniemeltä syyttämään erästä toista Leppälän kylän vaimoa, jolle hän oli antanut lehmänsä paimennettavaksi. Lehmä oli karannut metsään ja joutunut karhun suuhun, minkä takia oikeus jakoi vahingon tasan naisten kesken.⁴³

Vuosisadan mittaan ja erityisesti 25-vuotisen sodan vuosista naiset oppivat tuomaan asioitaan esiin valittamalla kuninkaalle ja hänen korkeimmille virkamiehilleen. Valittajina olivat yhtä hyvin säätyläisnaiset, virkamiesten lesket, porvariston ja talonpoikaistalojen emännät kuin sotilaidenkin vaimot. Myös miehet esittivät valituksia, usein perheeseensä vedoten. Vuosisadan lopussa kolme satakuntalaista miestä halusi saada vapaiksi kolme heiltä takavarikoitua alusta, jotta he voisivat viedä vaimoilleen ja lapsilleen viljaa. Eurajoella Arvilan autiotilan ottanut Petter Mittigisin pyysi pienen sadon saatuaan itselleen ja vaimolleen vuoden muonaa ja vaatteita, jotka hän oli saamassa kruunulta palvelustaan. Pontus De la Gardie oli näet myöntänyt anojalle muoni-

⁴¹ VA 217^a:2v.

⁴² VA 217^a:13, 13v ja 14.

⁴³ VA 217^a:13.

tuksen, mutta kruununvouti kieltäytyi maksamasta sitä.⁴⁴

Perheet eivät näissä tapauksissa liittyneet itse asiaan eikä anomus ollut juridisesti ratkaistavissa sen mukaan, oliko tullisäännöistä joustettava tai armeijan palkkoja maksettava yksityiselämän takia. Silti perheeseen vetoaminen oli ilmeisen perusteltua, jos päättäjät ottivat vaimon ja lasten tarpeet säälistä huomioon.

Samaa perhekeskeisyyttä esiintyi Turun linnassa vuonna 1599 pidentyssä tilaisuudessa, jossa tutkittiin armeijan siviiliväestöä vastaan tekeviä rikoksia. Huittisten Maunu Ollinpoika valitti Aksel Kurjen ryöstätäneen hänen kaiken omaisuutensa sekä ajattaneen vaimon ja lapset talvella metsään, jolloin yhden lapsen jalat paleltuivat. Kivennavan Klaus Antinpoika valitti erään Heikki Hannunpojan lyöneen hänen vaimoaan niin pahasti, että tämä sai keskenmenon ja lopulta kuoli. Naisia valittajissa oli seitsemän, kaikki Satakunnasta ja omalla nimellään esiintyneitä, omaa perheyhteyttään määrittelemättä. Eniten oli menettänyt Hämeenkyrön Elin Pertuntytär, joka esitti tarkan luetelon häneltä ryöstetystä omaisuudesta.⁴⁵

Naisten mainitseminen etunimeltä ja patronyymiltä osoittaa heidän itsenäisyyttään, sillä heitä ei määritelty miestensä leskiksi eikä edes tietyn talon haltijoiksi vaan samalla tavoin valittamaan oikeutetuiksi veronmaksajiksi kuin miehiset talonpojat. Tätäkin suurempaa itsenäisyyttä osoitti Turun linnassa asiaansa ajanut Dorotea Jaakontytär, joka oli ottanut Loimaan Karhulasta autiotilan ja valitti perillisten yrittävän ajaa häntä tilalta pois.⁴⁶ Asiakirjassa ei mainita, oliko hänellä työkäisiä lapsia tai renkejä tekemässä tilan töitä. Kysymys oli ainoastaan naisen oikeuksista ottaa tila haltuunsa, ei hänen mahdollisuuksistaan selviytyä tilan viljelijänä tai verojen maksajana.

10.4. Kehityksen kokonaislinjoja

Suomalaisessa yhteiskunnassa oli nähtävissä 1500-luvun lopussa erilaisia sosiaalisia kehityspiirteitä. Tehostuva kruununhallinto levitti yleisvaltakunnallisia toimintamalleja ja juridiikkaa koko Ruotsi-Suomeen, myös Karjalaan. Naisten kannalta tämä merkitsi myös kiinteän

⁴⁴ RA KA Kongliga kansliets diarier ingående, vol. 12. VA FR 564.

⁴⁵ RA KA Kanslijtjänstemäns konsept och intagne skrivelser. Enskildas ansökningar och suppliker, vol. 13. VA FR 564.

⁴⁶ Sama.

halken

Ligge ogift i døde thz notum of gangher og
 døde. wari sit medh sex mæna edge. Talo ma
 afte samd. hied och hindinge. i afrod ello angand. og
 tuaggia mæna dæm. dote then afte pinte som pte
 agge. hwar som och mæm ello pnt pulrat aff ma
 ma. for an thz ar laglike mte. loft. dote ttre pnt
 an thz ar tuaggia mæna dæm. al. ello wari sit om
 sex ma edge. at han aldre mæmte pulrat. thz

Als dæm dæmte aldre pteggum pnt i dæm
 linge. och pnt aa pte. thz om pnt mæm pnt
 pteggum. och dæm. mæmteggum. mæmteggum. och.

maaomaisuuden perimistä ja muiden maanlain määräysten noudatta-
 mista, mutta toisaalta myös kristillisyyden ja erityisesti luterilaisen kir-
 kon vaikutusta sekä uuden ajan valtiovallan ihanteiden toteutumista.

Sukuyhteiskunta oli väistymässä, mutta sekä Satakunnassa että Kar-
 jalassa sovellettiin yleisesti maanlain sallimaa menettelyä, jossa rikok-
 set neuvoteltiin sopimussakoilla hyvitetäviksi. Samoin maanlain edel-
 lyttämä sukumaan periytyminen oli jatkuvasti yleisenä normina, mut-
 ta kaksi näkemystä oli horjuttamassa tätä käytäntöä. Säätyläisperheis-
 sä järjestettiin huomenlahjoilla ja testamenteilla vaimoille enemmän
 omaisuutta, kuin laki olisi ankarasti tulkiten sallinut, ja toivottiin suku-
 laisten luopuvan oikeuksistaan. Toinen naistenkin asemaan vaikutta-
 nut kehitystekijä oli verojen jääminen maksamatta. Naisetkin pääsivät
 viljelemään maata ottamalla haltuun autioituneita tiloja, vaikka sään-
 nöstö kolmen vuoden verojen maksamattomuuden seurauksista ei
 ollut vielä täysin vakiintunut.

Suvusta ei voi todeta olleen naispuolisille jäsenilleen aineellista tai
 henkistä turvaa, eikä naisia nimitetty 1500-luvun asiakirjoissa sukunsa
 mukaisesti. Jos karjalaisella naisella oli asiakirjoissa oma nimi, itsenäi-
 simmillään hän kantoi etunimeä ja patronymia. Avioliiton solmimi-
 sesta on aineistossa vähän tietoja, joten naittajan osuus ei ole täsmäl-
 lisesti arvioitavissa.

Suvun sijasta yhteiskunnan perussoluksi oli tulossa perhe. Asiakirjoissa aviomies, vaimo ja lapset muodostivat sekä taloa viljelleen ja kruunulle tuloja tuoneen ruokakunnan että kulutusyksikön. Jo Kustaa Vaasa piti aviomiestä ja perheenpäästä niin keskeisesti vaimonsa ja lastensa elättäjänä, että tarvittaessa kruunun edun oli väistytävä perheen tieltä, varsinkin milloin valtakunta ei ollut suoranaudessa vaarassa. Ristiriidan välttämiseksi sotilaiden piti olla mieluummin perheettömiä. Monista Juhana III:n ja kruunun korkeimpien virkamiesten kirjeistä on tulkittavissa sama ajatus, jonka mukaan mies oli velvollinen elättämään perheensä. Hänen kuoltuaan vaimolla ja lapsilla oli oikeus saada kruunulta tukea.

Käytännössä kruunun varat eivät riittäneet laajaan tukeen, vaikka aateliston lesket saattoivat saada kohtalaisia läänityksiä. Varsinkin nih-tien leskille ja perheille annettu viljamäärä oli pikemminkin osoitus valtiovallan hyvästä tahdosta ja periaatteellisesta velvollisuuden kanta-misesta kuin kyvystä jakaa eläkemäistä turvaa ja taata perheen toi-meentulo.

Naisten asema kehittyi vuosisadan mittaan kahteen eri suuntaan, samalla kun se osittain pysyi entisellään. Linnoissa ja kartanoissa pal-velleiden naisten työolot säilyivät muuttumattomina heidän vastates-saan vuosisadan päättyessä samoista tehtävistä kuin jo Kustaa Vaasan kaudella. Sotakausi sekä köyhdytti naisia että vapautti heitä. He eivät voineet miesten tavoin kohota armeijassa; vain ratsumiehen varusta-malla tai porvarinleskenä kauppaa hoitaessaan varakas leskinainen voi hyötyä sodan tuomista mahdollisuuksista. Maalaisnaisten enemmistöl-le sota toi työtä ja rasituksia verotuksen kiristytessä ja sotilaiden har-joittaessa väkivaltaa, mutta samalla naiset saivat turvattomuuden ohel-la itsenäisyyttä.

Erilaiset ja naisten elämään heijastuneet näennäisesti ristiriitaisetkin kehityslinjat selittyvät valtakunnan taloudellisista ja valtopoliittisista muutoksista käsin. Samalla ne kytkeytyivät kristillisyyden ja keskitetyn hallitsijanvallan voittoon pakanuudenajan sukuyhteiskunnasta. Perhe-keskeisyyden kasvu ja naisten itsenäisyyden kasvaminen ovat toisaalta sotimassa toisiaan vastaan, mutta 1500-luvun kehityslinjoissa molem-mat ovat saman yhteiskuntarakenteen uudelleen muovautumisproses-sin eri puolia. Vaikka perhe oli toisaalta aikaisempaa tärkeämpi, esim. läänityksiä myönnettäessä tai kruunulta etuja anottaessa, ja vaikka perhe toisaalta merkitsi entistä vähemmän naisten ollessa monesti etunimeltä ja patronyymiltä mainittuja itsenäisiä yksilöitä, kysymyk-sessä oli saman ilmiön kaksi eri tulosta: nainen oli kristillis-kuninkaal-

lisessa uuden ajan valtiossa selvemmin ihminen kuin lainsäädännön kuvaamassa sukuyhteisössä, ei enää omistettava esine. Ihmisyys ilmeni eri tavoin, yhtä hyvin miehen hallitseman perheen merkityksen korostumisena kuin naisen esiintymisenä perheyhteydettä yhteiskunnan jäsenenä.

Liitetaulukot

Asetelma 1. Satakunnan maantarkastuspöytäkirjojen VA 2401^a ja VA 2401^b naiset.

folio	veronmaksajan nimi, koti- paikka ja talon koko	peltoa ¹	niityä	karjaa päinää ja nauta- yksikköinä	miehen apu	nokat muuta
VA 2401 ^a :28	Euran Kaarina Mikontytär, lukkarinvaimo, 1 äyri 16 penninkää	2 pa	8 aamia	hevonen, 2 lehmää, härkäpa- ri, 3 nuorta nautaa = 7 ½ ny	1	2 kuninkaan kirje ylläpi- dosta
VA 2401 ^b :9	Uvilan Ahlaisten Anna- vaimo, 4 äyriä 2 penninkää	3 ty	40 aamia	kirja rikki		kirja rikki
VA 2401 ^b :12	Lytebolon Anna-vaimo, 7 äyriä	5 ty	50 aamia	19 lehmää, 6 hiehoa, 3 här- kää, 4 hevosta = 33 ny	5	6 tulipalon takia vero- helpotuksia, ei rästejä
VA 2401 ^b :22	Rosnäsän Kerttu-leski, 3 äyriä 6 penninkää	3 ty	15 aamia	3 lehmää, 2 hiehoa, 1 härkä = 5 ny	yksin	3 hieoman verorästejä
VA 2401 ^b :54	Rauman Kerttu-leski, 3 äyriä 13 penninkää	4 ty	30 aamia	5 lehmää, 5 härkää, 1 lammas = 10 ½ ny	2	3 —
VA 2401 ^b :54v	sanan Marketta-vaimo, 4 äyriä 17 penninkää	5 ty	40 aamia	6 lehmää, 1 härkäpari, 1 hevonen = 10 ny	..	ollut 6 vuotta auto, ve- rolle 1585, mies teloi- tettu
VA 2401 ^b :58	Kokemäen Pelkolan Ursula- leski, 6 äyriä	ollut autiona, ei karjaa	..	vouui asuttaa, kruunun
VA 2401 ^b :60	Havingin Marketta-leski, 3 ½ äyriä	3 ka	5 aamia	lehmä = 1 ny	..	ottanut verolle 1585
VA 2401 ^b :67v	Palhun Ursula-leski, 2 äyriä 8 penninkää	2 ½ pa	20 aamia	3 lehmää, 1 härkä = 4 ny	1	..
VA 2401 ^b :70v	Viikkalan Marketta-leski, 5 äyriä	3 pa	3 aamia	pellot lähes kesantona, niityt pantattu, 1 lehmä = 1 ny	yksin	.. kuninkaan kirje vero- vapaudesta
VA 2401 ^b :122	Loimaan Inkilän Ursula-leski, 1 äyri 6 penninkää	3 ¼ pa	3 aamia	ei vielä mitään auto 7 vuotta
VA 2401 ^b :176	Oripään Valpuri Innanaa, 13 äyriä ja 3 tilaa	15 ½ pa	104 aamia	lampuot: 14 lehmää, 4 paria härkiä, 8 nuorta karjaa, 1 hevonen = 28 ny	4	8 —

VA 2401 ^h :205	Köyliön Yläneen Maalin- leski, 1 ½ äyriä 6 penninkia	3 pa	7 ½ aamia	1 lehmä = 1 ny; ruutköyhä, yksinäinen ihminen	1	1 vapaavuosi
VA 2401 ^h :211v	Pien-Säkyllän Lars-herran leski, 8 äyriä 2 penninkia	13 ½ pa	36 aamia	10 lehmää, 4 hiehoa, 6 nuorta karjaa, 1 hevonen = 17 ny	1	—
VA 2401 ^h :271v	Huitusten Nanhian Valpuri Heikintytär, 6 äyriä	8 ½ pa	36 aamia	9 lehmää, 2 paria härkiä, 9 nuorta karjaa = 17 ½ ny	2	—
VA 2401 ^h :330	Lempäälän Hemminkilän Maalin-leski, 4 äyriä	—	—	—	—	8 vuotta auto, kruu- nulle, autoveroja mak- settu
VA 2401 ^h :387v	Kangasalan Raikon vaimo Margareta Monikkala	—	—	—	—	läänitetty Liuksialaan
VA 2401 ^h :416	Pirkkalan Kaarina-leski, 2 äyriä	2 ty	8 aamia	2 lehmää ja 1 hevonen = 4 ny	—	—
VA 2401 ^h :418	Vesilahden Huhdin Anna- leski, 3 ½ äyriä	3 ½ pa	7 aamia	3 lehmää ja 1 hevonen = 5 ny	—	2 vuotta auto, verolle 1586, ei maksanut mi- tään
VA 2401 ^h :478	Tyrvään Kilpijoen Matti Lassenpoika Talalan leski, 7 äyriä	14 pa	70 aamia	7 lehmää, 2 härkäparia, 1 hevonen = 13 ny	2	—
VA 2401 ^h :421v	Niupalan Valpuri-leski, 3 ½ äyriä	7 pa	35 aamia	1 lehmä = 1 ny	—	—
VA 2401 ^h :499v	Karkun Kutelan Kalle Niilon- pojan leski Kerttu-vaimo, 8 äyriä	16 pa	32 aamia	8 lehmää, 2 härkäparia ja 2 hevosta = 16 ny	0	—
VA 2401 ^h :503	Oravalan Hemminki Hei- kinpojan leski, 2 äyriä	4 pa	20 aamia	1 lehmä ja 1 hevonen = 3 ny	—	—
VA 2401 ^h :503v	saman Valpuri-leski, 1 äyri	2 pa	10 aamia	3 lehmää ja 1 hevonen = 5 ny	1	—
VA 2401 ^h :510	Kiuralan Marketta Matin- tytär, leski, 2 äyriä	—	—	—	—	auto 9 vuotta, makset- tu autoilla 1588, kruunulle
VA 2401 ^h :513	Luomon kruunutilan Val- puri-leski, 2 ½ äyriä	—	—	—	—	auto, 1588 maksettu hieman autioviljaa
VA 2401 ^h :541	Sarkoilan Lucia-leski, 2 ½ äyriä	5 pa	10 aamia	8 lehmää, 1 härkäpari ja 1 hevonen = 12 ny	2	—

¹ pa = panninala, ty = tymnyrinala, ka = kapanala

Taulukko 1. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1540—1554.

Ylä-Satakunta	1540		1541		1542		1543		1544		1545		1546		1552		1553		1554	
	naisia	taloja	%	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	
		VA 1920		VA 1921	VA 1922	VA 1924	VA 1925	VA 1926 ^a	VA 1927	VA 1928	VA 1929	VA 1930	VA 1931	VA 1932	VA 1933	VA 1934	VA 1935	VA 1936	VA 1937	VA 1938
Kangasala	4	436	0,9	5	-	8	7	6	-	3	4	4								
Karkku	8	397	2,0	3	6	10	10	5	2	5	3	-								
Kyrö	1	387	0,3	2	3	-	2	2	1	3	1	-								
Lempäälä	6	237	2,5	6	-	5	5	4	2	4	2	5								
Pirkkala	3	412	0,7	-	-	-	6	4	1	4	2	2								
Tyrvää	-	324	-	2	1	1	1	2	1	1	1	7								
Vesilahti	-	224	-	-	10	-	1	-	1	2	1	1								
yhteensä	22	2 417	0,9	18	20	24	32	23	8	22	14	12								

Ala-Satakunta		1540		1541		1542		1543		1544		1545		1546		1552		1553		1554	
	naisia	taloja	%	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	naisia	
Eura	-	137	-	-	-	-	3	-	-	-	-	2									
Eurajoki	2	145	1,4	2	-	2	1	-	-	2	2	2									
Huittinen	3	295	1,0	3	-	3	2	-	-	3	1	2									
Kokemäki	2	192	1,0	6	-	5	4	-	-	4	-	3									
Köyliö	-	87	-	-	-	1	1	-	-	1	1	1									
Loimaa	1	247	0,4	1	-	-	5	-	-	-	-	4									
Ulvila	6	274	2,2	4	-	5	2	-	-	2	3	4									
yhteensä	14	1 377	1,0	16	-	15	18	-	8	18	-	15									

Taulukko 2. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1554—1560.

Ylä-Satakunta	1554 VA 1972	1555 VA 1978	1556 VA 1998, 2000	1557 -	1558 VA 2058, 2064	1559 VA 2089	1560 VA 2096, 2110
Kangasala	3	4	6		1	1	1
Karkku	3	7	3		9	9	11
Kyrö	1	-	1	..	3	3	2
Lempäälä	2	4	2	..	-	2	2
Pirkkala	2	2	4	..	2	1	1
Tyrvää	-	1	1
Vesilahti	1	-	3	..	-	3	2
yhteensä	12	18	20	..	6	19	17

Ala-Satakunta	VA 1968	VA 1975	VA 1995	VA 2015	VA 2035, 2044	-	VA 2078
Eura	6	3	-	2	2	..	-
Eurajoki	-	1	-	1	1	..	-
Huittinen	-	1	1	-	4	..	4
Kokemäki	3	2	3	-	5	..	4
Köyliö	-	-	-	-	-	..	-
Loimaa	6	5	4	-	1	..	-
Ulvila	-	3	-	3	3	..	-
yhteensä	15	15	8	6	16	..	8

Taulukko 3. Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1548—1560.

Ylä-Satakunta	1548	1552	1553	1554	1556	1557	1558 VA 2056, 2065	1559 VA 2059, 2090	1560 VA 2111
Kangasala	3	7	..
Karkku	6	6	6
Kyrö	3	1	..
Lempäälä	1	1	..
Pirkkala	3	3	..
Tyrvää	—	—	..
Vesilahti	3	3	..
yhteensä	19	21	..
Ala-Satakunta	VA 1935	VA 1950, 1951	VA 1956	VA 1969	VA 1991	VA 2015, 2025	VA 2045, 2052	VA 2081, 2082	VA 2102, 2107
Eura	9	1	—	2	3	2	—	1	1
Eurajoki	2	4	4	3	4	1	5	7	3
Huittinen	3	5	4	6
Kokemäki	8	9	4	8
Köyliö	—	—	—	—
Loimaa	4	1	2	3
Uusikaupunki	..	1	..	2	2	3	—	—	1
yhteensä	21	20	18	22

Taulukko 4. Viipurin linnan työväki vuosina 1541—1553.

	1541	1542	1543	1547	1548	1549	1550	1551	1552	1553
	VA 4994	VA 4995	VA 4998	VA 5012	VA 5016	VA 5018	VA 5022	VA 5036	VA 5047	VA 5060
naisia	19	22	20	22	25	21	15	21	8	39
miehiä	33	33	31	37	62	40	60	47	137	67
yhteensä	52	55	51	59	87	70	75	68	145	106
naiset %	36,5	40,0	39,2	37,3	28,7	30,0	20,0	30,9	5,5	36,8

Taulukko 5. Viipurin linnan työväki vuosina 1554—1560.

	1554	1557	1558	1559	1560
	VA 5074	VA 5126	VA 5153	VA 5172	VA 5199
naisia	23	29	17	17	13
miehiä	14	93	70	73	55
yhteensä	37	122	87	90	68
	62,2	23,8	19,5	18,9	19,1
				20,3	13,9

¹ lisäksi tilapäisiä apulaisia 8 naista

Taulukko 6. Kivennavan ja Ykspään latokartanoiden työväki vuosina 1551—1560.

	1551	1552	1555	1558	1559	1560
	VA 5044	VA 5047,	VA 5100	VA 5159	VA 5192	VA 5199
	5056					
naisia	10	22	5	7	10	8
miehiä	12	19	5	4	9	—
yhteensä	22	41	10	11	19	10
naiset %	45,5	53,7	50,0	63,6	52,6	100,0

Taulukko 7. Kokemäenkartanon työväki vuosina 1547—1560.

	1547	1548	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560
	VA 1928	VA 1932	VA 1966	VA 1984	VA 1992	VA 2018	VA 2073	VA 2076	VA 2105
naisia	14	10	10	11	7	12	9	19	28
miehiä	27	21	12	14	13	18	15	39	39
yhteensä	41	21	22	25	20	30	24	58	67
naiset %	34,1	47,6	45,5	44,0	35,0	40,0	37,5	32,8	41,8

Taulukko 8. Ulvilan kartanon työväki vuosina 1551—1560.

	1551 VA 1952	1552 VA 1948	1555 VA 1986	1557 VA 2004	1558 VA 2010	1559 VA 2066	1560 VA 2098
naisia	6	4	8	4	12	9	22
miehiä	10	8	13	3	35	26	26
yhteensä	16	12	21	7	47	35	48
naiset %	37,5	33,3	38,1	57,1	25,5	25,7	45,8

Taulukko 9. Liuksialan kartanon työväki vuosina 1557—1560.

	1557 VA 2027	1558 VA 2042	1559 VA 2083	1560 VA 2108
naisia	8	10	5	10
miehiä	17	25	20	4
yhteensä	25	35	25	14
naiset %	32,0	28,6	20,0	71,2

Taulukko 10. Satakunnan kartanoiden työväki vuosina 1547—1560.

	1547	1548	1551	1552	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560
naisia	14	10	6	4	10	19	7	24	31	33	60
miehiä	27	21	10	8	12	27	13	38	75	85	69
yhteensä	41	31	16	12	22	46	20	62	106	118	129
naiset %	34,1	32,3	37,5	33,3	45,5	41,3	35,0	38,7	29,2	28,0	46,5

Taulukko 11. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1547—1560.

	1547	1548	1549	1550	1551	1552	1553	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560
hyönnit ja muu väkivalta	1	5	11	9	18	9	20	12	13	11	19	15	9	11
omaisuusrikos	1	-	-	1	2	2	1	1	-	-	3	2	3	1
siveysrikos	-	3	1	2	-	-	-	-	1	-	-	3	1	2
kunnianloukkaus	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
henkirikos	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
yhteensä	3	8	13	13	20	11	21	13	14	11	24	21	13	16

Taulukko 12. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suoritajina vuosina 1549—1560.

	1549	1550	1551	1553	1554	1558	1559	1560
lyönnit ja muu väkivalta	2	1	1	5	1	1	2	-
omaisuusrikos kunnianloukkaus	-	-	1	-	-	-	-	1
loukkaus	2	1	-	1	-	-	-	-
vastaamat- tomuus	-	1	-	-	1	-	-	-
yhteensä	4	3	2	6	2	1	2	1

Taulukko 13. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin ja tuomiokirjoihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1550—1560.¹

	1550	1551	1551	1552	1553	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560
lyönnit ja muu väkivalta	18	27	24	22	13	35	48	30	25	32	30	53
omaisuusrikos	1	13	2	4	2	7	3	4	13	3	2	3
siveysrikos	1	12	2	2	2	4	2	1	17	11	19	29
kunnianloukkaus	1	11	3	1	1	2	4	1	5	1	6	12
henkirikos	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
yhteensä	21	64	31	29	18	48	57	36	61	47	57	97

Taulukko 14. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin ja tuomiokirjoihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1550—1560.¹

	1550	1551	1551	1551	1552	1553	1554	1555	1556	1557	1558	1559	1560
lyönnit ja muu väkivalta	5	14	8	7	3	16	28	13	13	14	13	10	10
omaisuusrikos	2	3	2	6	3	2	1	1	1	1	6	1	1
siveysrikos	-	9	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	17
kunnianloukkaus	1	4	2	-	-	1	3	1	2	4	2	2	13
vastaamattomuus	1	4	4	5	3	3	2	-	4	5	-	5	5
henkirikos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
yhteensä	9	34	16	18	9	22	30	15	22	23	21	46	46

¹ Vuoden 1551 tiedot on koottu ensimmäiseen sarakkeeseen niteestä VA 1941 ja toiseen VA 216^b, vuoden 1552 lukuihin on yhdistetty niteiden VA 1950 ja VA 216^b aineisto sekä vuoteen 1553 niteiden VA 1969 ja VA 216^c materiaali.

Taulukko 15. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1561—1570.

Ylä-Satakunta	1561 VA 2129	1562 VA 2143	1564 VA 2164	1565 VA 2178	1566 VA 2189	1567 VA 2202	1568 VA 2211	1569 VA 2223	1570 VA 2231
Kangasala	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Karkku	9	8	6	10	6	3	6	3	—
Kyrö	1	1	1	—	—	3	—	—	—
Lempäälä	2	2	1	3	1	1	1	1	1
Pirkkala	1	2	2	2	—	1	1	1	1
Tyrvää	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vesilahti	2	1	—	—	1	—	—	1	—
yhteensä	16	15	10	15	8	8	8	6	2
Ala-Satakunta	VA 2112, 2117	VA 2137	VA 2165	VA 2171, 2172	VA 2184	VA 2196	VA 2205	VA 2218	VA 2229
Eura	1	1	1	1	—	—	—	—	—
Eurajoki	3	3	2	3	—	—	—	2	—
Huittinen	3	3	3	3	—	—	—	1	2
Kokemäki	1	3	1	1+2 lamp.	2 lamp.	2 lamp.	2 lamp.	1+1 lamp.	3 lamp.
Köyliö	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Loimaa	1	3	1	—	—	—	—	—	1
Ulvila	4	—	—	1	—	—	—	1	2
yhteensä	13	12	8	9+2 lamp.	2 lamp.	2 lamp.	2 lamp.	5+1 lamp.	5+3 lamp.

Taulukko 16. Satakunnan kymmenysluetteloiden naiset vuosina 1561—1570.

Ylä-Satakunta	1561 VA 2123, 2130, 2131	1562 VA 2144	1563 VA 2154	1564 VA 2164	1565 VA 2179	1566 VA 2190	1567 VA 2197	1568 VA 2212	1569 VA 2224	1570 VA 2235
Kangasala	4	5	6	6	3	3	1	1	1	1
Karkku	8	5	8	7	5	6	4	6	5	5
Kyrö	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Lempäälä	1	1	2	-	3	1	1	1	1	1
Pirkkala	2	3	-	2	2	-	2	1	1	1
Tyrvää	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Vesilahti	2	-	4	1	-	2	1	1	1	3
yhteensä	18	14	21	16	13	13	9	10	9	12
Ala-Satakunta	VA 2113, 2117	VA 2138	VA 2150	-	VA 2173	VA 2185	VA 2197	-	VA 2219	VA 2229
Eura	-	1	1	-	1	1	1	-	2	1
Eurajoki	5	5	5	-	3	2	-	-	1	1
Huitinen	3	3	3	-	4	5	5	-	7	7
Kokemäki	-	1	3	-	3	3	1	-	1	2
Köyliö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Loimaa	3	3	3	-	-	3	-	-	-	-
Ulvila	-	1	1	-	1	2	3	-	3	4
yhteensä	11	14	16	-	12	16	10	-	14	15

Taulukko 17. Viipurin linnan ja sen latokartanoiden työväki vuosina 1561—1570.

	1561 VA 5221	1562 VA 5237	1563 VA 5251	1564 VA 5267	1565 VA 5279	1566 VA 5289	1567 VA 5302	1568 ¹ VA 5311	1569 VA 5324	1570 VA 5337
Viipurin linna										
naisia	18	16	23	24	24	26	33	30	27	26
miehiä	124	120	114	80	58	64	97	115	107	119
yhteensä	152	136	137	104	82	90	130	145	134	145
naisia %	11,8	11,8	16,8	23,1	29,3	28,9	25,4	20,7	20,1	17,9
Ykspään kartano										
naisia	5	5	7	7	7	9	9	8	6	6
miehiä	7	6	7	7	12	12	10	9	11	11
yhteensä	12	11	14	14	19	21	19	17	17	17
Vammelsuon kartano										
naisia	-	-	8	10	9	9	7	7	6	10
miehiä	-	-	12	15	10	19	11	12	14	14

¹ Rahapalkat VA 5312:19—30v: naisia 14, miehiä 119, Ykspäässä 7 + 9, Vammelsuussa 6 + 16.

Taulukko 18. Viipurin linnan ja sen latokartanoiden työväki vuosina 1561—1570 palkkalistojen vaateparseleiden ja kenkien mukaan laskettuina.

	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570
naisia	23	21	38	41	40	44	49	45	39	42
miehiä	141	126	133	102	80	89	118	136	132	144
yhteensä	164	147	171	143	120	133	167	181	171	186
naiset %	14,0	14,3	22,2	28,7	33,3	33,3	29,3	24,9	22,8	22,6

Taulukko 19. Ala-Satakunnan kuninkaankartanoiden työväki vuosina 1561—1570.

	1561	1562	1564	1565	1567	1568	1569	1570
	VA 2114	VA 2135	VA 2161	VA 2169	VA 2193	VA 2205 ¹	VA 2215	VA 2226 ²
Porin kartano								
naisia	7	7	10	8	7	4	8	4
miehiä	11	3 ³	15 ⁴	29	27	17	35	31
yhteensä	18	10	25	37	34	21	43	35
Kokemäen kartano								
naisia	17	—	—	13	11	1	13	11
miehiä	24	—	—	16	13	2	14	14
yhteensä	41	—	—	29	24	3	27	25
Koiviston kartano								
naisia	—	—	—	9	8	2	8	1
miehiä	—	—	—	11	10	2	10	2
yhteensä	—	—	—	20	18	4	18	3
Köyliön kartano								
naisia	—	—	—	—	—	—	7	7
miehiä	—	—	—	—	—	—	6	7
yhteensä	—	—	—	—	—	—	13	14
Ala-Satakunta								
naisia	24	30	26	7	23	23
miehiä	35	56	50	21	65	54
yhteensä	59	86	76	28	101	77
naiset %	40,7	34,9	34,2	25,0	35,6	30,0

¹ koskee rahapalkkoja

² koskee Porin ja Koiviston osalta rahapalkkoja

³ lisäksi 27 ”legehjon”

⁴ lisäksi tallirenkejä

Taulukko 20. Liuksialan kartanon työväki vuosina 1561—1570.

	1561 VA 2126	1562 VA 2141	1563 VA 2153	1565 VA 2177	1566 VA 2188	1567 VA 2200	1568 VA 2210	1569 VA 2221	1570 VA 2232
naisia	14	14	22	17	17	13	19	15	18
miehiä	19	20	29	24	20	20	20	20	22
yhteensä	33	34	51	41	37	33	39	35	40
naiset %	42,4	41,2	43,1	41,5	45,9	39,4	48,7	42,9	45,0

Taulukko 21. Satakunnan kartanoiden työväki 1561, 1565, 1567 ja 1570 kenkien ja vaateparseleiden luetteloista laskettuna.

	1561	1565	1567	1569
naisia	38	47	39	51
miehiä	54	80	70	85
yhteensä	92	127	109	136
naiset %	41,3	37,0	35,8	37,5

Taulukko 22. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1561—1570.

	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570
väkivalta	13	14	18	8	15	12	4	17	7	2
omaisuusrikos	2	—	1	—	1	—	1	2	1	—
siveysrikos	4	2	3	31	4	4	6	6	—	2
kunnianloukkaus	—	2	2	4	2	—	—	2	—	—
tappo	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
yhteensä	19	18	24	43	23	16	11	27	8	4

Taulukko 23. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1561—1570.

	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570
väkivalta	3	1	2	—	—	—	1	—	1	2
omaisuusrikos	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
kunnianloukkaus	1	2	—	1	1	—	—	—	—	—
yhteensä	4	4	2	1	1	—	1	—	1	2

Taulukko 24. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1561—1570.

	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570
väkivalta	11	16	15	19	22	22	15	47	15	20
omaisuusrikos	4	1	3	—	1	4	3	5	2	3
siveysrikos	22	2	—	2	10	4	10	6	9	5
kunnianloukkaus	—	3	1	5	5	2	1	4	1	1
yhteensä	37	22	19	26	39	32	29	62	27	29

Taulukko 25. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1561—1570.

	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569	1570
väkivalta	7	9	4	12	6	3	—	4	3	4
omaisuusrikos	1	—	—	—	—	—	1	1	1	1
siveysrikos	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
kunnianloukkaus	—	1	1	1	1	1	2	1	—	—
niskoittelu	2	3	2	2	—	1	3	1	3	1
tappo	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
yhteensä	10	13	7	15	7	5	8	7	7	6

Taulukko 26. Ylä-Satakunnan loiset vuosina 1565—1570.

	1565		1566		1568		1569		1570	
	VA 2179		VA 2190		VA 2212		VA 2224		2236	
	nainen	mies	nainen	mies	nainen	mies	nainen	mies	nainen	mies
Kangasala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Karkku	4	—	3	—	3	1	5	4	3	3
Kyrö	7	19	8	5	6	3	6	7	5	4
Lempäälä	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pirkkala	—	—	3	11	3	5	—	—	—	—
Tyrvää	9	1	5	4	4	3	4	5	3	2
Vesilahti	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
yhteensä	20	20	19	20	16	12	15	16	11	9

Taulukko 27. Satakunnan maakirjojen naiset vuosina 1571—1582.

	1571 VA 2243	1572 VA 2254	1573 VA 2263	1574 VA 2274	1575 VA 2284	1576 VA 2294	1577 VA 2306	1578 VA 3211	1579 VA 2319	1580 VA 2329	1581 VA 2339	1582 VA 2346
Kangasala	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karkku	1	1	1	-	1	1	-	1	1	-	-	-
Kyrö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lempäälä	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pirkkala	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	-
Ruovesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tyrvää	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Vesilahki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
yhteensä	4	4	4	3	4	4	4	4	4	2	3	1

	VA 2239	VA 2250	VA 2259	VA 2270	VA 2280	VA 2289	VA 2298	VA 2307	VA 2315	VA 2324	VA 2335
Eura	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eurajoki	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-
Huittinen	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kokemäki	1+3 lamp.	1+3 lamp.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Köyliö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Loimaa	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Ulvila	2	2	3	3	3	-	-	-	-	1	1
yhteensä	5+3 lamp.	5+3 lamp.	5	5	6	1	1	1	1	2	1

Taulukko 29. Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1571—1582.

	1571 VA 2244	1572 VA 2255	1573 VA 2264	1574 VA 2275	1575 VA 2285	1576 VA 2290	1577 VA 2302	1578 VA 2311	1579 VA 2319	1580 VA 2332	1581 VA 2340	1582 VA 2346
Kangasala	—	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
Karkku	5	6	5	1	3	9	4	3	6	2	3	5
Kyrö	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Lempaala	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—
Pirkkala	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	—	—
Ruovesi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tyrvää	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	2
Vesilahti	4	2	3	4	3	4	2	4	4	2	3	2
yhteensä	11	12	11	11	9	16	8	9	12	8	7	9

	VA 2239	VA 2250	VA 2259	VA 2270	VA 2281	VA 2290	VA 2297	VA 2308	VA 2316	VA 2325	VA 2336	VA 2344
Eura	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Eurajoki	1	2	2	3	1	4	1	2	1	2	1	3
Huittinen	7	5	1	2	1	2	2	1	1	1	1	—
Kokemäki	4	5	7	6	9	4	5	3	3	4	3	10
Köyliö	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Loimaa	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ulvila	3	3	6	4	3	4	3	3	2	5	4	3
yhteensä	18	17	17	15	14	14	11	9	7	12	9	16

Taulukko 30. Satakunnan papinveroluetteloiden naiset vuosina 1583—1595.

	1583 VA 2353	1584 VA 2366	1585 VA 2374	1586 VA 2383	1587 VA 2390	1588 VA 2346	1589 VA 2401	1590	1591 VA 2418	1592 VA 2321	1593	1594 VA 2425	1595 VA 2426
Kangasala	-	2	2	2	-	2	1	..	-	-	..	-	-
Karkku	2	2	3	4	4	-	2	..	6	4	..	2	2
Kyrö	-	-	-	-	-	-	-	..	-	-	..	-	-
Lempäälä	-	4	3	3	2	3	4	..	-	-	..	1	-
Pirkkala	-	1	1	1	1	1	1	..	-	1	..	-	-
Ruovesi	-	-	-	-	-	-	-	..	-	-	..	-	-
Tyrvää	1	1	2	-	-	2	2	..	9	7	..	4	4
Vesilahti	3	-	3	3	3	3	-	..	2	-	..	1	-
yhteensä	6	10	14	13	10	11	10	..	17	12	..	8	6

	VA 2351	VA 2361	VA 2370	VA 2379	VA 2387	VA 2393	VA 2404	VA 2414	VA 2419	VA 2423	VA 2425	VA 2426
Eura	3	-	-	1	1	1	..	3	2	4	3	-
Eurajoki	1	-	1	2	1	4	..	4	3	4	5	-
Huittinen	2	2	-	4	4	5	..	5	1	4	5	-
Kokemäki	6	7	8	6	7	9	..	12	12	15	18	6
Köyliö	-	-	-	1	-	-	..	-	1	-	-	-
Loimaa	1	-	4	2	3	1	..	2	4	1	-	-
Ulvila	-	-	2	3	5	7	..	3	3	1	3	-
Lappi	-	1	-	-	-	-	..	-	-	-	-	-
yhteensä	13	10	15	19	21	27	..	29	26	29	34	6

Taulukko 31. Ylä-Satakunnan loiset vuosina 1571–1583.

[illegible]

Taulukko 32. Viipurin linnan ja kartanoiden rahapalkkaa saanut palvelusväki vuosina 1573—1593.

	1573	1574	1577	1580	1583	1584 ¹	1585	1588	1589	1591	1592	1593
	VA 5384	VA 5394	VA 5433	VA 5475	VA 5516	VA 5566	VA 5550	VA 5596	VA 5612	VA 5642	VA 5656	VA 5666
linnan työväki												
naisia	20	21	13	14	11	6	5	4	1	5	1	7
miehiä	116	109	91	103	94	85	73	77	72	75	77	58
yhteensä	136	130	104	117	105	91	78	81	73	80	78	65
naiset %	14,7	16,2	12,5	20,0	10,5	6,6	6,4	4,9	1,4	6,3	1,3	10,8
Ykspään kartanon												
naisia	6	7	5	6	3	1	2	2	1	6	1	3
miehiä	7	7	1	6	6	3	8	1	6	6	8	1
yhteensä	13	14	6	12	9	4	10	3	7	12	9	4
Vammelsuon kartanon												
naisia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
miehiä	6	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
yhteensä	6	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

¹ maksettu vasta vuonna 1586

Taulukko 33. Viipurin linnan ja kartanoiden rahapalkkaa saaneen työväen yhteenveto vuosilta 1573—1593.

	1573	1574	1577	1580	1583	1584	1585	1588	1589	1591	1592	1593
naisia	26	28	18	20	14	7	7	6	2	11	2	10
miehiä	129	124	92	109	100	88	81	78	78	81	85	59
yhteensä	155	152	110	129	114	95	88	84	80	92	87	69
naiset %	16,8	18,4	16,4	15,5	12,3	7,4	8,0	7,1	2,5	12,0	2,3	14,5

Taulukko 34. Viipurin linnan ja kartanoiden vaateparselipalkkaa saanut työväki vuosina 1571—1588.

linnan työväki	1571	1572	1573	1574 ¹	1576	1577	1580	1583	1584 ²	1585	1587	1588
	VA 5350	VA 5368	VA 5384	VA 5420	VA 5420	VA 5433	VA 5475	VA 5516	VA 5566	VA 5550	VA 5582	VA 5596
naisia	35	34	30	9	18	12	15	13	12	23 ³	15	17
miehiä	113	95	78	76	75	60	48	45	60	66	61	56
yhteensä	148	129	108	85	93	72	63	58	72	89	76	73
naiset %	23,6	26,4	27,8	10,6	19,4	16,7	23,8	22,4	16,7	25,8	19,7	23,3
Ykspään kartanon												
naisia	10	..	6	5	7	6	..	7	7	..	6	1
miehiä	10	..	5	2	5	2	..	8	9	..	7	1
yhteensä	20	..	11	7	12	8	..	15	16	..	13	2
Vammelsuon kartanon												
naisia	1
miehiä	10	..	7
yhteensä	11	..	7

¹ maksettu vasta vuonna 1576

² maksettu vasta vuonna 1586

³ latokartanon tiedot yhdistetty tileissä linnan tietoihin

Taulukko 35. Viipurin linnan ja latokartanoiden vaateparselipalkkaa saanut työväki vuosina 1589—1594.

linnan työväki	1589 VA 5612	1590 VA 5627	1591 VA 5642	1591 ¹ VA 5654	1591 ² VA 5702	1591 ² VA 5702	1592 VA 5656	1593 VA 5682	1594 VA 5686
naisia	10	14	11	5	3	9	12	7	5
miehiä	75	24	27	60	68	28	26	53	70
yhteensä naisia %	85 11,8	38 36,8	38 28,9	65 7,7	71 4,2	37 23,7	38 31,6	60 11,7	75 6,7
Ykspään kartanon									
naisia	6	5	5	..	1	6	3	..	1
miehiä	6	5	4	..	1	5	4	..	2
yhteensä	12	10	9	..	2	11	7	..	3

¹ vuonna 1592 maksettu rästi

² vuonna 1595 maksettuja rästejä

Taulukko 36. Viipurin linnan ja latokartanoiden vaateparselipalkkaa saaneen työvään yhteenveto vuosilta 1571—1594.

	1571	1572	1573	1574	1576	1577	1580	1583	1584	1585	1587	1588	1589	1590	1591 ¹	1592	1593	1594
naisia	46	34	36	14	25	18	15	20	19	23	21	18	16	19	16	15	7	6
miehiä	133	95	90	78	80	62	48	53	69	66	68	57	81	29	32	30	53	72
yhteensä	179	129	126	92	105	80	63	73	88	89	89	75	97	48	37	45	60	78
naiset %	25,7	26,4	28,6	15,2	23,8	22,5	23,8	27,4	21,6	25,8	23,6	24,0	16,5	39,6	43,2	33,3	11,7	7,7

¹ asiakirjan VA 5642 tieto

Taulukko 37. Satakunnan veronmaksajien varallisuus vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan, papistoa lukuun ottamatta.

pitäjä	talot	varal- lisuus	varat/ talo	loiset	varal- lisuus	varat/ loinen	nais- lesket	varal- lisuus	varat/ leski	lois- naiset	varal- lisuus	varat/ loinen
Eura	152	15 241:2	100:2	3	115:4	38:2	-	-	-	2	28:2	14:1
Eurajoki	152	13 986:0	91:7	2	41:4	20:6	1	23:0	23:0	1	21:1	21:1
Huitinen	311	33 024:3	106:1	4	107:6 1/2	26:3 1/8	2	135:2	67:3	-	-	-
Kokemäki	275	27 634:2 1/2	100:4	3	109:2	36:2	6	771:1	128:0 5/6	2	73:6	36:5
Köyliö	133	13 873:0	104:3	2	31:5	15:4 1/2	1	20:0	20:0	-	-	-
Loimaa	305	24 847:5	81:3	4	86:3	21:1 3/4	3	183:3	61:1	-	-	-
Ulvila	259	28 126:2 1/2	108:5	1	32:5	32:5	3	226:3	75:3 1/3	-	-	-
yhteensä	1 587	156 714:7	98:6	19	524:5 1/2	27:1	16	1 359:1	84:7 1/2	5	123:1	24:5
Kangasala	274	30 036:2	109:5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karkku	384	28 781:5 1/2	74:7 3/4	-	-	-	6	373:6	62:3 1/2	-	-	-
Kyrö	372	38 496:0	103:4	14	149:4	10:5 1/2	-	-	-	6	24:0 1/2	4:0
Lempäälä	226	18 912:4	83:5 1/2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Orivesi	156	16 266:4 1/2	104:2	4	58:6	14:5 1/2	4	405:0	101:2	-	-	-
Pirkkala	419	39 998:2 2/3	95:4	3	45:0	15:0	2	411:5	202:5	-	-	-
Ruovesi	144	9 168:1	63:5	3	101:2	33:6	-	-	-	-	-	-
Tyrvää	329	16 584:6 1/2	50:3	-	-	-	1	22:4	22:4	-	-	-
Vesilahti	217	15 889:5 1/2	73:2	2	32:6	16:3	1	138:6	138:6	1	30:0	30:0
yhteensä	2 521	214 133:7 2/3	84:7 1/2	26	387:2	14:7	14	1 351:2	96:4	7	54:0 1/2	7:6

Taulukko 38. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1571—1583.

	1571	1573	1574	1575	1576	1577	1578	1579	1580	1581	1582	1583
	1571	1573	1574	1575	1576	1577	1578	1579	1580	1581	1582	1583
	VA 5352	VA 5388	VA 5397	VA 5414	VA 5423	VA 5436	VA 5457	VA 5469	VA 5477	VA 5488	VA 5503	VA 5543
	VA 5361	VA 5401	VA 5403	VA 5418	VA 5436	VA 5442	VA 5461	VA 5471	VA 5481	VA 5492	VA 5508	
	VA 5364		VA 5405	VA 5423	VA 5442	VA 5446	VA 5473	VA 5483	VA 5494	VA 5510		
	VA 5374			VA 5427					VA 5496	VA 5512		
lyönti ja muu												
väkivalta	6	12	3	7	10	9	4	2	3	2	6	2
omaisuusrikos	1	1	1	-	-	2	1	-	-	-	1	-
siveysrikos	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
kunnianloukkaus	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
yhteensä	8	17	4	8	11	11	5	2	3	3	7	2

Taulukko 39. Karjalan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1584—1594.

	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1592	1594
	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1592	1594
	VA 5536	VA 5576	VA 5576	VA 5585	VA 5599	VA 5614	VA 5629	VA 5662	VA 5709
	VA 5541		VA 5578	VA 5606	VA 5603				
	VA 5543								
lyönti ja muu väki-									
valta	4	1	1	5	2	1	1	2	1
omaisuusrikos	1	-	1	-	-	-	-	-	-
siveysrikos	2	-	-	-	-	2	-	-	-
kunnianloukkaus	-	-	1	-	-	1	-	-	-
yhteensä	7	1	3	5	2	4	1	2	1

Taulukko 40. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1571—1582.

	1571	1572	1573	1574	1575	1576	1577	1578	1579	1580	1581	1582
VA 2234	VA 2250	VA 2259	VA 2265	VA 2281	VA 2291	VA 2300	VA 2303	VA 2317	VA 2326	VA 2339	VA 2346	
VA 2256	VA 2265	VA 2266	VA 2286	VA 2295	VA 2303	VA 2309	VA 2320					
VA 2266	VA 2270	VA 2291	VA 2296	VA 2317								
VA 2270	VA 2276											
lyönnit ja muu	11	21	19	26	48	25	9	15	14	3	3	2
väkivalta	-	4	6	2	1	1	-	2	1	-	1	-
omaisuusrikos	4	10	42	6	7	13	5	9	1	2	-	-
siveysrikos	-	1	3	1	2	-	1	2	2	1	-	-
kunnianloukkaus												
yhteensä	15	36	70	35	58	39	15	28	18	6	4	2

Taulukko 41. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1583—1594.

	1583	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594
VA 2354	VA 2361	VA 2373	VA 2377	VA 2386	VA 2391	VA 2400	VA 2404	VA 2414	VA 2419	VA 2423	VA 2425	
VA 2365			VA 2382	VA 2389	VA 2393	VA 2408	VA 2418	VA 2421				
lyönnit ja muu	-	1	5	4	..	-	3	4	6	-
väkivalta	-	-	-	-	..	2	-	-	-	1
omaisuusrikos	-	2	2	4	..	-	-	4	4	-
siveysrikos	-	1	-	1	..	-	-	-	4	-
kunnianloukkaus												
yhteensä	-	4	7	9	..	2	3	8	14	1

Taulukko 42. Ala-Satakunnan naiset tuomiokirjaan kirjattujen rikosten uhreina vuosina 1584—1588.

	1584	1585	1586	1587	1588
lyönnit ja muu väkivalta	1	3	3	3	6
omaisuusrikos	—	—	—	—	—
siveys	—	10	4	2	4
kunnianloukkaus	2	3	2	1	4
yhteensä	3	16	9	6	14

Taulukko 43. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1571—1582.¹

	1571	1572	1573	1574	1575	1576	1577	1578	1579	1580	1581	1582
lyönnit ja muu väkivalta	3	4	2	1	10	2	5	1	5	1	—	—
omaisuusrikos	—	—	—	1	—	—	—	2	1	—	—	—
siveysrikos	—	4	7	6	1	1	—	—	—	—	—	—
kunnianloukkaus	—	1	7	3	1	2	1	—	—	—	—	—
niskoittelu	—	2	8	7	3	3	—	—	—	—	—	—
tappo	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
yhteensä	3	11	24	18	16	8	6	3	6	1	—	—

¹ lähteinä taulukoiden 39 ja 40 asiakirjat.

Taulukko 44. Satakunnan naiset sakkoluetteloihin kirjattujen rikosten suorittajina vuosina 1583—1594.

	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594
lyönnit ja muu											
väkivalta	**	**	**	**	-	-	-	-	-	-	-
omaisuusrikos	**	**	**	**	-	-	-	-	-	-	-
siveysrikos	**	**	**	**	1	-	-	-	-	1	-
kunnianlou-											
kaus	**	**	**	..	1	-	-	-	-	1	-
niskoittelu	**	**	**	**	-	-	1	2	-	-	-
yhteensä	4	1	2	2	2	-	1	2	-	2	-

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto

Voudintilit: Karjala, Satakunta ja yleinen sarja

Tuomiokirja Ylä-Satakunta KOa 5

Jäljennetekokoelmat: Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY) ja registratuurajäljennös

Riksarkivet, Kammararkivet (mikrofilmeinä Valtionarkistossa)

Finska cameralia

Fogderäkenskaper

Kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser

Klagemålsregister

Kongliga brev, kopieböcker

Kongliga kansliets ingående diaries

Skrivelser till kammaren och dess tjänstemän

Strödda domböcker

Strödda äldre räkenskaper

Painetut lähteet

Agricola, Mikael, Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoist. Mikael Agricolan Teokset III. Näköispainos. Porvoo 1987.

Agricola, Mikael, Ruciuskiria. Mikael Agricolan Teokset I. Näköispainos. Porvoo 1987.

Alla Riksdagars och Mödens Besluth I. utg. af And. Anton Stiernman. Stockholm 1728.

Bidrag till Finlands historia, utgiven af Reinhold Hausen. Femte delen. Helsingfors 1917.

Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien, Gustaf Den Förstes registratur. Stockholm 1861—1916.

Dela Gardiska Archivet, eller Handlingar ut Greff. Dela Gardiska Bibliotheket på Löberöd. 1 delen, utgiven af P. Wieselgren. Stockholm 1831.

Helsingelagen. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1940.

Konung Magnus Erikssons Landslag, utgivna af D. C. J. Schlyter. Samling Af

Sveriges Gamla Lagor, volumen X. Lund 1862.
 Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset I. Maanlain ja kaupunginlain teksti. Vaasa 1975.
 Luther, Martti, Vähä Katekismus. Pieksämäki 1949.
 Suomen historian dokumentteja I. Helsinki 1968.
 Suomen hopeaveroluettelot 1571. IV. Satakunta. Toimittanut Mauno Jokipii. Suomen historian lähteitä V,4. Turku 1953.
 Suomen vanhimmat tuomiokirjat II. Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550—1552. Julkaissut Valtionarkisto, toimittanut John E. Roos. Helsinki 1964.
 Suomenkielen muistomerkkejä II,1. Kristoffer-kuninkaan maanlaki Herra Martin suomeksi kääntämä. Helsingissä 1905.
 Suomenkielen muistomerkkejä III,1. Kristoffer kuninkaan maanlaki, suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius Helsinki 1926.
 Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1933.
 Then Swenska Kyrko Ordningen. Stockholm MDLXXI.
 Upplandslagen. Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Uppsala 1933.

Painamaton kirjallisuus

Jokipii, Mauno, Satakunnan maantarkastus 1589. Käsikirjoitus 1972.

Painettu kirjallisuus

Almqvist, Joh. Ax. Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. II delen. Stockholm 1919—1922.
 Arajärvi, Kirsti, Messukylän — Teiskon — Aitolahden historia. Tampere 1954.
 Carlsson, Lizzie, ”Jag giver dig min dotter”. Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. II. Skrifter utgivna av Institut för rättshistorisk forskning. Serien 3. Rättshistorisk bibliotek. Tjugonde bandet. Lund 1972.
 Federley, Berndt, Indigenatsrätten och adeln i Finland under slutet av 1500-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1947.
 Hemmer, Ragnar, Magnus Erikssons landslags tillämpning i Finland i belysande av medeltida urkunder angående köp och byte av fast egendom. Juridiska Föreningens Tidskrift 1963.
 Kansanaho, Erkki, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon itsehallinto. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 55. Helsinki 1954.

- Kiuasmaa, Kyösti, Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja viranhoito 1500-luvun jälkipuoliskolla. Suomen Historiallisen Seuran Toimituksia LXIII. Helsinki 1962.
- Klinge, Matti, Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640—1808. Keuruu 1987.
- Klockars, Birgitta, I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440—1530. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1979.
- Kouri, Erkki, Tänkandet rörande statsmakten i början av nya tiden. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 62—63. Helsinki 1972—1973.
- Kähönen, Ester, Vanha Äyräpää I. Helsinki 1959.
- Lempiäinen, Pentti, Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 69. Forssa 1965.
- Lempiäinen, Pentti, Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja LXXXI. Joensuu 1969.
- Lempiäinen, Pentti, Odottavien äitien rukoukset suomalaisissa rukouskirjoissa. Nova et vetera. Joensuu 1978.
- Mäkelä, Anneli, Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autioituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. Suomen Historiallisen Seuran Toimituksia 109. Forssa 1979.
- Pajula, Paavo, Ensimmäinen lainsuomennos. Lisiä suomalaisen lakikielen varhaishistoriaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 246. Vammala 1955.
- Parvio, Martti L. Kristillisistä tavoista Turun hiippakunnassa 1600-luvun alkupuolella. Teologinen Aikakauskirja 1959.
- Pietilä, Antti J. Kirkon tuomiovalta kihlaus- ja avioliittoasioissa Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksesta 1686 kirkkolakiin saakka. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen. IV. Porvoo 1905.
- Silén, K.A. Kirkkokurista Turun Hiippakunnassa 1650-luvulla. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat VII. Jyväskylä 1908.
- Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisuja n:o 4. Helsinki 1973.
- Suvanto, Seppo, Punkalaitumen historia. Vammala 1986.
- Suvanto, Seppo, Satakunnan historia III. Keskiaika. Pori 1973.
- Vilkuna, Kustaa, P. Birgitta suomalaisessa kansanperinteessä. Kotiseutu 1966.
- Voionmaa, Väinö, Suomen karjalaisen heimon historia. Toinen, muuttamaton painos. Porvoo 1969.
- Ylikangas, Heikki, Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. Juva 1983.
- Ylikangas, Heikki, Käännekohdat Suomen historiassa. Juva 1987.
- Ylikangas, Heikki, Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteessa Suomessa. Juva 1988.

Henkilöhakemisto

- Aatami (Raamattu) 58
Ablunia Laurintytär 141
Agadhe, muurarimestarin vaimo 158
Agata, sikojen hoitaja (Kokemäenkartano) 86
Agnes Henrikintytär 148
Agnes-vaimo 150
Agneta-vaimo, Erik Simoninpojan leski 152
Agricola, Mikael 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58
Ainala, Frans 92
Ainala, Valpuri 92
Ambrosius-vainaja 147
Anders Mårteninpoika 145
Anders Nilsinpoika 123, 145, 146, 147, 184
Anna (Ulvila, Lyttböle) 130
Anna, Anders Nilsinpojan leski 123
Anna Bengtintytär 181
Anna Erkintytär 140
Anna, Erkki Martinpojan leski 122
Anna, fatebuurivaimo (Viipurin linna) 84
Anna Hansintytär 185
Anna Heikintytär 140
Anna Josefintytär 63
Anna Juhontytär 140, 176
Anna Lassentytär 74
Ana, leipojatar (Kokemäenkartano) 86
Anna, leipojatar (Liuksiala) 139
Anna-leski, Kokkilan Tuomaan vaimo 189
Anna-leski (Nakkila) 181
Anna-leski, Tapani Rautanenän vaimo 146
Anna-leski (Ulvila, Lyttböle) 135—136
Anna-leski (Vesilahti, Huhti) 195
Anna, maitopiika (Kokemäenkartano) 140
Anna, maitopiika (Liuksiala) 139
Anna, maitaiden imellyttäjä (Kokemäenkartano) 86
Anna, navettapiika (Liuksiala) 139
Anna Paavalintytär 150
Anna, Paavali Juusteenin leski 142
Anna, Paavali-mestarin leski 122
Anna Paavontytär 99, 188—189
Anna Pekantytär 108
Anna, Porin lukkarin vaimo 157
Anna Rekontytär 140—141
Anna-rouva 59
Anna Sigfridintytär 147—148, 151
Anna Sipintytär 174
Anna, sisäpiika (Porin kartano) 140
Anna-vaimo, Ambrosiuksen leski 147
Anna-vaimo, Enevald-herran leski 123, 144
Anna-vaimo, Erik Mårteninpojan leski 150
Anna-vaimo, Jören Månsinpojan leski 151
Anna-vaimo (Karkku, Karkku) 132
Anna-vaimo (Koivisto) 104
Anna-vaimo, Lars-herran leski 125
Anna-vaimo, Matti Antinpojan leski 122, 150
Anna-vaimo (Nokia) 151, 153
Anna-vaimo, Paavali-mestarin leski 144
Anna-vaimo (Säkkijärvi) 104, 122, 125
Anna-vaimo (Tukholma) 151
Anna-vaimo (Ulvila, Ahlainen) 194
Anna-vaimo (Ulvila, Lyttböle) 134, 194

Anna-vaimo (Viipurin pitäjä) 73, 74,
 123, 125
 Arvid Erikinpoika 183
 Aune-vaimo (Viipurin pitäjä) 123

 Banér Gustaf 122
 Barbro Arvintytär 175
 Barbro Tordintytär 154
 Barbro-vaimo, Per Olofinpojan leski
 152
 Beata Pekantytär 149
 Beata Vilpuntytär 140
 Bengt Matsinpoika 144
 Berndes, Johan 185
 Bertill Jönsinpoika 87, 125
 Bertill Jöreninpoika 147
 Bertill Olofinpoika 153
 Bielke, Nils Pederinpoika 71
 Birger Jaarli 46
 Birger Nilsinpoika 63
 Birgitta, Pyhä 30
 Birgitta-leski (Huittinen, Jalonoja) 131
 Birgitta Mikontytär 136
 Birgitta Niilontytär 167
 Birgitta-rouva 63
 Birgitta-vaimo (Muolaa) 73
 Biril Kirjuri 97
 Biritä Larsintytär 182
 Biritha-vaimo (Viipurin pitäjä) 105
 Biritta, vaatevaraston hoitaja (Porin
 kartano) 141
 Björn Klaunpoika 68
 Björnlär, Margareta Mikontytär 67
 Boije, Jören 125, 146, 147, 150
 Boge, Klaus 65
 Brita Bengtintytär 183—184
 Brita, Lars von Cöllenin leski 151
 Brita-vaimo, Jöns Jönsinpojan leski
 71
 Brita-vaimo, Nils Larsinpojan leski
 157
 Brita-vaimo, Per Håkoninpojan leski
 153
 Buck, Lasse 92

Christiern-herra 152
 Cecilia, Bengt Matsinpojan leski 144
 Cecilia Johanintytär 186
 Cecilia Larsintytär 144
 Cecilia Laurintytär 124
 Cecilia-prinsessa 62, 64
 Cecilia-vaimo (Haikko) 185
 Clöve, Mats 170
 von Cöllen, Lars 145, 151

 De la Gardie, Pontus 146, 149, 152,
 156, 158, 182, 189
 Detmer, Johan 185
 Dorde, fatebuuriipiika (Kokemäenkar-
 tano) 86
 Dorde-leski, Widh Olden vaimo 150
 Dorde-vaimo (Eurajoki) 100
 Dordi-vaimo (Eurajoki, Lavila) 157
 Dorotea, irtolaisnainen (Eurajoki) 170
 Dorotea, Jaakko Juhonpojan tytär
 169
 Dorotea Jaakontytär 190
 Dorotea, Klaus Bogen leski 65, 66
 Dorotea, Widh Olden leski 125, 185

 Eelin Ollintytär 140
 Eerik XIV 13, 151, 154, 155, 156,
 185
 Eerik Pommerilainen 24
 Eeva (Raamattu) 58
 Elef Elefinpoika 150
 Elina Hannuntytär 112
 Elina Heikintytär 189
 Elina Sitonintytär 111
 Elin Erikintytär 183
 Elin, maitopiika (Kokemäenkartano)
 109
 Elin (mies, Kyrö) 98
 Elin Ollintytär 90
 Elin Pertuntytär 190
 Elin Torstenintytär 184
 Elin-vaimo (Jääski) 126
 Elin-vaimo (Viipurin pitäjä) 123, 125
 Elisabet Matsintytär 149

Elisabet-vaimo, Bertill Jöreninpojan leski 142

Elisabet-vaimo, Jören Helsingin leski 152

Ellii Ollintytär 100

Elsa-rouva, Abraham Gyllenstiernan vaimo 71

Enevald-herra 123, 144

Engelika 16

Erik Bertilinoika 145, 158

Erik-herra 145

Erik Michelinpoika 179

Erik Märteninoika 150

Erik-prinssi 61, 62

Erik Simoninoika 152

Erkki Jaakonpoika 147, 148

Erkki Martinpoika 122

Erkki Niilonpoika 136

Erkki Paavonpoika 174

Esko Antinoika 136

Esko Laurinoika 199

Esko Matinoika 170

Esko Niilonpoika 174

Esko Ollinoika 187

Fincke, Gödik 183

Fleming, Filippa Erikintytär 185

Fleming, Elin Hermannintytär 188

Fleming, Erik 64

Fleming, Klaus 146, 158, 185

Fleming, Lars 150

Fordeel, Knut 69

Frans Larsinoika 107

Gertrud, Henrik Hansinojan leski 105

Gertrud (Kivennapa) 105

Gertrud (Muolaa) 105

Gregers puuseppä 151

Grip, Birger Nilsinoika 67

Gunilla-kuningatar 143, 154, 179, 181

Gyllenstierna, Christina 64

Gyllenstierna, Erik Abrahaminoika 71

Gyler, Wulff 66

Haikkonen, Pekka 90

Haininen, PaaVo 167

Hakala, Nisius 92

Hallikainen, Olli 112

Hans Andersinoika 162

Hans Bertilinoika 150

Hans Birgerinoika 151, 157

Hans Henrikinpoika 154

Hans Larsinoika 123, 124, 145, 179

Hans Sigfridinpoika 179

Harakka, Kirsti 89

Harra, Olli 92

Hatakainen, Matti 93

Haukka, Lauri 113

Hebla-rouva (Kivennapa) 105

Heikki Erkinpoika 175

Heikki Hannunpoika 190

Heikki Ollinoika 110

Heino, Martti 175

Helga Matintytär 111

Helga-vaimo, Jaakko muurintekijän leski 189

Helga-vaimo (Jääski) 126

Helsing, Jören 152

Hemminki Heikinpoika 195

Henrik Klaunpoika 146

Henrik Larsinoika 179

Henrik Matsinoika 148

Hirvikosken Elisabet 97

Hogenskild, Anna 71

Hordell, Lasse Henrikinpoika 155

Huiro, Matti 176

Huiro, Yrjö 176

Huss, Juhana 50

Husu, Pentti 90

Härkäpää, Erik 145

Hölkkänen, Suikki 160, 167

Iisakki (Raamattu) 52

Ingeborg Nilsintytär 66

Ingeborg-rouva, Hans Larsinojan

leski 124, 145, 147
 Ingeborg-vaimo, Jören Andersinpo-
 jan leski 124
 Ingeborg-vaimo (Viipurin pitäjä) 123
 Inkeri Juhontytär 141
 Inkeri Niilontytär 140
 Inkeri Nilsintytär 148—149
 Inkeri Olofintytär 149
 Inkeri-vaimo, Joen Amundinpojan
 leski 149
 Inkeri-vaimo (Lappee) 74
 Inkeri-vaimo (Viipurin pitäjä) 73, 104,
 123, 124, 146
 Innamaa, Valpuri 127, 134, 135, 153,
 156—157, 163, 185, 194

Jaakko Juhonpoika 169
 Jaakko Klemetinpoika 176
 Jaakko Matinpoika 141
 Jaakko muurintekijä 189
 Jaakko Ollinpoika 172
 Jakob Henrikinpoika 105
 Jakovainen, Tuomas 164
 Javanainen, Antti 126
 Jesper Jönsinpoika 147
 Joan Amundinpoika 149
 Joen kirkkoherra 162
 Johan Thomasinpoika 64
 Johanna-leski (Ulvila, Talola) 163
 Johanna, sisäpiika (Kokemäenkarta-
 no) 86
 Juhana III 116, 124, 144, 145, 149,
 150, 151, 154, 155, 156, 158, 159,
 192
 Juhana-herttua 78, 107, 180
 Juhana-prinssi 62
 Juntunen, Lasse 164
 Juusteen, Paavali 147, 151
 Jyri Sipinpoika 180
 Jöns Henrikinpoika 152
 Jöns Jönsinpoika 71
 Jöns Knutinpoika 99
 Jören Andersinpoika 124
 Jören Hansinpoika 71

Jören-herra 106
 Jören Mänsinpoika 151
 Kaakkonen, Suikki 112
 Kaarle IX 23
 Kaarina Antintytär 186
 Kaarina Erkintytär 139
 Kaarina Hannuntytär 107, 116, 153,
 154, 155
 Kaarina Heikintytär 144
 Kaarina, herrainleipojatar (Viipurin
 linna) 82
 Kaarina Juhontytär 102
 Kaarina, Knut-mestarin tytär 107
 Kaarina, latokartanovaimo 84
 Kaarina, leipojatar (Kokemäenkarta-
 no) 86, 110
 Kaarina, leipojatar (Porin kartano)
 141
 Kaarina-leski (Huittinen) 170
 Kaarina-leski (Lempäälä, Sotavalta)
 131
 Kaarina-leski (Loimaa, Mäenpää) 159
 Kaarina-leski (Pirkkala) 195
 Kaarina, loisnainen (Lappee) 74
 Kaarina, maitopiika (Kokemäenkarta-
 no) 141, 142
 Kaarina Matintytär 162
 Kaarina Maununtytär 139, 143,
 153—154, 155, 156
 Kaarina Mikontytär 133, 194
 Kaarina, nihdin leski 159
 Kaarina, nihdin vaimo 163
 Kaarina Niilontytär 174
 Kaarina Nuutintytär 130
 Kaarina Ollintytär 89
 Kaarina, oluenpanija (Kokemäenkar-
 tano) 86
 Kaarina Pekantytär 136
 Kaarina-rouva, Erik-kuninkaan leski
 155
 Kaarina, sisäpiika 109
 Kaarina Tuomaantytär 131, 174
 Kaarina (Ulvila, Hålmgård) 130

Kaarina, vaatevaraston piika (Porin kartano) 141
 Kaarina-vaimo (Karkku, Oravala) 127, 159
 Kaarina-vaimo, Mats Matsinpojan leski 144, 147
 Kaarina-vaimo (Viipurin pitäjä) 104, 123
 Kaarina Yrjöntyttä 175
 Kajanen, Erkki 89
 Kalle Niilonpoika 195
 Karin, Björn Klaunpojan vaimo 68
 Karin Henrikintytär 105
 Karin Jörentytär 150
 Karin Henrikintytär 157
 Karin Olofintytär 69
 Karin Perintytär (Vasbo) 62
 Karin-rouva, Erik Bertilinojan leski 158
 Karin Thomasintytär 153
 Karin-vaimo (Äyräpää) 105
 Karjalainen, Pentti 164
 Karjanen, Olli 89
 Karl Nilsinpoika 161
 Katariina, kuningatar 152
 Katarina Thomasintytär 61
 Katarina, prinsessa 62
 Katerala, Elin 128
 Kavle, Gustav 63
 Kerttu Eskontytär 169
 Kerttu (Kivennapa) 105
 Kerttu-leski (Ulvila, Gördeböle) 181
 Kerttu-leski (Ulvila, Rosnäs) 194
 Kerttu-leski (Ulvila, Ruosniemi) 134
 Kerttu, maitopiika (Liuksiala) 110
 Kerttu Martintytär 162
 Kerttu (Muolaa) 105
 Kerttu, vaatevaraston piika (Liuksiala) 110
 Kerttu-vaimo, Kalle Niilonpojan leski 195
 Kerttu-vaimo (Kivennavan kartano) 82
 Kerttu-vaimo (Muolaa) 104

Kerttu-vaimo (Säkkijärvi) 90
 Kerttu-vaimo (Ulvila, Rauma) 134
 Kiiliäinen, Lasse 92
 Kirsti Laurintytär 140
 Kirsti-leski (Ulvila, Ruoma) 163
 Kirstin-rouva, Jakob Henrikinpojan vaimo 105
 Kirstin-rouva (Vääksy) 106
 Kirsti-rouva (Gyllenstierna) 64
 Kirsti-rouva, Hans Birgerinpojan leski 151
 Kirsti-rouva (Joensuu) 107, 150
 Kirsti-vaimo (Pori) 140
 Kirsti-vaimo (Örebro) 71
 Kirppuinen, Timo 112
 Kiukku, Mikko 94
 Kiukku, Simo 94
 Klaus Andersinpoika 107
 Klaus Antinpoika 190
 Klaus Åkenpoika 146, 158
 Klemetti Heikinpoika 100
 Klemetti Olavinpoika 107
 Klemetti Pekanpoika 129
 Knut Jönsinpoika 183
 Knut-mestari (Turku) 107
 Kokkila, Kaarina 92
 Kokkilan Tuomas 189
 Kolppo, Niilo 90, 93
 Koskisten Klemetti 169
 Kristoffer Mikonpoika 149
 Kukka, Antti 164
 Kulkku, Marketta 78
 Kurki, Aksel 190
 Kustaa II Aadolf 119
 Kustaa Vaasa 13, 22, 23, 24, 48, 50, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 87, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 102, 104, 106, 108, 110, 114, 116, 118, 121, 122, 127, 142, 154, 179, 192
 Kynäpää, Matti 93
 Köh, Inge 90
 Laina-Maisa (Tyrvää, Näntölä) 136

Laiska-Maisa (Tyrvää, Näntölä) 136
 Lapiro, Juho 167
 Lars-herra 125, 134, 148, 195
 Lasse Ingenpoika 166
 Lasse Jaakonpoika 161
 Lasse Pekanpoika 126, 167
 Lasse puuseppä 189
 Lasse Torsteninpoika 183
 Lasse (Viipuri, Pinnola) 74
 Laukkanen, Jaakko 164
 Lauri Sipinpoika 159
 Lautta-Sipi 164
 Leijonhufvud, Axel 153
 Leijonhufvud, Margareta 66, 70
 Leijonhufvud, Sten Erikinpoika 67
 Leinoila, Maarit 99
 Leinoi, Lasse 98
 Leinonen, Matti 99
 Lempiäinen, Matti 113
 Lillie, Axel Andersinpoika 68
 Liri, Kaarina 166
 Littolan Biritha 104
 Ljungo Tuomaanpoika 32
 Lottanen, Hannu 164
 Lottanen, Hannu Hannunpoika 164
 Lucia Jaakontytär 141
 Lucia-leski (Karkku, Isojoki) 127
 Lucia-leski (Karkku, Lielahti) 159
 Lucia-leski (Karkku, Sarkoila) 195
 Lucia Olofintytär 170
 Lucia-tytär (Huittinen) 174
 Lucretia Juhantytär 155, 156
 Luther 14, 50

Maalin-leski (Lempäälä, Hemminkilä)
 131, 135, 163, 195
 Maalin-leski (Köyliö, Yläne) 135, 195
 Maalin-leski, Matti Jaakonpojan vai-
 mo 170
 Maalin Matintytär 170, 176
 Maalin, nimismiehen vaimo (Jääski)
 157
 Maalin Ollintytär 132
 Maalin Pekantytär 135, 146

Maalin Pertuntytär 131
 Maalin-vaimo, Jyri Sipinpojan vaimo
 180
 Maalin-vaimo (Muolaa) 104, 121, 122,
 126
 Maalin-vaimo (Viipurin pitäjä) 123
 Maarit Hannuntytär 91
 Maarit Heikintytär 110
 Maarit (Kangasala, Kyötikkälä) 77
 Maarit, kutojatar (Liuksiala) 110
 Maarit Laurintytär 111
 Maarit, nihdin leski 159
 Maarit, palkkapiika (Kokemäenkartta-
 no) 86
 Maarit-vaimo (Vesilahti, Hiirenoja)
 132
 Macciavelli, Niccolo 13
 Magdalena (Vesilahti, Sarkkila) 129
 Maisa Simontytär 170
 Maisa, Uudenkirkon lukkarin vaimo
 75
 Marita-vaimo, Anders Äyräpään leski
 153
 Maritta, leipojatar (Porin kartano)
 140
 Maritta Markuntytär 136
 Maritta Matintytär 170
 Margareta, Berent von Mellenin vai-
 mo 63
 Margareta Bertilintytär 184
 Margareta Erkintytär 107
 Margareta Grelsintytär 152
 Margareta, Hans Bertilnpojan vaimo
 150
 Margareta, Hoijan kreivitär 63, 64,
 70
 Margareta-leski (Kokemäki, Havinki)
 129
 Margareta, loismainen (Eurajoki, Kai-
 nu) 131
 Margareta Matsintytär 145
 Margareta Mikontytär 89
 Margareta-vaimo, Gregers puusepän
 leski 151

Margareta-vaimo (Jääski) 90
 Margareta-vaimo (Viikki) 107
 Marit Larsintytär 107
 Marketta Antintytär 111
 Marketta Erkintytär 78, 175
 Marketta Jaakontytär 152
 Marketta (Karkku, Pajuniemi) 78
 Marketta Laurintytär 147, 162
 Marketta, leipoja 109
 Marketta-leski (Kokemäki, Havinki) 135, 194
 Marketta-leski (Kokemäki, Tulkila) 131
 Marketta-leski (Kokemäki, Vitikkala) 129, 134, 194
 Marketta-leski (Ulvila, Rauma) 134
 Marketta Matintytär 127, 135, 163, 195
 Marketta Matsintytär 146
 Marketta Ollintytär 139, 158
 Marketta Paavontytär 126
 Marketta Pekantytär 149
 Marketta-vaimo, Anders Nilsinpojan leski 147
 Marketta-vaimo (Köyliö, Pyhäjoki) 172
 Marketta-vaimo (Ulvila, Rauma) 135, 194
 Marketta-vaimo (Viipurin pitäjä) 73
 Markus kirkkoherra 172
 Martta-irtolaisvaimo (Tyrvää, Nantölä) 136
 Martta Juhontytär 132
 Martta, loismainen (Lappee) 74
 Martta-rouva (Pikkala) 107
 Martta Urbanuksentytär 159
 Martta-vaimo (Vesilahti) 106
 Martti Maununpoika 74
 Martti Pekanpoika 170
 Martti Simonpoika 129
 Martti Sipinpoika 168
 Martti-vainaja 149
 Martti Yrjönpoika 175
 Mats Eskinlinpoika 62
 Mats-herra 170
 Mats Markuksenpoika 153
 Mats Martini 168
 Mats Matsinpoika 105, 144, 147
 Mats-vainaja 144
 Matti Antinpoika 122, 150, 157
 Matti Jaakonpoika 140, 170
 Matti Matinpoika 90
 Maunu Eerikinpoika 13
 Maunu Ollinpoika 190
 Melanchthon 50
 Melkior Larsinpoika 157
 von Mellen, Berent 63
 Miettinen, Antti Hannunpoika 126
 Miettinen, Lasse 126
 Mikkonen, Tuomas 90
 Mikko Pentinpoika 189
 Mittigisin, Petter 189
 Monikkala, Margareta 195
 Mons Smed 63
 Mooses (Raamattu) 13, 57
 Multia, Esko 105
 Multiala, Kaarina 73, 74, 75, 104, 105
 Mäenpään Jaakko 97
 Mäkeläinen, Lasse 90
 Mäkeläinen, Riitta 74
 Märta-rouva, Gustaf Fincken leski 150
 Mång, Jören 151
 Märten-herra 152, 182, 189
 Märten kultaseppä 152
 Nevalainen, Paavo 111
 Niclas Michelinpoika 184
 Niilo Ollinpoika 174, 177
 Niilo Simonpoika 175
 Niilo Tuomaanpoika 180
 Nils Arvidinpoika 61
 Nils Birgerinpoika 114
 Nils Eskilinpoika 109
 Nils-herra (Örebro) 71
 Nils Larsinpoika 157
 Nurmen Lauri 74

Nurmi, Mauno 125
Nuupala, Erkki 115
Nuutti Laurinpoika 97
Nuutti-renki 170
Nylander, Tönne 158

Olaus-kappalainen 132
Olde, Fijtt 185
Olde, Widh 125, 150
Olli juomanpanija 139
Olli (Kagasala, Kyötikkälä) 77
Olli Matinpoika 122, 148
Olli Maununpoika 114
Olli Niilonpoika 174
Olli Ollinpoika 93
Orava, Kaarina 78
Orkkonen, Pentti 90

Paakkala, Pentti 98
Paavali-mestari 122, 144, 150
Pajarinen, Olli 112
Pakkanen, Mikko 89
Parta, Lasse 129
Partanen, Olli Pekanpoika 189
Partanen, Pekka 89
Peder-herra 152
Peder-mestari 158
Pekka Antinpoika 136
Perttu Erkinpoika 172
Pekka Ingenpoika 166
Pekka Lassenpoika 167
Pekka Matinpoika 140
Pentti Matinpoika 124
Per-herra 182
Per Häkoninpoika 153
Per Olofinpoika 152, 153
Per Rasmuksenpoika 153
Pietilä, Simo 98
Piippo, Kaarina 76, 77
Piippo, Matti 77
Pirjo, Mikko Pakkasen vaimo 89
Posse, Knut 71
Poutalainen, Matti 91

Punakas, Mikko 91
Pykkinen, Tuomas 113
Pål Larsinpoika 179
Påwels, Anna 188
Pöllänen, Paavo 164

Raakel (Raamattu) 55
Raikkolan Tuomas 175
Rajala, Maalin 99
Rajalan Riitta 177
Rajalan Yrjö 177
Rantanen, Mikko Pekanpoika 89
Raru, Ambrosius 77
Raru, Kaarina 77
Rasimies, Niilo 160
Rastas, Maria 130
Rautanenä, Tapani 121, 146, 147
Rebekka (Raamattu) 52, 55
Riitta Laurintytär 180
Riitta, leipojatar (Porin kartano) 140
Riitta-leski (Karkku, Isojako) 127
Riitta-leski (Kokemäki, Forsby) 132
Riitta-leski (Köyliö, Kepola) 131
Riitta-leski (Loimaa) 99
Riitta-leski (Tyrvää, Varila) 131
Riitta-loisnainen (Hämeenkyrö, Harhala) 131
Riitta Martintytär 115
Riitta Mikontytär 175
Riitta Ollintytär 161
Riitta Sinpintytär 109
Riitta, vaatevaraston hoitaja (Liuksiala) 139
Riitta-vaimo, Erkki Jaakonpojan leski 147, 148
Riitta-vaimo (Lempäälä, Sikkilä) 132
Riitta-vaimo (Muolaa, Sepänkylä) 162
Riitta-vaimo (Pirkkala, Vehmainen) 132
Riitta-vaimo (Viipurin pitäjä) 104, 105
Riitta, Viljalan Kaupin tytär 175
Ruoksamo, Kirsti 115
Ruoksamo, Olli 115

Ryssäläinen, Suni 89

Saara-leski (Eura, Nuoranne) 130
Saara (Raamattu) 55
Salmenojan Yrjö 170
Salomo (Raamattu) 58
Sarkkila, Jaakko 98
Sarkkila, Simo Mikonpoika 98
Sara-vaimo 186
Savolainen, Paavo 167
Sicilla-vaimo (Viipurin pitäjä) 123
Sicil-vaimo (Viipurin pitäjä) 123
Sigismund, kuningas 147, 158
Sigfred Andersinpoika 157
Sigrid Erikintytär 154, 156
Sigrid-vaimo, Olli Matinpojan leski 148
Siiri, Olli Matinpojan vaimo 122
Siiri-vaimo (Lappee) 122
Simo Antinpoika 172
Simo Matinpoika 77
Simo Tuomaanpoika 175
Simo Vilpunpoika 102
Sipi Juhonpoika 174
Sipi Lassenpoika 175, 176
Sipi Matinpoika 162
Sizilia Pekantytär 140
Sizil, maitopiika (Kokemäenkartano) 140
Skalm, Johan 146
Skolastika-vaimo, Anders Märteninpojan leski 145, 158
Skrivare, Per 105
Skrivare, Ulv 67
Sofia Juhanintytär 155
Sorkkisten Matti 100
Sparre, Lars Siggenpoika 71
Stenbock, Gustaf 67
Stenbock, Katarina 66
Strålman, Henrik 150
Stålarin, Arvid Erikinpoika 188
Sunniva-vaimo, Markku rahamestarin vaimo 170
Suuripää, Niilo Matinpoika 165

Säck, Jöns 99

Takkinen, Heikki 112
Talala, Matti Lassenpoika 195
Tepponen, Matti 121, 146, 147
Tervo, Kaarina 198
Toivari, Matti 166
Toivari, Tuomas 166
Tulkkila, Yrjö 171
Tuomas Jyrinpoika 77, 175
Tuomas Klemetinpoika 129
Tuomas Matinpoika 129
Turpeinen, Matti 112
Trolle, Brgitta Turentytär 71
Tyste, Olof 64
Urbanus Heikinpoika 157
Ursula Laurintytär 172
Ursula-leski (Kokemäki, Inkilä) 35
Ursula-leski (Kokemäki, Palho) 134, 135, 194
Ursula-leski (Loimaa, Inkilä) 194
Ursula Tuomaantytär 163
Ursula (Tyrvää) 130
Walborgh, Fateburs hustru 81
Valborg, Per Rasmuksenpojan vaimo 153
Valborg-vaimo, Mats Markuksenpojan leski 153
Valborg-vaimo (Viipurin pitäjä) 105
Valpuri, fatebuurivaimo (Viipurin linna) 84
Valpuri, Esko Matinpojan vaimo 170
Valpuri Heikintytär 134, 152, 187, 195
Valpuri Juhontytär 162
Valpuri Klemetintytär 91, 115
Valpuri Laurintytär 152
Valpuri-leski (Karkku) 164
Valpuri-leski (Karkku, Karkku) 127
Valpuri-leski (Karkku, Luonsi) 163, 164, 195
Valpuri-leski (Karkku, Oravala) 122, 195

- Valpuri-leski (Kokemäki, Vareksela) 129
 Valpuri-leski (Lempäälä, Luoma) 135
 Valpuri-leski (Lempäälä, Mäenpää) 181
 Valpuri-leski (Tyrvää, Nuupala) 135, 195
 Valpuri Nuutintytär 171
 Valpuri Ollintytär 174
 Valpuri Pietarintytär 162
 Valpuri-vaimo (Lempäälä, Liettamaa) 132
 Valpuri-vaimo, Märten kultasepän leski 152
 Valpuri-vaimo (Tyrvää, Näntölä) 136
 Valpuri-vaimo (Viipurin pitäjä) 104, 123, 125
 Valpuri-vaimoja 2 kappaletta (Viipurin pitäjä) 74
 Valpuri, Yrjö Ollinpojan vaimo 170
 Vesikko, Lasse 126
 Wiborg, Hans 74
 Victamo, Valpuri 130
 Viljulan Kauppi 175
 Wilmund, hustru 125
 Wilmund-vaimo (Viipurin pitäjä) 123
 Vitikka Antinpoika 111
 Voionmaa, Väinö 21
 Wrsu (Tyrvää) 130
 Vuohiniitty, Juho 113
 Vähiläinen, Fintius 93
 Ylikäinen, Juho 90
 Yrjänä Olavinpoika 107
 Yrjö Ollinpoika 170
 Yrjö Pekanpoika 147
 Yrjö Pietarinpoika 147
 Yölintu, Paavo 93
 Äyräpää, Anders 153
 Äyräväinen, Antti 113

From clan to family — Status of women in the provinces of Satakunta and Carelia during the 16th century

Social change with the modern era

In Sweden—Finland during the 16th century mediaeval laws for rural and urban districts were still in force which had been compiled in the 1350s, some of them derived from provincial laws going back to heathen times. On the other hand, society in the new era underwent profound changes when European development reached the country, especially in the reign of King Gustav Vasa. The scattered realm of the Middle Ages became a hereditary monarchy under bureaucratic direction. Legislation had its roots in Germanic antiquity, but the Renaissance broadcast a new image of mankind.

The modern state had greater need of taxes, and therefore burdened its subjects in ways which differed from those of the mediaeval crown. Particularly in the 1570s the efforts demanded of Finns were especially heavy because the kingdom was engaged in a lengthy war with Russia. The peasant population was obliged to pay very substantial taxes and, in addition, to provide large numbers of men for the army. The new state, however, offered more chances of success than earlier to capable men, who were needed in positions of civil administration and also as military officers.

Also part of the changing era was the Reformation; this was largely a doctrinal innovation, but at the same time it bound church and state more closely together. Mediaeval society was a scattered community of clans over which the central power had little control and in which the clan above all restricted the transfer of property. To break the power of the clans was to the advantage of church and state alike.

Problems raised by the position of women in history

Historical study has traditionally treated the beginning of the modern era, like other periods of Finland's past, from the masculine point of view. Research has bypassed women's living conditions, concentrating on power politics and those issues in economic and social history which took no account of the community status of women and the part they played.

This viewpoint can be explained from the personal evaluations of scholars and also from sources and the nature of society in the past. Legislation dating from the Middle Ages removed women from the man-ruled public community to the household, even to the status of objects owned by men. Women do not appear like men in the sources available to historical scholars, which describe only the public activities of society, not the inner life of the family. Those in search of the past of women must work through many more documents than those who investigate traditional problems of research; the further into the past one penetrates, the more laborious is the search for women in the sources of Finnish history.

Historical study of women offers multifarious problems and a variety of approaches. Legislation and various doctrines of interpretation have considered the sexes different sharply from each other. On biological premises men and women have been understood as opposites and as complements of each other. They have also been so compared that man was considered the norm of humanity while the deficiencies and inferiority of woman were emphasized. In terms of social and economic history sex has not divided human beings into two opposing groups. Although all women have differed from all men as physical beings, the course of human life has also depended largely on their social position. The life of a countess was different from that of her maid.

Women can be studied both as objects of male activity and as independent subjects. They can be compared with men by observing to what extent they have attained to men's achievements. Or they can be examined from their own standpoints, not in comparison with men. The latter method is suited to many questions and sectors of women studies e.g. in psychology and literature, but the historical scholar cannot separate his object of research from its organic context and

totality. To elucidate the past history of women requires knowledge of the whole society in which and under whose conditions they were active.

Thematic material of study

This study will elucidate the history of Finnish women in the 16th century. It confines itself to economic and social issues, omitting the history of ideas. Study of women's social position demands knowledge of the legislation then in force. The purpose is to make clear how far the provisions of the Germanic land law with its mediaeval origins were observed and what unwritten laws of hereditary custom may have been known in Finland.

Because legislation enclosed women in household and private life, this study is concerned with the patriarchal structure of society. On the other hand the history of women involves study of their relations with the public authority because, despite the laws, Finnish women of the 16th century did not live entirely in the family circle. They were employed, for instance, on royal castles and estates.

This study will concentrate on the peasantry and on women in rural districts; in 16th century Finland the importance of towns was slight, and less data are available on their inhabitants than from the 17th century onward. But the study also brings out the differentiation of social classes, which was chiefly a consequence of wars, although urban life has been left outside these pages.

Geographically the two provinces of Satakunta and Carelia are covered. This is to provide two areas of comparison, one in western and one in eastern Finland. In Satakunta during the 1560s there were some 4,000 farms and in Carelia 5,000. Because Satakunta was nearer the mother country of Sweden, it may be supposed that official legislation was more effectively observed there than in distant Carelia.

In both study areas the main livelihood and almost the only source of income was agriculture. In Satakunta people lived in clustered villages with the open field system where all farmhouses stood in a cluster amid fields with the lands of the village spreading roundabout. Except in the northern part of the province the fields had been cleared generations earlier, and farming had become a settled occupation in the course of centuries. In Carelia to a great extent agriculture was still on the old principle of cultivation after burning, in which forest was

burnt and grain sown in the area thus cleared for the next few years. But there too in some places permanent fields were cleared and people lived in villages of similar type to those in western Finland. A substantial proportion of Carelians, however, still lived on individual neighbours.

The more agriculture depended on cultivation after burning, the worse, presumably, was the status of women. When the success of a household was based on mastery of forests and the efficient felling of the largest possible area of timber, this placed the highest value on the physical strength of its members. At the same time the system of cultivation after burning separated households from each other. In areas of permanent field cultivation and fixed land ownership women were able to collaborate better than where the more mobile system prevailed and the labour contribution of family members was less decisively important despite the heavy labour requirement of all primitive agriculture in the 16th century.

Sources

Most of the available documents are cameral, that is concerned with the requirements of tax collection and the authorities imposing it. Women appear in the tax rolls only when they paid tax. Here it must be stressed that taxes were paid by the tenant of a property, not the owner. This greatly limited the emergence of women because only a widow was able to have control of property. Even when a daughter inherited a farm from her father, it was recorded in the name of the son-in-law.

On the whole sources dealing with state tax collection describe women with more variety than as mere taxpayers. Some women were so poor that they were granted support by the crown, either as tax relief or direct aid. Wives of officers, officials and other successful men might receive fees and donations when their husbands died. The attitude of the state to the widows and children of those who had served it reflects social progress at the start of the modern era, when the power of the clan was giving way to the centrality of the family.

Cameral material includes the accounts of castles and estates, which enable us to calculate the number of women working in Viipuri castle and its estates, also in the royal estates of Satakunta. These sources further indicate the wages paid to women.

Legal historical source material includes only records of fines, that is short lists of criminals and their crimes for which a financial penalty had to be paid to the crown. Although these lists are laconic, they reveal the criminal activities connecting women and many aspects of civil law as it concerned family life.

One of the main features which draws our attention in reading 16th century documents is linked with the names of the women mentioned. Men are recorded as individuals, without family connection. They are subjects of the crown who are always entered under their Christian name and patronymic or their Christian name and surname. With women it was possible to use different methods: they could be recorded like men, or defined as members of a family. Most often women were defined as wives, but they could also be entered as mothers, sisters, daughters and maids without mentioning names. The more women were recorded as anonymous members of families, the more patriarchal we may conclude the society to have been.

Limits imposed by legislation on women

The mediaeval law for rural districts sharply distinguished between the status of women and men. An unmarried woman was the subject of guardianship all her life, to be ranked with children and the insane. A virgin was not allowed to control property or to contract a marriage: she was subject to the marriage authority. Under the law marriage was an agreement between two clans, largely a transaction which was concluded without consulting the wishes of the bride. The law did not require a church ceremony: the giver in marriage was allowed to give the girl to the suitor he approved.

After the wedding night a husband was his wife's representative, obliged to take responsibility and answer for her. He controlled his wife's property but was not allowed to sell it freely: a valid reason was necessary. Landed property inherited by marriage partners remained their own because, by law, inherited land belonged ultimately to the clan, not the individual. A wife owned $\frac{1}{3}$ and a husband $\frac{2}{3}$ of any personal and real property.

Mediaeval legislation took many forms. To some extent it materialized women by calling a wife an object owned by a peasant. It largely subordinated woman to the power, even the despotism, of men. A husband might practise moderate discipline if it did not cause perma-

nent injury. On the other hand the law secured the status of a wife by granting her as a morning-gift a share of property intended to maintain her if her husband died.

The law for rural districts did not define the status of widows as precisely as that of unmarried or married women, but from certain provisions it can be concluded that a widow might control her own property and marry a second time without being given in marriage by another person. The law's most precise provision was for widows of freehold estates, where the widows and unmarried daughters of noblemen were exempted from taxation. If a widow remarried her social position depended on her new husband.

Because the mediaeval law for rural districts had originated from the provincial laws of a Germanic society it stressed the position of the clan, in which women were members but with a lower status than men. A daughter inherited $\frac{1}{3}$ and a son $\frac{2}{3}$. This rule ensured that property accumulated in the hands for men, as a granddaughter received $\frac{1}{9}$ where a grandson received $\frac{4}{9}$. At the same time the law excluded women from all social activity, confining them to the home and to private life.

Concessions to women by the church

The Catholic church extended its influence gradually to Finland from the 11th century. The new religion was followed by ecclesiastical bureaucracy and canon law, for the church wished to change all structures of society. It was in the interest of the church to lessen the power of the clans in order to increase its ownership of land. In pursuit of this aim it effected some improvement in the status of women.

The church saw marriage as a sacrament, not a transaction between clans, for which reason the consent of the women was needed. In general the church, Catholic and also, after the Reformation, Lutheran, regarded women as human beings like men, Christians and recipients of God's mercy. On the other hand the church instructed that women be restricted to private life and subordinated to the power of men, whose weaker subjects they were. The church also made demands on men regarding morality. The law for rural districts allowed a husband to keep mistresses in addition to a lawfully wedded wife; the law did not recognize adultery or other sexual misdeeds in men, only immorality in women.

Views held by Gustav Vasa

New trends of European thought were reaching Sweden—Finland especially in the reign of King Gustav Vasa. From 1523 until his death in 1560 he built up a bureaucratic hereditary monarchy with a strong ruler. He collaborated effectively with the church and worked to break the primitive power of the clan.

The extensive correspondence of Gustav Vasa makes clear that he honoured and respected women, for there are no misogynistic thoughts in his writings. He limited their activities nonetheless because, despite their wishes, ladies of the nobility were not allowed to hold important offices. Although the king did not directly refer to feminine weakness, he considered women incapable of ruling a castle and the area governed by it. On the other hand he wished women to undertake duties of many kinds on the royal estates, and he greatly valued their work in the conduct of households.

In many letters Gustav Vasa expressed the view that a woman was capable of making her own decision regarding marriage. He had rejected the mediaeval ordinances which declared that an unmarried woman was in the power of those who gave her in marriage, an object of trade between clans.

The family held a central place in the thinking of Gustav Vasa. He loved his own family, especially his second wife Margareta Leijonhufvud, who was also allowed a say in affairs of state. The king had a warm regard for ladies of the nobility. When possible he freed from official duties the husbands of expectant mothers and the sons of widows. The king was also considerate to women of the common people. When circumstances allowed, the army was obliged to take only unmarried men, so that the families of soldiers need not suffer.

Women of the study areas as taxpayers in the reign of Gustav Vasa

Because of legislation women appear in documents as taxpayers only when widowed, as an unmarried woman was a permanent ward and a wife subject to her husband's representation. For this reason the names of women occur only occasionally in the Carelian land registers

of Gustav Vasa's reign. Among them Kaarina Multiala was a widow of the middle class living in the town of Viipuri. It is possible that other payers of the land tax were also not peasant women, the land in question being owned but not cultivated by them.

In Satakunta more women were taxpayers than in Carelia, as one land tax payer in a hundred was a widow. Another difference was that men and women were recorded in more similar style than in Carelia. Judicial sources indicate that in both provinces women were allowed to own landed property. But there are contradictions in the data of tax collection sources and other documents, which suggests that not all women who controlled farms were recorded in land registers. Many a widowed proprietress might pay taxes under the recorded name of her deceased husband.

Women as wage-earners in the reign of Gustav Vasa

Castles and royal estates were the centres of civil and military administration, and among those who operated them were women. Division of work between the sexes was clear-cut, as women were never officials, officers or soldiers.

At Viipuri castle the most regular work for women was to look after the clothing store; in charge of this during Gustav Vasa's reign were a storewoman and three servant-girls. Women were also responsible in households for baking, cleaning and maintenance of order. Thirdly, women were employed in stock-raising, particularly cows and pigs.

At Viipuri castle women averaged about a third of the working staff. On royal estates which farmed under direction of the castle the contribution of women was more important still. Women were also employed in temporary work such as butchering.

There are problems in calculating the wage level of women because wages were in three parts: board and lodging, money and items of clothing. For board and lodging there was no distinction between the sexes, but to estimate the financial value of the many different payments in kind is impossible. But it can be said approximately that women belonged to two wage categories: the wages of a clothing store keeper and of women employed on freehold estates were as good as those of many men, but other women were less well paid. Women

received the same board and lodging as men and part of the same allowance of clothing, but a good deal less money. Less data are available for the estates of Satakunta than for the castle of Viipuri, but the scope of work for women seems to have been a little more extensive than in Carelia.

The position of women as wage-earners was quite different from their status as taxpayers. This is apparent from the practice followed when recording names in documents; in the accounts of the castle and estates women are entered in as full details as men. They were not members of families with a subordinate status, but professionally skilled workers.

Women and the law in the reign of Gustav Vasa

In dispensing justice the state authority followed many different principles. It respected the security of women by punishing violence inflicted on them, and it protected their property. In crimes against morality women were merely passive objects who were not condemned. For other crimes they could be condemned, however: it was only in sexual matters that they were considered without understanding or status. In most cases the women of Carelia were mentioned in legal documents as anonymous members of families or as the mother, wife or daughter of some man, as his servant-girl or other member of his household.

In Satakunta women were considerably more independent than in Carelia, although there were exceptions. They engaged in financial deals with their property and they were condemned for crimes against morality.

In records of fines imposed in Carelia women are most generally mentioned as victims of violence. They themselves rarely struck blows, which may be taken as a sign of their subordinate position. As a further sign of this, husbands did not protect their wives or avenge them. The most common crime against morality in Carelia was seduction of a virgin, for which the penalty was reduced if the girl was then taken as a wife.

The women of Satakunta appeared in district courts far more than those of Carelia, both as victims of crimes and as their perpetrators. Violence accounted for 62 % of the crimes against women, and for 52 % of those committed by women. The women of Satakunta struck

each other, but they also struck men. They were a good deal more aggressive in the western area of study than in the eastern, and they circulated more among men. In addition to their violence the women of Satakunta damaged the property and defamed the character of others, and offended against society by neglecting payment of taxes and other duties.

How the position of women evolved in the 1560s

In Carelian land registers of the 1560s there were still few women. It was a time of peaceful development in Finland, though the realm was approaching a period of power politics. In Satakunta fewer women paid the land-tax than in the reign of Gustav Vasa, but they paid church taxes as before.

At Viipuri castle and on royal estates women continued to work largely as in previous decades, but temporarily their share increased. Source information from Satakunta is more exact than at the time of Gustav Vasa, so that better data are available on the working contribution of women. At Pori the keeper of the clothing store received better wages than a man, but the average wages of women were distinctly lower than those of men. In other matters than wages women were divided into two clear groups: those with professional skill remained a long time at their place of work, but unskilled servant labour at Viipuri castle and on estates was only a few years at work.

For the administration of justice in Carelia the 1560s were a time of establishment for Swedish legislation, especially with regard to crimes against morality. The authorities sought to consolidate the institution of church marriage and persecuted couples who had cohabited for long periods such as 30 years. This insistence on marriage did not break the power of the giver in marriage or the betrothal practices indicated in the law for rural districts, but church and state supported each other in supervising the customs of the common people.

Crimes against morality in the two provinces differed, as in Carelia one of the parties was generally a known woman, but in Satakunta a vagrant. But in one respect practices were becoming similar, for in Satakunta too it became usual for men only to be condemned for these crimes even when women were detected.

Taxpayers in a war of 25 years

The war with Russia which started in 1570 brought an unprecedented burden of taxation and other stresses to Finnish farmers. More and more men were needed for the battlefronts and garrisons, and in the worst years taxation was two or three times heavier than normally. People were impoverished, taxes were largely unpaid, farms were deserted or ruined, some of them left empty and uncultivated. Especially endangered were those lands whose farmers were obliged to go to the war.

Another consequence of the war period was the general occurrence of fiefs and donations. The state had other means of rewarding successful officers and others who had been of service than by granting them tax exemptions, rights of tax collection and produce accumulated from farm taxes. Thus the war signified a general differentiation of social classes. Earlier the farming community's members had been more or less equal in wealth, but below them now were parasites, soldiers' wives and others who had suffered badly in the wars.

In the land registers of Carelia the number of women paying the land-tax remained small. Because only Christian names and the word "widow" were recorded it cannot be deduced how many of them were peasants and how many, for instance, the widows of priests or women of the Viipuri middle class. Part of them were gentlefolk and other tax-exempt persons. If the husband was an officer or envoy the wife was exempted from taxes. Although these women did not pay all taxes to the crown they were recorded in the land register as occupiers of farms. One such woman noted in the tax sources can be identified as the widow of a Viipuri priest. Those who were actually peasant women hardly paid land-taxes at all.

Tax collection sources in Satakunta continued to record more women than in Carelia, but the number decreased clearly in the 1580s. In the later course of the war women were again recorded in the sources. Church tax rolls still contained more women because they were recorded more precisely than in land-tax rolls. Because the land-tax was paid in accordance with the tax standard, a farm might remain from one year to another in the name of a farmer even if he had died. Tithes were collected from the annual harvest so that rolls could not be copied from previous years, and thus the names of payers were more precisely recorded than in unchanging land registers.

According to some data regarding wealth the peasant widows of Satakunta included rich, fairly wealthy and extremely poor. Some occupiers of the biggest farms had even been able to enrich themselves in the exceptional conditions created by the war, but the longer it lasted the greater were the numbers of impoverished parasites and other landless people noted in the documents.

Workers employed by castles and estates during the war

During the war at Viipuri castle and on estates under its direction women were continually at work, not only in their former tasks but also, at some periods, in new ones such as distilling spirits. The payment of wages varied greatly during the war decades, for the crown funds were sometimes ample, sometimes scanty. If money was scarce it was distributed to men only while women were paid in items of clothing. If money wages alone are considered, the difference between the sexes had lessened during the last period of the war in the 1590s. While the average wage for men was over 12 marks, women received about 10 marks.

War did not affect work in the estates of Satakunta as women were still in charge of clothing stores, baking, part of stockraising, indoor domestic work and dairying. Women were still an indispensable work-force who were paid less than men, but sometimes exceptions arose to this general rule. Servant girls on royal estates might have better wages than bailiffs of the same estates.

How war affected the status of women

Women during the war can be divided into three groups, though some individuals may be difficult to place. Some successfully took advantage of the exceptional conditions because, thanks to the war, the crown was prepared to use the services of women. The successful included wives of the nobility who had lent money to the crown and widows of the middle class who enriched themselves in trade. Valpuri Innamaa of Turku received peasant farms from the parish of Loimaa because she lent money to the state. A married woman called Dordi of

Eurajoen Lavila, the occupier of a peasant farm, was a shipowner. Some wives of officials tried to make use of their husband's power.

A second group consisted of women who came through the war in good order. They suffered from its hardships, but received compensation from the crown for the damage and losses they sustained. Most were peasant women who were granted tax exemptions and other support. The king reacted favourably to the complaints of women who had suffered from the war when they came to Stockholm to express their anxieties. The crown generally took the view that it was the duty of society to secure the livelihood of families whose head had been obliged to go to the army.

The third group included those who were victimized by the war. Apart from financial difficulties there was much to be endured in Finland from violence and brutality. In Satakunta particularly crime was widespread during the hostilities, and women were the victims of it especially in the early 1570s.

Evolution of the century as a whole

The 16th century as a whole was a time of transition when society was subject to the provisions of the law for rural districts and also to more modern processes of thought. The position of women varied a good deal because it evolved with the century and there were many provincial differences. The women of Satakunta remained more independent than those of Carelia, one sign of which is the way their names were written. Toward the end of the century in Satakunta the names of over 60 % of women were entered in legal documents as completely as those of men, with Christian name and patronymic; they did not appear as anonymous members of families. Differences between provinces are explained by the distance to the parent country, Carelia being much further from Stockholm, and also by differences in land ownership. In Carelian farming, based on cultivation after burning, the labour of a household was of the highest importance, and men, because physically stronger, held a higher status than women.

Many social phenomena can be explained in more than one way. By a regulation issued for royal estates in 1591 each estate was required to employ a bailiff of sound mind to conduct cultivation of the fields with 3—4 farm-hands to assist him. There must also be a dairymaid with 2—3 female subordinates, all responsible for the

estate. The document then returns to the work and duties of men. On the one hand, in fact, women were necessary and even indispensable workers; on the other hand they did not receive as much attention as men. This may be interpreted as a reference to their inferiority, but also to the fact that they had traditionally performed their duty well and need not be reminded of it.

Inheritance was open to various interpretations. By law a daughter inherited $1/3$ and a son $2/3$. In practice the heirship of girls seems to have been recognized, but they usually received their portion in money, not landed property; often too they received it only in old age or, after their death, it passed to their children or grandchildren. As it was only cases giving rise to dispute which appear in documents, it may be that part of these inheritances were paid correctly and in accordance with law. But the opposite is just as likely to be true, with daughters obliged to give up their shares.

The life of a 16th century Finnish woman can be divided into public and private sections. The state regarded all women as members of families, but not in all respects. The central importance of the family was verified when women were recorded as unnamed members of families, not with their own names. This was also observed when widows and families were supported on the death of husband or father. At the beginning of the modern era the state was seeking to devise a primitive pension system making the public authority responsible for families whose breadwinner had been obliged to go to war or otherwise serve the state and had lost his life in so doing. However, the financial resources of the state were not sufficient to aid all widows and children. On the other hand the crown did not consign all women to private life: widows had freedom and rights, besides which women were given employment especially in castles and estates.

Within the family the status of women was in many ways subordinate. This is clearly illustrated in wills. Both men and women made these, but not in the same way. Women dictated their wishes only as widows. They stressed both the duties of their children and their own security. Mothers relinquished property to those children who would take care of their old mother and assume responsibility for the working of a farm.

As a rule men made their wills earlier than women, during the lifetime of their wives. In their dispositions the gentry often followed a line favouring the wife. A man who had contracted a second marriage wished to make the future of his wife secure from claims by the child-

ren of the first marriage, and especially from other relations and connections. As this indicates, marriage and the alliance of couples was felt to be more important than in the mediaeval atmosphere of the law for rural districts. The clan had to give way to the family.

Wills made by men of the peasantry stressed the power of the head of the family but also his duties. Men were entitled to receive services from their wives, who then received property in proportion to the work they had done. On the other hand men were obliged to provide for the female members of their families, their wives, daughters and daughters-in-law, because they did the same work without pay for which servants would have had to receive a clear annual wage. In some contentious cases the thought emerges that it was the inflexible duty of a wife to work for the farm owned by her husband.

